

BARRY STRAUSS

TARİHE YÖN VEREN

BÜYÜK KOMUTANLAR

İskender, Hannibal ve Sezar'ın Liderlik Dehası

SAY

BARRY STRAUSS

TARİHE YÖN VEREN

BÜYÜK KOMUTANLAR

TARİHE YÖN VEREN
BÜYÜK KOMUTANLAR

Barry Strauss

Cornell ve Yale üniversitelerinde tarih alanında lisans, mastır ve doktora öğrenimi görmüştür. Akdeniz havzasında Klasik Çağ'ın belli başlı tüm antik kent kalıntılarını gezip incelemiş, buralarda yapılan arkeolojik kazılara katılmıştır. Yedi dil bilen Strauss şu an Cornell Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev yapmaktadır. Askeri tarih alanında uzmanlaşmış olan Strauss, *The Trojan War*, *The Spartacus War* ve *The Battle of Salamis* adlı kitapların yazarıdır.

TARİHE YÖN VEREN

BÜYÜK KOMUTANLAR

İskender, Hannibal ve Sezar'ın
Liderlik Dehası

Barry Strauss

İngilizceden çeviren:
Ümit Hüsrev Yolsal

say

Say Yayınları
Tarih Dizisi

Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar: İskender, Hannibal ve Sezar'ın Liderlik Dehası / Barry Strauss
Özgün adı: *Masters of Command: Alexander, Hannibal, Caesar and the Genius of Leadership*

Copyright © 2012, Barry Strauss. Tüm hakları saklıdır.

Bu çeviri, eserin İngilizce orijinalinin yayıncısı Simon & Schuster'ın onayıyla yayımlanmıştır.

Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla © 2013 Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0307-3
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal
Editör: Sinan Köseoğlu
Kapak ve sayfa tasarımı: Artemis İren

Baskı: Engin Ofset
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 612 05 53
Matbaa sertifika no: 11254

1. Baskı: Say Yayınları, 2013

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

Donald Kagan ile Walter LaFeber'e
ve Alvin Bernstein'ın anısına

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu • 9

Zaman Dizini • 11

Önemli Adlar Sözlüğü • 17

Haritalar • 22

1. Başarılı Komutanların On Niteliği • 29
2. Hücum • 54
3. Direniş • 115
4. Savaş • 167
5. Sonunu Getirmek • 216
6. Ne Zaman Duracağını Bilmek • 278

Sonuç • 329

Teşekkürler • 351

Kaynaklar • 353

Notlar • 365

Dizin • 375

YAZARIN NOTU

Eski adlar, standart bir kaynak yapıt olan *The Oxford Classical Dictionary*'nin (Oxford: Oxford University Press, 1999) üçüncü basımı temel alınarak yazılmıştır.

Aksi belirtilmediği sürece Yunancadan ve Latinceden çeviriler bana aittir.

ZAMAN DİZİNİ

(Bütün tarihler MÖ)

480-479 Pers İmparatorluğu, Kral Kserkses'in liderliğinde Yunanistan'ı istila eder ve Kserkses yenilir

356 İskender doğar

338 Makedonlar Khaironeia Savaşı'nda Yunanlıları yener; İskender süvarilere komutanlık eder

336 Makedonya kralı Philippos suikasta uğrar; İskender kral olur.

Mayıs-Haziran 334 İskender Pers İmparatorluğu'nu istila eder; Granikus Nehri Savaşı

Sonbahar 334 Halikarnassos kuşatması

Haziran 333 Rodoslu Memnon ölür

Kasım 333 İssos Savaşı

Ocak-Ağustos 332 Tir kuşatması

331 Yunanistan Makedonya'ya karşı ayaklanır

1 Ekim, 331 Gaugamela Savaşı

330 İskender Persepolis'i yakar; Darius ölür; Parmenion ve Philotas idam edilir

330-327 Baktria ve Sogd seferleri

Mayıs 327 Hydaspes Savaşı

Temmuz 326 Hindistan'da ayaklanma

325 İskender İran'a döner

324-323 İskender Arabistan'ın istilası için hazırlanır

Yaz 324 Opis'te şölen

Sonbahar 324 Hephaestion ölür

10 Haziran 323 İskender ölür

***

280-275 Pyrrhos İtalya'yı ve Sicilya'yı istila eder

264-241 Birici Pön Savaşı

247 Hannibal doğar

237 Hamilkar Barka, Hannibal'i yanına alarak İspanya'ya gider

228 Hamilkar ölür; Hamilkar'ın damadı Yakışıklı Hasdrubal İspanya'nın yeni komutanı olur

226 Ebro Antlaşması

221 Yakışıklı Hasdrubal ölür; Hannibal artık İspanya'nın başkomutandır

219 Hannibal sekiz aylık bir kuşatmadan sonra Saguntum'u ele geçirir; Roma ültimatom yayımlar

218-201 İkinci Pön Savaşı

Sonbahar 218 Hannibal Alpleri aşar; İspanya'nın sorumluluğunu kardeşi Hasdrubal'e bırakır

Kasım 218 Ticino Irmağı Savaşı

Aralık 218 Trebia Irmağı Savaşı

İlkbahar 217 Romalılar İspanya, Ebo Irmağı'nda Kartaca filosunu yener

21 Haziran 217* Trasimenus Gölü Savaşı

Yaz-Sonbahar 217 Diktatör ilan edilen Fabius oyalama taktiğini başlatır

2 Ağustos 216 Cannae Çarpışması

216 Sonu Hannibal Capua'yı alır

215 Hannibal ile Makedonya kralı V. Philippos ittifak kurar; Hannibal Syrakusa'yı alır

212 Hannibal Tarentum'u alır, ama Romalılar içkaleyi ellerinde tutarlar; Romalılar Syrakusa'yı geri alırlar

211 Hannibal Roma üzerine yürür; Roma, Capua'yı geri alır

210 Scipio Yeni Kartaca'yı alır

209 Baecula Savaşı, Roma Tarentum'u geri alır

207 Metauros Irmağı Savaşı; Hannibal'in kardeşi Hasdrubal ölür

206 İlipa Savaşı

---

* Bu noktadan sonra belirtilen aylar ve günler için o zaman kullanılan Roma takvimi izlenmiştir.

205 Mago İtalya'yı istila eder; Hannibal Hera Lacinia tapınağına yazıt yerleştirir

203 Hannibal Afrika'ya döner; Mago ölür

Sonbahar 202 Zama Savaşı

201 Kartaca İkinci Pön Savaşı'nı sona erdiren antlaşmayı kabul eder

196 Hannibal Kartaca baş yöneticisi olarak hizmet görür

195-183 Hannibal Doğu'ya gider

183 Hannibal ölür

149-146 Üçüncü Pön Savaşı

146 Kartaca yıkılır

***

100 Sezar doğar

100 Sulla diktatör olur

61-62 Pompeius Doğu'yu fetheder

61-60 Sezar İspanya'nın batısına seferler düzenler

12 Ocak 49 Sezar Rubicon Irmağı'nı geçer

Şubat 49 Corfinium Kuşatması

17 Mart 49 Pompeius Brundisium'dan ayrılır

İlkbahar-Sonbalar 49 Massilia kuşatması

Haziran-Ağustos 49 İlerda Çarpışması

4 Ocak 48 Sezar Adriyatik Denizi'ni geçer

Nisan-Temmuz 48 Dyrrachium seferi

9 Ağustos 48 Pharsalos Savaşı

28 Eylül 48 Pompeius ölür

Sonbahar 48 Sezar Kleopatra'yla tanışır

Kış 48 - İlkbahar 47 Sezar Mısır'da savaşır

2 Ağustos, 47 Zela Savaşı

25 Aralık 47 Sezar Afrika için Roma'dan ayrılır

46 Kartaca bir Roma kolonisi olarak yeniden kurulur

6 Nisan 46 Thapsus Savaşı

Yaz 46 Sezar dördüncü zaferini kutlar

17 Mart 45 Munda Savaşı

Ekim 45 Sezar beşinci zaferini kutlar

Şubat 44 Sezar yaşam boyu diktatör ilan edilir

15 Mart 44 Sezar suikasta uğrar

ÖNEMLİ ADLAR SÖZLÜĞÜ

Büyük İskender ya da III. İskender (MÖ 356-323): Makedonya kralı ve Pers İmparatorluğu'nun fatihi.

Antipatros (MÖ 397–319): İskender'in yokluğunda Makedonya'yı yönetti, Yunan kent-devletlerinin ayaklanmasına karşı Makedonya'nın savunmasını örgütledi.

Bessus (ö. MÖ 329): Baktria satrapı, III. Darius'a karşı komplo düzenledi ve V. Artakserkses adıyla Pers tahtına çıktı, İskender tarafından esir alındı ve idam edildi.

Krateros (ö. MÖ 321); Muhtemelen Parmenion'un ölümünden sonra İskender'in en büyük generali; İssos'da, Gaugamela'da, Sogd'da ve Hindistan'da önemli görevler yaptı.

III. **Darius** (ö. MÖ 330): 336 yılından itibaren Pers İmparatorluğu'nu yönetti, İssos ve Gaugamela'daki savaşlarda İskender'e karşı direnişi örgütledi.

Hephaestion (ö. MÖ 324): İskender'in en yakın arkadaşı ve muhtemelen sevgilisi, kralın üzerinde büyük etkisi vardı.

Rodoslu Memnon (ö. MÖ 333): Persler için çalışan Yunanlı paralı asker; Pers donanmasına komuta etti ve İskender'e zamansız ölümünden önce en kötü yenilgisini tattırdı.

Parmenion (ö. MÖ 400-330): II. Philippos'un eski komutanı; bir komutan olarak İskender'in büyük savaşlarında önemli bir rol oynadıysa da, en nihayetinde rakip olduğu gerekçesiyle idam edildi.

Perdikkas (ö. MÖ 321): İskender'in hem piyade hem de süvari komutanı olarak en iyi generallerinden biri.

Makedonyalı Philippos ya da Makedonya Kralı II. Philippos (MÖ 382-336): İskender'in babası, Makedonya İmparatorluğu'nu kurdu ve Pers topraklarını fethetme tasarısını başlattı.

Porus: Makedonya'nın Hydaspes'deki son büyük savaşında (MÖ 326) İskender'e karşı cesaretle savaşan Hindistan kralı. Yenilmesine karşın İskender onu fazladan topraklarla ödüllendirdi.

Lagus'un oğlu Ptolemaios ya da I. Ptolemaios (MÖ 367-282): Sonradan Mısır kralı olan ve burada bir hanedan kuran İskender'in önde gelen generallerinden biri; aynı zamanda İskender hakkında önemli bir kitap yazdı.

Spitamenes (ö. MÖ 328): Sogd diktatörü ve bir süre İskender'in en çetin düşmanlarından biri olsa da, gücünü kaybetti ve en sonunda kendi adamları tarafından öldürüldü.

***

Gaius Flaminius (ö. MÖ 217): Trasimenus Gölünde Hannibal'in tuzağına düştü ve ordusunun büyük bir bölümü kaybetti.

Gaius Terentius Varro (MÖ 218-200): Cannae'de (MÖ 216) Roma'nın başkomutanı olan konsül Varro, diğer konsül ve yardımcısı Lucius Aemilius'la burada felaketle yol açan bir taktik uyguladı.

Hamilkar Barka (ö. MÖ 228): Hannibal'in babası ve kendi döneminde Kartaca'nın en büyük generali, İspanya'nın güneyinin fethini başlattı ve oğullarına Roma düşmanlığını aşılayan muhtemelen oydu.

Hannibal (MÖ 247-183): Kartaca'nın en büyük generali, Roma'yla savaşının yönlendirici gücü ve İtalya'nın istila edilmesinin arkasındaki strateji uzmanı.

Hasdrubal (ö. MÖ 207): Hannibal'in küçük kardeşi. İspanya'nın sorumluluğu ona bırakıldıysa da, onu Romalılara kaptırdı. Geride kalan birlikleriyle karadan İtalya'ya yürüyüşe geçti ve Metauros'da yenilgiye uğratılıp öldürüldü.

Mago (ö. MÖ 203): Hannibal'in en küçük kardeşi, Hannibal'in desteğiyle denizden İtalya'nın kuzeybatısını işgal ettiyse de yenildi, yaralandı ve yurduna dönerken denizde öldü.

Himilko oğlu Maharbal (MÖ 217-216): Hannibal'in başlıca süvari subaylarından biri, Trasimenus'dan sonra büyük bir Roma süvari gücünü yendi ve Cannae zaferinin ardından Hannibal'i kendi süvarilerini Roma'ya göndermesi için cesaretlendirdi.

Masinissa (MÖ 238-148): Kartacalılara ihanet edip Romalıların safına geçen ve mükemmel süvari birliğiyle Zama'da Hannibal'in kaderini belirleyen Numidya kralı.

Polybios (MÖ 200-118): İkinci Pön Savaşı'nın günümüze ulaşan en iyi anlatımını kaleme alan Yunanlı devlet adamı. Romalılara esir düşerek İtalya'ya gönderilmiş ve Scipio ailesiyle birlikte etkili bir konuma yükselmiştir.

Epirli Pyrrhos (MÖ 319-272): Yunan kentlerini Roma'ya karşı desteklemek için İtalya'yı işgal etti ve her çarpışmayı kazandı, ama savaşı kaybetti. Epirli Pyrrhos hem bir rol modeliydi hem de Hannibal'e bir uyarıydı.

Quintus Fabius Maximus Verucosus (ö. MÖ 203): 217'de diktatör oldu ve İkinci Pön Savaşı'nın kalan kısmının büyük bir bölümünde önde gelen bir general ve siyasetçiydi; Hannibal'in İtalya'da önünü kesen Roma'nın oyalama ve yıpratma siyasetini başlattı.

Scipio Africanus ya da Publius Cornelius Scipio Africanus (MÖ 236-183): Roma'nın İkinci Pön Savaşı'ndaki en büyük generali olan Scipio Africanus, İspanya'yı ve Kuzey Afrika'yı fethetti ve Zama'da Hannibal'i yendi.

***

Marcus Porcius Cato ya da Genç Cato (MÖ 95-46): Sezar'ın en azılı ve en ilkeli düşmanıydı, intiharı onu cumhuriyet özgürlüğünün simgesi haline getirdi.

Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43): Roma'nın en büyük hatibi olan Cicero, içsavaş sırasında Pompeius'u desteklemeden önce tereddüt etti; en sonunda Sezar onu affetti. Cicero'nun bizim için bu denli önemli olmasının nedeni mektuplarının ve konuşmalarının Roma kamu yaşamını açıklamasıdır.

Kleopatra ya da VII. Kleopatra (MÖ 69-30): Mısır Kraliçesi, Julius Sezar'ın ve daha sonra Marcus Antonius'un metresi olan Kleopatra, siyasi iktidar için becerikli manevralar yapan ve krallığının bağımsızlığını korumaya çalışan parlak bir siyaset kadınıydı.

Gaius Julius Sezar (MÖ 100-44): Roma Cumhuriyetinin son döneminin ve belki de Roma tarihinin en büyük generali, aynı zamanda zeki bir siyasetçi ve mükemmel bir yazardı.

Lucius Domitius Ahenobarbus (ö. MÖ 48): Romalı siyasetçi ve Corfinium'da, Massilia'da ve Pharsalos'ta savaştığı Sezar'ın düşmanı.

Marcus Antonius (MÖ 83-30): Sezar'ın önde gelen komutanlarından biri olan Marcus Antonius, bir siyasetçiden daha iyi bir general olduğunu gösterdi.

Metellus Scipio ya da Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio (ö. MÖ 46): Suriye valisi; Pharsalos'ta Pompeius hatlarının merkezine komuta etti. Sezar'a karşı direnişe liderlik ettiği Kuzey Afrika'ya kaçtı ve Thapsus'da yenildi. Yenilginin ardından kendisini öldürdü.

II. **Pharnakes** (MÖ 63-47): Bosporus Kralı (günümüz Türkiye'sinde), Mithradates'in oğlu ve ünlü bir Roma düşmanı

olan Pharnakes Zela'da Sezar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ve çok geçmeden yerel bir düşmanı tarafından öldürüldü.

Pompeius ya da Gnaeus Pompeius Magnus (MÖ 106-48): Cumhuriyetin sonlarında Sezar'dan sonra Roma'nın ikinci komutanı ve devlet adamı olan Pompeius, Sezar'la ittifakı bozdu ve onun bir numaralı rakibi oldu ve sonuçta içsavaş çıktı.

Titus Labienus (MÖ 100-45): Sezar'ın Galya'daki başkomutan yardımcısı, Pompeius'un safına geçti ve eski başkomutanı Sezar'a karşı acımasızca savaştı.

İTALYA
Tuna Nehri
Balkan Dağları
TRAKYA
MAKEDONYA
Granikus Nehri
334
Karadeniz
YUNANİSTAN
Khaironea, 338
Troya
Zeleia
Gordiom
Thebes, 335
Sardis
ANADOLU
Sparta
Atina
Miletos, 334
Taenarum Körfezi
Halikarnassos, 334
Side
KİLİKYA
Issos
333
ASUR
Gaugamela
330
Akdeniz
MEZOPOTAMYA
Dicle Nehri
Arbela
SURİYE
FENİKE
Fırat Nehri
Tir, 332
İskenderiye
Kudüs
Babil
Gazze, 332
LİBYA
Memfis
MISIR
Susa
Zagros Dağları
Persepolis
PERSİS
Basra Körfezi
Teb
Nil Nehri
Kızıldeniz
ARABİSTAN
Tüm tarihler MÖ
Savaş / Kuşatma
İskender'in Yolu
0 100 mil
0 100 kilometre
Aral Gölü
Seyhun Nehri
Hazar Denizi
Ceyhun Nehri
Marakanda
Polytimetus Nehri
SOGD
Hindukuş Dağları
BAKTRİA
Hayber Geçidi
Taksila
MEDİA
Ekbatana
PARTHİA
ARİA
Hydaspes Nehri
326
ARAKHOSİA
Hyphasis Nehri
İndus Nehri
GEDROSİA
HİNDİSTAN
Pattala
Arap Denizi
K
B
D
G
İskender'in Seferleri

Hannibal'in Seferleri

Tüm tarihler MÖ

Savaş / Kuşatma

Hannibal'in Yolu

GALYA

Rhone Nehri

Ticinum Nehri

Ticinum Nehri
218

Po Nehri

Milano

Placentia

Torino

Trebia Nehri
218

Genova

ALPLER

Pisae

Metaurus
Nehri, 207

Massilia

Trasimene Gölü
217

Spoletium

Adriyatik Denizi

Etruria

İTALYA

Gerunium

KORSİKA

Roma

Cannae, 216

Canusium

Capua, 211

Beneventum

Apulia

Napoli

Campania

Tarentum
212

Tiren Denizi

SARDİNYA

Minorca

Croton

Pireneler

Ebro Nehri

Emporiae

İSPANYA

Tarraco

Saguntum
219

Kartaca Toprakları

Baecula
209

Balear
Adaları

İlipa
206

Yeni Kartaca

SİCİLYA

Sirakuza
212

Gades

Akdeniz

Utica

Kartaca

Büyük Ovalar, 203

Hadrumentum

Bagradas
Nehri

Zama
202

Numidya

K

B

D

G

AFRİKA

0 100 mil

0 100 kilometre

LİBYA

Sezar'ın İçsavaşı

BRİTANYA

Atlantik Okyanusu

ALPLER ÖTESİ GALYA

ALPLER BERİSİ GALYA

İSPANYA

İlerda 49

Massilia 49

Rubicon Nehri

Placentia

Ravenna

Ariminum

İTALYA

Corfinium 49

Roma

Luceria

Adriyatik

KORSİKA

SARDİNYA

Munda 45

Akdeniz

SİCİLYA

Utica

Kartaca

Ruspina, 46

Thapsus 46

AFRİKA

NUMİDYA

Tuna Nehri

Karadeniz

Dyrrachium 48

Philippi 42

MAKEDONYA

TESALYA

Brundisium 49

Pharsalos 48

Actium 31

ACHAEA

ASYA

ANADOLU

PONTUS

Zela 47

ERMENİSTAN

PARTH İMP.

Tarsus

KİLİKYA

Antioch

SURİYE

YAHUDİYE

İskenderiye 48-47

MISIR

Nil Nehri

Kızıldeniz

K

B D

G

Tüm tarihler MÖ

Savaş / Kuşatma

0 100 200 mil

0 100 200 300 kilometre

1

BAŞARILI KOMUTANLARIN ON NİTELİĞİ

Kralı hemen fark etmemek mümkün değildi. Savaş meydanına, hareket halindeki erkekler ve atlardan oluşmuş bir karmaşa egemendi, ama yine de kral kolaylıkla ayırt edilmekteydi. Kısa boylu ama kaslı kral, muazzam bir siyah küheylanın sırtındaydı. Tolgasının arkasında uzun beyaz tüyler bulunan görkemli zırhının içinde parlayan Makedonya kralı Büyük İskender, Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'nin ikinci saldırı dalgasına öncülük etti. Çalan boruların ve savaş çığlıklarının uğultusu, Perslerin bekleyiş halindeki en iyi atlılarının bakışlarının altında sığ Granikus Nehri'ni (bugünkü Kocabaş/Biga Nehri) dörtnala aşıp karşı kıyıya varan süvarileri uğurlamıştı. İlk Makedonya saldırı dalgası karşısında kazandıkları zaferle coşan Persler, nefeslerinin yettiğince bağırarak düşmana karşı taarruza geçtiler.

İki Pers kardeş gözlerini İskender'den ayırmamaktaydı. Hem Rhoesaces hem de Spithridates aristokrattı; Spithridates bugün Türkiye'nin Ege sahilinde kalan zengin İyonya eyaletinin valisiydi. İki kardeş saldırdılar ve Spithridates palasıyla İskender'in zırhını yardı ve saçlarını sıyırdı. İskender karşılık verdi ve süvari mızrağını Spithridates'in göğsüne sapladı. Spithridates ölürken, kardeşi Rhoesaces ölümcül bir darbe indirmek üzere kılıcını İskender'in çıplak başına savurdu. Rhoesaces daha ikinci yarığı açamadan Makedonyalı subay Siyah

Cleitus'un hızlı kılıcı onun kolunu kesti. İskender'in hayatı kurtarılmıştı. Yer Anadolu'nun (Türkiye) kuzeybatısı, tarih MÖ 334 yılının bir mayıs günüydü.

***

Yüz on sekiz yıl sonra, savaşın uğultusu Roma ve Kartaca ordularının küçük Cannae kasabasının hemen dışında ölümcül bir çarpışmaya girdikleri Güney İtalya'nın engebeli tepeleri boyunca yankılanıyordu. Roma lejyonları durmaksızın ilerlerken, Kartacalılar yanlarına yaralıları alarak sabırla geri çekiliyorlardı. Kartacalılar Romalıların saldırısı karşısında çökmüşler miydi yoksa düşmanı bir tuzağa mı çekiyorlardı?

Her iki tarafın komutanı cephede liderlik yapmaktaydı. Roma konsülü Paullus, askerlerini düşmanı ezmeleri için teşvik ederek doğrudan savaşın içine atıldı. Kartacalı hasmı onu uzakta değil, savaşın başladığı erken saatlerden beri bulunduğu Kartaca piyade hattının ortasında karşıladı. Kartacalı Hannibal birliklerini bizzat kendisi komuta etmekteydi.

Zırh göğüslüğü ve kuş tüylü miğferiyle bir atın sırtındaki Hannibal yuvarlak bir kalkan taşımaktaydı.[1] Yüzü, parlak ve ateşli bakışıyla ünlüydü.[2] Bir yıl önce uzun, sert bir askeri yürüyüşte hastalık nedeniyle sağ gözü görme yeteneğini kaybettiği için yalnızca bir tane güzel gözü vardı.

Savaşın sonucunun belirlenme anı gelmişti. Çok kısa bir süre sonra Kartacalılar tuzaklarından dışarı çıkabilirlerdi ama Romalıların gücüne karşı koymaları zor olacaktı. Bunu bilen Hannibal, adamlarını cesaretlendirerek, teşvik ederek ve hatta düşman Romalılarla çarpışmaya girerek atını askerlerinin arasında sürdü. Göze aldığı tehlike onu öldürmezse Hannibal zafere ulaşacaktı. MÖ 2 Ağustos 216 gününün öğleden sonrasıydı.

***

Yüz almış yedi yıl sonra, yani MÖ 49 yılının baharında iç savaş Roma'yı pençesine almıştı. Çatışma ilk önce İtalya'yı,

İspanya'yı ve Fransa'nın güneyini kasıp kavurdu. Ardından merkez cephe batıya taşındı. Odak Adriyatik Denizi'nin kapısı Epeiros (bugünkü Arnavutluk) kıyılarına, ve İtalya'ya kaydı. İki büyük general Pompeius ve Sezar, stratejik öneme sahip olan liman kenti Dyrrachium'un (bugünkü Arnavutluk, Dıraç) dışında birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştı. Her ikisi de kentin dışında kamp kuran büyük bir ordunun başındaydılar.

Hem Sezar hem de Pompeius araya savaş hamlelerinin girdiği bir bekleme oyunu oynadılar. İki ordu da diğerinin arkasına dolanmaya ve onu tepelik arazi boyunca uzanan bir dizi duvar, hendek, hisar ve kule aracılığıyla erzaksız bırakarak teslim olmaya mecbur etmeye çalıştı. Mayıs ayının başlarında bıkkınlık yerini aniden kanlı bir çarpışmaya bıraktı. Sezar'ın ordusundan kaçan askerler onun hatlarında zayıf bir noktayı açık ettiler. Saldırmak için bu bilgiyi kullanan Pompeius, Sezar'ı gafil avladı. Ama Sezar toparlanıp aynı gün bir karşı saldırı başlattı. Saldırı Sezar'ın adamları için iyi başladıysa da, sonradan kendilerini terk edilmiş bir duvarlar ve hendekler labirentinin içinde buldular. Saldırıya uğradıklarında panikkediler.

Sezar bir cesaret örneği olarak adamlarının arasındaydı. Uzun boylu ve adaleli Sezar, geri adım atmadı. Askerler savaş sancaklarını –metal plakalarla kaplanmış ve tepesinde oyulmuş bir insan eli resmi bulunan uzun sopalar– koruyarak koşarak geri çekildiler. Sezar sancakları kendi eline alarak, adamlarına durmalarını emretti. Sezar'ın sözcükleri çoğunlukla ikna ediciydi ve siyah gözleri güçle parlıyordu. Yine de bir kişi bile durmadı; bazıları utançla yere baktılar ve bazıları sancaklarını yere bile attılar. Sonunda sancağı baş aşağı olan sancaktarlardan biri sancağın keskin ucunu Sezar'a saplamaya kalkıştı. Komutanın korumaları son anda sancaktarın kolunu kesip Sezar'ın hayatını kurtardılar. Onlar için olmasa bile bu noktada içsavaş hemen bitmiş olacaktı.

***

Üç general, üç savaş ve tek bir kalıp: savaş uğruna harcanan bir yaşam. Savaş yalnızca giriş ücretiydi. Üç komutan yalnızca komutan değildi; bir imparatorluğu fetheden asker-devlet adamlarıydılar. Büyük İskender, Hannibal ve Julius Sezar eski askeri tarihin üç büyükleridir. İskender örnek alındı. İskender'i tüm zamanların en iyi generali diye adlandıran Hannibal, bir yüzyılı biraz aşan bir süre sonra sahneye çıktı. Yaklaşık 150 yıl sonra ortaya çıkan Sezar, genç bir erkek olarak İskender'in bir heykelini gördüğünde daha hiçbir yeri fethetmediğine içerleyerek ağladı.

Üç generalin her biri bir savaş ustasıydı. Savaş alanının ötesine bakmak zorundaydılar. Yalnızca nasıl savaşılacağına değil, aynı zamanda kiminle ve niçin savaşılacağına da karar vermek zorundaydılar. Zaferi tanımlamak ve savaşa ne zaman son vereceklerini bilmek zorundaydılar. Savaş sonrasının dünyasını düşünmeleri, istikrar ve kalıcı iktidar getirecek yeni dünya düzenini tasarlamaları gerekmekteydi. Kısacası, bu üç general yalnızca komutan değil, aynı zamanda devlet adamıydılar.

Yine de her biri savaş kahramanı olarak hatırlanmak istiyor olabilirdi. Uzun saatler boyunca sessiz düşünmeler, toplantılarda sürekli planlar üzerine tartışma, savaş kazandıracak ittifaklar için görüşmeler, tahıl ambarlarını doldurmanın ve çamura saplanmış yük arabalarını kurtarmanın usandırıcı ayrıntıları hiç önemli değildi. Kanlı –ilkel, basit– savaş meydanı kendilerini en çok evlerinde hissettikleri yerdi.

Üç general savaş kahramanıydı. Savaş alanı komutanları, çarpışmadaki ve seferdeki ordunun liderleri olarak eşsizdiler. Strateji uzmanı olarak karışık bir sicilleri var. Savaş planlarının hedefleri çok büyüktü, ama bu hedeflere yalnızca İskender ile Sezar ulaşabildi. Devlet adamı olarak her üçü de yetersizdi. Ne İskender ne Sezar ne de Hannibal peşinde oldukları yeni dünya düzeninin nasıl kurulacağı ve nasıl sürdürüleceği sorununu çözebildi.

İskender (MÖ 356-323) o zamana kadar dünyanın bildiği en büyük imparatorluğu –Pers İmparatorluğu'nu– fethetti. Ama adamlarının aşağılayıcı şekilde ayaklandığını gördükten sonra, engin topraklara sahip yeni ülkeyi yönetmesi için bir ardıl ya da bir plan bırakmadan otuz üç yaşına girerken öldü. İmparatorluğu hemen içsavaşa ve kaosa sürüklendi. Elli yıl sonra, İskender'in imparatorluğu yarım düzine yeni krallıktan oluşmaktaydı. Ne var ki İskender'in ailesi bunların hiçbirini yönetmemekte, hepsi İskender'in yoldaşı Yunanlılar tarafından yönetilmekteydi. Bir hanedan kurmaktan uzak olan İskender, kendi soyunun sonuncu üyesiydi.

Hannibal (MÖ 247-183) babasının İspanya'da kurduğu ve eniştesinin genişlettiği bir koloni imparatorluğunun komutasını devraldı. Ardından Roma onun denetimine karşı çıktı. Sicilya için Roma'nın kazanacağı büyük bir savaşa zaten girmiş olan Roma ve Kartaca kanlı bıçaklı düşmandılar. Hannibal Kartaca'daki yerel yönetimin desteğiyle Roma'yı kesin bir yenilgiye uğratmak üzere bir savaş başlattı. Hannibal çarpıcı bir biçimde kar altındaki Alpleri ordusuyla ve filleriyle geçme becerisini gösterdi ve İtalya'ya doğru yürüyüşe geçti. İtalya'da savaş tarihine geçmiş en mükemmel zaferlerinden biri olan Cannae (MÖ 216) dahil olmak üzere Roma'ya en büyük savaş meydanı bozgunlarını yaşattı. Yine de savaşı kaybetti. İskender gibi Hannibal de kendi hanedanının son üyesiydi.

Sezar (MÖ 100-44) Galya'nın savaş yoluyla çığır açan fethini gerçekleştirdikten sonra Roma Cumhuriyetinin devasa zenginliğine ve insan gücüne karşı kazandığı bir içsavaş yürüttü. Sezar cumhuriyeti bir monarşiye dönüştürmek üzere bir yasama programı başlattıysa da, siyaset onu sıktı. Parthlara (bir İran krallığı) karşı yeni bir sefer düzenlemekle daha fazla ilgilendi. Yine de cepheye gitmek için ayrılmadan önce, 15 Mart'ta düşmanının heykelinin ayaklarının dibinde bir grup Romalı senatör tarafından ölesiye hançerlendi. Sezar bir hanedan kurdu; belki de asıl kurucunun Sezar'ın büyük erkek

yeğeni Octavianus (MÖ 63-MS 14) olduğunu söylemek gerek. Sezar vasiyetinde Octavianus'u evlatlığı ve varisi olarak ilan ettiyse de, Octavianus Roma dünyasının geri kalanına kendisini kabul ettirmek için on beş uzun ve kanlı yıl boyunca savaşmak zorunda kaldı. Octavianus daha çok sonradan seçtiği adla –Augustus, ilk Roma imparatoru– bilinir.

Üç generalin her biri de askeri bir deha ve bir kumarbazdı. İmparatorluklara karşı durdular: sayıca onlarınkinden daha fazla olan ordular; denizde stratejik üstünlüğe sahip olan düşmanlar ve ev sahibi olmanın üstünlüğüne sahip olan düşmanlar. Yine de bu generaller zafer için her şeyi tehlikeye atmayı göze aldılar.

Üçü de ordularını düşman topraklarında etkileyici bir hızla ilerletti. Sezar Rubicon'u geçti, Hannibal Alpleri aştı ve İskender Hellespontos Boğazı'nı geçti. İskender Pers İmparatorluğu'nda uzun bir savaş (MÖ 334-323) başlattı, Hannibal Roma'yla bugün İkinci Pön Savaşı (MÖ 218-201) diye bilinen mücadeleyi başlattı ve Sezar içsavaşı başlattı. Her biri bir başarı ve başarısızlık karışımını deneyimleyip savaştan muhteşem bir zaferle çıkmak için yoluna devam etti. Gelgelelim sonuçta Hannibal savaşını kaybetti, İskender ile Sezar boşa giden zaferler kazandılar.

Bu kitabı bunun nedenini açıklamak için yazdım. Bu üç en büyük komutanın hikâyesi bugün iki bin yıl önceki kadar taze. Onların hikâyesi toplumun her kesiminden liderlere savaş odasından toplantı odasına uzanan dersler veriyor ve uyarılarda bulunuyor.

BAŞARININ ON ANAHTARI

Theodore Ayrault Dodge, 1889 yılında İskender'e, Hannibal'e ve Sezar'a "büyük liderler" adını taktığında –aynı adlı bir kitapta– okuyucularının çoğu imparatorluk hırsını takdir etti.

Kanlı yirminci yüzyılın ardından bugün bundan daha az eminiz. Bu üç büyük generalin görkemi ilham verici olsa da, ölüm saçmaları korkunç. Üç savaş tanrısıdırlar, yine de aynı zamanda üç şeytandırlar. Bu insanları takdir ediyoruz çünkü birçok bakımdan üstün insan gibi göründüklerinden onlardan korkuyoruz. Muhteşemliği –ve muğlaklığı– temsil etmekteler. Muhteşemdiler ama iyi değildiler. Ya da bir başka deyişle onlardaki iyiliğe kötülük bulaşmıştı.

Muhteşem generallerin başarısını –erdemlerini ve kusurlarını– neyin açıkladığını sormak için daha iyi bir neden olabilir mi? Her birinin kendine ait bir tarzı vardı. İskender İncil'in Danyel Kitabı'nda güçlü ve coşkulu, tek boynuzlu bir teke olarak ortaya çıksa da ben onu –canlı, hızlı, dayanıklı ve gerektiğinden ağır yük taşıyabilen– bir at olarak düşünmeyi tercih ediyorum. Hannibal leopar gibi muhteşem bir yırtıcıydı; kurnaz, güçlü, çevik, atik, sinsi ve fırsatçıydı. Sezar bir kurttu; hızlı ve acımasız, becerikli ve ölümcül bir avcıydı.

Ama üç generalin başarılarının başlıca nedeni ortaklaşa sahip oldukları şeylerdi. Nasıl oynanacağını bildikleri savaş oyununa belirli nitelikler kazandırdılar. İşe bu nitelikleri betimleyerek başlayalım, oyuna daha sonra geri döneriz.

Bu niteliklerden bazıları takdire değer olsalar da diğerleri değildir. Bazı nitelikler yalnızca ölçülü olduklarında takdire değerdirler. Ama fatihler, özellikle de İskender, Hannibal ve Sezar nadiren ölçülüdürler.

Bu üç büyük komutanın savaş zamanında kaydettiği başarılar on niteliğe dayanıyordu. Bu niteliklerden ilk dokuzu, tutku, yargı gücü, liderlik, gözü peklik, atiklik, altyapı, terör ve markalaşmadır. Onuncu nitelik –ilahi takdir– bir komutanın sahip olduğu bir şeyden daha çok onun başına gelen bir şey olduğu için farklıdır.

1. Tutku

Yunanlılar en iyisini söylediler. Yunanlıların "tutku" için kullandıkları sözcük düz olarak "onur sevgisi" anlamına gelen

philotimia'dır. "Dürtü" için kullandıkları sözcük, duygu izleri taşıyan *horme*'dir; "hormon" sözcüğünü düşünelim. Üçüncü Yunanca sözcük, İngilizceye yetersiz bir biçimde çevrilse de bu üç büyük lideri anlamak için ihtiyacımız olan, *megalopsychia*'dır. *Megalopsychia*, "ruh büyüklüğü" anlamına gelmektedir ve tutkulu büyük şeyler başarma ve en yüksek onurla ödüllendirme dürtüsüyle ilişkilidir.[3]

Üçü de Abraham Lincoln'ün bir keresinde "Kartal kabilesi"[4] diye adlandırdığı kabilenin üyesiydiler. Fazlasıyla yetenekliydiler. Özgüvenleri sınır tanımıyordu. Aşırı tutkulu bu insanlar, bir farklılık ortaya koymak için yanıp tutuşuyorlardı. Yeni dünyaların fethinden daha azı onları tatmin etmeyecekti.

Amaçları çok yüksek olduğu gibi, aynı zamanda bencilce ve adaletsizdi. İskender demokrasiyi ve Yunan uygarlığını yaydı, ama aynı zamanda Perslere bir yanlışı düzeltmek için değil, bir imparatorluğu fethetmek için saldırdı. Hannibal ülkesini Roma'nın mutlak hâkimiyetinden kurtarmak istediyse de, İskender'in fetihleriyle rekabet etmek için görüşme yapmaya yanaşmadı. Sezar sıradan insanların çıkarları adına harekete geçti ama Roma'nın birinci kişisi olmak için yanıp tutuştuğundan cumhuriyeti devirmekte tereddüt etmedi.

Büyük komutanlar, şirket müdürlerini planları küçültmeye teşvik eden muhasebeciler değildiler. Aslanlar nasıl avlanmaktan vazgeçemezse onlar da fethetmekten vazgeçemezdi.

2. Yargı Gücü

Eğitimin, sezginin ve deneyimin rehberliğindeki iyi yargı gücü, üç komutanın savaştaki başarılarını tanımlamaktadır. Gerçi sıra siyasete geldiğinde, Sezar eşsizken, onu İskender izler, Hannibal ise açık ara üçüncü gelir.

Üçü de son derece zekiydi, ama stratejik sezgi diye bilinen niteliğe daha fazla sahiptiler. Yeni bir durumla karşı karşıya kaldıklarında geçmiş deneyimlerden yararlanabilmekte ve doğru

tepkiyi bulabilmekteydiler. Yeterli enformasyon olmadan nasıl hareket edileceğini biliyorlardı ve baskı altında soğukkanlıydılar. Yaratıcı, hızlı ve etkin bir biçimde düşünebiliyorlardı. Başka insanları bir kitap gibi okuyabiliyorlardı. Savaşı biliyorlardı, ama aynı zamanda insanları da tanıyorlardı.

Üç liderin de işbaşı eğitimine ihtiyacı yoktu. Üç lider de, Hellespontos'u, Alpleri ya da Rubicon'u aşmadan önce zaten savaş sanatında yeterlilik sahibiydiler.

İskender ve Hannibal savaş sanatını ünlü savaşçı babalarının (Makedonya'nın fatih kralı II. Philippos ve durmaksızın Roma'yla savaşan Kartacalı general Hamilkar Barka) ayakları dibinde öğrenmişlerdi. Aristokrat bir aileden gelen Sezar Roma soylularının geleneksel sanatlarının (hitabet ve savaş) eğitimini almıştı. Sezar MÖ 49'da elli yaşında Rubicon'u geçmeden önce zaten bütün savaş okullarının en iyisinde eğitim görmüştü: Galya'yı (yani günümüz Belçika'sının ve Fransa'sının büyük bir kısmını kaplayan ülkeyi) fethetmişti.

Üç komutan asker olarak üstün bir yeteneğe sahip olsalar da, her birinin kör bir noktası vardı. İskender donanmaları, Hannibal kuşatmaları önemsemedi ve Sezar lojistiği hemen hemen hiç bilmiyordu. Bunlar önemli zaaflardı.

Sezar, bir fatih olmadan önce Roma'da bir siyasetçi olduğundan iktidar oyununu iyice öğrenmişti. İskender, Pers topraklarını istila etmeden önce saray entrikalarının nasıl tertip edildiğini kavramıştı, ama bunun devasa bir imparatorluğu yönetmekle ilişkisi yoktu. Hannibal Roma'ya saldırdığında dokuz yaşından beri –yaklaşık yirmi yıldır– Kartaca'ya adım atmamıştı ve sıra iç siyasete geldiğinde, onun temel kuralları hakkında hemen hemen hiçbir bilgisi yoktu. Bu bilgisizliğinin bedelini eninde sonunda ödeyecekti.

3. Liderlik

Üç büyük komutanın demirden ve dayanıklı ruhları vardı. Kararlı, güçlü ve kendilerinden emindiler. Danıştıkları –ve

çoğu kez dinlemedikleri– adamları vardı. Emir vermekte başarılıydılar. İnsanlar onlara yalnızca makamlarından dolayı itaat etmediler: komutanları onların saygılarını kazandığından itaat ettiler. Bu insanlar yaşamlarını liderlerine emanet etmeyi öğrenmişlerdi.

Üç komutan da saygınlık yaymaktaydı. İçlerinden yalnızca İskender bir kraldı, Hannibal ile Sezar asildiler. Yine de özellikle siyasetçi Sezar başta olmak üzere üçü de halkla çok iyi iletişim kurdu.

"Amacı izlemedim. Bir insanı izledim ve o insan benim arkadaşımdı."[5]

Sezar'ın bir subayı bu basit sözcüklerle büyük komutanların başarısının bir sırrını özetledi. Üç komutan kendilerini takip edenleri yalnızca fatihler ya da liderler olarak değil aynı zamanda insan olarak da etkilediler. Başkalarını derin, duygusal bir düzeyde harekete geçiren özel, kişisel niteliklere sahiptiler. Hatiplik becerisi önemli olsa da, onun ötesinde, basit ama etkili jestler söz konusuydu. Adamlarıyla birlikte yerde kaputu içinde yatan Hannibal'in, çölde askerleri susuzluk çekerken su dolu bir miğferi reddeden İskender'in ya da narin arkadaşının dinlenebilmesi için ordunun el koyduğu kulübeyi ona bırakıp kendisi verandada uyuyan Sezar'ın görüntüsü; bu sahneler, askerlerin güvenini kazanmalarında yüz söylevden daha etkili oldu.[6]

Bu komutanlar ordularını yönetmekte hiçbir biçimde arkadaşlığa güvenmediler. Becerikli aktörler olan bu komutanlar, bir orduyu gayrete getirebilir ya da onun tutkusunu söndürebilirlerdi. Sezar bir keresinde bir ayaklanmaya tek bir sözcükle ("yurttaşlar") son vermişti. Sezar adamlarına sivil bir unvanla seslenerek akıllarını başlarına getirdi ve onlara liderlerinin onayını ne denli çok istediklerini anımsattı.

Ödüllendirme ve cezalandırma ustalarıydılar. Cesareti teşvik etmek için rütbeleri ve nakit para ödüllerini kullandılar. Askerlerine iyi ödeme yaptılar; aksi takdirde ayaklanmalarla

karşı karşıya kaldılar. Cömerttiler ve herkesin bunu bilmesini istediler; ganimetin görece küçük bir kısmını kendilerine ayırıp kalanını arkadaşlarına dağıttılar.

Komutanlar İskender'in Makedonları ya da Hannibal'in Afrikalıları gibi en iyi askerleri söz konusu olduğunda, onların kayıplarını asgaride tutabilmek için her şeyi yaptılar. Aynı zamanda askerlerinin işler kötüye giderse dulların ve yetimlerin bol ödeme alacaklarından emin olmalarını sağladılar.

Erler ve subaylar arasında ayrım yapmaksızın kendilerine karşı gelen herkesi cezalandırarak korku etkenini canlı tuttular. Dayaklar, idamlar ve hatta çarmıha germeler de liderliğin aletleriydiler.

4. Cesaret

Onur karakterlerinin merkeziydi. Cesaret damarlarındaki kırmızı kandı. Ama İskender'i, Hannibal'i ve Sezar'ı en iyi cisimleştiren savaşçı erdemi gözü pekliktir.

Komutanların her biri Everest Dağı'na kendi üslubuyla tırmanıyordu. Küçük Makedonya kralının devasa Pers İmparatorluğu'nu fethetmesi düşünülmezdi. Galya valisinden Roma senatosunu devirip ordularını yenmesi beklenmezdi. Güney İspanya'nın Kartacalı komutanının hem nehri hem de dağı geçip İtalya'yı işgal edeceği hayal edilemezdi. Ama onlar yapılmayanı yapmaya cüret ettiler.

Plutarkhos'un savaştaki Sezar için söyledikleri ("Çünkü onuru sevdi, tehlikeyi sevdi"[7]) İskender ve Hannibal için de geçerlidir. Savaşın tam ortasında yer aldılar. Bu tehlikeliydi: kayıtlara bakılırsa, Pers İmparatorluğu'nun istilası sırasında İskender kurtulduğu ciddi bir hastalığın yanı sıra en az üç tanesi ciddi olmak üzere yedi yara aldı. Adamlarının tehlikelerini paylaşan bir general onların kalbini kazandığı için bu tutumları aynı zamanda yararlıydı.

Düzenledikleri askeri seferlerde cüretkârdılar. Generallerin çoğu genellikle tehlikeden kaçınsalar da, bu üçü tehlikeyi

göze alan generallerdi. Daima ilk adımı atan olmaya çalıştılar. Her biri düşman onu ortadan kaldıramadan önce o düşmanın ağırlık merkezini ortadan kaldırabilme kumarını oynadı. Bütün başarılı liderler gibi, üçü de ne zaman gözü pek *olunmayacağını* da bildiler.

İskender, Hannibal ve Sezar zaman zaman büyük tehlikeleri göze aldılarsa da, genellikle ihtimalleri göz önünde tuttular. Cephede savaştılarsa da, çoğunlukla ilk önce üslerinin güvenliğini sağlama aldılar. Yine de, onları kumar oynamaya ve kimi zaman da başarısızlığa götüren yenilmez kaderlerine ve iyi talihlerine inandılar. Çok az insan başarısızlıktan onlar kadar çabuk toparlanarak çıktı.

5. Kıvraklık

Onlar her devrin askerleriydiler. En azından çoğu devrin: savaş alanındaki değişiklik onların dostuydu ama onların kıvraklıklarının da sınırları vardı. Savaş alanından ayrılıp siyaset alanına geçtiklerinde çok daha zorlu meydan okumalarla karşı karşıya kaldılar.

Çarpışma koşulları değiştiğinde aletlerini yenilediler. İskender, Batı Asya'da geleneksel savaşta üstünlük sağlamasına karşın, Orta Asya'da gerilla savaşıyla karşı karşıya kalınca karşı gerilla harekâtına geçti. Hannibal bazen düzenli ordu manevraları yaptı bazen pusu kurdu. Sezar savaş alanında kendisini evindeymiş gibi hissetmesine rağmen, İskenderiye'de kent savaşına girişip bundan bir zafer çıkarmayı başardı.

Hız onların düsturuydu, hareketlilik ayırt edici özellikleriydi. İskender'in müthiş ağır süvarileri, Hannibal'in çevik hafif atlıları ve Sezar'ın yıldırım gibi piyade hücumları başarının aracılarıydı. Hannibal'in fillerinin Rhône Irmağı'nı geçerken tatlı sözlerle sallara binmeye ikna edilmelerinde olduğu gibi, onlar filleri bile incelikle hareket ettirebilirdi.

Çok az ikmal koluyla, çok az yükle seyahat ettiler. Adamları yiyeceklerini tarlalardan sağladılar; Makedonlar lojistiğe daha

çok dikkat ettikleri ve ikmal malzemelerini sağlamak için gereken ön çalışmayı yaptıkları için İskender, bu bakımdan hem Hannibal'den hem de Sezar'dan daha az gözü karaydı.

Aynı anda birkaç iş birden yapmakta ustaydılar. Sezar at sırtındayken öte tarafındaki atlı bir yazıcıya her biri farklı bir eser oluşturan mektuplar yazdırırdı. Bu komutanların hepsi de, zamanı ödül için dövüşen bir boksörün becerisiyle yöneterek insanüstü güçle çalışan birer işkolikti. İskender, kendisine insan olduğunu yalnızca uyku ve seks ihtiyacının hatırlattığını söylemişti.[8]

Kıvraklığında sınırları vardı. İskender Pres donanmasınca neredeyse bozguna uğratılıyordu. Hannibal İtalya'daki kuşatmaları yönetememesinin bedelini pahalı ödedi. Sezar çok kötü tasarlanmış Dyrrachium kuşatmasında ordusunu neredeyse açlıktan öldürüyordu.

Her çevik savaşçı iyi siyasetçi olacak diye bir kural yoktur. Savaş açıklık, siyaset düş kırıklığı getirir. İskender Pers İmparatorluğu'nu zevkle fethetti, ama onun işlerini yönetmeye duyduğu ilgiyi çabuk kaybetti. Hannibal İtalya'da müttefikler edinmenin onları kendi istencine tabi kılmaktan daha kolay olduğunu fark etti. Sezar Forum'un savaş alanından daha tehlikeli bir yer olduğunu gördü; onu yere yıkan, senatonun orduları değil, senatörlerin hançerleri oldu.

6. Altyapı

Bir savaşı kazanmak için belirli maddi şeyler kullanılır: silah, zırh, gemi, yiyecek, para, para ve daha çok para. Yeterince paranız varsa, diğerlerini satın alabilirsiniz. Hatta insan gücü –hatta disiplinli ve deneyimli insan gücü– yani paralı askerler edinebilirsiniz.

Paranın satın alamayacağı tek şey sinerjidir. Karma sınıflardan –hafif ve ağır piyade ve süvarinin yanı sıra istihkâmcılardan– oluşan, uyumlu bir bütün halinde savaşması için eğitilmiş bir orduyu satın alamazsınız. Bu orduyu kendi başınıza kurmanız gerekir.

Bizim üç generalimiz bu orduyu kurdular. Generallerimizin her biri, büyüleyici bir aleti miras alıp onu bileyerek daha keskin ve daha ölümcül bir şey haline getirdi.

Makedonya ordusunu II. Philippos kurdu ve İskender Philippos'un en büyük savaşında (Khaironeia) süvarilere liderlik edip zafere ulaştırarak ona önemli parçasını ekledi. Philippos'un ölümünden sonra, İskender Asya'daki zafer günlerinde ordusunun başında at sürdü. Hannibal İspanya'da babası Hamilkar için yeni bir Kartaca İmparatorluğu kuran insanları miras aldı. Sezar Roma lejyonlarını miras aldı ve onları kendisinin kıldı. Zorlu Galya savaşları deneyiminde pişen bu lejyonlar, Roma dünyasının en iyi ordusuydular.

7. Strateji

Özgün, eski Yunanca anlamıyla strateji, çarpışma taktiklerinden harekât becerisine (çarpışmaları daha büyük bir amacın uğruna yapma) ve savaş stratejisine (bir savaşın nasıl kazanılacağına) uzanan komutanlığı ifade eder. Bunlara artık büyük strateji diye adlandırdığımız şeyi –bir savaşın hizmet ettiği daha büyük siyasi amaç– ekliyoruz. Büyük komutanlar bunların hepsine hâkim olmalıdırlar.

İskender, Hannibal ve Sezar, içgüdüsel bir harekât kavrayışına sahiptiler. Bununla beraber Sezar'ın taktik ustalığı İskender'inkiyle ya da Hannibal'inkiyle boy ölçüşemezdi.

Hannibal özellikle şaşırtmaca ustasıydı. Ordusunu Alpler üzerinden yürütmesi düşmanın nefesini kesmişti. Bir dizi duyulmamış hileyle Romalıların arkasından dolandı, güçlü bir kentin kapılarını bir manivelayla açmayı becerdi, düşmanın gerisindeki gizli bir yerden bir süvari saldırısı başlattı ve özgürlüğe kavuşmak için bir gecede ordusunu Romalıların burnunun dibinden geçirdi.

Ne İskender ne de Sezar şaşırtmacada Hannibal'in eline su dökebilirdi, ama onların da kendilerine ait hileleri vardı. Persler İran'ın merkezine giden bir dağ geçidini kapattıkla-

ırında, İskender başarılı biçimde tepelerin arasından geçip arkalarına sarkarak onları şaşırttı. Sezar ölüm kalım savaşında Pompeius'la karşı karşıya geldiğinde, düşmanın süvari taarruzuna değin en iyi birliklerini gizledi, ardından adamlarını çıkardı ve düşman süvarisinin hızını kesti.

Ama savaş stratejisi söz konusu olduğunda, İskender ve Sezar durumu tersine çevirdiler. İleriyi düşündüler ve azimliydiler. Perslerin bileğini denizde bükemeyeceğini bilen İskender –arzuladığı büyük çarpışmayı geciktirecek olmasına rağmen– Perslerin Akdeniz'deki limanlarını kuşatmayı bıraktı. Pompeius'la karşı karşıya geleceğini önceden fark eden Sezar, Galya'da kazandığı ganimeti sıradan İtalyan halkına gönderdi; aslında onların oylarını satın aldı. Hannibal daha az özenliydi. Hızı ve büyücülüğü sevdi ama Roma'nın müttefiklerini tek tek ezmekle ilgilenmedi.

Hannibal bütün başarısına rağmen, uzun soluklu düşünmekte başarısız oldu. Savaş alanındaki zaferleri Roma'yı afallattı ama yıkmadı. Düşman kendini toparladığında Hannibal'in bir B planı yoktu. Hannibal'in mi yoksa ülkesindeki yönetimin mi daha çok hatalı olduğunu bilmesek de, son gülenin kim olduğunu biliyoruz: Roma.

Üç komutanın hepsinin büyük bir stratejisi vardı. İskender, Pers İmparatorluğu'nu fethetmek, Hannibal Roma'nın iktidarına temelli son vermek ve Sezar siyasi üstünlük elde etmek istedi. Ama bu amaçlar, çok sayıda ayrıntıyı çözülmek üzere sonraya bıraktı.

8. Terör

Masumları öldürmeye hazırdılar ve herkes bunu bilirdi. Başarılarının bir sırrı da buydu.

İçsavaştan bir sahne: genç bir devlet memuru Sezar'ın Roma'daki devlet hazinesine girmesini engellemeye çalıştığında Sezar sesini yükseltti ve yolundan çekilmezse onu öldürmekle tehdit etti. "Genç adam, bilmelisin ki bunu söyle-

mek benim için yapmaktan daha zor,"[9] dedi. Korkan memur hemen kenara çekildi.

Ne var ki bir devlet memurunun hayatını tehdit etmek, büyük komutanlarımızın yaptığı gibi bütün bir kenti katletmekle karşılaştırıldığında hiçbir şeydi. Sezar küçük Yunan kenti Gomphi'yi kendisine ihanet etmesinin cezası olarak yağmaladı. İskender yalnızca asilere ne yaptığını göstermek için büyük Yunan kenti Teb'i yerle bir etti. Kızgın Makedonların kentleri birbiri ardına katliamdan geçirdikleri Orta ve Güney Asya'da daha da kötüsü yaşanacaktı.

Sezar eski yaşam öyküsü yazarı Plutarkhos'un onun bir milyon kişiyi öldürdüğü ve bir milyondan fazla kişiyi esir aldığını söylediği Galya'da aynısını yaptı.[10] Abartma payı bırakmak gerek, ama Sezar Rubicon'u geçtiğinde İtalyanların çoğunun hızla teslim olduğu da bir gerçek. Sezar akıllıca davranarak, üslubunu esnetip düşmanlarını affederek bir halkın içini rahatlattı ve beğenisini kazandı.

Hannibal'in 218 yılında İtalya'ya vardığında yaptığı ilk şey, bölgedeki direnişi kırmak için Torino halkını katletmek oldu. Hannibal, en nihayetinde on beş yıl sonra 203 yılında İtalya'yı terk ederken onunla birlikte gelmeyi reddeden İtalyanları kılıçtan geçirdi ve bunu yapmak için onları bir tapınağın topraklarına kadar izlemekte tereddüt etmedi. Ya da Romalılar böyle olduğunu iddia ettiler.[11]

9. Markalaşma

İmparatorluk tutkuları olan insanlar, sınır anlaşmazlıkları gibi küçük şeyler için savaşa girmezler. Büyük nedenlere ve açık simgelere ihtiyaç duyarlar.

Üç general de bukalemundu. Halktan olmamalarına rağmen popülizme oynadılar.

İskender seferine bir intikamcı ve kurtarıcı olarak başladı yarı tanrı olarak bitirdi. Perslere 150 yıl önceki Yunanistan istilasının bedelini ödeteceğinin sözünü verdi, fethettiği Yunan

kentlerinin özgürlüğünü ilan etti ve isteyip istemedikleri fark etmeksizin onları birer demokrasi haline getirdi. İskender İran'a vardığında, özel Pers kıyafetleri giydi ve adamlarının kendi huzurunda Doğulu tebaalarını başlarını eğerek selamlamaları için ısrar etti. Bu sırada Yunanlı müttefiklerine kendisine tanrı Zeus'un oğlu olarak tapmalarını söyledi.

Hannibal de intikamı ve özgürlüğü temsil etti ve kendi yolundan tanrılara yürüdü. Kartacalılara Roma karşısındaki ilk yenilgilerinin intikamını alma, İtalyanlara Roma tahakkümünden kurtulma sözünü verdi. Kartaca tanrısı Melkart'ın –ya da Herakles'in– kendisini desteklediğini iddia etti. Kendisini mitlerinden çıkan bir kahraman olarak görmeleri için Kelt takipçilerini teşvik etti.

Sezar Roma'nın meşru yönetimine karşı ayaklanmada kendisinin yalnızca bir eyalet valisi olmadığını anlatmak için gayret sarf etti. Sezar Roma halkının hakları ve –Romalıların çok önem verdiği bir ilke olan– namusu için savaştığını söyledi. Sezar kendisi ile Roma üzerine yürüyen önceki generaller arasına belirgin bir çizgi de çizdi. Bu generaller kendi savaşlarını terör dönemleriyle damgaladılarsa da, Sezar'ın siyaseti merhamete dayanmaktaydı.

Sezar'ın ailesi soyunun izini tanrılara, Venüs'e değin sürdü. Sezar halen hayattayken Senato'dan kutsal unvanlar aldı ve öldükten sonra tanrılaştırıldı. Ama Sezar çok daha değerli olan bir şey elde etti: ün. *Galya Savaşları Üzerine* adlı yapıtı Sezar'ı askeri cesaretin bir simgesi haline getirdi. Rubicon'u geçtikten iki yıl sonra, Sezar'ın ünü ordularının vurucu gücünün artmasını sağladı.

10. Ilahi Takdir

Napolyon hem iyi hem şanslı generaller aramıştır. Pek çok savaşta İskender, Hannibal ve Sezar Napolyon'u mutlu edebilirdi. Önceki dokuz etkenin yanı sıra başarılarında ilahi takdirin de etkisi olmalıdır.

İlahi takdir İskender ve Hannibal gibi fatih olmak için doğan genç erkeklerin adımlarına ve aynı zamanda savaşa girip bütün generallerin en büyüğü olarak geri dönen orta yaşlı siyasetçinin (Sezar) adımlarına rehberlik etmiş olabilir. Bir insanın hasımlarını kayalıklardan aşağı yuvarlayan ilahi takdir olmalıdır. Sözgelimi, İskender parmağını oynatmadan en belalı düşmanının aniden öldüğünü gördü.

Romalılar en büyük ordularını Hannibal'e doğru harekete geçirerek onun ekmeğine yağ sürdüler. Hannibal Cannae'de bekliyordu. Hannibal burada dünyanın en büyük zaferlerinden birini kazandıysa da, Roma üzerine yürüyüşe geçerek Cannae zaferinin arkasını getirmeyi başaramadı ve bu ona savaşa mal oldu.

SAVAŞIN BEŞ SAFHASI

Büyük bir lider, savaşın ritmini bilir. Bu çok önemlidir, çünkü çoğu şeyde olduğu gibi, savaşta da zamanlama her şeydir. Başarı, yalnızca ele alınan on nitelik meselesi değil, aynı zamanda bunların ne zaman harekete geçirileceğini bilme meselesidir. Bu özellikle İskender'in, Hannibal'in ve Sezar'ın aklından geçen savaş için geçerlidir.

Bunların üç savaşı benzer bir modele sahipti. Her bir savaş, çarpışmanın temel kuralına –her yumruk atışında rakibine saldırması için bir açık verdiğinden kendini korumalısın– uygun biçimde saldırı ve savunmanın bir bileşimiyle başladı. Bundan dolayı bizim generallerimiz düşmanın ülkesini onun karşı saldırısını bekleyerek istila ettiler. Savaşta olaylar kesinlikle planlandığı gibi gitmediği için savaşlarının başında çok sorun yaşadılar ama hızla toparlandılar. Ardından düşmanın hücum gücünü ortadan kaldıran bir meydan savaşıyla büyük zafer geldi. Ayrıca bu üç general düşmanın işini onu parasından ve insan gücünden mahrum ederek bitirmeye çalıştı; ikisi

başardı. Son adım, savaş sonrasında biçimlenecek dünya için bir barış antlaşmasıyla zaferin meyvelerini toplamaktı ama başkomutanların hiçbiri bunu başaramadı.

Generallerimizin savaşları benzer bir modele sahipti, ama zaten savaşların çoğu bu modele sahiptir. Teknolojideki bir-çok değişikliğe rağmen, eski zamanlardan beri savaşın ilkeleri, insan doğası kadar az değişti.

Bu üç savaşın her biri beş aşamadan oluştu. Ben bunlara savaşın beş safhası demekteyim: (1) saldırı, (2) direniş, (3) çarpışma, (4) sonuca ulaşma ve (5) ne zaman duracağını bilme.

Saldırı safhası, savaşa girme kararı bir planın yönlendirdiği bir çarpışmanın ortaya çıkmasına neden olur. Savaş planı hayatidir; plan yapmamak başarısız olmayı planlamaktır. Ama her plan engellerle karşılaşır; bunlara *direniş* diyelim. Bu safhada, saldırı bu engelleri aşmak zorundadır yoksa başarısız olur. Bizim generallerimiz başarılı oldular ve hasımlarını bir *çarpışmaya* –istila ordusunu hâkim duruma getiren muharebe ya da muharebeler– girmeye mecbur ettiler. Ama bir muharebenin kazanılması yeterli değildir. Başarılı bir general her yöntemi –ikna, kuşatma, abluka, kontrgerilla harekâtı ve diğer taktikleri– kullanarak düşmanına diz çöktürmelidir. Askeri kaynakları olduğu denli siyasi ve mali kaynakları da kullanmak zorundadır. Yurdunda yükselen muhalefete ve yurtdışında ayaklanmaya hazırlıklı olmalıdır. *Sonuca ulaşma* safhaların en karmaşık ve zorlayıcı olanıdır. Son olarak, asker-devlet adamı *ne zaman duracağını bilmenin* üstünlüğüne sahiptir. Çarpışmayı düşmanlıklara son vermenin ötesinde bir şeyler yapmanın önünü açacak bir zamanda ve tarzda sonlandırır; bu, savaş sonrasında biçimlenecek dünyanın zeminini hazırlar.

Muhtemelen insanların çoğu savaşı üç safhalı bir süreç olarak düşünmekteydiler: saldırı, çarpışma, kazan ya da kaybet. Ama bu model yanlıştır, çünkü savaşın doğasını basitleştirir ve çarpıtır. Kestirilemezliğini ve temelde siyasi olan doğasını hesaba katmaksızın savaşı anlayamayız.

Büyük komutanlar bunu biliyorlardı. Yalnızca kazanmak için plan yapmadılar. Başarısızlığı önceden görüp ondan nasıl çıkacaklarını bildiler. Savaş alanındaki başarıyı belirli bir bağlama yerleştirdiler. Bir çarpışmayı kazansanız bile savaşı halen kaybedebileceğinizi biliyorlardı. Ayrıca askeri zaferin siyasi başarıyla bir olmadığının farkındaydılar.

Savaşta neler olacağını önceden bilmek mümkün değildir. Birçok eski asker kendilerince haklı sebeplerle Kader'e ya da Şans'a tapardı. Komutanları dikkatli planlar yapsalar da, planlamacı her tepeyi ya da onun arkasında ne olduğunu bilmez; hava tahmincisi havayı denetleyemez ya da ilahi takdirin neyi hazırladığını kestiremez. Ayrıca bir de düşman söz konusudur. Savaş bir gölge boksu değildir; hareketli bir hedefle yapılan karşılaşmadır. Düşman bir savaş dansı yapar ve sizin en usta işi planlarınızın hatalı yönlerini ortaya çıkarıverir.

Sözgelimi, Persler İskender'in Yunanistan'daki üssüne bir karşı saldırı düzenlediler ve Romalılar Hannibal'in İspanya'daki kalesine bir darbe indirdiler. Hem İskender hem de Hannibal bu hamlelere karşılık verirken büyük hata yaptılar, ama İskender şanslıydı. Hannibal ağır bir darbe aldı. Pompeius İspanya'dan Sezar'ın İtalya'daki üstüne saldırabilirdi, ama Sezar ilk iş İspanya'yı işgal ederek ondan önce davrandı.

Siyaset, savaşı iki biçimde sınırlar. General savaş alanındaki adamlarının desteğini ve yurttaki destekçilerini komuta etmedikçe askeri faaliyet yürütemez. Askeri zafer, düşmanı sizin isteğinizi yerine getirmeye mecbur etmedikçe iyi sonuç veremez. Barış görüşmeleri ihanetlerle sonuçlanabilir; bir general savaşta kazansa bile, siyasette kaybedebilir.

Sözgelimi, General Lysandros (ö. MÖ 395) Peloponnesos Savaşı'nda Atinalılar karşısındaki zaferinde Sparta'ya liderlik etti, ama savaşın ardından izlediği siyaset öylesine berbattı ki bütün müttefikleri ona karşı döndü ve Sparta onu makamından aldı. Modern zamanlarda Fransız ordusu Cezayir Savaşı'nda (1954-1962) asileri askeri bir yenilgiye uğrattıysa da bunun bedeli öylesine ağır oldu ki halkın desteğine sahip

Fransız hükümeti savaşı sürdürmemeye karar verdi. Bir yüzyıldan daha uzun bir süreyi Fransız kolonisi olarak geçiren Cezayir bağımsız bir devlet haline geldi.

Savaşın –kestirilemez ve siyasi nitelikli olan– doğasına biraz daha yakından baktığımızda, bu beş safha modelinin niçin böylesine yararlı olduğunu anlıyoruz. Beş safha modeli yalnızca İskender'in, Hannibal'in ve Sezar'ın savaşlarına değil, Irak ve Afganistan gibi yeni savaşlar da dahil olmak üzere genel olarak savaşa uygundur. Model en iyi geleneksel savaşı betimlese de, gerilla savaşına ve çarpışmanın düzenli olmasa da uzun ya da düzensiz bir muharebe olduğu yıpratma savaşlarına da uygundur.

Her ne kadar geleneksel savaşın ustaları olarak bilinseler de, İskender, Hannibal ve Sezar, geleneksel olmayan savaş konusunda da İskender'in ordusunu Afganistan'ın kabile ve dağ savaşçılarını yenecek kadar esnek bir güce dönüştürmesinden Hannibal'in İtalya tepelerindeki taktiksel becerisine, Sezar'ın İskenderiye'deki sokak çarpışmalarına ve üç generalin düşman halkların kalplerini ve zihinlerini kazanma girişimlerine uzanan dersler sunarlar.

BÜYÜKLÜK ALIŞILMIŞ BİR ŞEY DEĞİLDİR

Biz tarihçilerin nesnel olduğu varsayılsa da, bu kitabın üç öznesi bunu zorlaştırmaktadır. Üç özne çoğunlukla her birinden biraz olmak üzere sevgiden nefrete uzanan tutkular uyandırıyorlar. Belki de insanlar hâlâ kahramanları seviyor. Biyografi yazarları kesinlikle seviyorlar. Öznelerine âşık olma tehlikesini göze almaktalar ve bu öznelerin –özellikle İskender'in ve Sezar'ın– birçok biyografi yazarı var. Ama eski kahramanlar birçok ve çeşitli modern gündeme hizmet etmekteler.

İskender'i ele alalım. İskender bir fatihti ama tarih onu bir ikon olarak kaydeder. İskender, liberallere göre, bir hayalperestti; muhafazakârlara göre, Batı uygarlığının savunucusu;

dini bir geleneğe göre neredeyse bir azizdi. Yahudi geleneği İskender'in Kudüs'te Tapınağı ziyaret edip ona saygı gösterdiğini kaydeder. Bu olaydan itibaren, "İskender" yaygın bir Yahudi adı haline geldi ve bugün bile Ortodoks Yahudiler arasında böyledir. Hıristiyanlar İskender'in Yunan uygarlığını Doğu'ya taşıyarak ve insanlığın birleşmesi için zemin hazırlayarak İsa'nın yolunu açtığına inanırlar. İsa "tanrının oğlu" olduğu için, insanları özgürleştirdiğini iddia ettiği için, genç öldüğü için, İskender bazılarına İsa'nın işareti gibi görünmektedir. İslam da en kutsal metninde olmak üzere İskender'i hatırlamaktadır: birçok düşünür Kuran'da bahsi geçen ve birçoklarınca bir peygamber sayılan Zülkarneyn'in gerçekte İskender'i ima ettiğine inanıyor.

Ama İskender'e büyük bir saygı duymak için dindar olmanız gerekmemektedir. Yunanistan'dan Hindistan'a değin milliyetçiler ona sahip çıkmaktalar. Eşcinsel hakları eylemcileri hem erkeklerden hem de kadınlardan hoşlandığı için onu bir ön-eşcinsel olarak görmekteler. Bununla beraber kadın bir düşünür, bana İskender'i macera ile sorumluluk arasındaki mücadeleyi temsil eden bir erkek fantezisi olarak önemsiz bulduğunu söylemişti. Bazıları İskender'i bir kasap ya da bir canavar olarak yaftalamakta. Yine de tarihçilerin çoğu İskender'i övüyorlar.

Hiç kimse Sezar'ı bir aziz olarak düşünmese de, o her düşünürü etkiler. Sezar kendi ünün eşik bekçisidir, çünkü parlak kitapları *Galya Savaşları Üzerine* ve *İçsavaş* eski tarihsel kayıtlara hükmetmektedir. Sezar, modern savunucuların en iyisine sahiptir: insanı trajik bir saygınlıkla kuşatan Shakespeare. Yine de Sezar'ın eylemleri kendi adlarına konuşurlar ve bunlar daima takdir görmezler. Sezar bir nedeni olmaksızın Galya'yı işgal edip orasını bir kan gölüne çevirdi. Ardından yalnızca kendi çıkarı için Roma'da bir içsavaş başlattı. İçsavaşın sonunda Roma Cumhuriyetinin özgürlüğünü ortadan kaldıran bir diktatör oldu. Sezarcılık bugün halen askeri ya

da imparatorluk diktatörlüğünü ve siyasi mutlakıyetçiliği temsil etmektedir.

Hannibal'de farklı bir sorunla karşılaşırız. Hannibal, Roma'yı yenmeyi başaramadığı için, galip olmasına rağmen daha çok bir kaybeden gibi görünebilir. Hannibal ezilenlerin kalbini kazanır ve bu kimi zaman garip dostluklara yol açmaktadır. Sigmund Freud çocukken Hannibal'i kendisinin Katolik Viyana'daki Yahudi düşmanlığına direndiği biçimde Roma'yla kapışan bir "Sami" olarak idolleştirdi. Afrikalı Amerikalılar geleneksel olarak Hannibal'i siyah bir kahraman olarak düşünürler. Oysa ordusundaki binlerce asker koyu tenli olmasına rağmen, muhtemelen Hannibal değildi.

Yine de Hannibal'in ezilenlere çekici gelmesi sağlam bir temele dayanmaktadır. Kibirli bir imparatorlukla çarpışmaya girip onu temelinden sarstıktan sonra her şeyi kaybetti. Ama saygınlık kazandı. Hannibal yenilgiden sonra kendini bir kent yöneticisi olarak yeniden yarattı, Roma'ya karşı Doğu'da yeniden bir mücadele başlattı ve düşmanın zafer yürüyüşüyle onu aşağılamasına olanak tanımadı. Yenilmiş olsa da başı dik öldü.

Büyük generaller genç yaşta ölmeye hazırlıklı olmalılar ve tarih boyunca birçok fatih genç yaşta öldü. Ayrıca her zaman söz konusu olan başarısızlık olasılığına göğüs germeleri gerekir. Fetih kolay iş değildir. Başarı askeri mükemmellik ile üstün siyasi becerinin bir birleşimini gerektirir. Çok az insan her ikisinde de mükemmeldir.

Bugün generallerimiz her iki alanda da mükemmel olmaya çalışmıyorlar ve bu iyi bir şey. Sivil yetkeye itaat ediyorlar. Günümüz generalleri savaşa girilip girilmeyeceğine karar vermiyorlar, yalnızca nasıl savaşılacağına karar veriyorlar ve hatta bu noktada bile son kararı siyasetçilere bırakmaları gerekiyor. Siyasi stratejiye karar vermiyorlar, yalnızca askeri stratejiyi belirliyorlar. Siyasi ve askeri gücü tek bir kişinin ellerine teslim etmemek iyi bir şey.

İnsanları öldürdükleri için uykuları kaçmıyor. Saldırı değil, yalnızca savunma savaşlarına giriyorlar. Elbette, kimi zaman savunma bize tuzak kuran ya da kendi halkını ezen ya da yasal olarak bizim olan toprakları işgal eden diğer devlete saldırmayı gerektirse de, bu İskender'in yaptığı gibi başkasının toprağını "mızrağın kazandığı"[12] toprak ilan etmekten çok farklıdır.

Eski dünyanın büyük komutanları büyük devlet adamlığı için gereken alçakgönüllülükten yoksundular. Büyük insanlardı ama insan ırkının yardımseverleri değildiler; yapmak için değil yıkmak için geldiler. Yine de bize öğretecek şeyleri var.

Hiç kimse İskender'in çok büyük bir imparatorluğu böylesine genç yaşta ve böylesine kısa bir süre içerisinde fethetme becerisiyle boy ölçüşemez.[13] Hannibal'in Pireneler, Rhône ve Alpler üzerinden İtalya'ya yürüyüşünden daha cüretkâr bir istila başaran strateji uzmanı şimdiye kadar görülmedi. Şimdiye kadar Hannibal'in Cannae'deki taktik zaferinden daha mükemmelini kazanan savaş alanı komutanı çıkmadı. Sezar'ın savaş gemileri ve ikmal malzemesi olmadan kış arifesinde Adriyatik Denizi'ni geçtiğinde –ve savaşı kazandığında– yaptığı gibi cesurca hamlede bulunan bir başka general şimdiye kadar çıkmadı.

Hiç kimse savaşın siyaset demek olduğunu bu üçünden daha iyi anlamamıştı. Hiçbir fatih fethedilen yerlere İskender'in kendisini Asya kralı ilan ettiğinde –ve kısmen olduğunda– yaptığı denli ustalıklı bir biçimde el koymaya cesaret edemedi. Hiçbir istilacı istila edilen halkları Hannibal'in İtalya'ya "İtalya İtalyanlarındır" diye bağırmak için girdiğinde yaptığı denli sorunsuzca bir araya toparlayamadı. Hiçbir asker-devlet adamı, havucu (bağışlama) sopayla (askeri güç) Sezar denli ustaca birleştirmedi.

Zafer anında savaş siyasettir kuralını hiç kimse onlar denli –felakete yol açacak biçimde– tamamen unutmadı. Zaferle coşan ve başarıyla sarhoş olan bu adamların her biri başarılı

bir generalin hiçbir zaman yapmaya cesaret edemeyeceği tek şeyi yaptılar: gururlarına boyun eğdiler. Modern generallerin aşırı gurura karşı bağışıklıkları yoktur. Ama demokrasilerde ne olursa olsun yasalar bir kişinin kendi halkına ya da başka halklara bu denli çok hasar vermesini engeller. Tarih ders veren bir hikâye anlatmaktadır.

2
HÜCUM

Dümene yirmi iki yaşında geçti ve amiralin sancak gemisini Avrupa ile Asya arasındaki dar Hellespontos boğazının çelik mavisi sularını aşmak üzere güneye doğru yöneltti. Gemi hedefine yaklaşırken o gemiden bir mızrak fırlatıp toprağa sapladı. Zırhı içinde Asya kıyısına ilk atlayan ve ilk ayak basan oydu. Burasının "mızrağın kazandırdığı", tanrıların güç yoluyla alması için ona verdiği topraklar olduğunu öne sürdü. MÖ 334 yılının bir ilkbahar gününde otuz yedi bin adamıyla birlikte iddiasını gerçekleştirmeye girişti.

Yaklaşık yüz yıl sonra ve bin altı yüz km uzakta yirmi dokuz yaşında birisi bir ordunun başındaydı. Dünyanın en tehlikeli arazilerinden biri olan karla kaplı Alpleri kırk bir yaya, sekiz bini atlı askeriyle birlikte büyük gayretle aştı. Alplerin zirvesine otuz yedi fil çıkardı! Bu acımasız geçişten ancak adamlarının yarısı sağ çıktı ama bunlar MÖ 218 yılının bir kasım günü tepeleri aşıp Roma topraklarına doğru yürüyüşe geçtiler ve İtalya'nın altını üstüne getirdiler. Bu yürüyüşü on yedi yıl süren bir savaş ve yıkım izleyecekti.

150 yıldan biraz daha fazla bir süre sonra ve güneye doğru dört yüz seksen üç km uzaklıkta, elli bir yaşındaki birisi emri altındaki yalnızca beş bin adamla Kuzey İtalya ovasındaki bir nehri geçti. Bu nehir –daha doğrusu çay– bir orduyu meşru olarak komuta ettiği kendi eyaleti ile komuta edemediği İtalya arasında sınırı çizmekteydi. Bu orta yaşlı adamın sonba-

harın sonlarına doğru çıktığı kısa bir yolculuk Roma'nın Akdeniz imparatorluğunun bir ucundan diğer ucuna uzanan ve yaklaşık otuz yıl süren bir içsavaşın başlayacağının işaretini verdi. O dönemde kullanılan kusurlu Roma takvimine göre, tarih MÖ 12 Ocak 49'du; bugün kullandığımız güneş takvimine göreyse MÖ 24 Kasım 50'ydi.

Birinci öyküde Büyük İskender, ikinci öyküde Hannibal ve üçüncü öyküde Julius Sezar bir şeyi gösteriyorlar: Tarih genellikle bir sınırın geçilmesini büyük savaşların başlangıç noktası olarak alır. İskender'in Pers seferi Hellespontos'un geçilmesiyle başlar. İkinci Pön Savaşı Hannibal İspanya'dan ayrılıp Güney Galya üzerinden yürüyüşe geçtiğinde ve Alpleri aşıp İtalya'ya girdiğinde başladı. Roma İçsavaşı Sezar Rubicon'u geçtiğinde başladı.

Ama sınır geçmeler sıradan olaylardır. Bir savaşın nedenini değil, ama başladığını gösterirler. Sezar Rubicon'un bir kıyısından öbür kıyısına geçerken "zarlar atıldı" demiş olabilirse de oyun zaten başlamıştı. Beş gün önce Roma senatosu Sezar'ı kanun kaçağı ilan ederek onu ya savaşmaya ya da siyasi ve askeri kariyerinden (ve muhtemelen yaşamından) vazgeçmeye zorlamıştı. Ama Sezar ile Senato arasındaki düşünce ayrılığı bir senedir olmasa da aylardır barizdi. Sezar Rubicon'u geçmeden en az bir ay önce Fransa'daki iki lejyona Alpleri geçip İtalya'da kendisine katılmalarını emretmişti. İskender Hellespontos'a gemiyle giderken, babasının üç yıl önce başlattığı bir savaşı sürdürüyordu. Hannibal Alpler üzerinden yürüyüşe geçtiğinde Roma'yla üç yıl önce İspanya'da başlamış olan bir savaşı sürdürmekteydi. Eski kaynaklara güvenmek gerekirse Hannibal'den çocukluğundan itibaren bu savaşı yapması beklenmişti.

Sezar Rubicon'u, Hannibal Alpleri ve İskender Hellespontos'u görmeden çok daha önce savaşa girmeye karar vermişti. Bu karar her birinin o zamana kadar yaptıkları en önemli seçimdi. Niçin savaşı seçtiler?

NİÇİN SAVAŞ?

İskender: Baba gibi, Oğul gibi

İskender'in Pers İmparatorluğu'na açtığı savaş bir meşru müdafaa durumu değildi. Ne İskender'in ne de ülkesinin Persler den çekinmesi için bir neden vardı. Polybios'un (y. MÖ 200-118) eski zamanlarda işaret ettiği gibi, İskender bir fetih savaşına girmişti; aslında bu savaş babası II. Philippos'un ona bıraktığı bir mirastı. Persler karşısındaki önceki Yunan başarıları, Philippos'u Pers İmparatorluğu'nu alma zamanının geldiğine inandırdı; "savaşın görkemli büyük ödülün sözünü verdiği"[1] konusunda kuşku yoktu.

Akıllı ve kültürlü Philippos döneminin Yunan düşünürleriyle iletişim içindeydi. Bir kitap, Atinalı yazar ve asker Ksenofon'un yazdığı *Kyros'un Eğitimi* ilgisini özellikle çekmiş olabilir. Ksenofon, İran'ın güneybatısını tutmuş küçük bir krallığın tahtında oturan Kyros'un, güçlü orduları sayesinde muazzam Pers İmparatorluğu'nu nasıl kurduğunun dikkat çekici bir açıklamasını veriyordu. Ksenofon'un Kyros'u döneminin insanlarını güçlü karakteriyle etkileyen bir onur ve cesaret timsaliydi. Philippos bu kitabı okumuş olsa da olmasa da, muhtemelen onu duymuştu. Eğer duyduysa, kesinlikle kendi kendisine "Kyros yapabildiyse niçin ben yapamayayım?" diye sormuş olmalı.

Hırs söz konusu olduğunda İskender babasının dengiydi. İskender de Pers İmparatorluğu'nu fethetmeyi hedefledi. Bu başa çıkılması zor bir işti, ama İskender bu savaşı yapmak için doğmuştu. İskender yeteneğine ve hatta kutsallığına duyduğu tutkulu inançla babası gibi bir fatih kişiliğine sahipti. Philippos herkesin önünde Olimpos Dağı'nda yaşayan on iki tanrının onu kendi yanlarına almaları gerektiğini ima etti. İskender doğrudan kendisinin bir tanrı olduğunu ilan etti.

İskender efsanevi Yunanlı kahraman Akhilleos'un soyundan geldiğine inanıyordu. Çocukluğundan itibaren İskender,

kendisini onunla özleştirdi. Kendisini ikinci bir Akhilleos olarak markalaştırması iki kenarı keskin bir kılıçtı. Akhilleos yalnızca Yunanistan'ın en büyük savaşçısı değil, aynı zamanda en benciliydi. Kendi onuru söz konusu olduğunda ülkesini umursamazdı. Şanı uzun ömre tercih etti. Akhilleos savaşı sevdi, aile ocağına ve yurduna çok az ilgi gösterdi. İskender'e göre, koşutluklar her şeyin fazlasıyla uyduğunu gösterecekti.

İskender kesinlikle savaş becerisine sahipti. Cesareti ve becerisi gençliğinde kendini gösterdi. Hatta Philippos ölmeden önce kendisini büyük bir süvari komutanı ve büyük bir lider olarak kanıtlamıştı. Ama çekingen ya da kendine güvensiz olsa bile, bu duygularını bastırmak zorunda kalacaktı. Savaşa gitmemenin sonuçları çok kötü olacaktı. İskender babasının oğlu olduğunu ispatlamak zorundaydı. Aynı zamanda yirmi iki yaşında, yetişkin bir erkeğin sorumluluklarını taşıyabileceğini göstermeliydi.

İskender'in babası Philippos bütün hükümdarlık dönemini savaşa adayarak Makedon tahtının kötü şöhretli istikrarsızlığında yirmi üç yıl hayatta kalmıştı. Yurtdışına yayılmada gösterdiği başarı, yurdunda sevilmesini sağlama aldıysa da, en sonunda suikasta uğradı. Philippos'un en son askeri faaliyeti, öncü kuvvetler göndererek uzun uzadıya planlanmış, Perslerin denetimindeki Anadolu'nun işgalini başlatmak oldu.

Bir başka şey: Philippos askeri gücünün masrafını karşılamak için Makedonya hazinesini neredeyse tamamen boşaltmıştı. İskender Pers topraklarını işgal edene kadar Avrupa'nın en zengin krallığı Makedonya beş parasızdı. İskender borçları ödeyebilmek ya da iflası engellemek için kendi tarzında mücadele etmek zorundaydı.

İskender savaşı sürdürmemiş olsaydı, korkak olarak yaftalanacak ve muhtemelen sonu babasınınki gibi olacaktı; savaş taraftarlarınca öldürülecekti.

Hannibal: Aile İşi

Hannibal de ünlü bir babanın oğludur. Hamilkar Barka Sicilya'nın denetimi için Roma'yla girilen bir mücadele olan Birinci Pön Savaşı'nda (MÖ 264-241) büyük bir general olarak ortaya çıktı. Her ne kadar Kartaca savaşı kaybettiyse de, Hamilkar çarpışmayı kazanmıştı. Daha sonra yurduna döndüğünde azılı paralı askerlerin isyanını (MÖ 239) bastırarak daha büyük bir başarıya ulaştı. Barka ailesi Hamilkar'ın yönetimi altında Kartaca'nın ilk savaşçı ailesi haline geldi.

İyi bir general olduğu denli iyi bir siyasetçi de olan Hamilkar, zengin seçkinlerin egemen olduğu bir kentte sıradan halkı savundu. Hamilkar, Güney İspanya'da Kartaca'nın Sicilya'da kaybettiği imparatorluğun yerine yeni bir imparatorluk ele geçirdi. İspanya'da altın ve gümüş madenleri ve bol asker kaynağı vardı ve artık bunlar Kartaca'nın denetimi altındaydı. Kent eski gücünü yeniden kazanmıştı.

Hamilkar dokuz yaşındaki oğlu Hannibal'i İspanya'ya beraberinde getirmişti. Çocuk iki parlak askerin –babası ve amcası– rehberliğinde bir ordu kampında büyüdü ve ailesinin genetik özelliklerini hediye aldı. Hannibal'in iki kardeşi vardı: Hasdrubal ve Mago. Hamilkar oğullarını "aslan yavruları" diye adlandırdı ve Hannibal aslan sürüsünün alfa erkeğiydi. Mükemmel komutan olması için büyütüldü, rüştüne erdiğinde hayal kırıklığına uğratmadı.

Polybios Hannibal için "özgün karakteriyle insanın yapabilecekleri dahilindeki her şeyi başarmaya uygun bir kişiliği olan, doğası gereği gerçekten olağanüstü bir insandı"[2] demektedir. Hannibal aşırılıkların insanıydı. Aklı hızlı ve basiretliydi, ama bedeni acıya duyarsızdı. Mizah duygusu ve şiddete eğilimli bir doğası vardı. Onur insanıydı, ama eleştirmenleri işine geldiğinde verdiği sözleri unuttuğunu ve paraya zaafı olduğunu söylemekteler.

Hannibal'in gözü pek ve cesur kalbi, hırslı başarıları gerçekleştirmek için can atıyordu. Etkileyici bir fiziği olan Han-

nibal, tepeden tırmağa bir komutan gibi gözükmekteydi. Lider olmak için doğdu ve askerlerinin sevgisini ve sadakatini kazandı.

Barka ailesi kendi "marka"larının reklamını şöyle yapmaktaydı: Kahraman, yayılmacı ve Kartaca tanrılarının kutsadığı aile. Barka ailesi, kahramanlık ve tarih tanrısı Melkart'a özel bir önem verdi. Tir'in –Kartaca'nın ana kenti– kraliyet tanrısı Melkart Kartacalıların geçmişleriyle gurur duymalarını olanaklı kılmaktaydı. Melkart'ın İspanya'daki tapınağı, Atlantik Okyanusu'nda, Gadir'in (bugünkü Cádiz) açığında bir adadaydı ve engin bilinmeyenle karşı karşıya gelme cesaretini simgelemekteydi. Yunanlılar Melkart'ı kendi kahramanları Herakles'le ilişkilendirdiler ve Barkalar madeni paralarında bu ilişkinin reklamını yaptılar. Profilden gösterilen Melkart-Herakles, başında zafer çelengi, omzunda sopa olan sert bakışlı, boğa boyunlu, sakallı bir adamdır. Madeni paranın öbür yüzü bir savaş filini tasvir ederek gaddarlık imgesini pekiştirir.

Hannibal'in hırsı Barka gümüş paraları denli parlak biçimde parlamaktaydı. Hannibal gençliğinde Yunanlı bir hocadan ders aldı. Bütün Yunanlı kahramanlar arasında Hannibal'in gözdesinin Büyük İskender olduğunu sanıyorum. Bir yetişkin olduğunda kesinlikle Makedonyalıyı taklit etti; büyük bir imparatorluğu küçük ama seçkin bir orduyla işgal ederek ve kendisinin kutsal bir görevi olan kurtarıcı olduğunu ilan ederek İskender'in ayak izlerini takip etti.

Ama Hannibal bir Kartacalının oğluydu. Ülkesi gibi, kendisi de dinamik, yayılmacıydı ve bizim için yeniden kurgulaması zordu. Roma, MÖ 146 yılında birçok yazarın bugün bir soykırım olduğunu düşündüğü acımasız bir yok etme faaliyetiyle Kartaca'yı ortadan kaldırdı. Arkeoloji sayesinde Kartaca'ıun maddi kültürünün birazı gün yüzüne çıkarıldıysa da, çok az Kartaca metni günümüze ulaşmıştır.

Gerçek Kartaca zengin, dinamik ve acımasızdı. Ekonomisi ticarete ve tarımsal zenginliğe dayanmaktaydı. Denizcileri İr-

landa ve Batı Afrika denli uzaklara seyahat ederken, orduları ve donanmaları İspanya'dan Libya'ya değin savaşmaktaydı. Kartaca seçkini Yunan kültürünü takdir ettiyse de, ondan yeterince yararlanamadı. Siyasetçileri yenilen generalleri çarmıha gererek cezalandırırdı. Kartaca aileleri bunalım zamanlarında kızgın tanrılara hediye olarak çocuklarını kurban ettiler; arkeoloji Yunanlı yazarların bu konudaki şahitliğinin bir mit olmadığını kanıtladı.

Hannibal Kartaca'nın en ünlü ailesinin oğlu olsa da, onun hakkındaki Kartaca kayıtları günümüze ulaşmadı. Sezar'a ilişkin kaynaklarımız mükemmel ve İskender'e ilişkin olanlar fena değilken, Hannibal hakkında bilgi için başta Polybios ve Livius olmak üzere neredeyse yalnızca Yunanlı ve Romalı yazarlara bağlıyız. Yani Hannibal hakkında diğer iki komutan hakkında bildiğimizden daha az şey bilmekteyiz. Tarihçilerin Hannibal hakkındaki yargıları tahmine dayanmaktadır.

Hamilkar'a dönersek: Kartaca'nın sadık bir yurttaşıydı ama İspanya'daki mutlak iktidarın büyük kısmına sahipti. Kartaca siyasetine egemen olan Yaşlılar Konseyi'nde düşmanları olmasına rağmen, düşmanından daha fazla destekçisi vardı. Barka grubu ulusal büyüklüğün savaşa ve imparatorluğa dayandığına inanmaktaydı. Roma'ya karşı konulmasına bu düşünce neden oldu.

Roma, Birinci Pön Savaşı'nda Sicilya'yı alarak Kartaca'nın umudunu boşa çıkarmakla yetinmedi, hemen ardından bir başka Kartaca adasını –Sardinya'yı– işgal ederek onu küçük düşürdü. Bu açık bir antlaşma ihlali idiyse de, bu sırada Kartaca herhangi bir şey yapamayacak denli zayıftı. Ama bu durum değişti. İspanya'nın kaynakları ile Barkaların doğal savaş yeteneği arasında Kartaca "bir daha asla" diyebildi. Aslında Yunan ve Roma kaynakları, Barkaların etkin bir biçimde bir intikam savaşı planladıklarını iddia etmekteler.

Öykü MÖ 237'de Hannibal bir çocukken, Hamilkar Roma'ya karşı dinsel bir ebedi düşmanlık andı içti diye devam ediyor.

Bu öykü doğru olsun olmasın Hannibal'in savaş arifesindeki eylemleri Roma'ya ne denli az güvendiğini göstermektedir.

Hamilkar MÖ 228 yılında öldüğünde, damadı Yakışıklı Hasdrubal onun yerini aldı. Yakışıklı Hasdrubal, Kartaca İspanya'sına Kartaca (bugünkü Cartagena) adını verdiği bir başkent kazandırdı. Kartaca Güneydoğu İspanya'da büyük bir liman şehriydi. (Romalılar daha sonra onu Yeni Kartaca diye adlandırdılar ve karışıklığı engellemek için bizde öyle diyeceğiz.) Hasdrubal de Roma'yla savaşmayı planlamış olsa bile, planı hayata geçiremeden önce 221 yılında suikasta uğradı. İspanya'daki ordu oybirliğiyle bir ardıl seçti ve Kartaca halkı bu ardılı onayladı. Ordunun seçtiği adam, babasının kurduğu İspanya İmparatorluğu'nun komutanı yirmi altı yaşındaki Hannibal'di. Hannibal Orta İspanya'ya aniden saldırarak ve Kartaca'nın İmparatorluğu'nu genişleterek savaş yeteneğini hızla gösterdi

Roma, Kartaca'nın İspanya'daki gücünün yükselişini takdir ve korkuyla izledi. Hannibal ve babası (ve amcası) bir devrimi başlatmışlardı. Devrim başladığında Kartaca Roma'nın önünde diz çökmüş durumdaydı. Şimdi Roma Kartaca'nın ayaklarının dibinde diz çökebileceğinden korkmaktaydı.

Dolayısıyla Roma, İspanya kenti Saguntum'u (bugünkü Sagunto) Kartaca İspanya'sının böğrüne bir kama gibi sapladı; İspanyol kabilelerini Hannibal'e karşı kışkırttı. Kartacalılar Saguntum'a saldırmakta ısrar ettiklerinde Roma misillemeyle tehdit etti. Hannibal harekete geçmeyecekti. Polybios, Hannibal "gençti, girişimlerinin başarısının cesaretlendirdiği ve Roma'ya bitmeyen düşmanlığının körüklediği askeri heveslerle doluydu"[3] diye yazıyor.

Roma, Hannibal İspanya'ya hâkim olduğunda Kartaca'nın Roma ile Hasdrubal arasındaki bir antlaşmayla koruma altına alınan Roma'nın müttefiki Saguntum'a saldırarak antlaşmanın yükümlülüklerini çiğnediğini iddia etti. Kartaca Roma'ya meşru dayanaklarla karşı çıktıysa da, günümüz bilim insan-

ları Saguntum'un Roma'nın müttefiki mi yoksa yalnızca "dostu" mu olduğunu araştırmaktalar ("dost" Roma'ya savunmasını üstlenmeden onu desteklemesine olanak tanıyan bir statüydü).

Geriye adım atmayı kabul etmeyen Hannibal'in Roma'yla savaşa tutuşmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Bununla birlikte savaş seçeneği Roma'nın İspanya'da yayılmasına izin vermek anlamına gelmekteydi. Roma tarihi hakkında bilgisi olmayan biri bunun eninde sonunda varacağı yeri bilmeyebilir: Roma Kartaca'nın İspanya İmparatorluğu üzerindeki kontrolünü gittikçe sıkılaştıracaktır. Sorun Kartaca'nın bunu nasıl durduracağıydı.

Bir olasılık ödün vermekti: Roma'nın üstünlüğünü kabul etmek ve ayrıcalıklar tanımak ve Roma'nın yörüngesine ikinci dereceden bir güç olarak yerleşmek. Diğer seçenek ise savunmada kalarak savaşmaktı: Roma'nın Kartaca ordularını kendi yurtlarında ve muhtemelen Kuzey Afrika'da yenmeye çalışarak bütün gücünü tüketmesine izin vermek. Kendi taraflarında Hannibal gibi zeki bir general olan Kartacalılar eninde sonunda Romalıları yıpratacaklardı.

Üçüncü ve Hannibal'in seçtiği olasılık gözü peklikti. Babası Hamilkar'ın akınlarını daha ileri bir aşamaya taşıyarak saldıracak ve İtalya'yı işgal ederek düşmanı şaşırtacaktı. Hannibal İtalya'daki zaferlerinin Roma'nın müttefiklerinin kendi tarafına geçmelerini sağlayacağını ve bunun Roma'yı barış istemeye mecbur bırakacağını düşündü. Kartaca'nın bir daha Roma'nın saldırganlığından korkması gerekmeyecekti. Roma'ya saldırı Barka tarzıydı.

İskender gibi, Hannibal de aile işini ve istenen saldırıyı zevkle sürdürdü.

Sezar: Barışa Şans Yok

Sezar'ın hikâyesi daha karmaşıktır. İskender ve Hannibal'den farklı olarak, Sezar büyük bir generalin oğlu değildi. Eski,

soylu bir Roma ailesinden gelmesine rağmen, Sezar kendi kendini bir savaşçı haline getirdi. Diğer iki general gibi genç yaşında zirveye tırmanmadı da. Ama Sezar'ın aşağılık kompleksi yoktu. Ailesi Roma'nın efsanevi atası Aeneas'ın ve onun aracılığıyla tanrıça Venüs'ün soyundan geldiği iddiasındaydı. Sezar, on altı yaşında bir Jüpiter rahibiydi ve yaşlanınca Senato'nun kendisine kutsal unvanlar vermesine izin verdi.

Sezar, muazzam hırsları olan bir insandı. Başarı başarıyı izledikçe Sezar Roma'nın en güçlü insanı –ya da açıkça belirttiği gibi Roma'daki birinci insan– olmak istedi.[4]

Üstün bir asker olan hırslı Sezar, ordunun merdivenlerini adım adım tırmandı. MÖ 49'da elli yaşında Rubicon'u geçmeden önce bütün okulların en büyüğüne gitmişti: Galya'yı fethetmişti. Bu, Roma'nın uzun tarihinin en acımasız, kusursuz ve kârlı zaferlerinden biriydi.

Sezar zeki bir general olmasının yanı sıra, becerikli bir demagog ve açıkgöz bir siyasetçiydi. Galya'daki başarısını Roma'da daha fazla güç ve unvan elde etmek için bir kaldıraç olarak kullanmayı ve bu kez Parthları (bir İran imparatorluğu) hedef alacak bir başka büyük seferin komutanı olmayı planladı. Ama hızlı yükselişi sırasında edindiği birçok siyasi düşmanı bunun olmasına izin vermek niyetinde değildi. Galya'daki başarısının üzerine başarılar ekledikçe, devasa bir servet, iktidar ve askeri güç edinince Roma'da yükselen sesler onun başını istedi.

Sezar savaşa girmeseydi en büyük tehlikeleri göze alacaktı. Eğer barışı korusaydı, Roma için fethettiği Galya eyaletinin valilik makamını bırakmak zorunda kalacaktı. Önde gelen senatörlerin daha önceki kariyerindeki çeşitli kanunsuzluklardan ötürü onu hemen soruşturmaya tabi tutacakları İtalya'ya özel bir yurttaş olarak dönmek zorunda kalacaktı. Sezar, Roma'daki en son mahkemede olduğu gibi, siyasi düşmanı Pompeius'un jüri üyelerini nasıl oy kullanacaklarına "ikna etmek" için mahkeme binasını askerle kuşatmasını bekleye-

bilirdi. Sezar savaşa girerek uzun soluklu en yüksek iktidar olma tutkusuna ulaşmak için daha fazla şansa sahip oldu.

Sezar'ın yükselişi, Roma Cumhuriyetinin bunalım içinde olduğu bir ardyörede gerçekleşti. Bir imparatorluğu fetheden büyük kent sefil durumdaydı. Sezar Rubicon'u geçmeden önce Roma sivil cephede ayaklanmalar ve suikastların (MÖ 133-121) söz konusu olduğu dokuz yıl süren kesintili bir kargaşaya, müttefik isyanına (MÖ 90-88), bir köle savaşına (MÖ 73-71) ve borçluların başkaldırısına (MÖ 63) şahitlik etmişti. Bunlardan en kötüsü, deneyimli bir ordusu olan kararlı bir generalin Roma Senatosu'nun siyasi iktidarını ayaklarının altına alabileceğini açık bir biçimde gösteren içsavaştı (MÖ 86-82). Roma generalleri Marius ile Sulla arasında uzun zamandır sürmekte olan rekabet Sulla'nın kendi ülkesini fethetmesi, düşmanlarını katletmesi ve yaşam boyu diktatör olmasıyla sonuçlandı. Sulla'nın erken ölmesi Senato'nun yetkesini yeniden teşkil etmesine olanak tanıdı. Sezar Rubicon'u geçerken, Roma otuz yıldır yine bir cumhuriyetti ama Pompeius ve Sezar gibi generaller onun özgürlüğünü gölgelemekteydi.

Pompeius'un askeri kariyerinin MÖ 76 ile 63 yılları arasında kalan kısmı yaklaşık on beş yıllık büyük bir maceraydı. Pompeius ilk olarak İspanya'da beş yıl süren uzun bir mücadelenin sonunda Romalı asi Sertorius'u sindirdi. Ardından asi gladyatör Spartaküs'ü İtalya'da alt ettiği için övgüler aldı (oysa işin çoğunu diğer general Marcus Licinius Crassus yapmıştı). Son olarak Doğu Akdeniz'de bir dizi çarpıcı zafer kazandı: daha önce kendi yanında savaşmış olan korsanların yarattığı tehdidi ortadan kaldırdı; asi Mithradates'i yendi ve intihara sürükledi; Karadeniz'den Şeria Irmağı'na kadar uzanan toprakların tamamını Roma'nın denetimi altına soktu.

Pompeius MÖ 63 ile 49 arasında Roma'da arka planda kaldı. Bu dönem boyunca Senato'nun güçlerine karşı sorumluluğu olmadan hareket etmekten ve Sezar ve Crassus'la yaptığı bir dizi anlaşma aracılığıyla siyasete hükmetmekten daha çok

mutluydu. Ama Crassus bir çarpışmada öldü (MÖ 53) ve Sezar Galya'da ölümsüzlük kazandı.

Pompeius Sezar'ın Galya'dan dönüp Roma siyasetini tahakkümü altına alacağını aklının ucundan geçiremeyeceği için Roma'nın iyi, eski cumhuriyetçi yönetim biçiminin erdemlerini keşfetti. Senato'ya yardım etmek için at binmeye karar verdi ve onun adına silaha sarıldı. Senatörler ona güvenmediyseler de, askeri becerisine ihtiyaçları vardı.

Cicero kısa bir süre sonra "gündemdeki sorun cumhuriyet değildir. Mücadele kimin kral olacağına ilişkin" diye yazacaktı.[5] MÖ 49 yılında Pompeius ve Senato huzursuz bir ittifak oluşturdular. Sezar gibi katı ve kararlı bir düşman onların karşılıklı birbirlerinden kuşkulanmalarından yararlanabilirdi.

İskender ya da Hannibal'den farklı olarak Sezar istediği bir savaşa girmedi; yurttaşı Romalılar yerine Parthia'ya doğru yürüyüşe geçen bir orduya komutanlık etmeyi tercih ederdi. Ama zorunlu hale geldiğinde içsavaştan çekinmedi.

Sezar'ın yurtiçindeki düşmanları ona adil davranmadılar, ama Sezar Rubicon'u geçerek daha kötüsünü yaptı: vatan haininliğine kalkıştı. Sezar ülkesinin meşru yönetimine saldıran asi bir generaldi. Daha alçakgönüllü birisi ülkesine kıyamazdı.

Sezar *İçsavaş* adlı eserinde eylemi için iki gerekçe öne sürdü. Kamuya açık bir toplantıda askerlerine Tribünleri –halkın temsilcilerini– korumak için savaştığını söyledi. Sezar ayrıca toplumsal konum (Latince *dignitas*) sorununun üzerinde durdu. Halka açık bir toplantıda Sezar askerlerine meselenin komutanlarının "itibarı ve toplumsal konumu"[6] olduğunu söyledi. Sezar Pompeius için o daima "cumhuriyetin konumunun"[7] yaşamdan daha önemli olduğunu düşündü ve söz konusu olan konum –yani Galya'ya onun hâkim olması– "bana [Sezar'a] Roma halkı tarafından bahşedilen bir ayrıcalıktı".[8] Cicero'nun yakın bir dostuna yazdığı gibi, "O [Sezar] konum uğruna her şeyi yaptığını söylüyor".[9] Romalılara göre toplumsal konum merkezi bir değerken, modern

seçmenlere göre özgürlük, güvenlik ya da topluluk merkezi bir değerdir. Sezar kendisini savunarak Roma yaşam tarzını savunduğunu iddia etti.

Ya da yaklaşık olarak böyle söyledi. "Halkın özgürlüğü", "Tribünlerin kutsal statüsü", "soyluların toplumsal konumu" gibi sözlerin onun dilinde "Sezar" olarak telaffuz edildiğini düşünmek zor değil.

ASKERİ STRATEJİLER

İskender'in, Hannibal'in ve Sezar'ın savaşa girmeleri için çok fazla neden vardı. Savaşı nasıl kazanmayı planlamışlardı? Her birinin savaşı kaybetmesi için mükemmel nedenler söz konusu olduğundan, bu önemsiz bir soru değildir.

Üçü de başlangıçta benzer biçimde umutsuz bir stratejiyi paylaştılar. Her biri askeri gücü, insan gücü ve mali gücü kendisininkinden kat be kat üstün olan bir ülkeyi işgal etmek üzere harekete geçti. Her biri denizde üstün olan bir düşmanla karşı karşıyaydı. Hem Hannibal hem de Sezar donanmadan yoksundu; İskender'in donanması ise düşmanınkiyle boy ölçüşemezdi.

Yine de her biri zafer kazanmayı umdu. Her birinin hikâyesi tarihte sık sık tekrarlanan bir şeyin klasik bir örneğiydi. Tecrübeli, seçkin, küçük bir ordusu olan katı ve kararlı bir komutan güçsüz bir devi yere yıkmaya çalışır. Bu kimi zaman işe yarar: Sözgelimi Hernando Cortés, 1519 yılında Azteklerin üzerine yürüdüğünde yanında yalnızca altı yüz adam vardı; 1521 yılında Mexico'yu fethetti. Bu komutan kimi zaman da başarısız olur: Robert E. Lee 1863 yılında Pensilvanya'yı işgal etti ama Gettysburg'da kaybetti; Hitler 1941 yılında Rusya'yı işgal etti ama daha sonra Stalingrad'da kaybetti.

Bizim üç komutanımız belirli üstünlükleri paylaşıyorlardı. Mali yönden ya da insan gücü bakımından görece yetersiz-

ken, altyapıda belirgin bir üstünlüğe sahiptiler. Meydan savaşında –yani önceden planlanmış ve yeri seçilmiş düzenli bir çarpışmada– başarılı bir sicili olan deneyimli orduları yönettiler. Sürekli sefer halindeydiler, ordularını ileriye doğru iten devingenlik ustalarıydılar. Üçü de askerlerini teşvik edebilme yeteneği olan ve onlara düzenli maddi ödül akışı sağlayacak denli akıllı, büyük liderlerdi. Cesaret, sabır, gayret ve dayanıklılık gibi seçkin ahlaki ve fiziksel niteliklere sahiptiler ama düşünsel özellikleri çok daha önemliydi. Her biri üstün bir akılla kararlı ve azimli bir istenci birleştirmişti. Gözü peklikte eksiklikleri yoktu. Cesurdular; hiçbiri tehlikeden kaçınan bir komutan değildi. Öngörü, yetenek, saf beyin gücü bir büyük komutan için temeldir; özellikle bir bunalım zamanında iyi yargı gücü, üçünün de en önemli niteliğidir. Her biri kaderine, yeteneğine ve kutsallığına tutkuyla inanmaktaydı.

Üç komutanın her biri içgüdü ve kibrin nadir bir birleşimine sahiptiler. Her biri ordusunu doğru biçimde tartacak sağduyuya sahipti. Büyük insanlar düşmanlarını tanıdıklarını düşünürler ve onu küçümserler. Onları büyük kılan şeylerden biri genellikle haklı olmalarıdır. Sözgelimi tıpkı Hannibal'in Romalıların savaşa direnemeyeceklerini bilmesi gibi İskender de Perslerin direnemeyeceğini bilmişti. Sezar Pompeius'un anın tadını çıkaramayacağını biliyordu.

Bu üç kişiye stratejik görü hediye edilmişti. Her birinin zafer için bir planı vardı: savaş alanındaki zaferi gerçeğe dönüştürmek için ayrıntılı bir plan. Yine de her biri doğaçlamacı, fırsatçı ve önüne çıkan herhangi bir fırsattan yararlanmakta hızlıydı.

Hannibal bilime, Sezar'ı karaktere ve İskender'i kültüre indirgeyen savdan kuşku duyabiliriz. İskender hocası filozof Aristoteles'ten Perslerin bir Yunanlının özgürlük sevgisine ya da onun için kararlılıkla direnme ve ölme istencine sahip olmayan barbarlar olduklarını öğrenmişti. "Bir generali olsaydı günü düşman kazanacaktı"[10] Sezar'ın Pompeius'un

MÖ 48'deki şiddetli bir çarpışmada ortaya koyduğu liderliğe ilişkin sert bir değerlendirmesidir. Hannibal, piyadeyi ve süvariyi birleştirme, manevra ve hileyi kullanma yeteneğiyle askerlik biliminin ustası olduğunu bilmekteydi; bir savaş alanı sanatçısıydı; onunla karşılaştırıldığında Romalılar yalnızca ağır vasıta sürücüleriydiler.

İskender: Bir Savaş Arıyor

İskender, tarihin en başarılı ve en çok yönlü ordularından birine komutanlık etti. Bu orduyu, Makedonya kralı ve onun askeri büyüklüğünün kurucusu babası Philippos'tan miras aldı. Philippos zekiydi. Yunan askeri teknolojisindeki en son gelişmeleri Makedonya'nın geri kalmış ordusuna uygulayarak disiplinli, profesyonel, daimi bir ordu kurdu.

Ovaları ve atlarıyla Makedonya, süvari ülkesiydi ve Philippos süvarinin önemini artırdı. Makedonya'nın artık Kraliyet Muhafız Süvari Birliği diye bilinen ağır süvarileri sayıca çoğaltıldı, yeni silahlarla donatıldı, yeni taktiklerle ve yeni bir doktrinle takviye edildi. Aristokratların çocukları delikanlıyken saraya gönderilir ve burada süvari olarak eğitilirlerdi. Çocuklar düşmanlarına oranla daha öteye erişmelerini sağlayan daha uzun süvari mızraklarıyla donatılırlardı. Manevraya saf düzeninden daha fazla imkân tanıyan ve düşman hattını yarmada daha etkili olan kama düzeninde savaşmayı öğrenirlerdi. Doktrin kurnazca saldırmaydı: bir boşluk bulmak amacıyla düşman hattını gözden geçirirler ve buraya ölümcül bir güçle darbe indirirlerdi. Kısacası, yeni Makedon süvarisi ani saldırıda mükemmeldi.

İskender Pers topraklarını bin sekiz yüz muhafız süvarisiyle işgal etti. Bunlar en seçkini Kraliyet Muhafız Süvari Birliği olmak üzere sekiz süvari taburu biçiminde düzenlenmişlerdi; İskender'in kendisi Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'nin başında at sürerdi. Sayıları az olsa da, Kraliyet Muhafız Süvari Birliği askeri tarihin en etkili atlı birliklerinden biriydi.

Süvari birlikleri Makedonya'nın zaferlerine öncülük ettiyse de, bunu Philippos'un kökten değiştirdiği Makedon ordusundaki diğer birimlerin yardımı olmaksızın yapamazdı. Makedon ağır piyadesi tıpkı daha önceki Yunan piyadesi gibi sıklaştırılmış bir düzen olan falanks düzeninde savaştılar. Ama düşmanı belirli bir mesafede tutmak için fazladan uzun kargılar taşırlardı ve yıl boyunca talim yaparlardı. *Hypaspists* diye bilinen seçkin piyade birliği süvari ile piyade arasında iletişimi sağlardı. Onların görevi süvariler daha yavaş taarruz eden piyadenin önüne geçtiğinde kaçınılmaz olarak açılan boşluğu olabildiğince kapatmaktı. Usta sapancı, okçu ve ciritci birlikleri ordunun bütün zorluklarla başa çıkma yeteneğini artırmaktaydı. Philippos'un Yakındoğu'da yüzyıllardan beri görülmeyen bir etkililik düzeyine taşıdığı kuşatma sanatındaki ustalığı da ordunun yeteneğini artırdı.

Bir Makedon savaşında, uzman birliklerin önemli bir rol oynadıkları düzenli bir süvari ve piyade dengesi gözlenirdi. Standart taktik piyadeyi hattın merkezine, en iyi süvari birlikleri sağ kanata olmak üzere süvarileri kanatlara yerleştirmekti. Makedon ağır piyadesi ilk önce düşmanı tutup sonra onun hattında zayıf bir nokta bulmaya çalışırdı. Ardından süvariler harekete geçer ve düşmanın düzenini bozmaya çalışırdı. Hafif piyadeler, süvarilere yardım etmek için özellikle atların arasından ok gibi ileri fırlamakta eğitimliydiler. Bunların ardı sıra ağır piyade gelir ve işi bitirirdi.

İskender'in ordusunun çekirdeği Makedonlardan oluşsa da, askerlerinin arasında güvenilir müttefikler de vardı. Tesalyalı (Yunanistan'ın orta bölgesi) süvariler, Sırp ciritçiler ve Giritli sapancılar ve okçular ön plandaydı. Dolayısıyla çok sayıda paralı askerin önemli bir yeri vardı.

İskender'in güvenebileceği Philippos'un mareşallerinin başını çektiği bir grup mükemmel kurmay subayı vardı. Genç kral kesinlikle bunları kendi adamlarıyla değiştirmeyi çok istiyordu ama bunu yapmayacak kadar da kurnazdı. Bu gene-

rallerin Makedonya'nın gururlu ve birbirine bağlı soylularını temsil ettiklerini biliyordu. Generaller askerin desteğine sahiptiler ve ayrıca İskender'in onların beceri ve deneyimine sahip adamı yoktu. İskender askeri gerçekleri olduğu denli siyasi gerçekleri de ezbere bilmekteydi. Dolayısıyla Philippos'un generallerine dokunmadı. Bu sırada İskender savaşta stratejik içgörü, cesaret ve sınırsız özgüven sergileyerek askerlerinin kendisine yürekten bağlanmalarını sağladı.

Liderler ile onların yönettikleri adamlar arasında, İskender'in ordusu tarihin en muhteşemlerinden biriydi. Persler geleneksel bir savaşa girmeye karar verseydiler, mali kaynak ve insan gücü bakımından Persler ile aralarında büyük bir uçurum olmasına rağmen Makedonların gerçekten kazanma şansı vardı. Persler karada geleneksel olmayan bir savaş ile deniz saldırısının birleştirilmesine dayanan farklı bir strateji seçseydiler, İskender'in ordusunu muhteşem ama işe yaramaz bir makine kılabilirlerdi. Düşman, kurnaz, kararlı ve becerikliyse büyük generaller bile savaşları kaybedebilirler.

Persler Orta Asya'dan Mısır'a uzanan ve muhtemelen dünya nüfusunun yarısını içeren o tarihe kadarki en büyük imparatorluğa hükmettiler. Devasa bir askeri insan gücü kaynağına sahip olan Persler, Makedonlar karşısında sayıca cidi bir üstünlüğe sahiptiler. Muhteşem biniciler olan Perslerin kusursuz süvari birlikleri vardı ve piyadedeki zayıflıklarını Yunanlı birinci sınıf paralı piyadeler kiralayarak giderdiler. Ama deneyimsizlikleri, güvenilir generallerden yoksun olmaları ve –süvarilerde– kalitesiz ekipmanları Persleri savaşta Makedonların karşısında hayli dezavantajlı bir konuma itti.

Yunanlılar, Pers imparatoruna "Büyük Kral" adını verdiler. O dönemde tahtta oturan III. Darius için "iyi" sıfatı muhtemelen "büyük"ten daha uygun düşmektedir. III. Darius iyi bir savaş alanı komutanıydı ve mükemmel bir askeri idareciydi. Kurnaz bir siyasetçi ve açıkgöz bir diplomattı. Ama deneyimden ve meşruiyetten yoksundu: İskender gibi o da yeni bir kraldı (hükümdarlığı MÖ 336'da başladı) ama

İskender'den farklı olarak o ne tahtın varisi ne de kralın oğluydu. Codomanus olarak doğan Darius iyi bir askerdi ama tahtta gözü yoktu. Darius her ikisi de kendi başveziri tarafından öldürülen III. Artaksekses'in (358-338) ve oğlu Arses'in (338-336) uzun hükümdarlık döneminden sonra kral oldu. Darius onların uzaktan kuzeniydi. Perslerin bir kısmı Darius'a gaspçı gözüyle baktıklarından ona tam desteklerini vermediler. İskender'in ortak bir amaca sadık tecrübeli bir generaller kurulu vardı, ama Darius bölünmüş ve deneyimsiz danışmalardan mağdurdu.

Büyüklük ve kaynaklar söz konusu olduğunda Pers İmparatorluğu gerçek ile görünüş arasındaki gerçek farkı deneyimledi. İmparatorluğun diğer ucundaki eyaletlerin birçoğu zoraki Pers denetimi altındaydılar. Sözgelimi en sonuncusu 340'larda olmak üzere Mısır sürekli ayaklanma halindeydi; Anadolu satrapı (eyalet valisi) 360'lardan 340'lara kadar için için yanan bir ayaklanma başlatmıştı; Orta ve Güney Asya eyaletleri hemen hemen bağımsızdılar.

Dezavantajlarına rağmen, Pers yeterli deneyimi ve bir parça şansı olan parlak bir lideri olsaydı İskender'i yenebilirdi. Ne yazık ki Darius cesur, zeki ve mükemmel bir idareci olsa da bir komutan olarak İskender'in becerisinden ve deneyiminden yoksundu.

Darius Perslerin Yunan istilasında denenip onaylanan siyasetine yönelecek denli bilgi sahibiydi: Denizden karşı saldırı. Bu strateji MÖ 395'de Anadolu'yu istila eden Spartalıları durdurmuştu. Aynı strateji, Atinalıların çoğunun Makedonya'nın tahakkümüne içerliyor olmasına rağmen neredeyse tamamen Atinalı müttefiklerden oluşan Makedonya donanmasının küçük ve güvenilmez olduğu 334'de umut verici gözükmekteydi. Pers donanması büyük ve güvenilirdi. Donanma Ege Denizi'nin öbür tarafına ciddi biçimde saldırsaydı, Persler İskender'in arkasında, Yunan kent-devletlerinde bir ayaklanma başlatabilirdi. Pers donanması, istilasını henüz başlatan İskender'i yenebilirdi.

Hannibal: Güç ve Hile

Şimdiye kadar çok az general Hannibal gibi savaş alanına güçle olduğu denli hileyle de donanmış olarak çıkmıştır. Şimdiye kadar çok az general en büyük hamlelerini başarıyla gerçekleştirmiştir. Peruklarla ve kılık değiştirmelerle suikastçıları boşa çıkaran Hannibal'de bol bol hile vardı. Hannibal aynı zamanda çok iyi bir savaşçıydı.

Hannibal'in ordusu insanların ve yeteneklerin farklı bir karışımından oluşmaktaydı. Aslında Hannibal'in en büyük başarılarından biri, bu insanlardan kenetlenmiş bir bütün oluşturmasıdır.

Hannibal'in zamanında Roma ordusu yurttaş-askerlerden oluşurdu. Çoğu çiftçi olan sıradan Romalı erkekler, ülkelerine asker olarak hizmet ederlerdi. Bunların yanında savaşan askerler, İtalya'daki müttefik kentlerdendiler ve çoğu aynı zamanda yurttaş-askerdi.

Kartaca ordusu tamamen farklıydı. Subayların yalnızca bir kısmı Kartacalıydı: askerler başka milletlerdendi. Bir kısmı paraları askerler olsalar da, askerlerin çoğu Kartaca'nın hâkimiyeti altındaki Kuzey Afrika'daki ve İspanya'daki çeşitli halklardan toplanmışlardı. Bir kısmı deneyimsizdi ama diğerleri profesyonel oldukları düşünülebilecek denli uzun askerlik yapmışlardı. Hannibal'in en iyi askerleri Kuzey Afrikalılardı: Libyalılar ve Numidyalılar (bugünkü Cezayirliler). Bunların arkasından Hannibal'in Kuzey İtalyalı Keltleri eklediği İspanyollar gelmekteydi. Piyadeler olarak bunların en iyisi –Libyalılar– Roma'nın ünlü lejyonlarının rakibiydiler ama sayısal olarak onlarla karşılaştırılamazlardı. Hannibal'e üstünlük sağlayan şey atlıları ve onun atlılarına manevra yaptırma yeteneğiydi. Hannibal süvariyi bir yüzyıl önce yaşamış İskender'den sonra gelen bütün komutanlardan daha başarılı biçimde kullandı.

Hannibal'in babası Hamilkar Barka, Yunanlı askeri uzmanlardan çarpışmaların nasıl kazanılacağını öğrenmişti. Hamil-

kar'ın yöntemi, düşmanı kanatlardan ve hatta arkadan kuşatırken onu merkezde tutmaktı. Bu, uygulanması kolay bir manevra olmasa da, başarıyla tamamlandığında yıkıcı olabiliyordu. Hannibal babasından öğrendiği bu taktikleri ustalıkla uyguladı. Hannibal hem ağır hem hafif süvariye komuta etti. Bu süvarilerin eşliğinde Kartaca piyadesi Roma süvarisini cebinden çıkarabilirdi. Hannibal'in süvarileri piyadeleriyle birlikte savaşmak için eğitilmişlerdi. Piyade ile süvarinin birleşmesi aynı anda iki ölümcül darbe anlamına gelmekteydi. Hannibal'in adamları profesyonel olduklarından Roma'nın yurttaş-askerlerinin yalnızca rüyalarında görebilecekleri manevraların eğitimini almışlardı. Bu arada Hannibal'in filleri piyadesine kalkan vazifesi görür ve düşmanı korkuturdu. Bunun sonucu, askerlik biliminin gelişmiş haliydi.

Hannibal'in ordusunun belirli komuta ve deneyim üstünlükleri vardı. Hannibal'in kendisini destekleyen bir grup iyi generali vardı. İtalya'da Himilko'nun oğlu Maharbal; Bomilkar'ın oğlu Hanno ve –Hannibal'in kardeşi olmayan bir başka– Hasdrubal gibi subaylar Roma ordularını paramparça edecekti. Ama Hannibal'in generalleri, başta kendi kardeşleri Mago ve Hasdrubal olmak üzere, onun yönlendirmesi olmadan kendi başlarına o denli iyi değildiler. Bunun tek istisnası Hannibal'in Sicilya'daki dikkatle seçilmiş süvari komutanı Mottones, savaşta parladıysa da, Kartaca'nın siyasi iç çatışmalarında başı belaya girdi. Hainlik edip Roma yurttaşı –ve generali!– oldu.

Polybios, Kartaca ordusuna gelince, Hannibal'in adamlarını şöyle betimler: Onlar "genç yaşlarından itibaren savaş alanlarında eğitim almışlardı; onlarla birlikte büyümüş ve savaş alanındaki harekatlara çocukluğundan beri tanıdık olan bir generalleri vardı, İspanya'da birçok savaşı kazanmışlardı..."[11]

Hannibal'in göz ardı edemeyeceği tek şey Roma lejyonlarının ölümcül bağlılığı ve azmiydi. Roma'nın düşmanlarının

birçoğundan farklı olarak Hannibal'in Roma'yı yere yıkmak için bir şansı vardı. Bir taktik devi olan Hannibal üstün generalliğinin Romalıları savaşta yenilgiye uğratabileceğini ve onlara muazzam kayıplar verdirebileceğini tahmin etmekteydi. Ama müthiş bir hızla ve ezici bir güçle hareket etmesi gerekmekteydi. Yoksa sonu Pyrrhos'unki gibi olabilirdi.

Epir kralı Pyrrhos MÖ 280'de Güney İtalya'yı işgal etti. Hannibal gibi karizmatik bir general olan Pyrrhos'un da süvarilerin ve fillerin tamamladığı küçük ama deneyimli bir ordusu vardı. Hannibal'den farklı olarak Pyrrhos'un İtalyan müttefikleri vardı. Pyrros Romalılara karşı iki çetin çarpışmayı kazanmıştı ama neden oldukları büyük kayıplardan dolayı bu çarpışmalar "Pyrrhos zaferleri" –terim günümüzde halen kullanılmaktadır– diye adlandırıldılar. Roma'nın önde gelen İtalyan müttefikleri sadık kaldılar ve yeni askerler sağladılar ama Pyrrhos'un insan gücü tükendi.

Dahası Roma İtalya'nın dışından önemli bir müttefikin desteğini kazandı. Ne gariptir ki, bu Pyrrhos'un Sicilya'daki topraklarını işgal edeceğinden korkan Kartaca'ydı. Gerçekten de bu oldu, ama Pyrrhos Sicilya'da İtalya'dakinden daha büyük bir başarı sağlayamadı. Bu sırada Roma Pyrrhos'un müttefiklerine saldırdığı için Pyrrhos onlara yardım etmek üzere geri döndü ve savaşta yenildi. Pyrrhos 275 yılında hiçbir şey başaramamış olarak evine döndü.

Hannibal benzer bir kaderi paylaşma tehlikesini göze aldı. Pyrrhos'un zamanında Roma'nın donanması olmadığından aslında Hannibal daha büyük bir tehlikeyi göze almıştı. Artık Roma'nın büyük bir donanması olduğundan bu onun İspanya'da karşı saldırıda bulunabileceği anlamına gelmekteydi. Kartaca Birinci Pön Savaşı'nda gemilerini kaybettiği için donanmasının büyük bir kısmından yoksundu.

MÖ 218'de Roma'nın 220 savaş gemisi varken, Kartaca'nın yalnızca 100 tane vardı. Ama sayılar hikâyeyi yalnızca kısmen anlatmaktadır. Birinci Pön Savaşı'nı kazanan Romalı de-

nizciler yeteneklerini geliştirmiş ve cesaretlenmişlerdi. Buna karşın Kartacalı denizciler oldukları gibi kalmışlardı. 218 yılında Kartaca'nın ihtiyacı yalnızca daha fazla gemi değil, aynı zamanda yeni ve cesur bir denizcilik kültürüydü. Kartaca donanmasının amiralleri arasında Hanniballer yoktu.

Coğrafya bir başka sorundu. Roma, Sicilya'daki ve Sardinya'daki en önemli limanları denetimi altında tutmaktaydı. Eski donanmalar sık sık kıyıda mola vermek zorunda olduklarından bu önemli Akdeniz adalarının limanlarına hükmeden aynı zamanda deniz rotalarına da hükmetmekteydi.

Bu nedenlerden ötürü Hannibal güçlerini İtalya'ya gemiyle nakledemezdi. Hannibal'in, Güney İspanya'dan Kuzey İtalya'ya zorlu 1600 kilometrelik bir yürüyüşten başka bir İşgal rotası yoktu. Bu yürüyüş Hannibal'e önemli bir insan gücüne mal olabilirdi.

Roma'nın gücü konfederasyonuna dayanmaktaydı. MÖ 350 ile 270 yılları arasında Roma Po ve Rubicon nehirlerinin güneyindeki bütün İtalyan topluluklarını fethetmişti. Fethedilen topraklar denetim altında tutulamayacak kadar genişti. Roma bölgeyi denetim altında tutmak için toprak ilhak etmekten yeni yollar inşa etmeye ve yandaş siyasetçileri iktidara getirmek üzere gerektiğinde müdahale etmek için koloniler kurmaya uzanan çeşitli stratejiler kullandı.

Ama Roma'nın iki siyaseti belirgin bir biçimde daha önemliydi. Birincisi, Roma fethettiği halkların çoğuna Roma yurttaşı olma hakkı tanıyarak nüfusunu devasa bir hale getirmişti. MÖ 225 yılı itibariyle, Roma kentinde ve İtalya'daki Roma topraklarındaki Romalıların nüfusu 300.000'i yetişkin, dolayısıyla askerlik görevini yerine getirmekle yükümlü erkekler olmak üzere bir milyona yakındı. İkincisi Roma müttefiklerine Roma ordusuna asker katkısında bulunmalarını emretmişti. 225 yılında müttefik askerlerinin sayısı 460.000'i bulmuştu. Dolayısıyla Roma'nın toplamda 760.000 potansiyel askeri vardı.

Bu, özellikle Hannibal'in İspanya'dan ayrılırken yaklaşık 60.000 olan, ama zorlu bir yürüyüşün ardından Kuzey İtalya'ya vardığında yalnızca 26.000 kalan güçleri düşünüldüğünde afallatıcı bir sayıdır. Bu durumda Hannibal Roma'yı yenmeyi nasıl planlamıştı?

Yanıt Roma konfederasyonunu parçalamaktı. Hannibal, Roma'ya müttefiklerinin ilk önce tek tek ardından sürü halinde ondan ayrılmalarına neden olacak yenilgiler tattırarak İtalya'yı şaşırtmayı tasarladı. Müttefiklerin taraf değiştirmesi Hannibal'in insan gücünü artırırken Roma'nınkini azaltacaktı. Roma başlangıçta dayanabilirdi ama Hannibal Roma'nın müttefik askerlerinin öylesine çoğunu kendi tarafına çekecekti ki Roma sonunda pazarlık masasına oturmak zorunda kalacaktı.

Hannibal görevini biraz kolaylaştırmak için Roma'yı yıkmayı değil, yalnızca etkisiz hale getirmeyi planladı. "Onur ve imparatorluk"[12] için savaştığını söyledi. Kartaca'nın İspanya'daki imparatorluğunu korumak, Sardinya'yı ve muhtemelen Sicilya'yı geri almak istedi.

Bu durumda Hannibal'e göre, zafer iki şeye dayanmaktaydı: çarpışmaların kazanılması ve düşman ittifaklarının bozulması. Hannibal amacına ulaşabilir miydi?

Polybios ulaşamayacağını düşünüyordu. Tarihçi, Hannibal'i savaşa akılcı çözümlemeden daha çok duygulara dayanan nedenlerle girmekle eleştirdi. Hannibal "tamamen mantıksız ve aşırı kızgınlığın etkisi altında."[13] Polybios'a göre, Roma çok güçlü olduğu için Hannibal İtalya'yı hiçbir zaman işgal edemeyecekti.

Polybios hayranlık uyandıran bir tarihçi olsa da ününün hak ettiği cesareti gösteremedi. Şöyle söylemek daha uygun olacaktı: Hannibal'in bir hayli tehlikeli olsa da üzerinde hayli düşünülmüş bir planı vardı. Plan, uzun ve tehlikeli bir yürüyüşle başlıyor, Roma'nın anayurduna Roma'nın İtalyan konfederasyonunu parçalayacak denli şiddetli ve hızlı bir dizi darbe

indirilmesiyle devam ediyordu. Plan ayrıca Roma'nın İtalyan müttefikleriyle ilişkilerde diplomatik incelik ve Kar-taca'daki yerel yönetimin idaresinde kurnazlık gerektirmekteydi.

İskender'den beri hiçbir general böylesine büyük bir saldırı yeteneği sergilememişti. Herhangi biri yapabilseydi Hannibal de yapabilirdi, ama Roma çok mu güçlüydü?

Sezar: Öldürücü Hız

Sezar Rubicon'un karşı kıyısına ilişkin planlarını yaparken, askeri bakımdan güçlü ve zayıf yanlarını değerlendirmiş olabilir. Sezar'ın en güçlü yanı açık ara ordusuydu. Sezar'ın ordusu yalnızca iyi değildi, aynı zamanda onundu. Galya'daki sekiz yıl boyunca askerleri ona kan, demir ve inançla bağlamıştı. Ordu Sezar'a inanıyordu.

Böyle olunca Sezar adamlarını bir kil gibi biçimlendirdi. Adamlarının hatalarını ve zaaflarını görmezden geldiyse de, asker kaçaklarını sert bir biçimde cezalandırdı. Adamlarına kesinlikle "askerler" diye değil, ama daima "yurttaş askerler" diye seslendi. Galya'daki bir katliamdan sonra ölülerin intikamını alana kadar saçını kesmeyeceğine yemin etti; herkesin bildiği gibi o görünüşüyle övünen biri olduğu için aslında bu onun için bir fedakârlıktı.

Sezar'ın ordusu onun aklına, cesaretine, hayırseverliğine ve karizmasına tapıyordu. Otuz bin savaşçı erkek onu komutanları, koruyucuları, liderleri ve hatta babaları olarak görüyordu. Sezar Galya'da onlara zafer ve kazanç sağlamıştı. Bu adamlar hiçbir zaman maddi ödüllerden mahrum kalmadılar: Sezar onları her zaman gördü. Şimdi onlara Roma devletinde birinci sınıf yurttaşlık sözü vermekteydi.

Sezar'ın Rubicon'daki güçleri sayı olarak az olsalar da takviye güçler yoldaydı. Bu sırada Sezar'ın yanında On Üçüncü Lejyonun adamları vardı. Galya gazisi bu askerler, deneyimli ve disiplinliydiler. Bir kente nasıl sızılacağını ve nasıl aniden ortaya çıkacaklarını bilirlerdi. On Üçüncü Lejyon –beş bin er-

kek– küçük bir kenti kuşatmaya yetecek kadar büyüktü ve Sezar'ın ordusu kuşatmalarda uzmandı. Askerlerin sayısı arttıkça, büyük kentleri de kuşatabileceklerdi.

Hızlı hareket etme kabiliyetleri kuşku götürmezdi. İskender ve Hannibal hızlıydılar, ama Sezar ele avuca sığmazdı; savaş alanının sporcusuydu. Bu ölümcül hızı daha iyi kavrayan general nadirdir. Sezar dayanma gücünden yoksun değildi. Ordusu bir çitanın hızıyla bir karıncanın sabrını birleştirmişti.

Sezar, daha fazla askeri olsaydı, çarpışmada düşmanla karşılaşmaktan zevk alacaktı. Bununla beraber Pompeius'un adamlarını kendisinin tecrübeli askerleri karşısında tehlikeye atmak istemeyeceğini tahmin etmiş olabilir. Daha büyük ihtimalle Sezar Pompeius'u geçmek ve onu köşeye sıkıştırmak zorunda kalacaktı ve onu kuşatabileceği, hatta taarruzla alabileceği bir kentte yakalayacaktı.

Sezar Pompeius'u kişisel olarak tanımaktaydı ve ona karşı gerçek bir yakınlık hissediyormuş gibi görünse de, onun üstün bir general olduğundan emindi. Pompeius'un becerisini ya kaybettiğini ya da bu beceriye hiç sahip olmadığını düşünen Sezar, kendisini kendisinin daha iyi olduğuna ikna etmişti.

Bu sorun oluşturmamaktaydı. Pompeius elinden ne geliyorsa yapabilirdi, ama büyük bir dezavantajı vardı: başkomutan değildi. Komutanlığı birkaç önde gelen senatörle paylaşmaktaydı. Ordusu, zaferin genelde gerektirdiği üst yönetimde birlikten yoksundu. Tartışmasız lider olan Sezar, diğer generallerle uğraşmak zorunda değildi. Sezar bir komitenin başkanı değil, bir liderdi.

Bu üstünlük, büyük bir askeri dezavantajla dengelenmekteydi: Sezar'ın donanması yoktu. Sezar düşmanlarını İtalya'da yenemezse, onlar gemiyle kaçabilir ve başka bir gün savaşmak üzere canlarını kurtarabilirlerdi. Muhtemelen Pompeius, Sezar'ın düşünmüş olabileceği denli niteliksiz değildi. Bu, Sezar'ın hızlı ve kararlı hareket etmesi için iyi bir nedendi.

Sezar muhtemelen Pompeius'u İtalya'da nihai bir savaş için yakalayamayacağını bilecek denli gerçekçiydi. Sezar'ın savaşı kazanmak için denizdeki zayıflığının üstesinden gelip ordusunu yurtdışına taşıması ve Pompeius'u bir ölüm kalım savaşına zorlaması gerekecekti. Sezar bunu yapabilir miydi? Bu, Sezar'ın en büyük sınavı olacaktı.

Zor ve Kolay Hedefler

İskender ve Sezar savaşlarını başlattıklarında, düşman –Pers İmparatorluğu ve Roma Cumhuriyeti– on yıllardır süren dini ayaklanmalar ve içsavaş yüzünden zaten zayıf düşmüştü. İskender işgal ettiğinde paralı askerler ve maceraperestler zaten yıllardır Ege Denizi'ni geçmekteydiler. Sezar Roma üzerine yürüyen ilk asi general değildi. Ne Darius'un Pers İmparatorluğu ne de Pompeius'un Roma'sı işgalcinin karşısına tek bir cephe halinde çıktı; her ikisinin de başı hizipçilikle beladaydı.

Aksine Hannibal'in saldırdığı Roma Cumhuriyeti görece birleşik bir durumdaydı. Roma'nın İtalya konfederasyonu Keltlerin özgürlüklerini yitirerek Roma boyunduruğuna girdikleri Kuzey İtalya'da zayıftı ve Güney İtalya'nın da ortak *independista*sı vardı. Ama Roma'nın İtalya konfederasyonunun Orta İtalya'daki özü kaya gibi sağlamdı. Hannibal savaşı kazanmak için bu kayayı kırmak zorundaydı. Bu olanaksız değildi, ama kolay da değildi.

Dolayısıyla Hannibal Sezar ve İskender'inkinden daha çetin bir görevle karşı karşıyaydı. Hannibal bir kral ya da bir diktatör değil, Kartaca devletinin bir generaliydi. İspanya ona bir kuvvet üssü sağladıysa da, Roma'yı çok hızlı yenmediği takdirde Kartaca'nın desteğine ihtiyaç duyacaktı. Bu desteğin güvencesi verilmemişti.

Kartacalıların çoğu nefret ettikleri düşman Roma'yla savaşmak için hevesliydiler ama bu onların Hannibal'in savaş planlarını destekleyecekleri anlamına gelmemekteydi. Bazı-

ları Hannibal'in stratejilerine katılmazken, diğerleri ya ona güvenmemekte ya da Barkalardan hoşlanmamaktaydılar. Hannibal Kartaca'yı en son dokuz yaşındayken görmüştü. İç siyaset hakkındaki bilgisi silahlar hakkındaki bilgisinin yanından geçemezdi.

Yurt cephesinde, diğer iki komutan da sorunlarla karşı karşıya kaldı. İskender, kâğıt üzerinde müttefiki olan Yunan kent-devletlerinin çoğu tarafından sevilmeyen bir kraldı. İskender'in Yunanlı müttefiklerinin çoğu ayaklanıp Perslere katılmakta istekliydiler. Sezar, bir kral değil, meşru yetkeye karşı gelen asi bir eyalet generaliydi; meşruluktan yoksundu. Sezar İtalya'yı fethetmiş olsa bile, tahıl ürünlerini getirmek için ihtiyaç duyulan deniz rotalarını açık tutacak bir donanması yoktu; Pompeius denize sıcak baksaydı İtalya'yı açlığa mahkûm edebilirdi.

Üçünün içinde en zor görev Hannibal'inkiydi. Orta İtalya konfederasyonunu parçalamak büyük altyapı kaynaklarının kesinlikle doğru noktaya uygulanmasını gerektirmekteydi. Hannibal, bu kaynakları Kartaca siyasi yönetiminden tedarik etmek ve bunları uygun hedefe yöneltmek zorundaydı. Bu, hem stratejinin hem de siyasetin iyi kavranmasını gerekli kılacaktı. Savaş, Hannibal'in bu kavrayışa sahip olup olmadığını gösterecekti.

SİYASİ STRATEJİLER

Bu üç adam, güçlü siyasi boyutları olan savaşlara girdiler. Günümüzün generallerinin birçoğunun olduğu gibi hiçbirinin yalnızca askeri mantığı izleme lüksü yoktu. Her biri siyaseti de göz önünde tutmak zorundaydı.

İskender: Siyasetçi ve General

İskender'in Pers İmparatorluğu'na seferi yalnızca bir işgal değil, aynı zamanda iki izleyiciyi –Pers ordusu ve Yunan ka-

muoyu– hedef alan bir enformasyon savaşıydı. Anadolu'daki Makedonya ordusu iki yıl boyunca 10.000 kişilik bir öncü güçten ibaretti. 334 yılında yaklaşık 50.000 Makedonyalı –ve ilave olarak 32.000 piyade ve 5000 süvari– 160 savaş gemisinden oluşan bir donanma ve çok sayıda araçla akın etti. Yunanlılara göre İskender, seferini bir intikam gibi göstermekteydi; İskender seferi Perslerin MÖ 480'deki istilasının intikamını alma amaçlı Panhelenci bir sefer olarak pazarladı. İşgal çok uzun zaman önce olduysa da, Yunanlıların çoğu halen ataları gibi Perslerin "barbar" olduklarını düşünmekteydiler.

Ama İskender güvenilmez Atina donanması dahil olmak üzere arkasındaki zayıf Yunan desteğinin çökmesini –aslında ayaklanma tehlikesini– önlemek zorundaydı. Yunan yanlısı olduğunu ve Persleri destekleyen Yunanlıların sert muamele göreceğini göstermek zorundaydı. İskender bunu markalaşma ve acımasız misillemenin bir birleşimiyle yaptı.

İskender Yunan intikamı temasını vurgulamak için Makedonya ordusunu Pers kralı Kserkses'in MÖ 480'deki korkunç Yunanistan işgalinde batıya doğru yürürken izlediği rotanın hemen hemen aynısı üzerinden doğuya, Hellespontos'a yönlendirdi. İskender Hellespontos'u Sestos'tan Kserkses'in boğaz üzerinde karşı kıyıya köprü kurduğu yer olan Abidos'a gemiyle geçerek aştı. Yıkıcı bir fırtına nedeniyle suyu "cezalandırmak" için adamlarına Hellespontos'u kırbaçlattıran ve içine zincirler attıran –Yunanlıların dine saygısızlık olarak kabul ettikleri eylemler– Kserkses'in aksine, İskender Hellespontos Boğazı'ndan geçerken tanrılara kurbanlar sundu ve suya şarap döktü.

İskender Abidos yakınında kıyıya yaklaştığında Asya kıyısına tam zırhlı olarak atladı. Gemiden zaten bir mızrak fırlatmıştı: bu, daha sonra ifade ettiği gibi, onun Pers İmparatorluğu'nu tanrılardan mızrağın kazandığı ülke olarak düşündüğünün bir işaretiydi. Ayrıca İskender yakındaki Troya kentine ya da daha doğrusu Troya üzerine kurulmuş

Yunan kenti İlion'a gitti. Kserkses 480 yılında İlion'a bir hac yolculuğu yaptığından İskender daha azını yapamazdı.

Yunan davasına adanmışlığını kanıtlamak için propaganda başlatan İskender, artık Anadolu'ya gelişinin asıl amacına geri dönebilirdi: Ordusuna yeniden katıldı.

İskender Pers İmparatorluğu'nu MÖ 334'de kesin ama açık uçlu bir planla işgal etti. En azından Batı Anadolu'yu (günümüz Türkiye'si) fethetmek ve onu kendi krallığına eklemek istemiştir. Öte yandan, Philippos'un Pers İmparatorluğu'nun tamamını fethetmeyi amaçladığını düşünmemiz için de bazı nedenler bulunmaktadır. Bu hem Perslerin Batı Asya'daki diğer mevcudiyetlerini –Suriye, Filistin, Mısır, Mezopotamya– hem de doğunun ötesine uzanan toprakları –İran platosu, modern Kazakistan, Afganistan, Tacikistan, Özbekistan, Pakistan ve Kuzeybatı Hindistan'ın tamamını ya da bir kısmını– içermekteydi. Bu, çok büyük bir tutkuydu ve bazılarına muhtemelen mitolojik bir masal gibi görünmüş olmalıdır. Hiç kimse bu büyüklükteki bir imparatorluğu mutlak bir monark olmadan yönetemezdi; İskender'in danışmanları bunu biliyorlardı ve birçoğu korkuyla bu olasılığı akıllarına getirmek bile istemiyorlardı. Ama başlangıçta bu olasılık muhtemelen mümkün değilmiş gibi göründü, çünkü Pers İmparatorluğu fethedilmesi kolay bir yer değildi. Son yıllarda askeri zayıflıklar sergilemesine rağmen, Pers İmparatorluğu para, insan gücü, gemi ve yerel bilgi bakımından büyük üstünlüğe sahipti.

İskender'in seferinin her adımı zor bir işti. Anadolu'yu almak. İskender'in Anadolu'yu fethetmesi için Pers ordusunu Anadolu'da yenmesi kadar onun Yunanistan'da ikinci bir cephe açarak Yunan donanmasını meşgul etmesini engellemesi de gerekmekteydi. Ayrıca müttefikler edinmek ve adamları için yiyecek bulmak zorundaydı. Sonuncu ama aynı derecede önemli olarak savaş pahalı ve Makedonya hazinesi boş olduğu için para toplamak zorundaydı.

İskender MÖ 334'de yirmi iki yaşındaydı ve yalnızca iki yıldır tahttaydı. Yine de çoktan deneyimli bir savaş alanı komu-

tanıydı. On altı yaşındayken, Philippos onu Makedonya'nın kral naibi ilan etmiş ve İskender Trakya'ya bir isyanı bastıran ve bir kenti Makedonya'nın Alexandropolis adlı askeri ileri karakoluna dönüştüren hızlı bir seferi komuta etmişti. İskender on sekiz yaşında, Khaironeia Savaşı'nda (MÖ 338) savaşı kazandıran bir saldırıda Philippos'un gözetiminde süvarilere komutanlık etti. Yirmi yaşında kral oldu. Sonraki iki yıl Makedonya'nın başkomutanı olarak ordularını 1700 kilometrelik bir sefere soktu, Yunanistan'daki ve Balkanlardaki ayaklanmaları bastırdı ve Yunanistan'ın en büyük kara gücü olan Teb'i yıktı. Ayrıca imparatorluğun kuzey sınırını Tuna Nehri'ne kadar genişletti, Philippos'un en iyi generallerinin yardımı olmaksızın tek başına bir dizi zafer kazandı ve hem bütün ayrıntılarıyla planlanmış harekâtlar hem de parlak doğaçlamalar yürüttü. İskender süvariler ile hafif ve ağır piyadeleri eşgüdümlü kullanmadaki ustalığının yanı sıra başka beceriler de sergiledi. Hem düşmanı hem de bölgeyi anında değerlendirerek ve kesinlikle doğru emirler vererek hızlı hareket edebileceğini gösterdi. Hayli yaratıcıydı. Bir seferinde adamlarını bir dağın sarp kayalık yüzünden adım adım yürütmüş, bir başkasında onlara Tuna'yı geçmek için derme çatma bir filo yapmalarını emretmişti. En yaratıcı manevrası, bugün sahra topçusu olarak bildiğimiz askeri birlik türünü –kuşkusuz o çağın teknolojisiyle– tarihte ilk kez kullanmasıydı.

İskender askerlerinin sevgisini kazandı. Ayrıca Makedonya'nın Yunanlı ve Balkan müttefiklerini korkuttuysa da bunlara güvenmedi. Günümüzde Makedonya eyaleti (kuzeydeki bağımsız ülkeyle karıştırılmamalı) Yunanistan'ın ayrılmaz bir parçası olsa da, İskender'in döneminde Makedonlara yabani gözüyle bakan birçok Yunanlı fırsat çıktığında ayaklanmaktan hoşnut olacaktı. Pers donanması bu fırsatı sağladı. İskender Yunanlıların cesaretini kırmak için, Pers topraklarını işgal ederken Makedonya'da 13.500 asker (toplam gücünün yüzde 27'sini) bıraktı. Bu askerlerin görevi, Perslere katılan Yunan kent-devletlerini işgal etmekti.

Sparta dışında Yunan anakarasındaki bütün büyük kent-devletleri İskender'in ittifakına katıldı. Sparta katılmamakta direndi. Muhteşem günlerini geride bırakan Sparta artık daha çok şanlı bir adı olan küçük ve sapa bir yerdi. İttifaka katılmayı reddetmesi etkili olsa da, Sparta fethetmek için tehlikeye girmeye değecek bir kent-devleti değildi.

İskender, Pers donanmasının saldırı tehdidine karşı ayrıca siyasi bir hamle planlamıştı. İskender Persleri Anadolu'daki Yunan kentlerinden sürüp çıkarırken kendisini bütün Yunanlıların kurtarıcısı ilan etti. Ama aynı zamanda bir katil olduğunu da gösterdi: İlk çarpışmada Persler adına çarpışırken esir alınan Yunanlı paralı askerlerin çoğunu idam etti. Esir alınan paralı askerlerin taraf değiştirmeye genellikle kolayca ikna edildikleri düşünüldüğünde bu idamlar acımasız bir eylemdi. İskender diğer Yunanlıları Perslerin tarafında savaşmaktan vazgeçirmek için askeri değil siyasi bir ileti vermek istedi.

Hannibal: Diplomat

Hannibal MÖ 218'de Roma'nın üzerine yürürken zaten başarılı bir komutandı. Hannibal iki yılını düşman İspanyol kabilelerine boyun eğdirmekle geçirdikten sonra Roma'nın İspanyol müttefiki Saguntum'a yöneldi. Kenti kuşattıktan sekiz ay sonra aldı. Roma savaş ilan ettiğinde Hannibal zaten savaşa hazırdı. Cüretkâr bir plan yapmıştı. Pireneleri ve düşman toprağı Kuzey Fransa ve Alpleri fillerle birlikte karadan yürüyerek aşacaktı.

Hannibal İspanyol düşmanlarını ezerek adamlarının sevgisini kazanmıştı. Halkla ilişkilerine eklediği bir askeri cesaret ve liderlik becerisi sergilemişti. Ordusundaki çeşitli Kelt halklarının sevgisini kazanmak için dini ustalıkla kullandı. Hannibal, İskender'den farklı olarak, hiçbir zaman tanrı olduğunu iddia etmedi, ama açıkça kutsal bir korumanın altında olduğunu söyledi. Kendisini yeni Herakles olarak markalaştırdı. Yeni Kartaca'dan ayrılmadan önce, Pön Herakles,

Melkart'ın tapınağında dua etmek için Gadir'e özel bir seyahat yaptı. Hannibal Alplerde, dağların arasında ona rehberlik eden tanrıyla –akla yakın bir biçimde Herakles'le– konuştu. Kuzey İspanya'daki yürüyüşte Hannibal rüyasında tanrıların kralının ona İtalya'ya kadar rehberlik etmesi ve onun topraklarını dev bir yılan gibi yakıp yıkması için gönderdiği genç bir erkeği gördüğünü söyledi.

Hannibal, bu yılana rağmen düşman topraklarındaki potansiyel müttefiklerin desteğini kazanmayı planlayan bir diplomattı. Roma, Orta ve Güney İtalya halklarını tek tek fethetmişti. Bu halkların birçoğu Roma'nın yönetimi altında olmaktan mutsuzdu. Daha büyük sorun, Roma'nın Po Vadisi'nin nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve (Piedmont, Lombardy, Veneto ve Emilia-Romagna dahil olmak üzere) günümüz Kuzey İtalya'sının çoğunu kaplayan Kelt kabileleri üzerindeki kırılgan egemenliğiydi. MÖ 225 ile 222 arasında büyük bir ayaklanma başlatan Kelt kabileleri, Roma karşısında yenilgiye uğramalarına rağmen halen daha huzursuz biçimde içten içe kaynamaktaydılar. Hannibal seferini başlatmadan önce Keltlere bir elçi gönderip bazı kabilelerden destek sözü almıştı.

Bu sırada, Orta ve Güney İtalya'daki halklar Roma karşıtı duygularını açık bir biçimde ifade etmeseler de, bu bölgeler Roma'ya karşı gizliden gizliye hınçla doluydular. Hannibal onları ayaklandırmayı planladı. İtalyanlara bir fatih olarak değil, ama bir kurtarıcı olarak geldiğini söyleyecekti. Her zaferinden sonra, esir aldığı Romalıları köleleştirirken diğer İtalyanları serbest bıraktı.

Hannibal'in kendisini Herakles'le karşılaştırması Güney İtalya'da etkili oldu. Pyrrhos ve Yunanlı fatihlerin en büyüğü İskender de Herakles'le arasında benzerlik kurmuştu.

Hannibal'in biri İspanya'da, diğeri Kuzey Afrika'da olmak üzere hesaba kattığı iki başka siyasi izleyicisi vardı. Bazı İspanya kabileleri Kartaca yönetimi altında ıstırap çekmekteydiler; Hannibal İtalya'da bocalarsa bunun haberi onların ayaklan-

maya teşvik edebilirdi. Dolayısıyla Hannibal İtalya'ya yürüdüğünde İspanyolları dizginlemesi için kardeşi Hasdrubal'in komutası altında olmak üzere İspanya'da askerler, gemiler ve filler bıraktı.

Kartaca yönetiminin siyaseti, Hannibal için çok daha önemliydi. Hannibal İtalya'ya giderken İspanya'dan Kuzey Afrika'ya on altı bin asker göndererek Kartaca'yı korudu. Saguntum kuşatmasından sonra Roma, Hannibal'in başını istediğinde Kartaca Hannibal'e arka çıktı. Kent, Hannibal'i teslim etmek yerine savaştıysa da, aynı zamanda İspanya'yı da elinde tutmak istiyordu ve bunun için Hannibal'i koruması gerektiğini biliyordu. İtalya seferi söz konusu olduğunda kent farklı düşünmüş olabilir.

Roma'da olduğu gibi Kartaca'da da siyasi yönetimde başlıca rolü yaşlılar konseyi ya da senatörler oynamaktaydı. Senato üyelerinin Hannibal'in savaşı konusunda duyguları karışıktı. Bir taraftan Roma'dan nefret ediyorlardı ama öte yandan birçoğu Hannibal'e güvenmiyordu. Barka ailesi Kartaca'yı İspanya'daki kazançlı bir eyalet olarak ele geçirmişti, ama aynı zamanda kendisine bir güç üssü edinmişti. Hannibal nüfuz sahasına İtalya'yı katarsa, Kartaca'dan üstün hale gelecekti. Siyasi devler yaşlılar meclisini daima kaygılandırdılar. "Sayıların güvenliği" yaşlılar meclisinin değişmeyen düsturudur.

Dolayısıyla senato Hannibal'i destekledi ama her adımda değil. Birçok senatörün kendi gündemi vardı: Sicilya'da ve Sardinya'da kaybedilen kolonileri geri almak. İtalya'daki savaşı bu amaç için bir araç olarak gördüler. Hannibal İtalya'da tökezlerse, adalarda yeni cepheler açmaya ve –tercihen daha küçük siyasi hırsları olan– yeni komutanlara yönelmeye hazırdılar.

Hannibal'in İtalya'daki savaşı kazanması için bir generalden çok daha fazlası olması gerekmekteydi. Birinci sınıf diplomat, yetenekli bir propagandacı ve açıkgöz bir siyasetçi olmalıydı.

Sezar: Şok ve Dehşet Komutanı

Barka ailesinin İspanya'da inşa ettiği şeyi Sezar Galya'da başarmıştı: Adeta kendi mülkü olan zengin bir eyaletin fethi. Bununla beraber dokuz yaşında babasını İspanya'ya kadar izlemek için Kartaca'dan temelli ayrılan Hannibal'den farklı olarak Sezar Galya'ya gitmeden önce Roma'da bir kariyer yapmıştı: Sezar kırklı yaşlarında bir fatih olduğunda zaten tecrübeli bir siyasetçiydi. Sezar'ın Rubicon'u geçmeden önceki ve sonraki eylemleri, onun siyasetçi bir general –kısacası Sezar– olma sanatındaki ustalığını ispatladı.

Sezar Galya'daki zaferinden çok iyi yararlandı. Başarısının reklamını yapmak için kendisini askeri bir dev olarak sunduğu *Galya Savaşları* adlı edebiyat klasiğini yazdı. Sezar, kitabın ünlü açılışından –"Bütün Galya üç parçaya bölündü"– itibaren Roma halkına askeri ve siyasi becerisini anlatır; bununla birlikte "böl ve yönet" en eski Roma savaş ilkesiydi. Kitap Sezar'ın askeri gücünü her yönüyle açıkladı. Bu güç hızlı, etkili, acımasızdı ve terör eylemlerine kalkışmaya tamamen hazırdı: Sezar'ın Galya fethinde bir milyon ölüden ve çoğu sivil halktan olmak üzere bir milyondan fazla kişinin köleleştirilmesinden sorumlu olduğu söylenmektedir.

Çok geniş bir eyalet olan Galya, Sezar'ın kışlarını Kuzey İtalya'da, Roma'dan yalnızca 322 km uzaklıktaki Ravenna'da geçirmesine olanak tanıyacak denli büyüktü. MÖ 49'da Kuzey İtalya'ya Roma toprakları gözüyle bakılmamaktaydı; bir Roma valisinin –Sezar– yönetimi altındaki yabancı bir eyaletti. Kuzey İtalya, Alpler Berisi Galya (yani Alplerin güneyindeki Galya) olarak adlandırılmaktaydı ve Sezar'ın Galya komutanlığının parçasıydı. Sezar kışı Ravenna'da geçirirken komutası altında bir lejyon bulunurdu. Diğer lejyonları Alplerin kuzeyinde olsalar da, bunlardan üç tanesi ona hızla ulaşacak biçimde konumlandırılırdı.

Adını Galya'ya gitmeden önce popüliste çıkaran Sezar, bayındırlık işlerine para sağlamak için yurda ganimet göndere-

rek bu geleneği sürdürdü. Sezar Roma halkına onu mallarını mülklerini kıskançlıkla koruyan Roma senatosunun asilzadelerinden daha sevilir hale getiren bir sosyal yardım programı sağladı. Ama birçok siyasetçiden farklı olarak Sezar, hasımlarının hataları karşısında böbürlenmedi.

Sezar Rubicon'u geçtiğinde başlıca iki rakip grupla karşı karşıya geldi: Senato'daki muhafazakârlar ve Pompeius ile onun destekçileri. Senatörler ilkede diretmekteydiler: Diktatör Sulla'nın yapmış olduğu gibi (MÖ 82-79) tek bir kişinin bir diktatör olarak Roma siyasetini tahakkümü altına alması düşüncesine katlanamazlardı. Senatörler, Sezar'ı bugün popülist siyasetiyle mutlak iktidarı ele geçiren birisi, "diktatör" diye adlandırabileceğimiz şey olarak gördüler. Pompeius ise bu ilkeyi değil, sadece kendini umursuyordu. Sezar Galya'yı fethetmeden önce Pompeius Roma'daki en önemli askeri-siyasi figürdü. Pompeius'un yıldızı sönerken, Sezar artık bir süpernovaydı. Pompeius iktidarı Sezar'la paylaşmayacaktı; senatörler popülist bir demagoga dönüşen bir aristokrata katlanamazlardı. Senatörler, Pompeius'la işbirliği yapmaya pek hevesli olmamalarına rağmen, doğru bir biçimde onun kendileri için Sezar'dan daha az tehdit oluşturduğunu düşündüler. Böylece Sezar'ın tutuklanmasını emrettiler ve Sezar bu emre Roma'yı hedef alan ordusuyla birlikte Rubicon'u geçerek karşılık verdi.

Birçok kişi Sezar'ın bu adımı atmaya cüret etmesini beklememekteydi ve bunun için iyi bir nedenleri vardı: Sezar'ın İtalya'da yalnızca bir lejyonu, yani 5000 askeri vardı. Pompeius'un iki lejyonu –8000 ila 10.000 arasında askeri– vardı ve bu iki lejyona kendisinin ya da çeşitli önemli senatörlerin yöneteceği 130.000 yeni asker ekleme yetkisi vardı. Pompeius'un ayrıca İspanya'da yedi lejyonu vardı ve bunlar uzakta olsalar da İtalya'ya nakledilebilirlerdi. Sezar'ın Alplerin kuzeyinde on lejyonu vardı; görüldüğü gibi üç lejyon Sezar'a bir ay içinde katılmaya hazır duruma geldi. Ayrıca Sezar bir generalin

sonradan söyleyeceği şeyi –"Savaşları kazanan büyük ordular değil, iyi ordulardır"[14]– kesinlikle biliyordu.

İki tarafın da savaşa hazır büyük bir orduya sahip olması şaşırtıcı gibi görünüyorsa, hem Pompeius'un hem de Sezar'ın yaptığı gibi bir içsavaşta azın çok olduğu hatırlanmalı. Halkın barış istediğini bildikleri için her ikisi de savaş kışkırtıcılığıyla suçlanmak istemedi. İki general de savaşın sorumluluğundan kaçınmak için hazırlık yapmama tehlikesini göze almaya hazırdı. Sonuçta savaş başladığında iki tarafın da arayı kapatmak için sıkı çalışması gerekti. Bu durum Sezar'ın lehine çalıştı.

Sezar güçlerinin tek ve nihai komutasına sahipken, Pompeius komutayı her biri kendi başına buyruk hareket eden senatörlerden oluşan bir komiteyle paylaşmak zorundaydı. Pompeius ve senatodaki müttefikleri Hitler ve Stalin'in Polonya'yı paylaşmakta anlaştıktan sonra birbirlerine güvenmedikleri denli birbirlerine güvenmemekteydiler.

Sezar, Rubicon'u geçmeden önce Pompeius'u soğukkanlı bir biçimde değerlendirseydi, büyük bir generalle karşı karşıya olduğunu kabul etmek zorunda kalırdı. Pompeius'un zaferleri arasında, Kuzey Afrika, İspanya ve Anadolu'dan Yahuda'ya kadar Doğu Akdeniz'de ve açık denizlerde korsanlara karşı kazandığı galibiyetler vardı. Pompeius, akıllı, disiplinli ve müthiş bir idareciydi. Yine de Sezar Galya'ya saldırdığında, Pompeius sivil yaşamın rahatına alışmıştı: Bir orduya savaş alanında komuta etmeyeli yaklaşık on beş yıl olmuştu. Bunun da ötesinde Pompeius'un askeri uzmanlık alanı savunmaydı. Öte yandan Sezar bugün şok ve dehşet diye adlandırılan şeyde uzmanlaşmıştı.

İyi bir general düşmanın nasıl düşündüğünü anlamaya gereksinim duyar. Sezar Rubicon'u geçmeden önce muhtemelen Pompeius'un stratejisini tahmin etmişti: Sezar'ın Galya'da savaşmış usta askerleriyle çarpışma tehlikesine girmek yerine, İtalya'daki askerlerin sayısını hızla artıracak ve onları Yu-

nanistan'a götürecekti. Burada onları büyük bir ordu haline getirdikten sonra İtalya'ya dönüp Sezar'ı yenecekti.

Sezar Pompeius'un iki kozu olduğunu biliyordu. Sezar'dan farklı olarak Pompeius'un bir donanması vardı ve bu Pompeius'un İtalya'dan kaçtıktan sonra deniz yoluyla geri dönebileceği anlamına gelmekteydi. Dahası nasıl ki Galya İskender'in üssüyse Doğu da Pompeius'un üssüydü. Pompeius MÖ 60'larda Doğu Akdeniz'in büyük bir bölümünü Roma için fethetmiş ve geride kendisine iyilik borçlu çok büyük bir insan grubu bırakmıştı.

Ama Pompeius'un zamana ihtiyacı vardı. Pompeius'un senatörleri İtalya'yı boşaltmanın gerçekte akla uygun olduğuna ikna etmek için zamana ihtiyacı vardı. Senatörlerin çoğu İtalya'nın "kutsal toprakları"nı denetim altında tutmak gibi bir psikolojik üstünlüğü (bu, sürgündeyken ilkçağ tarihi okuyan Napolyon'dan başka hiç kimsenin önem vermediği bir noktaydı) Sezar'a bağışlamayı reddedeceklerdi. Pompeius'un ayrıca İtalya'da yeni asker toplamak için zamana ihtiyacı vardı. Fakat Sezar'ın bir zaman hırsızı olması Pompeius için iyi bir şey değildi. Savaş bir yarıştı ve askeri koşullarda Sezar mükemmel bir koşucuydu.

İLK ÜÇ ZAFER

İskender, Hannibal ve Sezar düşman bölgesini işgal ettiklerinde her biri tehlikeli bir düşman olduğunu gösterdi. Her biri hançeri –sadık, deneyimli ve muzaffer bir ordu– aynı ustalıkla kullandı. Yalnızca iki savunma olanaklıydı: eşit güçle savaşmak ya da geri çekilmek. Geri çekilme, askerlerin çoğunun hoşuna gitmese de, kimi zaman neden olduğu utanca rağmen gelecekteki zafer için zorunludur. Geri çekilme peşine takılan düşmanı çatışmalarla taciz etmeyi, kendi kaynaklarını kasten yok ederek ("yakıp yıkma" siyaseti) düşmanı yiyecekten

yoksun bırakmayı ve bir başka gün yeniden savaşmak üzere yeniden toplanmayı olanaklı kılar.

Ama geri çekilme yine de erkeklerin savaşa girmesine izin vermez ve çok az asker bunu hoş görür. Orduların çoğu, Perslerin İskender'e ve Romalıların Hannibal'e karşı yaptıkları gibi durup savaşmayı seçer.

İskender: Hızlı Bir İlk Zafer

Ordusu MÖ 334 baharında Anadolu'yu işgal ettiğinde, İskender için işler daha iyi gidemezdi. Avrupa'dan Asya'ya ulaşma (Çanakkale Boğazı olarak bildiğimiz) dar Hellespontos'un gemilerle geçilmesini gerektirdi. Stratejik öneme sahip dar bir boğaz olan Hellespontos bir ring çadırının boksörleri kendine çekmesi gibi ilkçağ deniz savaşlarını kendisine çektiyse de, güçlü Pers donanması hiçbir yerde görülmemekteydi. İlkçağ donanmaları geri çekilecek dost bir kıyı olmadan savaşa girmeyi tercih etmedikleri için Makedonlar geçiş noktasında her iki kıyıyı denetimleri altına aldılar. İskender'in güçleri rahatsız edilmeden karşıya geçip Troya yakınlarında karaya çıktılar. Yaklaşık 50.000 kişiydiler.

Bununla beraber lojistik destekleri çok zayıftı. İskender'in yalnızca bir aylık erzakı vardı. Daha kötüsü parası yoktu. Makedonya son drahmisini işgal ordusunu bir araya getirmek için harcamıştı. İskender adamlarının karnını doyurmak için Anadolu kentlerini kapılarını –ve ambarlarını– açmaları için ya ikna edecek ya da zorlayacaktı.

Darius, Makedonya'nın tehdidini hafife almadı. Anadolu'nun beş büyük eyaletinin satraplarına bir komite oluşturmalarını ve ellerindeki bütün askeri kaynakları dönemin ünlü kiralık generalinin komutasına vermelerini emretti. Ama general mutlak komuta yetkisine sahip değildi. Geçmişe dönüp baktığımızda, Darius'un bir tek, birleşik bir siyaset dayatması gereken bir zamanda komutanın bölünmesine izin vererek hata yaptığını görüyoruz. Komiteler iyi generaller olamazlar.

İskender'in ordusu Asya topraklarına vardığında Pers komutanlar konseyi yaklaşık 120 km doğudaki küçük Zeleia kentinde buluştu. Komutanların arasında satrapların ve kraliyet ailesi üyelerinin yanı sıra "bir general olarak sağlam yargı gücüyle ünlü"[15] olan çağın en büyük kiralık generali Rodoslu Memnon da vardı.

Memnon Yunanlıydı. Perslerin komutanları arasında bir Yunanlıya rastlamak şaşırtıcı gibi görünebilirse de, bu yaygın bir durumdu. Persler çok iyi süvariydi ama piyadeleri vasattı. Yunanlılarsa mükemmel piyadeler yetiştirmekteydiler. Savaş zamanı geldiğinde Pers siyasi yönetimi, pragmatik ve görece açık görüşlü olduğundan Yunanlı askerler ve generaller kiralardı.

Memnon çağın kıdemli bir paralı asker ailesindendi. O ve kardeşi Mentor en üst makamlara yükseldikleri Pers ordusuna yirmi yıl hizmet ettiler. İki kardeş de evlilik yoluyla Perslerin ilk ayaklanan ailesi olan Frigya (Türkiye'nin kuzeybatısında önemli bir bölge) satrapı Artabazus'un ailesine katıldı. Mentor, Artabazus'un kızı Barsine'yle evlendi. Mentor MÖ 340'ta ölünce Barsine Memnon'la evlendi. (Bu arada Artabazus, Mentor ve Memnon'un kız kardeşiyle evlendi.) 350'lilerde, Artabazus III. Artakserkses'e karşı ayaklandı. Savaşın gelgiti Artabazus'un ve Memnon'un Makedonya'ya ve II. Philippos'un sarayına kaçtıkları 352 yılına kadar azalarak sürdü. Mentor Mısır'a gitti ve buradaki bir isyanın bastırılmasına yardım ederek sonunda Artakserkses'in lütfunu yeniden kazandı. Bu yardım karşılığında Artabazus ve Memnon 343 yılında affedildiler ve onların Pers topraklarına dönmelerine izin verildi. Artabazus ve Memnon Makedonya'nın planları ve gücü hakkında birinci elden bilgi getirdiler. III. Darius 336 yılında kral olduğunda her ikisi de ona sadakatle hizmet etti.

Memnon Makedonya hakkındaki bilgisini 336'dan 335'e kadar İskender'in Anadolu'daki öncü güçlerine karşı bir dizi zaferin kaldıracı olarak kullandı. Hatta bir çarpışma-

da, başkomutan, büyük gazi Parmenion'u yendi ve onu Hellespontos'un gerisine püskürttü. Ama Memnon akıllıydı ve başarısını abartmadı. Bunun yalnızca küçük bir öncü gücün yenilgiye uğratılması olduğunu ve kralının komuta ettiği ana orduyla çarpışacağını bilmekteydi.

Memnon genç İskender'in ne denli deneyimli ve acımasız olduğunu biliyordu. Memnon Pers piyadesinin kötü olması nedeniyle Makedonya'ya karşı geleneksel bir savaşın çok tehlikeli olacağını bilmekteydi. Bunun yerine "bölgenin tahrip edilmesi ve erzak kıtlığı aracılığıyla Makedonların daha fazla ilerlemelerini engelleme ... siyasetini önerdi."[16] Aynı zamanda bir deniz saldırısı düzenlenmesi için ısrar ediyordu.

Bölge satrapının öncülüğünde Zeleia'da toplananlar Memnon'un tavsiyesini geri çevirdiler. Görevlerinin ülkelerini tahrip etmek değil, savunmak olduğunu düşündüler. Ayrıca Memnon gibi bir yabancıdan tavsiye almaktan hoşlanmamış olabilirler. Hatta bazıları Makedonların Memnon'un Troya yakınındaki mülklerini yakıp yıkmadıklarını göz önüne alarak Memnon'un sadakatini sorgulamış bile olabilirler. (Bu, kısmen Perslerin Memnon'a güvenmemesini sağlama amaçlı psikolojik bir hamleydi.)

Zeleia'da toplanan Persler, bir meydan savaşına girmeye karar verdiler. Makedon piyadesinin sayıca üstün olduğunu biliyorlardı ama muhtemelen aynı zamanda İskender'in 30.000 piyadesinin çoğunun sınanmamış ve güvenilmez müttefiklerden oluştuğunun da bilincindeydiler. Perslerin 6000 tecrübeli ve güvenilir Yunanlı paralı askeri vardı; süvaride yse 5000'e karşı 20.000 ile üstünlüğe sahiptiler. Persler Makedonları bir süvari savaşına sokmayı planladılar. İskender'i üstlerine çekmeleri gerektiğinden, ancak kendi seçtikleri bir yerde savaşabileceklerini bilmekteydiler.

Perslerin Zeleia yakınında bir ordusu olduğu sürece İskender güneye ilerleyemezdi çünkü düşman Hellespontos Boğazı'yla iletişimini kesebilirdi. Dolayısıyla İskender Troya'

dan üç günlük uzaklıktaki Zeleia'ya doğru yürüyüşe geçti. Düşmanın tahmin etmiş olabileceği gibi İskender 30.000 piyadesinin çoğunu geride bıraktı; yanına yalnızca çok güvendiği 12.000 Makedon ağır piyadesini ve ilaveten Trakyalı 1000 hafif piyadeyi aldı. Ayrıca bütün süvari birliğini oluşturan 5000 adamı da getirdi.

Pers ordusu savunmasını Zeleia'nın batısındaki ana doğu-batı yolunda kurdu. İskender'in ordusu doğuya doğru yürürken, keşif erleri Perslerin Granikus Nehri'nin doğu kıyısındaki Andrasteia Ovası'nın öte ucunda olduklarını bildirdiler. Savunmacılar iyi bir yer seçmişlerdi. Nehir derin olmasa da (Mayıs ayında yalnızca yaklaşık 92 cm yüksekliğindeydi) hızlı akıyordu, yatağı kaygan taşlarla kaplıydı ve dik çamur setleri tarafından korunmaktaydı. Adamlarını düzenli bir biçimde karşıya geçirmek Makedonlar için kolay olmayacaktı. Persler karşı tarafın komutanını öldürme stratejisini yürürlüğe koymak için düşman hatlarındaki kargaşadan yararlanmayı planladılar. İskender'in peşine düşecek ve onu öldüreceklerdi.

Makedonlar Perslerin yerini belirlediklerinde çoktan akşamüstü olmuştu. İskender'in danışmanları düşmanın nehir kıyısındaki ıslak toprak bandında gecelemek istemeyerek geri çekileceği, böylece kendilerinin sabahleyin nehri geçmelerine olanak tanıyacağı umuduyla savaşı ertesi güne bırakmayı tavsiye ettiler. İskender hemen savaşa girilmesinde ısrar etti. Genelde iyi bir psikolog olan İskender, bu eylemin kendi adamlarını cesaretlendirirken düşmanı korkutacağını biliyordu.

Granikus'un doğu kıyısında dizilen Pers süvarisi hem kıyıyı hem de yaklaşık 275 metre geriye uzanan düz bir araziyi kaplamaktaydı. Persler sayıca onlardan üstün olan düşmanın üzerine piyadeyi sürmenin anlamsız olacağını bildiklerinden Yunanlı paralı askerlerden oluşan piyadelerini süvarilerin arkasındaki yüksek bir zeminde yedekte tuttular. Piyadeler, gerekirse daha sonra çağrılabilirlerdi.

Nehrin öteki kıyısındaki İskender'in Makedonları aynı şeyi yapmadılar, piyadelerini iki kanattaki süvarilerinin arasına dizdiler. İskender ve Makedon süvarisi sağ kanadı tuttu, Parmenion ve müttefik Tesalya süvarisi sol kanadı aldı. Her zaman olduğu gibi ilk darbeyi süvariler vuracaktı. Süvariler cepheden saldırmadı. Keşif kolları nehrin dik kıyısı boyunca birkaç hafif eğimli geçit bulmuştu. Süvariler nehrin karşısına ulaşmak için bu geçitlere yöneldi.

Böylece bu kitabın ilk satırlarında söz edilen iki süvari hücum dalgası Perslere saldırdı. İskender kurnaz bir hareketle başladı. Düşmanı kıyıdan dışarıya, nehre çekmek için yaklaşık bin süvariden oluşan bir süvari birliğini gönderdi. Bu hamle Makedonların ağır kayıplar vermeleri karşılığında başarıya ulaştı. Düşmanı hattını bozmaya zorlayan İskender artık saldırıya geçmişti. Adamlarını nehrin yukarısına, kendi sağına doğru yönlendirdi. Böyle yaparak hem Perslerin arkasına sarkacak hem de adamlarının nehirden kol halinde çıkıp birer birer vurulmalarına sebep olmak yerine düşmana karşı sağlam bir cephe oluşturmalarını sağlayacaktı. Acemi olmayan İskender, Khaironeia Savaşı'nda Yunanlılara karşı yürütülen bir süvari taarruzuna liderlik ederek dört yıl önce kendisini kanıtlamıştı.

Persler de taktik bakımından çaylak değildiler. Perslerin önde gelen adamlarının liderliğini yaptığı kama formasyonundaki atlı birimi, bütün gücüyle düşmanın üzerine çökerdi. Liderini öldürerek işgal kuvvetinin kalbini sökeceklerini uman atlılar İskender'in peşine düştüler. Neredeyse başarıyorlardı. Aslında 1. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Cleitus kralını Rhoesaces'in ölümcül saldırısından kurtarmasaydı Pers atlıları tarihi değiştireceklerdi.

Makedonlar İskender'i kurtardıklarında saldırılarının Persler için yıkıcı olduğu ortaya çıktı. İskender'in açılış hareketlerinin zarifliğine karşın Granikus nehri bir çatışmaya doğru akıyordu. Kaynaklar "atların ve insanların iç içe geçmiş biçimde

savaştıkları"ndan[17] bahsetmektedir. İskender'in adamları daha iyi donanıma ve teknik uzmanlığa sahipti ve özellikle korumaları olmak üzere birçoğu bayağı cüsseli ve güçlüydü. Makedonlar bir saplama silahı olan, kızılcık ağacından yapılmış süvari mızrağı, Perslerse bir fırlatma silahı olan cirit kullanıyordu. 3,5 metre uzunluğundaki süvari mızrağı, dörtnala giden bir atın ve onun üstündeki binicinin gücüyle bir kafatasını ezebilirdi ve Makedonlar Perslerin yüzünü ve atlarını hedef aldılar. Makedon atlıları Persleri geriye iterken, süvarilerin arasına karışan Trakya hafif piyadesi Perslerin sıkıntısını arttırdı. Atlıların arasına ok gibi dalıp çıkan Trakyalı askerler cirit atmakta ustaydılar.

Bu sırada hattın merkezindeki Makedon piyadesi ilerledi. Falanks düzenindeki askerler korkunç derecede etkili şekilde ve önlerinde tuttukları devasa mızraklarla nehri aşıp karşı kıyıya tırmandılar ve düşmanı geriye ittiler. Pers hattının merkezi dağıldı ve süvariler geri dönüp kaçtı. Makedon ordusunun sol kanadındaki Tesalya süvarisi övgüye değer biçimde çarpıştı. Perslerin safındaki Yunan paralı askerler, olan biten karşısında hayrete ve dehşete düşmüş, arkada beklemekteydiler; görünüşe göre onlara harekete geçmeleri için kimse emir vermemişti.

İskender ve adamları büyük bir zafer kazandılar. Bu zafer, ordunun profesyonelliğine ve gücüne bir armağandı ve İskender'in bir savaş alanı komutanı olarak gözü pekliği ve bir savaşçı olarak cesaretinin yansımasıydı. Ama zafer aynı zamanda her şeye karşın düşmanın kralını öldürmeye çok yaklaşmış olan Perslere bir fırsat yarattı. Persler devasa insan gücü kaynaklarına ulaşma imkânına sahiptiler. Daha fazla Yunanlı paralı askeri ve Makedonyalıları kanatlardan kuşatmaya yetecek sayıda süvarisi olan yeterince büyük bir ordu toplamış olsalardı bu savaşta bir şansları olabilirdi.

Makedonların kaybı, Makedon yanlısı kaynakların iddia ettiği denli önemsiz olmamakla beraber (yalnızca seksen beş

süvari ve otuz piyade öldüğünü öne sürüyorlardı) bin kişilik süvari birliği dışında önemsizdi. Çarpışmaların başında Makedonlar çok kayıp verdiyseler de, sonuçta kayıpları hayli düşük kaldı. Bu İskender'in başarısının bir anahtarıydı: adamlarını esirgiyordu.

Ayrıca İskender adamlarına iyi yüreklilik göstermekte cömertti. Savaştan sonra İskender yaralılarının iyi bakılmalarını sağlama aldı ve onları ziyaret etme zahmetine girdi. Makedon ölüleri silahlarıyla birlikte gömdürdü ve geride kalan yakınlarını vergiden muaf etti. İlk saldırıda ölen yirmi beş Makedon Kraliyet Muhafız Süvari Birliği askerinin onuruna bronz bir heykel yaptırdı. İskender heykelin yapılma işini dönemin en ünlü heykeltıraşı Lysippos'a verdi ve heykeller Makedonya'ya dikildi.

Perslerin kayıpları çok yüksekti. Yaklaşık bin süvari kaybettiler. Ayrıca, aralarında iki satrap, paralı askerlerin komutanı, kraliyet ailesinin iki damadı ve eski bir kralın erkek torunu da olmak üzere sekiz Pers generali öldürüldü. Diğer satrap kaçtı ve çok geçmeden intihar etti. Memnon da kaçtı ama çarpışmayı sürdürmeyi planladı.

Altı bin Yunanlı paralı asker daha kötüsünü yaşadı. Çarpışma neredeyse bittiği için Yunanlılar teslim olabileceklerini zannettiler. Makedonlar Yunanlıları teslim almak yerine onları çevirip saldırdılar. Yunanlılar kendilerini savundular ve Makedonlar kayıplar verdiler ama sonuçta bu bir katliamdı. Yalnızca iki yüz Yunanlı hayatta kaldı. Bunlar ağır işlerde çalıştırılmak üzere Makedonya'ya gönderildiler. Bu katliam, ilkçağ standartlarına göre bile acımasızca olsa da, katliamın amacı askeri değil, siyasiydi. İskender kendisine karşı çıkan herhangi bir Yunanlıyı vatan haini olarak yaftalamak istedi. Bu iletinin hedefi yalnızca Perslerin hizmetindeki Yunanlılar değil, aynı zamanda Yunanistan cephesindeki olası asilerdi.

İskender iletinin altını çizmek için, ele geçirilen üç yüz Pers zırh takımını Atina'daki Parthenon'a şu ibareyle yolladı:

"Philippos'un oğlu İskender ve Spartalılar hariç Yunanlılar, [bunları] Asya'da yaşayan barbarlardan [aldı]." Yunan anlayışına göre, bu sözler İskender'in başka bir kıtada yaşayan yabani bir düşmana karşı uygarlıkların çarpışmasında bütün Yunanistan adına savaştığı anlamına gelmekteydi. Yani Spartalılar dışında bütün Yunanlılar için! Bu bir aşağılamaydı: daha eski tarihlerde Sparta Thermopylai'de Perslerin karşısına dikilmişti. Şimdi Makedonya yeni Sparta olduğunu iddia etmekteydi. Bu, İskender'i Sparta'nın efsanevi Kralı Leonidas gibi büyük bir kahraman yapacaktı. Elbette, Thermopylai'de ölen Leonidas'tan farklı olarak, İskender yaşamayı planlıyordu.

Hannibal: Bir Zafer ve Otuz Yedi Fil

MÖ Kasım 218'de Alpleri geçmiş olmak belki de Hannibal ve ordusunun en büyük başarılarından biriydi. Hannibal'in adamları savaş tarihinin en uzun, en destansı yürüyüşlerinden birini gerçekleştirmişlerdi. Hem doğayla hem düşmanla mücadele ederek beş ayda yaklaşık 1600 kilometre kat ettiler. Pireneleri ve Rhône'u aşmanın yanı sıra kış mevsiminin ilk karları altında Alpleri aşmak zorundaydılar. Düşman kabilelerle çarpıştılar ve bir Roma sefer kuvvetini savuşturdular. Firar, hastalık, savaş kayıpları ve açlıkla başları beladaydı. Bir de yanlarında Hannibal'in adamlarının Rhône'u kayıkla geçirdiği ve buzlu Alp geçitleri arasında güttükleri hayret verici hayvanlar olan filler vardı.

Kartaca üst komutası İspanya'dan İtalya'ya yürüyüşü tartışırken Hannibal'in generallerinden biri onu tehlikelere karşı uyardı. Hannibal ile adaş olan fakat "Gladyatör" takma adıyla tanınan general, berbat lojistik engellerin bir tablosunu çizdi. Gladyatör, Hannibal'e insanların hayatta kalmak için insan eti yemek zorunda kalacaklarını söyledi. Gladyatör'ün çizdiği tablo belki biraz abartılıydı.

Başarı ucuza mal olmadı. Hannibal haziranda ya da civarında İspanya'daki Kartaca kentinden ayrılırken 90.000

piyadesi, 12.000 süvarisi ve 37 fili vardı. Hannibal Orta ve Güney İspanya'yı hâkimiyeti altında tutması için kardeşi Hasdrubal'in emrine 11.000 asker verirken, Kuzey İspanya'da güvenliği sağlamaya 11.000 asker ayırdı; ayrıca 10.000 askeri yurda gönderdi. Hannibal Pirenelerden Fransa'ya 50.000 piyade, 9000 süvari ve fillerle birlikte geçti. Ekim civarında Rhône'a vardığında 38.000 piyadesi, 8000 süvarisi ve otuz yedi tane fili vardı; en son kayıpların çoğunun nedeni firardı. Ardından Alpleri yaklaşık on beş günde geçti. Seyahatine başladıktan yaklaşık beş ay sonra, kasım ayının sonunda 20.000 piyade ve 6000 süvariyle İtalya'ya vardı. Alp yürüyüşü ona kalan adamlarının yaklaşık yarısına mal oldu. Bunlardan bazıları düşman dağ halklarıyla girilen çarpışmalarda ölürken diğerleri kara ve soğuğa yenik düştüler. Birçoğu da firar etti. Kuşkusuz Hannibal yürüyüşte bazı kayıplar olacağını hesaplamıştı ama muhtemelen bu denli çok olacağını hesaplamamıştı.

Polybios fillerin Hannibal'in ordusuna ne denli yardım ettiklerinin üzerinde durur. Büyük bir at ve yük hayvanı kaybı olduğunu belirtmelerine karşın ne Polybios ne de başka kaynaklar fil kaybından bahsetmektedir. Muhtemelen Hannibal'in başlangıçtaki otuz yedi fili Alpleri sağ salim geçmişlerdi.

Hannibal'in insan gücü kaybının başlıca nedeni asker kaçaklarıydı. Bununla beraber iyi haber, en iyi askerlerinin çoğunun halen onun yanında olmalarıydı. Bu askerler Kuzey Afrikalı olduklarından yurtları dönemeyecekleri kadar uzaktı. Asker kaçaklarının çoğu muhtemelen İspanyol'du. Yine de bunlar iyi askerlerdi.

Hannibal'in berbat koşullar altında ordusunun en iyi kısmını bir arada tutabilmesi onun ne kadar iyi bir lider olduğunu gösterir. Hannibal İspanya'dan 59.000 kişiyle ayrıldı ve İtalya'ya 26.000 kişiyle ulaştı. Sefer boyunca onu izleyen başlıca sorun insan gücü eksikliğiydi. Dolayısıyla Hannibal'in

başlangıçtaki kayıpları sonraki yıllarda kendisine hep sorun oluşturdu.

Hannibal'in kalan ordusu İtalya'ya ulaştığında hayli kötü bir durumdaydı. "[Hannibal'in] adamlarının sorunları yalnızca alçalan ve yükselen geçitlerin verdiği yorgunluk ve yolun yıpratıcılığı değildi, erzak kıtlığı nedeniyle sefil durumdaydılar, uzun süren didinme ve açlıktan tam bir umutsuzluğa düştüklerinden kişiliklerini yitirmişlerdi"[18] diye belirtiyor bir ilkçağ yazarı.

Kasım 218'de sendeleyerek İtalya'ya giren ordunun büyüklüğü ve durumu göz önüne aldığında savaş çoktan bitmiş olmalıydı. Hannibal önemli takviyeler olmadan uzun dönemde Romalıları yenemezdi. Ama Hannibal kısa dönemde durumu tersine çevirdi. Bu onun etkili liderliğinin ve adamlarının dayanaklılığının bir göstergesidir. Hannibal bununla kalmadı, savaş alanlarında zafer üstüne zafer kazandı. Olanlar sanki bir mucizeydi.

İskender gibi, Hannibal de adamlarını sert yönetti ama onların sınırlarını biliyordu. Dinlenmeye ihtiyaç duyduklarında Hannibal onlara bu imkânı sağladı. Adamların yiyeceğe de ihtiyaçları vardı ama yiyeceğe ulaşmanın tek yolu düşmanla savaşıp onun kaynaklarına el koymaktı. Bu zor bir iş olsa da zafer Kartacalıların hem bedenlerine iyi gelecek hem de morallerini düzeltecekti.

Hannibal bu zafere İtalya'ya varmasını izleyen bir ay içerisinde ulaştı. Aslında birkaç zafere ulaştı. Bir komutan olarak becerisini ustaca sergiledi. Bir diplomat olarak tedhiş ve taviz arasında gidip geldi ve her ikisiyle de kazanımlar elde etti. Hannibal, bir yönetici olarak savaşı bildiği denli insanları tanıdığını da ortaya koydu. Kurnazlığı, becerisi ve dayanıklılığı sayesinde Roma ordularını ilki bir süvari çarpışmasında ve ardından bir meydan savaşında olmak üzere iki defa yendi. Meydan savaşını kış gündönümünde, 23 Aralık MÖ 218 civarında kazandı.

Ama Romalılar da bir dizi başarı gösterdiler. Stratejik düşünebileceklerini kanıtladılar. Hannibal'in taktik becerisiyle boy ölçüşemeseler de cesaret ve direnç sergilediler. Roma piyadesi –ünlü lejyonlar– güçlü darbe indirebiliyordu ve Hannibal bunu kişisel deneyimlerden bilmekteydi. Kartacalılar gibi Romalılar da manevralarında hareketlilik ve hız sergilediler. Aslında tarafsız bir gözlemci 218 yılının sonunda iki tarafın kat ettiği mesafeler, hareket hızları ve satranç tahtası üzerindeki esneklikleri karşısında soluksuz kalırdı.

Bununla beraber stratejik şaşırtmaca söz konusu olduğunda, Hannibal bir gömlek üstündü. Romalılar onun savunma konumunda kalmasını beklediklerinden Hannibal'in İtalya'ya saldırmak üzere yürüyüşü onları afallattı.

Hannibal Alplerden ayrıldıktan sonra ajanlarının –Roma'nın ezeli düşmanı olan– en büyük Kelt kabileleriyle geçen bahar zaten ilişki kurdukları Po Nehri vadisine doğru yola koyuldu. Güçlü Po Alplerden Adriyatik'e doğru akar. Po vadisini denetimi altına alan, Kuzey İtalya'ya da egemen olur. Romalılar Keltlerle bu bölgenin denetimi için savaşıp ancak yakın tarihte üstünlük sağlamıştı. Hannibal'in ilk önce günümüzün Torino kenti çevresindeki bölgeden geçmesi gerekmekteydi, ancak bu yörenin Kelt sakinleri ona dostça davranmıyordu. Hannibal bu Keltlerin ana kentine saldırıp sakinlerini katletti. Torino çevresindeki diğer kabileler bundan gereken dersi çıkarıp Hannibal'e katıldılar.

Romalılar aceleyle sahneye çıktılar. Daha önce zaten Kartaca'ya savaş ilan etmiş, hem İspanya'ya hem de Kuzey Afrika'ya saldırmaya karar vermişlerdi. Hannibal'in Kuzey Fransa'ya yaklaştığını haber aldıklarında Afrika taarruzundan vazgeçmişlerdi, ama Hannibal'in üssü İspanya üzerindeki baskıyı sürdürmekte kararlıydılar. Romalılar mücadelenin uzun sürebileceğini ve dolayısıyla İspanyol takviye güçlerinin Hannibal'e katılmasını engellemenin hayati önem taşıdığını anlamakta gecikmediler.

Hannibal İtalya'ya varmadan önce Roma Keltlerin huzursuzluğuyla ilgilenmesi için Po Nehri'ne birlikler sevk etmişti. Yalnızca birkaç ay önce, Roma Po vadisinde ikisi de stratejik konumda olan, Cremona ve Placentia (Piacenza) adlarında iki yeni askeri koloni kurmuştu. Hannibal yaklaşırken, Roma birlikleri MÖ 218 yılının iki konsülünden (bunlar bir yıl boyunca görev yapmak üzere seçilen başkomutanlardı) biri olan Tiberius Sempronius Longus komutası altında Kuzey İtalya'ya doğru zaten yürüyüşe geçmişlerdi. Diğer konsül, Publius Cornelius Scipio İspanya seferinden sorumlu olsa da, İspanya'daki komutanlığı yardımcısına (ve kardeşine) devretti ve hızla Kuzey İtalya'ya hareket etti.

218 Kasım'ından Aralık'ına kadar süren sefer Placentia, Clastidium ve Ticinum kentleri olmak üzere üç noktanın temsil ettiği stratejik bir üçgen üzerinde odaklandı. Orta Po'daki yeni Roma kolonisi Placentia, Trebia Nehri vadisinin ve İtalyan liman kenti Pisa'ya uzanan geçidin hemen doğusundaydı. Placentia'nın uzak batısında Appenine'nin bir kolu kendisini stratejik bir geçit kılarak güneyden başlayıp Po'nun çok yakınından geçmekteydi. Bunun hemen batısında Romalıların ele geçirip müstahkem mevkileri kıldıkları bir Kelt kalesi olan Clastidium (bugünkü Casteggio) vardı. Hem Placentia hem Clastidium Po'nun güneyindeydi. Kuzeyden, Clastidium'un hemen doğusundan, Ticinum Nehri geçmekteydi. Ticinum'un birkaç kilometre yukarısında bir Kelt yerleşimi olan Ticinum (bugünkü Pavia) bulunmaktaydı. Kim bu üç kenti elinde tutarsa Po Nehri vadisinin anahtarını elinde tutardı.

Sahneye önce Scipio çıktı ve Hannibal'le savaşmanın tadına bakan ilk Romalı oldu. Placentia'yı bir üs olarak kullanan Scipio taarruza geçti. Scipio'nun mühendisleri Po'nun ve Ticinum'un üzerine geçici köprüler kurdular ve Scipio askerlerine Hannibal'i aramak üzere nehirleri geçmelerini emretti. Sicipio Hannibal'i Ticinum'un batısında ve Po'nun kuzeyinde kalan ovada buldu. Tarih 218 yılı Kasım ayının sonlarıydı.

Düz ova, klasik süvari arazisiydi ama ağaçlar, bataklıklar ve nehirler arazi yüzeyini bozuyordu. Bu özellikler ovayı Hannibal'in sevdiği türden pusular ve şaşırtmacalar için mükemmel kılmaktaydı. Hannibal özellikle coğrafi özellikleri sonuna kadar kullanmakta bir taktik ustasıydı. Hannibal bu arazide büyük olasılıkla bu tür taktikleri kullandı.

Ticinum Nehri geleneksel bir savaştan çok bir süvari çatışmasına uygundu. Süvari sınıfı hiçbir zaman Roma'nın güçlü yanı olmamıştı; Roma ordusu öncelikle bir piyade ordusuydu. Hannibal'in süvarileri Romalılarınkinden hem sayıca daha fazla hem de daha üstündüler. Bu sırada Hannibal göz kamaştıran Numidyalı (bugünkü Cezayir) atlılarının oluşturduğu hafif süvarilerini çok iyi kullandı. Düşman formasyonunu taciz edip dağıtmakta uzman olan Numidyalı atlılar Ticinum Nehri'nde Roma kanadının arkasına sarkarak saldırdılar. Romalılar yalnızca kaçamamakla kalmayıp neredeyse komutanları Scipio'yu kaybediyorlardı. Scipio'nun yaralı bedeni güvenli bir yere taşındı ve efsaneye göre Scipio'yu on dokuz yaşındaki, on altı yıl sonra Hannibal'i nihayet yenecek olan Cornelius Scipio (Scipio Africanus) adlı oğlu kurtarmıştı.

Scipio Hannibal'i fena halde hafife almıştı. Hannibal'in gençliği ve ordusunun Alplerden düzensiz biçimde geldikten sonraki kötü durumu hakkında aldığı enformasyon göz önüne alındığında muhtemelen bu anlaşılır bir şeydir. Ya da Scipio'nun öfkesi burnundaydı. Kartacalılar Ekim'de Güney Fransa'da Rhône'u geçtiklerinde Scipio Kartacalıları durdurmak için onlara yetişmeye çalışmış ama başaramamıştı. Ardından aşağılanmış olarak İtalya'ya dönmüştü.

Ticinum'da yenilen Romalılar, kendileri geçtikten sonra köprülerin tahrip edilmesi için geride birlikler bırakarak hızla geri çekildiler. Romalılar Po kıyısındaki Roma kolonisi Pla-centia'nın güneydoğusunda yeniden toplandılar. Hannibal yol boyunca Kelt müttefikler edinerek ve Romalıları esir alarak onları takip etti. Clastidium'un komutanı Hannibal'e

kapılarını açtı. Komutan ve garnizonundaki adamlar Romalıların Güney İtalya'dan müttefikiydiler. Kartaca esirlerine abartılı biçimde iyi davranarak ve hatta liderlerini onurlandırarak durumu bir propaganda olayına dönüştürdü. Hannibal Roma'nın müttefiklerinin desteğini almaya çalışarak askeri cephede olduğu gibi siyasi cephede de savaşa girdi. Bu sırada Roma'nın Kelt müttefiklerinden bir grup Hannibal'e katılmak için Scipio'nun kampından ayrıldılar ve farklı türden bir açıklama yaptılar. Bazı Romalıları öldürdüler ve başlarını kesip yanlarında getirdiler.

***

Her iki taraf da Trebia Nehri vadisinde kamp kurdu. Bulundukları yer Placentia'nın batısında ve Trebia'nın Po ile birleştiği yerin güneyinde kalıyordu. Aralık ayı başlarında Tiberius Sempronius Longus ve askerleri Scipio'ya ve onun adamlarına katıldı. Hannibal'in ordusundaki piyade sayısı 28.000'e ulaştıysa da Romalıların 36.000 ila 38.000 arasında değişen piyadesi sayıca onunkinden fazlaydı. Yine de Romalıların yalnızca 4000 süvarisi varken Hannibal'in 10.000 süvarisi vardı. Bir de halen otuz yedi tane fili vardı.

İki taraf birbirini denedi ve çarpıştı. Hannibal'in sıkışan askerleri düzensiz biçimde geri çekilince bir akın topyekûn savaşa dönüştü. Ama Hannibal askerlerinin üzerindeki demirden pençesini gösterdi. Subaylarını ve borazancıları özel emirlerle gönderdi. Geri çekilen askerlerin durup geri adım atmamaları gerekmekteydi, ama saldırıya da geçmemeleri gerekiyordu. Hannibal kendi belirlediği koşullar haricinde, yani daha önceden dikkatli bir biçimde seçtiği yer, zaman ve koşullar dışında yapılacak bir savaşın içine çekilmeyi kabul etmedi. Hannibal, bugün söyleyebileceğimiz gibi bir denetim delisiydi.

Ama Hannibal'in aklından Trebia'da ve dikkatle seçilmiş bir yerde genel bir savaş geçmekteydi. Hannibal savaş mey-

danı olarak nehrin batısındaki geniş araziyi seçti. Burada sel yatakları düz ve ağaçsız ovayı çaprazlamasına kesiyordu.

Hannibal, Romalıların ağaçların arasına girdiklerinde pusuların kokusunu alacaklarını ve tetikte olacaklarını bilmekteydi. Açık arazininse onları dikkatsizliğe iteceğini düşünüyordu. Bir gece, büyük olasılıkla Romalıların savaş hattı haline gelecek arazi şeridinin arkasındaki, yabani otlarla örtülü bir sel yatağına iki bin adamını saklamayı başardı.

Hannibal düşmanını tanıyordu. Polybios'un yazdığı gibi, Hannibal "bir general için hasmının ilkelerinin ve karakterinin bilgisinden daha temel"[19] bir şey olmadığını anlamıştı. Bir general, zihninde yalnızca düşmanın bedenindeki değil, aynı zamanda aklındaki zayıf noktaları da canlandırmalıdır.[20] Hannibal bunu yaparak Polybios'un takdirini kazandı.

Ertesi sabah, Hannibal Sempronius'un komutası altındaki Romalıları savaşın içine çekti. Numidyalı süvariler Romalıları taciz ettiler ve Romalılar zokayı yuttular. Kartacalıların geri çekildiğini gören Sempronius yanılarak, kaçanların peşine düşmesi gerektiğini düşündü.

Hannibal savaşa girmeden önce askerlerini dikkatli bir biçimde hazırlamıştı. Kamp ateşinin etrafındaki askerlerini güzel bir kahvaltıyla doyurdu ve onları uyarıp soğuğa karşı koruması için vücutlarına zeytinyağı sürmelerini söyledi. Buna karşın Romalıların kahvaltı için zamanları yoktu ve kendilerini yağla korumadılar. Kartacalılar savaş alanının çok yakınındaydılar. Romalılar daha uzun bir yol kat etmek ve nehri geçmek zorundaydılar. Nehrin suyunun soğuk olması ve göğsü geçmesi ıslanmalarına ve düşmanın karşısına hayli yorgun çıkmalarına neden oldu. Kış gündönümü, MÖ 22 ya da 23 Aralık 218'di.

Hannibal Ticinum'da olduğu gibi savaşı düşmanın kanatlarını sararak kazanmayı planlamıştı. Piyadesini merkeze yerleştirdi ve süvarileri iki kanada böldü. Hannibal filleri bölerek onları iki kanatta piyadenin önüne yerleştirdi. Roma

orduları lejyonlarını süvariler cenahlarda olmak üzere üç saf halinde konuşlandırdı ve Tiberius Sempronius Longus bu şekilde en akıllıca olanı yaptı. Roma'nın en güçlü lejyonları Kartaca'nın merkezine karşı kendi merkezlerini tuttu. Ama Kartacalılar düşmanın kanatlarına yüklendiler. Hannibal'in adamları Roma süvarilerini savaş alanından sürdükten sonra Roma cenahlarını dağıtmak için süvari birliklerini, avcıları ve filleri birlikte kullandılar. Bu sırada sel yatağında saklanan iki bin Kartacalı ortaya çıkıp Romalılara arkadan saldırdı.

Merkezdeki Roma lejyonerleri –on bin kişi– düşman hattını yararak kaçmayı başardı. Süvarilerin çoğu da kaçtı. Ama Roma ordusunun üçte ikisi –yaklaşık yirmi sekiz bin kişi– ya öldürüldü ya da esir alındı. Hannibal'in kaybı daha çok merkezindeki Kelt piyadelerdendi. Soğuk hava, savaştan sonra Hannibal'in hayatta kalan fillerinin çoğunu öldürdü.

Tiberius Sempronius Longus Roma'ya savaş hakkında gerçeği söylemeye cesaret edemedi; bunun yerine bir fırtınanın onu zaferden ettiği haberini yolladı. Hannibal kuşkusuz bir boraydı ama açıkgözlülüğü ve kıvraklığı Romalıları şaşkınlık içinde bırakan bir boraydı.

Trebia hakkındaki gerçek Roma'ya sızarken, Hannibal bir başka propaganda darbesi indirdi. Hannibal Romalı esirlerin neredeyse hiçbirini sağ bırakmazken, İtalyanlara saygılı davrandı. Bir topluluğa "Esas olarak İtalyanlara özgürlüklerini vermek ve Romalıların ellerinden aldığı kentlerini ve topraklarını geri almalarına yardım etmek için geldiğini"[21] söyleyerek seslendi. İtalyan esirleri herhangi bir fidye istemeksizin yurtlarına gönderdi.

Hannibal ikili bir mesaj vermişti: katliam ve azat. Soru bunun Roma ile müttefiklerinin arasını açıp açamayacağıydı.

Sezar: Terörün Gözü Pekliği ve Hoşgörünün Sızısı

Sezar ilk hamlesini bir kurdun hızı ve çevikliğiyle yaptı. Rubicon'u geçmeden önce bölük komutanlarını sivil kıyafetlerle iki Roma yolunun birleşme noktasında anahtar konum-

da bir kent olan Rimini'ye gönderdi. Sezar MÖ 12 Ocak 49'da (güneş takvimine göre MÖ 24 Kasım 50'de) Rubicon'u geçti. Sezar adamlarının kapılarını açtığı kente doğru lejyonuyla birlikte yürüyüşe geçti. Rimini teslim oldu. Bu olacakların bir işaretiydi.

Antik bir yazarın Sezar hakkında söylediği gibi "Sezar baskın, cüretkâr ve anın üstünlüğünü hızla ele geçiren bir istilanın düzenli bir istilaya hazırlanmaktan daha çok başarılı olabileceğini düşündü".[22] Bir başka yazar, Sezar "hazırlıklarının büyüklüğünden daha çok hızından kaynaklanan baskına ve cüretkârlığından kaynaklanan teröre dayanmaya alışkın olduğu için bu büyük savaşta 5000 adamıyla ilk saldırıyı yapıp İtalya'daki stratejik konumları düşmandan önce ele geçirmeye karar verdi"[23] demektedir. Bu yöntemler işe yaradı.

Sezar ve adamları bir ay içerisinde Kuzey ve Orta İtalya'daki büyük kentleri aldılar. Kan akıtmaları gerekmedi. Bazı yerlerde düşman kaçtı, diğerlerinde ya kendi girişimleriyle ya da yerel baskı nedeniyle teslim oldular. İtalyanlar arka bahçelerinde Galya'yı fethetmiş bir orduyla karşılaşınca korktular.

Bu sırada, Pompeius ilk önce Capua'ya ve ardından Apulia ovasındaki Luceria kentine gitmek üzere Roma'dan ayrıldı. Savaşarak geri çekilme kararı akıllı ve deneyimli bir komutan gerektirir; Pompeius da böyle bir komutandı. Eleştiricileri onu korkaklıkla suçlasalar da, Pompeius ve yardımcıları Orta ve Güney İtalya'daki birliklerin sayısını artırıyor ve bunları güneye kaydırıyorlardı. Sezar'dan yalnızca bir adım öndeydiler. Corfinium'a kadar her şey düzenli bir biçimde ilerledi.

Corfinium İtalya'daki içsavaşı özetlemektedir. Corfinium İtalya'da Sezar'a karşı gerçek bir direniş ortaya koyan tek yerdi. Ama Corfinium yalnızca askeri bir harekât değildi, Sezar'ın dediği gibi "yeni bir tür fetih"ti. Corfinium Sezar'ın siyasetinin parlaklığını –ve tehlikelerini– simgeler.

Corfinium'un özelliği coğrafyasından ileri geliyordu. Corfinium, Apennin Dağları'nın yükseklerinde, dağların arasına kıvrılmış verimli bir vadideydi. Kent Roma'nın doğusuna,

Adriyatik Denizi'ne giden eski Valeria anayolundan yalnızca 160 km uzaktaydı. Yakındaki diğer müstahkem mevkiler yolu güneyden ve batıdan denetim altında tutuyordu.

Yaklaşık kırk yıl önce Roma'ya karşı ayaklanan isyancılar Corfinium'u Toplumsal Savaş'ta (MÖ 91-88) başkentleri olarak seçmişlerdi. Ona İtalica adını vermelerine ve yeni bir forum ve senato binası kazandırmalarına rağmen çok geçmeden kenti Roma'ya teslim ettiler. Görünüşe bakılırsa, çatışma söz konusu olmamıştı; çatışma olsa Roma, kentin MÖ 49'da halen ayakta olan surlarını yıkardı. İtalya'nın başka yerlerinde Toplumsal Savaş sert seyretti. Roma ayaklanmayı bastırdıysa da, müttefiklerin Roma yurttaşlığı talebini kabul etti.

Kentin stratejik konumu önemini korudu. Sezar güneye yürürken Corfinium'un yanından geçip giderek arkasında büyük bir düşman kuvveti bırakmayı göze alamazdı. Düşman burada direnmeyi seçtiyse, o da savaşmak zorundaydı. Öyle de oldu.

Şubat 49'da (güneş takvimine göre Aralık 50) Sezar kuzeyden yaklaşırken, Lucius Domitius Ahenobarbus, Corfinium'da mevzilenmeye karar verdi. Arenaya 100 Afrika aslanı getirmesi ve Roma Senatosu'nun aşırı muhafazakâr üyesi Cato'nun kız kardeşiyle evli olmasıyla ünlü olan Domitius gösterişli davranışların ve aşırı düşüncelerin adamıydı. İmparator Neron'un Domitius'un torununun torununun torunu olması nasıl da münasip!

Sezar söz konusu olduğunda Domitius ateş püskürüyordu. Domitius, ünü Roma Cumhuriyeti'nin doğumuna kadar uzanan zengin bir ailedendi. Domitius halkın önünde sık sık Sezar'a ve bu nedenle de Sezar'la yollarını ayırana kadar Pompeius'a saldırıyordu. Domitius bir keresinde Sezar'ı Galya'dan geri çağırmakla tehdit etti. Senato yakın zamanda Sezar'ın yerine onu Galya'ya vali atamıştı. Eski bir konsül olan Domitius, Senato ordusunun başkomutanıydı artık.

Sezar, Şubat ayının ikinci haftasında üssünü Corfinium'da kurmaya karar verdi. Pompeius zaten güçlerini Corfinium'un

yaklaşık 160 km doğusundaki Luceria'ya nakletmişti. Domitius burada Pompeius'la buluşabilirdi ama yine de başkentten uzak açıklık bir arazi yerine Roma yolunun üzerindeki müstahkem bir mevkide kalmanın daha iyi olacağını düşündü. Çevredeki sert dağ halklarından on iki tabur* asker toplamağı için Corfinium'da ve çevresindeki insan gücü az değildi. Pompeius'un komutanlarının Orta İtalya'dan on dokuz tabur getirmesiyle Pompeius'un tabur sayısı toplamda otuz bire ulaştı: kâğıt üzerinde on beş bin kişi. Ama Sezar'ın Domitius'u ortadan kaldırabileceğinden çekinen Pompeius geri çekilmek için acil bir haber yolladı.

Sezar iki lejyonu yani yaklaşık 10.000 askeriyle 15 Şubat'ta Corfinium'a ulaştı ve kent duvarlarının dışına kamp kurdu. Domitius'un komşu kentteki yedi taburu hemen Sezar'ın tarafına geçti. İki gün sonra Galya'dan yeni toplanan yirmi iki taburun ve üç yüz yabancı süvarinin Sezar'a katılmasıyla Sezar'ın asker sayısı yaklaşık 30.000'e ulaştı. Sezar'ın ordusu sayıca Domitius'un ordusunun yaklaşık iki katı kadardı.

Sezar Corfinium'a ulaştığında, Domitius, Pompeius'a haberciler yollamış ve ondan geçitleri kapatmak, Sezar'ın ikmal yolunu kesmek ve onu iki ordu arasında kapana kıstırmak için ordusuyla birlikte hızla gelmesini istemişti. Domitius yardımın gelmesini beklerken, birliklerini savunma konumuna getirdi, kent duvarları üzerindeki ağır silahları hazırladı ve topraklarının bir kısmını her askere hediye olarak bağışlayacağının sözünü verdiği bir toplantı düzenledi.

Ne var ki bu vaat bir işe yaramadı. Corfinium'un kışları askeri harekâtlar için yeterince ılıman olduğundan Sezar dinç biçimde hareket etti. Kentin öte yanına ikinci bir kamp daha kurdu; her iki kampı da siperlerle güçlendirdi. Ardından

---

* *Cohors*. Roma ordusunda 1 *legio* –yani lejyon– 10 *cohors*'tan, 1 *cohors* 6 *centuria*'dan oluşmaktaydı. Bu birliklerin mevcutları ise –ideal şartlar altında– şöyleydi: *Legio* 6000 asker, *cohors* 600 asker ve *centuria* 100 asker. (Ed. n.)

Corfinium'un etrafını sarmak için duvarlar ve istihkâmlar inşa ederek onu kuşatmaya hazırlandı. Haklı nedenlerle Sezar büyük bir mühendis olarak bilinir! Bu sırada Pompeius, Domitius'un isteğine yanıt verdi. Pompeius 19 Şubat'ta ulaşan yanıtında açıkça hayır demişti. Pompeius birliklerini Corfinium'a getirmek şöyle dursun başka bir şey yapmak çok tehlikeli olacağı için Domitius'a yine ordularını kentten çıkarıp Luceria'da kendisine katılmasını tavsiye etti. Pompeius yapabilseydi Domitius'a kendisine katılmasını emredecekti ama yapamazdı. Sezar'dan farklı olarak Pompeius tek komutan değildi.

Pompeius, Domitius'a Corfinium'da direnmesini ne tavsiye ettiğinin ne de ondan böyle bir şey istediğinin üzerinde ısrarla durdu. Pompeius İtalya'da savaşmak şöyle dursun yarımadayı tahliye etmeye karar verdi. Doğu'ya gidip Yunan dünyasındaki geniş bağlantılarının yardımıyla yeni bir ordu kuracaktı. Domitius bunu bilseydi, razı olmazdı. Pompeius İtalya'dan ayrılıp Doğu'daki dostlarının yardımıyla zafere ulaşmak için yeniden saldırırsa Senato'ya hiçbir şey borçlu olmayacaktı. Ama Sezar'ı şimdi Corfinium'da yenerlerse Senato övgüyü paylaşacaktı. Pompeius Sezar'ın tecrübeli askerlerine karşı koymasının mümkün olmadığını belirterek yerinden kımıldamadı.

Böylece Domitius tek başına kaldı. Domitius adamlarına moral vermeye çalıştıysa da onlar umutsuz bir durumu gördüklerinde anlarlardı. Dağlar arasına sıkışmış ve Roma dünyasının en iyi ordusunca kuşatılmışlardı. Domitius'un subayları kaçmaya çalıştığını iddia ederek onu tutukladılar. Gerçek hikâye ne olursa olsun, Domitius gecikmeden teslim olmayı teklif ettikleri Sezar için iyi bir hediyeydi. Tarih 21 Şubat'tı. Pompeius Luceira'dan çoktan ayrılmış ve uzak güneye, İtalyan çizmesinin topuğuna taşınmıştı.

Corfinium'un büyük kalesi yalnızca yedi gün içinde düştü. Gelgelelim hikâyenin en çarpıcı kısmı bu değildi; Sezar

için intikam alma zamanı geldiğinde ne olduğuyla ilişkiliydi: hiçbir şey. Sezar askerlerinin kente girmesini ve onu yağmalamalarını engelledi. Bu sırada kenti savunanlar arasından seçkin bir grubu –aralarında senatörlerin, devlet görevlilerinin ve onların oğullarının bulunduğu elli erkeği– kabul etti. Sezar hepsini bağışladı. Domitius ölmek istedi; Sezar ona yalnızca hayatını vermedi, aynı zamanda Domitius'un kente getirdiği ve kent yetkililerinin Sezar'a teslim ettikleri altı milyon *sestertius*'u (Roma parası) ona geri verdi. Sezar "O [kendisinden söz ederken üçüncü tekil şahıs kullanıyordu] bunu insanların canlarını almak konusunda kendine hâkim olabiliyorken mallarını almak konusunda kendine hâkim olamıyormuş gibi görünmemek için yaptı"[24] diye yazdı.

Dikkate değer bir cömertlik gösterisiydi ve Sezar bunu biliyordu. Sezar bir ay sonra Cicero'ya yazdığı bir mektupta İtalya'da binlerce insanı öldüren diktatör Sulla'nın kanlı yolunu izlememe konusunda kararlı olduğunu belirtti. Sezar "bu kendimizi merhamet ve cömertlikle tahkim edeceğimiz yeni tür fetih olmalı"[25] diye yazdı.

Sezar'ın ilkesi cömertlikti ama bu aynı zamanda siyasiydi: bütün İtalyanların iyi niyetini kazanmak istedi. Aynı zamanda hemen sadakat yemini ederek kendisine katılmalarını istediği Domitius'un askerlerinin desteğini de kazanmak istedi. Sezar ordusuna yalnızca on beş bin asker eklemedi; Pompeius'u onlardan mahrum etti. Bu, bir içsavaş olduğundan insanların taraf değiştirmeleri olağandışı değildi.

Sezar merhamet politikası izleyerek kendisini –biraz can yaksa da– cömertlik gösteren bir fatih olarak tanıttı. Romalıların gözünde merhamet yenilmiş yabancı hasıma verilen bir hediyeydi. Sezar'ın jestinde bir hor görme söz konusuydu ki bunu herkes biliyordu. Söz gelimi Cicero Sezar'ın cömertliğini "hilekâr merhamet"[26] diye adlandırdı. Sezar'ın hasımları merhametinden dolayı onun canını kesinlikle bağışlamayacaklardı. Mart ortasında onu ölümüne hançerleyenlerin çoğu-

nun Sezar'ın beş yıl önce affettiği kişiler olmasında şaşılacak bir şey yok.

KARARIN ÖZÜ

Bir savaş başlatmak, mevduat bonosu almaya benzemez. Getiri oranının garantisi yoktur. Savaş, daha ziyade ileri teknolojiye dayalı bir kurum gibi düşünülmelidir. Komutan işini layıkıyla yapsa da, girişim sağlam bir temele dayansa da savaşta bir risk söz konusudur. Savaşta kesin olmayan şeyler vardır. Rubicon'daki Sezar'dan günümüze savaş halen büyük bir kumardır.

Yine de paradoks her bir generalimizin barışı daha tehlikeli bulmasıdır. Barış Sezar'ın kariyerine ve muhtemelen yaşamına mal olacaktı. İskender Pers topraklarını istila etmeye yanaşmasaydı Makedonyalılar ona hiçbir zaman iyi gözle bakmayacaklardı. Hannibal'in Roma korkusu biraz paranoya içeriyor olabilirdiyse de, siyasi bir ağırlığa sahip olan Kartacalıların çoğu bu korkuyu paylaşmaktaydı. İskender, Hannibal ve Sezar kimi zaman gözü pek olsalar da, savaşa girerek tehlikelerden kaçındılar. Barış mahvolma anlamına gelmekteydi. Savaş riskliydi ama risk tek çıkış olduğunda akıllıca hamledir.

Generallerimizin savaşı kolay değil, hatta zordu. Ama İskender, Hannibal ve Sezar onu kolaymış gibi gösterdiler ve bunda büyüklükleri önemli bir rol oynadı. İskender'in hazinesi boştu, arkasındakiler huzursuzdu ve Anadolu'daki öncü birliklerinin o zamana kadar çoğunlukla başarısız bir sicili vardı. Sezar'ın Roma devletiyle boy ölçüşmek için yalnızca bir lejyonu vardı. Hannibal'in İspanya'dan Kuzey İtalya'ya göz korkutucu seyahat başta olmak üzere daha büyük sorunları vardı. Alpleri aşması beş ay sürmüş, bu süre içerisinde güçlerinin yaklaşık yarısını kaybetmişti. Daha da önemlisi, onca yol teptikten sonra bir de savaş kazanmaya girişmişti.

Herhangi bir iyi komutan gibi, Hannibal de olabildiğince dikkatli biçimde hazırlanmıştı. Thukydides MÖ 400 civarında "İnsanlar büyük bunalımlarda ellerinden geleni yapsalar bile geriye yapmaları gereken bir şeyler kaldığını ve her şey söylendiğinde bile yeterince şey söylemediklerini düşünme eğilimindedir"[27] diye yazmıştı. Bu sözcükler halen kulağa inandırıcı geliyor. Yine de bütün hikâyeyi anlatmıyor.

Savaşta başarı yalnızca kendini değil, aynı zamanda düşmanını da tanımaya dayanır. İskender'in, Hannibal'in ve Sezar'ın düşman topraklarında geçirdikleri bir ay içerisinde düşmanlarını doğru biçimde değerlendirdiklerini düşünmeye hakları vardı. İskender, Perslerin yakıp yıkarak geri çekilme politikasını benimsemek yerine kendisini bir meydan savaşına davet etmelerine bel bağlamıştı. Hannibal Romalılar hakkında benzer bir değerlendirmede bulunmuştu. Gelişmeler üçünün de haklı olduğunu gösterdi. İki işgal makinesi Granikus Nehri, Ticinum Nehri ve Trebia Nehri savaşlarında zaferler kazandı.

Sezar tecrübeli ordusuyla bir meydan savaşına girerek Pompeius'un kendisine bir lütufta bulunacağını umuş olabilirse de, Sezar'ın kesinlikle bildiği gibi, bu olanaksızdı. Pompeius muhtemelen asker toplayıp onlarla birlikte hızla doğuya çekilecek ve bu da Sezar gibi kurnaz bir adam için bir sürpriz olamayacaktı: Sezar'ın umabileceği en iyi şey Pompeius'u askerlerinin sayısını artırmadan önce İtalya'nın dışına kadar izlemekti. Ama Rubicon'u geçeli altı hafta olmasına rağmen Sezar ne Popeius'u yakalayabilmiş ne de onun ordusuyla birlikte İtalya'dan ayrılmasını engelleyebilmişti.

Üç general arasında en iyi savaş koşullarına sahip olan, İskender idi. Ordularını Hellespontos'tan direnişle karşılaşmadan geçirmiş, çok az kayıpla bir meydan savaşı kazanmıştı ve şimdi Anadolu'nun batısındaki eyaletler ve onların kaynakları denetim altına alınmak için hazır beklemekteydiler. Sezar beceriksiz bir hasmın komutanlık ettiği bir düşman ordusu-

nu esir alıp cömert tutumuyla propaganda gücünü artırdıysa da başlıca hasmı Pompeius'u ve ordusunu yakalayamamıştı. İtalya'ya yürüyüşünde verdiği hırpalayıcı kayıplar nedeniyle en zor savaş Hannibal'inkiydi. Uzun dönemde Hannibal'in destek güçlere ihtiyacı vardı. Yine de adamlarını bir arada tutan Hannibal, İtalya'ya ulaşıp müttefikleriyle buluştu ve büyük bir başarıyla Roma ordusunu mahvetti.

İskender, Hannibal ve Sezar savaşlarına iyi başladılar. Ama hiçbirinin nihai zafer için acemi şansına güvenme gibi bir lüksü yoktu. Onların savaşları, herhangi bir yeni girişim gibi, başlangıçtaki performanslarıyla –bu performanslar çarpıcı olsalar bile– değil, nihai kazanımlarıyla değerlendirilecekti.

Aslında her savaş, sürdükçe kendine özgü biçimde karmaşıklaşır. Düşmanlar savaşa kendi akıl yürütmelerine dayanarak başlar. Başlangıçtaki şoku atlatan taraflar yatırımını artırma eğilimindedir; bu onun teslim olma isteğini azaltır. Sonuç: savaştan önce belirleyici bir hamle olacak gibi görünebilen şey savaş başladıktan sonra klasik bir açılış hamlesi gibi algılanır.

Savaşın başlangıç safhalarında Persler, Romalılar ve Pompeius-Senato koalisyonu sert darbe aldı. Ama hiçbiri vazgeçmeye hazır değildi.

Dolayısıyla İskender, Hannibal ve Sezar için savaş daha yeni başlamıştı.

3
DİRENİŞ

MÖ 344 yılının bir sonbahar sabahı, Makedonya kralı İskender bir yamaçtan aşağıya bakıp ödülünü gözden geçirdi. Aşağıda, mavi denizin kıyısında, büyük Halikarnassos [bugünkü Bodrum] kenti uzanmaktaydı. Kent, Perslerin Anadolu'nun Ege kıyısındaki başlıca deniz üssüydü ve uzun bir kuşatmanın sonunda İskender'in ordusuna teslim olmuştu.

Persler tüm gayretleriyle dövüştüler, fakat yenileceklerini anlayınca, kentin yarısını yakıp kül ettikleri bir gecenin sabahında kentten düzenli bir biçimde çekildiler. İskender adına işin daha kötüsü, Perslerin kentten tamamen ayrılmamış olmalarıydı. Kentin büyük bir bölümünden çekilmişlerdi ama limanın iki yanında –biri bir tepenin, diğeri bir adanın üzerinde– bulunan iki iç kaleyi ellerinde tutmaktaydılar. Halikarnassos İskender'in kuşatmasından önce bir Pers deniz üssüydü ve daha sonra da bir Pers deniz üssü olarak kaldı.

Bu nedenle İskender'in adamları Halikarnassos'a girdiklerinde, Pers savaş gemilerinin sanki savaş hiç olmamış gibi kentin içinde ve dışında sakince seyrettiklerini izleyebiliyorlardı. Bu gemilerden birinde İskender'in planladığı gibi gitmeyen savaşın baş strateji uzmanı, düşman komutanı Rodoslu Memnon vardı.

Yaklaşık yüz yıl sonra ve 5600 km uzakta MÖ 217 yılının bir ilkbahar sabahı, bir başka komutanın savaş planı bozulmaya başlamıştı. Aynı gün biri Kartaca'nın diğeri Roma'nın

olmak üzere iki donanma İspanya'nın kuzeydoğu kıyısının hemen açıklarında karşılaştı. Donanmalar Ebro Nehri'nin deltasına çok yakındılar. Komutanlar bu savaşın en büyük asker ailelerini temsil ediyorlardı: Hannibal'in kardeşi Hasdrubal Kartacalılara komuta ederken Romalılara Scipio Africanus'un amcası Gnaesus Cornelius Scipio liderlik etmekteydi.

Kartacalıların otuz beş gemiye karşılık kırk gemi olmak üzere düşmandan sayıca daha fazla gemileri ve gemilerini destekleyen bir kara orduları vardı; Romalıların yalnızca gemilerdeki deniz piyadeleri vardı. Ama Romalılar zafere daha fazla açtılar. Kıyının kendi adamlarının hâkimiyetlerinde olduğunu bilen Kartacalılar neredeyse düşman kan akıtır akıtmaz pes ettiler. Hasdrubal muhtemelen Kartacalı denizcilerin gemilerini kıyıya yanaştırıp karaya çıkarak kaçmalarını utanç içinde seyretti. Romalılar düşman gemilerine kürek çekerek yaklaştılar ve yirmi beşini –Hasdrubal'in küçük filosunun yaklaşık üçte ikisini– ele geçirerek yedeklerine alıp götürdüler.

Bu nihai bir harekât değildi, halen İspanya'nın hâkimi Kartaca'ydı. Ama bu yenilgi Hannibal'in arkasını tehdit eden büyüyen tehlikenin kaygı verici olduğunun bir işaretiydi. Hannibal, Roma'yı İtalya'da yenerken kardeşi Hasdrubal'in de Kartaca'nın İspanya üssünü elinde tutacağına güvenmişti. Hasdrubal başarısız olup İspanya'nın denetimini Roma'ya kaptırırsa, Hannibal'in bütün savaş planı çökebilirdi.

150 yıldan biraz daha uzun bir süre sonra ve doğuya doğru 1300 km ötede, Güney İtalya'da bir kış akşamına hayal kırıklığı hâkimdi. Julius Sezar'ın adamları bir iskelede dikildiler ve burunlarının dibinden kaçan düşman donanmasının manzarasına katlandılar. İki hafta önce Pompeius ve 27.000 asker onları bir filonun beklediği istihkâmlı liman kenti Brundisium'a varmışlardı. Pompeius birliklerini Adriyatik Denizi'nin öbür tarafına, Doğu'daki birçok müttefikinin yardımıyla yeni ve daha büyük bir ordu kuracağı Kuzey Yunanistan'a gemiyle götürmeyi planlamıştı. Pompeius denize egemen olduğu için,

ertesi yıl geri dönebileceğini ve daha güçlü bir konumda savaşabileceğini biliyordu.

Sezar onu durdurmayı planladı. Ordusunun bir kısmı Brundisium'u kuşatırken, diğer bir kısmı liman duvarlarının dışına boydan boya bir mendirek inşa ederek limanı kapatmaya çalıştı. Ama Pompeius direndi.

Sezar'ın birlikleri en sonunda Brundisium'a girdiklerinde, Pompeius'un güçlerinden Sezar'ın mendireğine çarpan iki geminin dışında eser yoktu. Kalanların hepsi kaçmıştı. Pompeius büyük hasmının tuzağından kurtulmayı başarmıştı.

"Düşmanla ilişki kurmayan savaş planı geçerli kalamaz." Alman general Helmuth von Moltke (1800-1891) bu ünlü ilkesini yazdığında 1870-1871 tarihli Fransa-Prusya Savaşı'nı düşünüyorduysa da, aklında bizim üç komutan olabilirdi. Üç komutanın her biri, savaşa girdikten çok kısa bir süre sonra planını yenilemek zorunda kalmıştı.

İskender, Pers donanmasının iyi bir amiralin kumandası altında kendisine ne denli zarar verebileceğinin farkına vardı. Hannibal İtalya'daki saldırılarından kaçan ama İspanya'da onu arkadan tehdit eden bir düşmanla karşı karşıya kaldı. Sezar kendisiyle savaşmayı reddedip bir karşı saldırı için yeniden toplanan bir düşmanla karşılaştı. Bu üç adam düş kırıklığına katlandı.

Eski ve modern askeri düşünürler kesinlikle duygudaşlık kuracaklardır. "Generallerin ve kralların çoğu, yalnızca başarıyı düşünürler," diye yazıyordu Polybios "her ne kadar ... [o] büyük öngörü gerektirse de ... şanssızlığın sonuçlarını akıllarına getirmezler ya da bir felaket durumunda nasıl davranmaları ve ne yapmaları gerektiğini düşünmezler"[1]

Amerikalı amiral James Stockdale bunu kısa ama özlü bir biçimde ifade ediyor: "Eğitim kişiyi başarıya değil, başarısızlığa hazırlar."[2]

İskender, Hannibal ve Sezar başarısızlığa nasıl hazırlanmışlardı? Atik davranıp planlarında değişiklikler yaptılar mı?

İSKENDER

İskender Persleri Granikus'da ezdikten sonra artık asıl işini görmekte özgürdü. Bu iş kararlı bir şekilde Darius'a karşı doğuya doğru yürümek *değildi*. Henüz erkendi. İskender'in en acil ihtiyacı, adamlarının karnını doyurmak ve onlara maaş ödemek için para bulmaktı. Dolayısıyla bu, çoğu Yunan olan Batı Anadolu kentlerinin desteğini kazanmak anlamına gelmekteydi. Ordusunun yardımıyla onlara kimi zaman havuç kimi zaman sopa göstererek kimin yönetimi altında olduklarını anımsattı. Halkın desteğini almak için oligarşileri demokrasilerle değiştirdi. Bu değişiklik, İskender'in cephesi için, idealizmden daha çok bir pragmatizm meselesiydi. Aristoteles, İskender'e demokrasilerin oligarşilerden daha istikrarlı olduklarını öğretmişti.[3] Perslerin uzun zamandır oligarşiyi desteklediği Batı Anadolu'da, demokratlar Makedonların doğal müttefikleriydiler. İskender ayrıca güzel bir şekilde "katkılar" diye yeniden adlandırdığı vergiler koydu. Yerel halk demokrasiyi onaylayıp destekledi ve fatihlere alışkın olan halkın rızasıyla vergiler kabul edildi. İskender bu kentleri "özgür kılmak" için geldiğini söylediyse de onlar İskender'i göründüğü gibi kabul etmemek gerektiğini bilmekteydiler.

İskender doğuya yönelmeden önce batıyı denetimi altına almak zorundaydı. İskender o zamana değin bir savaş değil, ama bir çarpışma kazanmıştı. Pers donanması Ege'ye hükmetmekteydi; çok büyük, yeni bir Pers ordusu batıya doğru yürüyüşe geçebilirdi. İskender'in güçleri halen görece küçük ve zayıftı. İskender çok geçmeden savaş ve hastalıklar dolayısıyla kaybettiği ya da fethedilen topraklardaki garnizonlarda bıraktığı askerlerin yerini alacak yeni kuvvetlere ihtiyaç duyacaktı.

Mücadelede halen düzinelerle ayrıntı söz konusu olacaktı. Bunların her biri Perslerin karşı saldırısından kaynaklandı; her biri İskender'i sınadı. Bunların en önemli üç tanesi Memnon'un deniz saldırısı, İssos Savaşı ve Tir kuşatmasıdır.

Ağaç Duvarlar: Perslerin İlk Karşı Saldırısı

Dört yüz Pers kalyonu –bir Yunanlının bir zamanlar "ağaçtan duvarlar" diye adlandırdığı– Doğu Akdeniz üzerinde tahakküm kurmuştu. Persler denizdeki üstünlükleriyle düşmanın Yunanistan'la bağını koparabilir ve burada Makedonya'ya karşı bir ayaklanma başlatabilirdi. Bu İskender'i ya yurduna dönmeye ya da anavatanı ve takviye güçlerin kaynağı Makedonya'nın kaybedilmesi tehlikesini göze almaya zorlayacaktı. İskender sorunu Pers donanmasını yenerek çözebilirdi ama bu kadar iyi bir donanmanın işini nasıl bitirecekti?

Karada halledecekti! İskender ordusunu Pers limanlarını kuşatmalarla ele geçirmek için kullanarak düşman donanmasının denize açılmasına izin vermeyebileceğini iddia etti. Ama Persler buna inanmıyorlardı.

Rodoslu Memnon hem düşünceleriyle hem de kaslarıyla Pers deniz politikasının arkasındaydı. Memnon'un stratejik gözü pekliği ve taktik sertliği İskender'inkine denk olsa da, İskender'den farklı olarak Memnon bir kral değildi; kral Darius'tu. Memnon bir yabancıydı ve rakip Pers ailesiyle bağı nedeniyle Darius'un güvenini kesinlikle tam olarak kazanamamıştı. Aslında Memnon komutanlığını sürdürmesi için eşini ve çocuklarını Darius'a rehine olarak göndermeye mecbur edilmişti. Ama Memnon savaştığında İskender'e ecel terleri döktürdü.

İlk karşılaşma MÖ 334 yılı yazında Anadolu'nun Ege kıyısında önemli bir liman olan Miletos'da gerçekleşti. Pers donanması bazılarının umduğu başarıyı göstermedi; bazı kaynakların –aslında yalnızca bir tanesinin– iddia ettiği gibi, Memnon'un orada olup olmadığı kesin değildir. Sonunda ortaya çıkacağı gibi her durumda Pres donanmasının yalnızca mevcudiyeti bile İskender'i korkutmuştu. Şunlar oldu:

Miletos, yakınındaki stratejik Lade Adası'nın koruduğu Latmos Körfezi'nde dar bir yarımadadaydı. Kenti bir Yunanlı paralı askerler garnizonunun desteğiyle Pers yanlıları yönet-

mekteydi. İskender, kente karadan yaklaşırken Pers yanlıları Pers donanmasından dört yüz geminin yolda olduğu haberini aldılar. Ama adaya ilk varan İskender'in 160 gemilik donanması oldu. Lade Adası'nı denetimi altına alan taraf Miletos'a ulaşımı da denetimi altına alacağından, Makedonlar Lade'de karaya çıktılar ve beş yüz adamla karargâh kurdular. Persler Latmos Körfezi'nin karşısında, yaklaşık 2,5 mil açıkta demir attılar. (Eski gemicilerin yiyecek ve su bulmak, gece demirlemek için daima sakin bir kıyı bulmaları gerekmekteydi.)

Bu sırada Makedonlar stratejiyi tartıştılar. İskender'in en kıdemli komutanı, Philippos'un en önemli generali, yaşlı, siyasi gücü olan Parmenion'du. İskender Parmenion'a saygı göstermekte ama güvenmemekteydi. Parmenion bir deniz savaşı tavsiye etse de İskender hem sayı hem deneyim bakımından daha üstün bir orduya karşı tehlikeyi göze almayı kabul etmedi. Yunanistan'daki "müttefikleri" öylesine huzursuzdular ki İskender onların yalnızca Makedonya'nın denizde yenildiği haberiyle bile ayaklanacaklarından kaygılanmaktaydı.

İskender bir deniz savaşına girmek yerine donanmasını bir kalkan gibi kullandı. Gemileri Pers donanmasını belirli mesafede tutarken ordusu karadan Miletos'u kuşattı. İskender'in kuşatma silahları hızla duvarları yıktı ve Makedonlar kenti aldılar. Düşman garnizonundan bazı askerler yüzerek canlarını kurtarmaya çalıştıysalar da İskender'in donanması onları esir aldı. İskender halen Pers donanmasının geri dönüp donanmasını yeneceğinden korktuğundan körfezin etrafından dolanan uzun bir yoldan bir süvari birliğini Perslerin kıyıdaki birliklerini yok etmeleri için düşman gemilerinin demir attığı yere gönderdi. Artık Persler ikmal malzemeleri için 8 km daha uzaktaki Samos Adası'na gitmek zorundaydılar. Miletos için girilen savaş fiilen bitmişti.

Makedon donanması zaferde önemli bir rol oynadıysa da, İskender'i etkilemeyi başaramadı. Kenti ordu ele geçir-

miş, Pers donanmasını da süvariler uzaklaştırmıştı. Ayrıca İskender pek sadık olmayan Yunanlı müttefiklerinden gelen denizcilere tam anlamıyla hiçbir zaman güvenmedi. İskender denizcilerin ücretini ve gemileri hazır tutma masrafını göz önüne aldığında donanmayı kötü bir pazarlık olarak gördü. Böylece İskender cesur bir karar aldı: donanmanın büyük bir kısmını yurda gönderdi.

İskender, kuşatma silahlarını taşımak üzere elinde yalnızca 20 Atina gemisini tutarken 140 gemiyi geriye gönderdi; bu birkaç bin Atinalı denizci aslında rehineydi. Gemilerin yurda gönderilmesi büyük bir hataydı. Miletos seferinin gösterdiği gibi, İskender'in donanması sınırlı da olsa işe yarıyordu. Daha kötüsü, donanmanın olmaması Perslerin Ege Denizi'nin karşısından düzenleyeceği saldırılara açık olma anlamına gelmekteydi. Persler çarpışmayı seçmiş olsaydılar, İskender onlar için açık bir hedef olacaktı.

İskender tehlikeleri göze alırdı, ama genellikle birtakım öngörülere dayalı olarak dikkatlice planlama yapıldığı takdirde. Donanmasına yol vermesi farklıydı. İskender aniden stratejisinin temellerinden birinden vazgeçip onu sınanmamış bir kuramla değiştirdi: Deniz gücünü karadan yenmek olanaklıydı. Bu karar bir hataydı. Bir Makedonyalı olarak İskender bir kara ulusundandı. Belki de yalnızca gemilere güvenmiyordu.

Pers donanması güneye, Ege kıyısındaki bir başka büyük deniz üssü olan Halikarnassos'a doğru yelken açtı. İskender kenti –karadan– almak için sert bir çarpışmaya girerken, Memnon kentin savunmasını düzenlemek için daha da çok uğraştı. Miletos'tan farklı olarak Halikarnassos'da deniz Perslerin hâkimiyeti altındaydı ve bu Memnon'un güçlerine hareketlilik ve ikmal malzemelerine ulaşma olanağı sağlamaktaydı.

En sonunda Halikarnassos İskender'e taktik bir zafer ama aynı zamanda stratejik bir yenilgi getirdi. İskender Memnon'u –istihkâmlı limandan değilse de– kentten çekilmeye zorladı.

Kuşatma boyunca Memnon Makedonlara çok sayıda kayıp verdirdi. Ayrıca İskender'in komşu liman kenti Myndus'a saldırısını oradaki garnizona gemi takviyesinde bulunarak püskürttü. Memnon askerlerinin çoğunu yakındaki Kos Adası'na tahliye etti. Ama Persler Anadolu'nun Ege kıyılarındaki –Halikarnassos'daki, Myndus'daki ve her ikisine de karadan saldırılması zor olan uzak güneydeki Knidos ve Kaunos'daki garnizonlarında– mevcudiyetlerini sürdürdüler. Kısacası, İskender Pers donanmasını Anadolu kıyısındaki bütün üslerden söküp atamadı.

MÖ 334 yılı Memnon'un sahne alma zamanının geldiğini belirtmekteydi. Tecrübeli savaşçı en sonunda Darius'u üç yüz gemi ve on beş bin kiralık askerden oluşan büyük bir deniz saldırısı başlatmasına izin vermesi için ikna etti. İskender'in gerçek anlamda bir donanması olmadığı için Ege Denizi'ni bir ucundan diğer ucuna süpürüp temizleyebilecek ve savaşı Yunanistan'a taşıyabilecekti. Bu, Churchill'in sonradan "yumuşak karın"[4] diye adlandıracağı stratejiydi: düşmana güçlü ve korunaklı olduğu yerde değil ama zayıf olduğu yerde saldırmak.

Memnon deniz saldırısını 333 baharında başlattı. Hemen Khios ve bir kuşatmadan sonra düşen büyük Mytilene kenti dışında Lesbos'un (bugünkü Midilli) tamamı dahil olmak üzere İskender'in müttefiki birkaç önemli Ege adasını aldı. Bir kaynağa göre, Persler Miletos'u da geri aldılar.

İskender kaygılıydı. Donanmasını geri gönderme kumarı artık çılgınca gözükmekteydi. Planlarını değiştirme zamanıydı. Yeni bir donanma oluşturmak için Yunanistan'a çok büyük miktarda para yolladıysa da, donanmanın hazırlanması aylar alacaktı.

İskender Anadolu'nun Akdeniz kıyısına, güneye ve doğuya doğru ilerlemeyi sürdürdü. Bu harekât ile Perslerin başka limanları ele geçirmesini ve böylece yeni insan ve gemi yapımında kullanılan kereste kaynaklarına ulaşmasını da

engelleyebildi. Bu limanlardan mahrum kalan Pers gemileri Fenike'deki (bugünkü Lübnan) büyük deniz üsleri ile Ege Denizi arasındaki seyahati fazla tehlikeli buldular. İskender bir başka şey daha yaptı: Güney Anadolu'nun zengin kentlerinden para topladı: "Kurtarılmayı" kabul etmezlerse onların üzerine yürüdü.

Bütün bunlar olurken, İskender gözlerini Memnon ve Ege Denizi'nden ayırmadı. Halikarnassos'dan ayrıldıktan sonra ordusunu ikiye böldü. Yarısını yanında tutup kalanını Parmenion'un yönetimi altında Kuzey-Orta Anadolu'daki Gordion kentine gönderdi. Gordion mükemmel bir denge noktasıydı. Memnon saldırırsa Parmenion buradan Makedonya'ya geri dönebilir ya da ihtiyaç duyması halinde İskender'e takviye birlikler gönderebilirdi.

İskender bir eylem imgesi geliştirmişti. İskender'in Anadolu'daki ilk yılında benimsediği genel politika donanmasını geri göndermek dışında yavaş ve temkinliydi. Mit farklıydı. Bunu, 333 yılının baharında Gordion'daki bir olaydan daha iyi hiçbir şey simgeleyemez. İskender burada hayli dolaşmış bir düğümü çözerek Pers İmparatorluğu'nu fethedeceği kehanetini yerine getirdi: Düğümü keserek "çözdü". Gordion düğümünü kesen kişinin hamlelerinde yavaş ve temkinli olmaya tahammülü yoktu. İskender sürekli ileriye doğru ilerleyen atılgan bir genç kahramandı. Ama bu yalnızca bir mitti.

333 yılının baharında İskender'in başlangıçtaki zaferleri bir an Perslerin karşı saldırısına kurban gidiyormuş gibi göründü. Ama ilahi takdir İskender'in yüzüne güldü: Haziranda Memnon hastalanıp öldü. Yeğeni Pharnabazus ve yardımcısı Autophradates seferi sürdürdüyseler de onlar Memnon denli yetkin değildiler. Pharnabazus ve Autophradates, Memnon'un savaş kabiliyetiyle, Makedonlara ilişkin bilgisiyle ya da Darius üzerindeki etkisiyle boy ölçüşemezlerdi.

Memnon'un ölümü bir dönüm noktasıydı. Yaşasaydı, Yunanistan'da bir isyan ateşi yakabilirdi. Başka stratejik Yunan

adalarını muhtemelen fethedecek ve on beş bin Yunanlı paralı askerle anakaraya çıkacaktı.

Başta hiçbir zaman Makedonya yönetimini kabul etmeyen Sparta olmak üzere önemli kent-devletleri savaşta Perslere katılmaya hazırdılar. O tarihe kadar İskender öylesine çok ganimet ele geçirmişti ki Makedonya'yı savunması için geride bıraktığı küçük orduya yeni bir paralı asker ordusu eklemek için gereken parayı sağlayabildi. Bu ordu asileri ezdi. Ama 333 yılındaki bir ayaklanma İskender'i Makedonya'yı savunmak üzere yurduna geriye dönmeye zorladı. Memnon Hellespontos'u kapatmış olsaydı bu kolay olmayacaktı.

Mayıs 333'de İskender'in politikası başarısız olmuş gibi görünmekteydi: Pers donanmasının saldırısını kendi donanması olmadan durduramayacaktı. Ama Memnon'un haziran ayında ölmesi onu kurtardı.

Darius deniz saldırısını durdurdu. Donanmadaki paralı askerleri geri çekip onları anakaraya nakletmeye karar verdi. Memnon yaşıyor olsaydı, Pers kralını bu kararını bir kere daha gözden geçirmesi için ikna edebilirdi. Darius güçlerini düşmanın en zayıf olduğu deniz savaşından çekip düşmanın güçlü olduğu kara savaşına nakletmeye karar verdi.

İssos Savaşı: Perslerin İkinci Karşı Saldırısı

İssos'ta, sanat tarihine geçmiş en ünlü karşılaşma yaşanmıştır. İtalya'daki Pompeii kentinde bulunan bir mozaik parçası bu sahneyi gösterir. Büyük İskender mızrak elinde Pers İmparatoru Darius'a saldırmaktadır. İki savaşçı kral arasında üç Pers süvarisi ve bir dizi kargı görürüz. Arkasındaki atlılarının önünde giden İskender, Darius'u öldürmeye hazırlanmaktadır. Pers kralı tehlike altındadır ve bunu bilmektedir: savaş arabasında, gözlerini dört açmış, İskender'le çarpışmak üzeredir. Ama Darius'un sürücüsü dizginlere asılıp atları İskender'den uzaklaştırır ve hızla kaçmak amacıyla atlara bir kırbaç indirir.

Zaman içinde donan bu an, kralların etkileyici çarpışmasının havasını yakalamaktadır: MÖ yaklaşık 1 Kasım 333 tarihli İssos Savaşı. Bir sonbahar akşamüstünde Makedonlar ile Persler imparatorluğun kaderi için çarpıştılar. Makedonlar kazanan ve tecrübeli bir güç olmalarına rağmen Persler de güçlüydüler ve Makedonlara karşı bire iki sayısal üstünlüğe sahiptiler.

İssos, İskender'in kahramanlığını öne çıkaran bir krallar savaşı diye bilinir. Bu rastlantı değildir. Kennedyler ya da Prenses Diana gibi halkla ilişkilerde becerikli olan İskender, yiğitliğini vurguladı. Ama gerçekte İssos yiğitlikten başka nitelikler gerektirmişti; savaşı İskender'e kazandıran kahramanlığı değil, soğukkanlılığı, istikrarı ve dikkatiydi.

333 baharında Darius bir ordu toplayınca ok yaydan çıkmış, savaş kaçınılmaz olmuştu. Kuşkusuz Darius Makedonlarla bir meydan savaşına girmenin tehlikelerini bilmekteydi. Öte yandan Darius'un ordusu da yabana atılır gibi değildi. Pers kralı, İskender'in güneye ve doğuya doğru ilerlediğinin farkındaydı. 333 yazı itibariyle İskender Türkiye'nin güney kıyısındaki ve Suriye'ye giriş kapısı olan verimli ve zengin bir ova olan Kilikya'ya ulaştı. Birkaç ay önce Gordion'da Parmenion ve ordunun geri kalanıyla buluşmuş, çoğu Makedonyalı olmak üzere 4000 ila 6000 kişilik takviye almıştı.

İskender'in imparatorluğun Mezopotamya'daki (bugün Irak) merkezine girmesi tehlikesini göze alamayan Darius İskender'le Suriye'de çarpışmayı seçti. Persler çabuk karşılık vermek zorundaydı ve bu imparatorluğun en uzaklardaki güçlerini toplamaya zamanı olmadığı anlamına gelmekteydi. Darius özellikle Orta Asya'nın marifetli atlılarından mahrum kaldı. Yine de güçlü bir ordu toplayacaktı.

Eylül ayında Darius ve askerleri yürüyüş için hazırdılar. Ekim 333 onların yüksek Amanos Dağları ile batıya ve Kilikya'nın ötesine –ve Makedonlara– doğru uzanan Suriye düzlüklerinde kamp kurduklarını gördü. İskender Darius'un

planlarından kesinlikle haberdar olmasına rağmen, düşmanın ne denli yakında –bir haftalık yürüyüşten daha kısa bir mesafedeki Suriye'de– olduğunu fark ettiğinde çok şaşırdı.

Tamamen farklı yerlerde olmakla birlikte her iki ordu da savaşmak istiyordu. Persler yayılabilecekleri ve sayı üstünlüklerini kullanabilecekleri Suriye ovalarında savaşmak istiyorlardı. İskender Perslerin ordularını rahatlıkla konuşlandıramayacakları dağ ile deniz arasında kalan dar bir alanda çarpışmayı umuyordu. İssos Körfezi'nin (bugün Türkiye'deki İskenderun Körfezi) ucunda bir kıyı kenti olan İssos civarında savaş için uygun bir yer vardı. Burada yalnızca Amanos Dağları'ndan Akdeniz'e uzanan birkaç kilometre genişliğinde bir kıyı şeridi bulunmaktaydı. Sonradan görüldüğü gibi İskender savaşa istediği *yerde* ama istemediği *biçimde* girdi.

Savaş şöyle seyretti: İskender batıda kamp kurdu ve yemi yutup Suriye'ye ve Perslere doğru ilerlemek için dağları aşmadı. Dolayısıyla ya sabırsızlıktan ya da ordusunun yiyeceği tükendiği için Darius dağları aşıp İskender'le özel tercihi olan Suriye'deki savaş alanının yerini tutabilecek geniş kıyı düzlüklerinin bulunduğu Kilikya'da savaşmaya karar verdi. Darius Kilikya'ya Amanos Geçidi'nden (bugünkü Bahçe Geçidi) girdi. Ama İskender buradan çoktan ayrılmıştı. Darius İssos'un güneyine ve dar Akdeniz kıyısı boyunca Suriye'ye doğru yürüdü.

İskender Darius'un Suriye Kapıları (bugünkü Belen Geçidi) üzerinden Amanos sıra dağını aştıktan sonra kendisine güneyden yaklaşmasını beklemesine karşın Darius, İskender için iyi olan yolu izlemedi.

Ama Darius Amanos Geçidi yoluyla kuzeyden gelerek İskender'i şaşırttı. Darius İssos'da Akdeniz'e ulaştığında kendisini Makedonların ikmal malzemeleriyle bağını koparan bir konumda, İskender'in arkasında buldu. Bu, İskender için büyük şok oldu. Daha az yetenekli bir general, Darius'u arkasında bulunca şaşırıp kalırdı, ama İskender sükunetini korudu. İskender her şeye karşın bir süvariydi ve süvariler ana üs-

ten uzağa hamle yapmak için kullanılır. Bunalım Makedonya kralının en iyi özelliğini ortaya çıkardı.

Akşamdı. İskender adamları yemeklerini yedikten sonra bütün orduyu Perslere doğru yürüyüşe geçirdi; yaklaşık 15 km yol aldılar. Dar bir geçitte kamp kurduktan sonra ertesi gün güneş doğarken Perslere doğru yaklaşık bir 15 km daha yol yürüdüler ve savaş düzeninde yayıldılar.

İskender ordusunu zorlanmadan geriye döndürdü ve onu savaş için konuşlandırdı. İskender çeviklik ve gözü peklik gösterdi. Ama hepsinden önemlisi, stratejik bir sezgi sergiledi. Durumu hızla değerlendirebiliyor ve doğru çözümü bulabiliyordu.

Darius İskender'i kuzeye, düzlüğe çekmeye çalışmış olmalı. Ama sürpriz bir ordunun etkililiğini etkileyici biçimde artıran bir güç çoğaltıcıdır ve Persler İskender'i savunmasız yakaladıklarını düşünmüş olabilirler. Bir kaynağın söylediği gibi savaşmaya hazır bir İskender karşısında geri çekilmek çok tehlikeliydi. Dolayısıyla Persler durdular ve çarpıştılar.

İki ordu, Amanos Dağları'nın dolambaçlı eteklerinden kıyıya ulaştığı Akdeniz'e doğru akan Pinaros Nehri'nin dik kıyısında karşı karşıya geldi. (Burası günümüzdeki Payaz Çayı'yla kesinlikle aynı yer.) İlkçağ kaynaklarına göre düzlük yaklaşık 2,5 km genişliğindeydi. İskender'in üstünlüğe sahip olduğu hamleler ve yanlış yönlendirme oyunu sona erdi. Darius ovada, İskender dar şeritte savaşmak istedi; İskender kazandı.

İskender'in ordusunun sayıca çok daha az olduğu çok açıktır. Akla yakın tahminlere göre İskender'in 30.000 piyadesi ve 5000 süvarisi vardı. Darius'un güçleri 15.000 Yunanlı paralı asker dahil olmak üzere 65.000 piyade ve 15.000 süvariden oluşmaktaydı. Paralı askerler birinci sınıf olsalar da, geri kalan Pers piyadeleri öyle değildi.

İskender askerlerini Pinaros'un güney kıyısına konumlandırdı. Onları bundan sonra kendisinin klasik savaş düzeni haline gelecek biçimde dizdi. Makedon falanksı karşılarındaki Yunanlı paralı askerlerin önünü kesmek için merkezde dur-

maktaydı. Sol kanattaki müttefik süvari ve hafif piyade tecrübeli general Parmenion komutası altında savunma konumu almıştı. Öncülüğünü Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'nin yaptığı ve İskender'in komuta ettiği sağ kanat, Makedonların vurucu koluydu. Görevi düşman hattında bir gedik bulup buradan içeri dalmaktı.

İskender İssos'da basit bir strateji izledi: kafa kesme. Pers kralı geleneksel olarak, savaş hattının ortasında ya da ortasına yakın bir yerde muhafız piyade gücünün arkasında dururdu. İssos'da Darius sol kanadının yakınında durdu. İskender, Darius'un muhafızlarını –Yunanlı paralı askerleri değil, daha zayıf Pers piyadelerini– ezeceğini umarak doğruca Darius'u hedef aldı ve Pers kralını hayatını kurtarmak için kaçmaya zorladı. İskender Darius'un ordusunun –kendi çarpışmalarından galip çıkmış olsalar bile– liderlerinin korkuyla kaçtığını duyduklarında savaşmayı bırakacaklarını düşündü. İskender'in en büyük umudu Darius'u öldürmekti; bu Pers siyasi yönetimini sarsacak ve hatta onun çökmesine bile yol açabilecekti.

Darius Pinaros'un dik, kuzey kıyısında konum aldı. Burası savunma için iyi bir yer olsa da, Darius'un saldırıya geçmesi gerekmekteydi. Bu süvarilerin işiydi; piyade düşman saldırısını karşılayacaktı. Persler süvarilerini kanatlarda ve piyadelerini merkezde konumlandırdılar. Geniş bir savaş meydanında savaşmayı ummuşlardı ama ne yazık ki İssos savaş meydanı dar bir arazi şeridinden ibaretti. Darius düzlükte savaşsaydı sayıca fazla olan süvarisiyle Makedonya ordusunu sarabilecekti. Ama İssos'da Akdeniz ve dağlar Makedonya'nın kanatlarını korumaktaydı. Darius'un yeni bir plana ihtiyacı vardı.

Darius hızlı ve yaratıcı bir biçimde düşünen biri olduğunu kanıtlayarak yeni bir plan hazırladı. Makedonya ordusunda iki zayıflık tespit etmişti: falanks (Makedon hattının merkezindeki) ve müttefik süvariler (Makedonya'nın sol kanadındaki). Darius kendi paralı asker falanksının Makedonya falanksını tutabileceğinden emindiyse de, Pers sağ kanadındaki

süvarisinin karşısındaki düşman süvarisini yarıp geçebileceğinden emin değildi.

Dolayısıyla Darius Perslerin deniz kenarındaki hattı yarıp geçmelerine yardım edeceğini umarak sol kanadındaki süvarilerin çoğunu sağ kanadına nakledip saldırı gücünü artırdı. Ne yazık ki bu karar, dağların eteklerinin yakınında konuşlanan Perslerin sağ kanadını korumasız bıraktı. Darius, cirit ve ok gibi, atılan şeylerle silahlandırılmış hafif birlikleri düşmanın arkasından dolaşıp saldırabilecekleri dağ eteklerine gönderdi.

Her iki hamle de umut verici gözükse de, İskender bunları savuşturdu. İskender baskı altında mevcut planı üzerinde değişiklikler yapabileceğini de gösterdi. Darius'un saldırısını karşılamak için okçuları ve ciritçileri sağındaki dağ eteklerine yerleştirdi. Ardından savaş başlamadan hemen önce en iyi müttefik süvarisi Tesalyalıları sol kanadına kaydırdı ve bunları hatlarının arkasından naklederek bunu gizlice yaptı. Böylece İskender stratejik sezgisini bir kere daha sergiledi.

Muhtemelen iki ordunun konumlarını alması bütün sabah devam etti; savaş öğleden sonra başladı. İki ordu birbirinin görüş mesafesinin içinde ama cirit menzilinin dışındaydılar. Kaynaklar İskender'in ön sancaklarının başında ata bindiğini ve cesaretlendirmek için komutanlarını adlarıyla çağırdığını söylemekteler. Kuşkusuz Persler de benzer şeyler yaptılar. Askerleri teşvik için son iki hamle yapıldı. Her iki orduda trompetçiler saldırıyı haber verdiler ve askerler savaş çığlıklarını attılar. Gürleme ormanla kaplı dağlarda yankılandı.[5]

Savaş planları alt üst etti. Merkezde, Darius'un Yunanlı paralı askerleri Makedon falanks larını durdurmakla kalmayıp merkezde gedikler buldular ve Makedonlara bunları pahalıya ödettiler. Makedonların sol tarafında, Parmenion Pers süvarisinin ilerlemesini engelleyen sağlam bir savunmaya komuta etti. Darius'un hamlesi durduruldu. Bu sırada Makedonlar kendi sağ kanatlarından kendi darbelerini indirmek için harekete geçtiler.

İskender Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'ni karşı kıyıya geçmek, Pers piyadesiyle karşı karşıya gelmek için Pinaros'un karşı tarafına yönlendirdi. Süvariler Perslere ulaştıklarında Kraliyet Muhafız Süvari Birliği, İskender savaşarak Darius'un hemen önüne gelinceye dek Pers safını yarıp geçti. İki kralın bu bölümün ilk satırlarında sözü edilen ünlü karşılaşması burada gerçekleşti. Darius durumunun umutsuzluğunu fark edince dönüp kaçtı. Darius bir korkak değil, bir gerçekçiydi. Bir çarpışmayı kaybettiğini anlaşmıştı ama –yaşadığı takdirde– halen savaşı kazanabilirdi.

İskender, bu esnada, kararını bir başka sınamadan geçirdi. Darius'un peşinden at sürmenin çekiciliğine rağmen, şeyleri öncelik sırasına koyacak denli olgundu: falanksına yardım etmek için merkeze dönme zamanıydı. İskender çarpışma sırasında kalçasından ufak bir yara aldı. Bu sırada Makedonya'nın solundaki Parmenion ve Tesalyalılar Pers süvarisine bir karşı saldırı başlattı. İster bu taarruzdan ister Darius'un kaçtığı haberinden dolayı olsun Persler geri dönüp dörtnala güvenli bir yere çekildiler. Ama Pers süvarilerinin yolunu kendi piyadeleri kapattığı için birçok piyade atların ayaklarının altında ezilerek öldü.

Makedonya'nın İssos'daki kayıpları Granikus'dakinden daha yüksekti. Muhtemelen daha düşük tahminde bulunan kaynaklar, beş yüz Makedonyalının öldüğünü ve dört yüzünün yaralandığını bildirmekteler. Perslerin kayıpları çok daha fazlaydı: Engebeli bir arazide kaçmaya çalışan bir ordunun büyük kayıp vermesi kaçınılmazdır. Perslerin verdikleri kayba ilişkin güvenilir sayılar bulunmamaktadır.

İssos üç nedenden ötürü böyle sonuçlandı: savaş öncesi manevralar, Makedon ordusunun becerisi ve İskender'in iyi yargı gücü. İskender aptal değildi; generallerine ne denli güvenebileceğini bilmekteydi. Sözgelimi Parmenion'un sol kanattaki kahramanca savunması olmasa Persler İskender'in arkasına dolanabilirler ve sonuçta ortaya farklı bir hikâye çı-

kabilirdi. Persler hiç de beceriksiz değildiler. Çok iyi çarpıştılar ama Makedonlar onlara üstünlük sağladı.

Darius örgütsel ve taktik becerilere sahipti ve süratliydi. Ama İskender'in özgüveninden, tek bir amaca odaklanmasından ve savaş alanı komutanı olarak doğuştan sahip olduğu yeteneklerden yoksundu. Ayrıca Makedonya savaş makinesiyle karşılaştırıldığında Pers ordusu kırılgan ve deneyimsizdi.

İssos İskender için büyük bir zaferdi ama bu zafer savaşın sonucunu belirlemedi. Ordusunun bir kısmı gibi Darius da sağ kurtulmuştu. Darius, Akdeniz'in rakipsiz donanması dahil olmak üzere emrinde devasa askeri ve mali kaynaklar olan büyük bir imparatorluğun önemli bir kısmını denetimi altında tutmaktaydı.

Aslında İskender savaşın sonucundan hayal kırıklığına uğramış olabilir. İskender kendisi ile bir imparatorluğun denetimi arasında duran adamı öldürmeye herhangi bir ordudan daha fazla yaklaşmıştı. İskender onunla ya yine savaşmak ya da görüşmeler yürütmek zorunda kalacaktı.

Ama rekabet öncekiyle aynı düzeyde sürmeyecekti. İskender konumunu son derece iyileştirmişti. Savaş alanındaki zaferin fazladan hediyesi olarak para ve çok önemli insanlar ele geçirdi. Pers kralları bir özgüven ifadesi olarak savaş alanına ailelerini de getirirlerdi. Hayatını kurtarmak için kaçan Darius, annesini, büyük eşini, kızlarını ve hepsi İskender'in ellerinde ölen oğullarını arkasında bıraktı. Darius'un ailesi artık rehineydi. İskender aynı zamanda Parmenion'u başka rehinelerin yanı sıra 3000 talentten –yaklaşık 80 tondan– fazla altın ve gümüş ele geçireceği Şam'a saldırması için gönderdi. Rehinelerin arasında olan Memnon'un dul eşi Barsine, sonradan İskender'in metresi oldu.

Duvarlar ve Sözcükler: Perslerin Üçüncü Karşı Saldırısı

İssos, Darius'a ölümcül değil ama ağır bir darbe indirdi. Darius Ege Denizi'nde deniz savaşını yeniden başlatmaya karar

verip Yunanistan'daki ayaklanmayı yine körüklemeye çalıştı. Batı cephesinde günler pek sakin geçmemeliydi; Darius'un başka seçeneği yoktu.

İskender bunun farkında olduğundan Fenike limanlarını ele geçirmek için acele etti. Bu kentler daima Pers'in sadık deniz müttefikleri olmuşlardı. Geçmişte Perslerin Yunanistan'a hücumlarında sık sık deniz üsleri olarak kullanılmışlardı. Şimdi –tarafsızlığını korumaya çalışan Tir dışında– bu kentlerin hepsi ilerleyen Makedonya'ya boyun eğmekteydiler. Muhtemelen Tirliler Perslerin yeniden ayağa kalkacağından emindiler. İskender Tir'in bir direniş simgesi ve potansiyel bir Pers deniz üssü olarak kalmasına izin veremezdi. Böylece muazzam bir kuşatmaya girişti.

Anakaranın açığındaki bir adada bulunan Tir kenti doğal bir kaleydi. Savaşılmaksızın teslim edilmesi söz konusu olamazdı. Aslında, Tir kenti yaklaşık olarak Ocak ayından en sonunda düştüğü Ağustos ayı civarına kadar sekiz ay boyunca pes etmedi. Makedonlar kenti almak için anakaradan muazzam bir mendirek inşa edip kuşatma silahlarını getirdiler. Buna rağmen savaşın denizde yapılmasına karar verildi. Diğer Fenike kentleri İskender'e boyun eğdiklerinde donanmaları Perslerin tarafında savaşmayı bıraktılar. Sonunda taraf değiştirdiler ve Tir'e karşı savaşmak için Fenike'ye geri döndüler. Bu taraf değiştirme, Tir kentinin kaderini belirledi. Makedonlar Tir'e girdiler, 6000 ila 8000 asında Tirliyi öldürdüler ve 30.000 kişiyi köle olarak sattılar. Yaklaşık 15.000 Tirli halen dost olan kentlerin yedek gemilerince kurtarıldılar. İskender, Teb'deki gibi ne denli acımasız olabileceğini göstermişti.

İskender Tir'i kuşatarak Perslerin karşı saldırılarının sınavından bir kez daha geçti. Kanlı, engel çıkaran, zaman alıcı Tir kuşatması zorunluydu. Makedonlar doğuya, Pers'e doğru ilerlemeden önce denize bakan yanlarını korumaya almaları gerektiğini biliyorlardı. İskender'in deniz savaşını karada kazanma stratejisi Tir'de Fenike donanması sayesinde iş gördü.

İskender'in donanması olsaydı kuşatma sekiz ay sürmeyebilirdi. İskender her zamanki gibi savaş gemileri için Fenikelilere güvendi ve onların desteğini sağlamak da zaman aldı.

Bu sırada Persler batıda iki ayrı cephede savaşıyordu. Memnon'un ardılı Pharnabazus'un yönetimindeki donanma Lesbos'u (özellikle, başkenti Mytilene), Khios'u, Tenedos'u, Siphnos'u, Kos'u, Girit'in bazı bölgelerini ve ayrıca Anadolu anakarasının Miletos ve Halikarnassos kentlerini ya aldı ya da yeniden ele geçirdi. Tekrar kendi ayakları üzerinde durmaya başlayan Pers ordusu, Batı Anadolu'nun ortasındaki zengin ve stratejik eyalet Lidya için büyük bir mücadele verdi. Persler darbeyi cesur bir hamleyle savaş için ölü sezon olan kışın vurdular. Lidya'nın alınması Perslere Miletos'daki ve –biraz daha uzaktaki– Halikarnassos'daki garnizonları desteklemek için bir üs sağlayacaktı.

Lidya saldırısı Pers'in stratejik bir darbesi olsa da, Makedonlar buna engin askeri yeteneklerini sergileyerek karşılık verdiler. Philippos'un deneyimli komutanı, savaş yarasından dolayı "Tek göz" lakaplı Antigonos, "üç farklı bölgedeki üç çarpışmada"[6] Persleri yendi. Ne yazık ki çatışmaların ayrıntıları günümüze ulaşmadı ama sonuç çok açıktı: Lidya yeniden Pers yönetimi altına girmeyecekti. Elbette 332 baharında Pers donanmasının bazı birimleri Tir'de İskender'in tarafına geçtiler.

Geriye dönüp Granikus ile Tir'in düşüşü arasındaki savaşa baktığımızda, İskender'in iyi hamlelerini, hatalarını ve şansını görebiliriz. İskender'in bir savaş alanı komutanı olarak dehası İssos'da zafer kazandı. Düşmanın deniz üslerini yok edecek denli akıllıydı ama bu yeterli değildi. İskender donanmasını dağıtarak felaketi çağırdı. Memnon yaşıyor olsaydı ya da Darius savaştan kaçınıp deniz saldırısını uygulamaya koysaydı Persler Yunanistan'da ayaklanma başlatabilir ve İskender'i yurduna dönmeye zorlayabilirdiler. Sonuçta, İskender'in Perslerin karşı saldırısına yanıtı düşmanın tökez-

leyeceğine güvenmekti. Kumar oynandı ve Persler batı için girilen savaşı kaybetti. Ama bilge bir komutan inisiyatifi asla düşmana bırakmaz; bu, İskender'in eninde sonunda bedelini ödeyerek öğreneceği bir dersti.

Geçici bir süre askeri seçenekleri tükenen Darius, diplomasiye yöneldi. Her durumda görüşmek zorundaydı çünkü ailesi rehin tutuluyordu. Darius İskender'e bir dizi teklifte bulundu: Savaşa son verilmesi ve büyük kralın ailesinin iadesi karşılığında İskender'e büyük bir fidye, gelin olarak bir Pers kraliyet prensesi ve Batı Pers İmparatorluğu'nu teklif etti.

Darius Batı Pers İmparatorluğu'nu ilk önce cimrice Batı ve Orta Anadolu diye, sonra daha gerçekçi bir biçimde Akdeniz ile Fırat Nehri arasındaki bütün bölgeyi kapsayacak biçimde tanımladı. Kaynaklara göre, İskender'in kıdemli komutanı Parmenion'un "İskender, senin yerinde olsaydım kabul ederdim"[7] dediği Kral'ın da "Parmenion'un yerinde olsaydım, öyle yapardım" yanıtını verdiği söylenmektedir.

Makedonlar teklifi kabul etselerdi ne olurdu? Parmenion'un aklından ne geçtiğini bilemesek de İskender'inkinden farklı bir büyük strateji izlemek geçtiğini hayal etmek kolay. Parmenion muhtemelen savaşın amacının Makedonya'ya yeni topraklar ve zenginlik katmak olsa da Makedonya'nın ağırlık merkezi olmaya devam edeceğini, onun yeni krallığı yöneteceğini düşündü. Bununla beraber İskender fetihlerini sürdürürse denge tersine dönecek ve Batı Asya devasa kütlesiyle küçük Makedonya'ya ağır basacaktı. Ayrıca kim kimi yönetecekti? Çok büyük yeni imparatorlukta istikrar nasıl korunacaktı? İskender ve Makedonya'nın bir sonraki kralı onu denetim altında tutabilecekler miydi ya da ayrı parçalara mı bölünecekti?

Parmenion bu kaygılarını dile getirdiyse, İskender bu kaygıları şöyle yanıtlamış olabilir: Savaşı sürdürmek tehlikeli, ama Darius'un teklifini kabul etmek de öyle. Barış Darius'a toparlanması ve –kendisinin seçtiği bir zamanda– yeniden

saldırması için nefes alma imkânı tanıyacaktı. İskender için daha iyi olan, savaşı sürdürmek ve Darius'un işini bitirmekti ve Makedonya'nın parlak ve deneyimli ordusunun bu görevi tamamlamak için gerçek bir fırsatı vardı. Ayrıca İskender'in Yunanistan'daki huzursuzluğu dindirmek için Pers İmparatorluğu'nun iki büyük kenti Sus'u ve Persepolis'i fethetmesi gerekmekteydi, çünkü diğer türlü Kserkses'in MÖ 480 tarihli fethinin intikamını alma sözünü yerine getirdiğini iddia edemezdi. Bunun yanı sıra Pers hazinesi –dünyanın en büyük hazinesi– İskender'i dünyadaki en zengin ve en güçlü adam yapacaktı.

Ama Parmenion'un zihninde açığa vurulmamış bir başka sorun, iç siyaset ve anayasal kaygılar meselesi belirmiş olabilir. Makedonya kralı hiçbir zaman mutlak bir monark olmadı; yalnızca Büyük Kral'dı. Parmenion ve arkadaşı Makedon aristokratlar, Makedonya kralına karşı konumlarını koruyabilirlerdi ama İskender Asya kralı olursa, onları gölgede bırakacaktı.

İskender Darius'un önerisine şu yanıtı verdi: Darius İskender'in "Asya Kralı" olduğunu kabul etmeliydi. Asya kralı terimi belirsiz olsa da, açık bir biçimde büyük, mutlak iktidara yakın bir şeyi ifade etmekteydi. Bu, tam da Parmenion'un kaygılandığı şey gibi görünmektedir.

İskender, Tir'i fethettikten bir yıl sonra MÖ 332'den 331'e değin, Gazze'yi güçle ve Yahudiye'yi diplomasiyle alarak Mısır'a doğru ilerledi. Sonra kendisine firavun olarak taç giydirdiği Nil'in zengin ve efsanevi krallığının kansız fethini sürdürdü. Bu zaman zarfında yine de Pers İmparatorluğu'nun Mezopotamya'daki ve İran'daki merkezine, doğuya bakıyordu.

İskender Darius'un kendisine bir çarpışmada meydan okuyacağını umuyordu. Perslerin yakıp yıkarak geri çekilirken pusular kurması alternatifi Makedonları irkiltiyordu. İskender'in kaygılanması gerekmemekteydi; 331'de istediği savaşa girecekti. Ama bu savaşın kazanılması aşırı çaba gerektirecekti.

HANNİBAL

MÖ 217'de Kuzey İtalya'ya bahar gelir gelmez, Hannibal Güney'e geçti. Hannibal'in planı, Roma'nın müttefiklerini Kartaca'nın kazanan taraf olduğuna ikna edecek ve böylece onların taraf değiştirmeye yöneltecek savaşlar kazanmaktı. Destekçilerinden yoksun kalan Roma, barış talep edecekti. Ya da Hannibal böyle olacağını umut ediyordu.

Hannibal'in en büyük kaygısı, 1960'larda söyledikleri gibi, başlattıkları savaşa hiç kimse katılmazsa ne olacaktı? Çok daha kesin bir biçimde dile getirirsek, Romalılar bir savaşa girmeyi kabul etmezse ne olacaktı? Romalılar savaşmak yerine gıda malzemelerini yakıp ordusuna baskın düzenlerlerse ne olacaktı?

Hannibal'in diğer kaygısı Roma'nın müttefiklerinin gerçekten taraf değiştirip değiştirmeyecekleriydi. Anadolu'da birçok kenti kendi tarafına çeken İskender'den farklı olarak Hannibal halen bir tedarik üssü bulmak zorundaydı. Düşman bir ülkede adamları onu yiyeceksiz ne kadar daha izleyecekti? İtalya'daki savaş, onur alanındaki şerefli bir çarpışmadan açlığa ve iradeye karşı bir mücadeleye dönüşürse ne olacaktı?

Bir Geçiş, Bir Tuzak ve Kat Edilmemiş Bir Yol

Hannibal geçişlerde şanssızdı. Alpleri MÖ 218'deki geçişi ordusunu neredeyse yok etmişti. 217 baharında (muhtemelen Mayıs ayında) Apenin Dağları'nı Emilia'dan Etruria'ya (Toskana) geçmesi, Alpleri geçişinden daha küçük bir bedel gerektirmiş olsa bile, yine de ağır bir bedeldi. Apenin Dağları'ndan çeşitli rotalar İtalya'nın ortasına ulaşmaktaydı. Hannibal Romalıları şaşırtmak için bu rotalardan en kısası ve en az kullanılanını tercih etti. Romalılar hiç kimsenin Arno bataklıklarını aşma tehlikesine gireceğini beklemiyorlardı ama Hannibal bunu yapacak gözü pekliğe sahipti. 217 yılında, şiddetli sel özellikle Floransa'nın kuzeyinde ve batısında

bataklıklar oluşmasına ve kimi zaman gerçekten geçilmesi olanaksız koşullara yol açtı. Bu berbat bölgeden geçmek dört gün aldı.

Hannibal yumuşak zeminde on binlerce adım atmadan önce ordusunu en iyi birlikler en önde yürüyecek biçimde harekete geçirdi. Keltler geçerken toprak o denli çamura dönüşmüştü ki birçoğu bataklıklarda boğuldu. Ama Kelt askerleri Hannibal'in düşüncesine göre gözden çıkarılabilirdi. Yük hayvanları da gözden çıkarılabilirdi çünkü güneyde onlardan bolca bulacağını ummaktaydı; birçoğu da yürüyüşte öldü. Ama Hannibal daha sonra olan şeyi beklemiyor olabilirdi.

Hannibal zorlu bataklıkları geçiş sırasında tedavisini reddettiği için sağ gözünü ya tamamen ya da kısmen kör eden (kaynaklar anlaşamamakta) bir göz enfeksiyonuna yakalandı. Hasar kalıcıydı.

Bir asker olarak Hannibal, fazla sakatlık yaşamış gibi görünmüyor. Askerlerinin lideri olarak bu sakatlığından yararlanabilirdi bile. Kelt askerleri, birçok eski çağ insanı gibi, tek gözün simgesel gücüne inanmaktaydılar. Keltler başlıca tanrılarından biri olarak savaş büyüsü yaptığında tek gözünü kapatan Lugus'a tapınaktaydılar. Dolayısıyla tek gözlü Hannibal yaralanmadan önce gördüğünden daha iyi "görüyor" diye düşünülmüş olabilirdi. Barka "markası" daha fazla güçlenmişti.

Hannibal'in ordusu, Kuzey İtalya'daki zaferleri dışında İspanya'dan uzun yola çıktığından beri çok az mutluluk yaşamıştı. Keltler dahil olmak üzere ordunun sayısı şimdi yaklaşık 60.000 kişi civarındaydı. Amo bataklığındaki yürüyüşten dolayı ölesiye yorgundular. Bazıları aynı zamanda Alp geçişinden kötü etkilendiler ve Kuzey İtalya'nın soğuk kışına alışamadılar. Kötü beslenen askerlerin çoğu onları yavaş bir biçimde güçsüz bırakan iskorbüt hastalığına yakalandı. Hannibal'in kendinden emin bir biçimde onlara söylediği gibi Etruria'nın verimli tarlaları onları çağırmaktaydı. Hannibal

bunalım anında bir kere daha liderliğini sergiledi. Askerler Apenin Dağları'nı aşarken karasaldan Akdeniz'e dönen bitki örtüsünü fark etmiş olabilirler: ilk önce çamlar, ardından vadiye indikçe zeytin ağaçları. Burada, Po Vadisi'nde güneş daha güçlüydü. Hannibal Akdeniz'in en zengin ve en yoğun biçimde ekilip biçilen bölgesine girmişti. Aç yırtıcı hayvanlara dönmüş Kartacalılar Arretium (Arezzo) ile Cortona arasındaki kırsal bölgeyi yağmaladılar.

Ama Romalılar yakındaydı. Hannibal'in keşif kolları ona bir Roma ordusunun Arretium'da ve bir ikincisinin bir haftalık yürüyüşten daha kısa mesafede olan Adriyatik kıyısındaki Ariminium'da (Rimini) kamp kurduklarını haber verdiler. Her iki ordu da yaklaşık 25.000 kişilikti ve her birine bir konsül komuta etmekteydi: Ariminium'da Gnaeus Servilius ve Arretium'da Gaius Flaminius. Önde gelen bir general ve siyasetçi olan Flaminius Kuzey İtalya'nın on yıl önceki fethedilişinde önemli bir rol oynamıştı. Şimdi onun birlikleri yenilgiye uğratacaklarından emin oldukları düşmanları tutsak almakta kullanacakları zincirler taşıyorlardı. Bunu bilen Hannibal, Flaminius'u bir savaşa çekmek için askerlerini onun üzerine yürüttü. Bu işe yaradı.

MÖ 21 Haziran 217 sabahı, Flaminius Orta İtalya'daki büyük su kütlesi Trasimenus Gölü'nün kuzey kıyısı boyunca Hannibal'i izledi. Romalı kendisini başarı kazanmış hissediyor olabilirdi. Muhtemelen Hannibal'i kuzeyden uzakta kendi ordusuyla Servilius'un ordusu arasında kapana kıstırdığını düşündü. Birkaç yıl önce, Flaminius benzer bir tuzağı bir Kelt ordusuna kurmuştu. Ama bu sisli sabahta dar bir geçide girdiğinde tuzağa doğru yürüyen bu kez oydu.

Trasimenus Gölü'nün kuzey kıyısı suya uzanan dağların çevrelediği bir dizi vadiden oluşmaktadır. Gür bitki örtüsüyle kaplı olan bölge, bugün ağırlıklı olarak zeytin ağaçları, çimen ve yonca ekilidir. Kamufle edilmiş tepelik bölge, tarihçi Livius'un yazdığı gibi, pusular için biçilmiş kaftandı.[8] Yine de

60.000 askeri gizlemek kolay değildi ama Hannibal bunu başardı. Bir işaretle askerler çevredeki tepelerden aşağıya saldırdılar. Hazırlıksız olan Romalılar neye uğradıklarını şaşırdılar.

Kartacalıların Roma ordusunu yok etmesi yalnızca üç saati aldı. Yalnızca birkaç tane Romalı düzenli biçimde sıraya girdikleri için bu savaştan daha çok bir katliamdı. Romalıların bazıları yalnızca suda boğazlanmak için kurtuluşu halen göl kenarını kaplayan bataklıklarda aradılar. Flaminius ölenler arasındaydı; bir anlatı bir Kelt'in Kuzey İtalya fatihinin başını keserek intikamını aldığını söylüyor. Hannibal'in ordusu çoğu Kelt olmak üzere yalnızca 1500 kayıp verdi. Hannibal'in adamları 15.000 Romalıyı öldürdüler ve 10.000 ila 15.000 kadarını da esir aldılar. Öteki konsül Servilius Ariminium'dan 4000 süvarisini keşif amacıyla yolladığında Hannibal, piyade ve süvariden oluşan karma bir gücü parlak yardımcısı Maharbal'in komutasında onlara karşı sevk etti. Kartacalılar Servilius'un bütün süvarilerini ya öldürdüler ya da esir aldılar.

Hannibal çok kısa bir süre içerisinde iki Roma konsüllük ordusundan birini yok etmiş ve diğerini de neredeyse hareket edemeyecek hale getirmişti. Bu Romalılar için kesinlikle tam anlamıyla bir aşağılamaydı. Hannibal açısından ise bir komutanın iyi yargı gücünün çarpıcı bir sergilenişiydi.

Roma artık daha çok korkmaktaydı. Başkente giden yol açılmıştı, ama Hannibal başkenti almayı reddetti. Niçin? Roma yalnızca 140 km ötede, Flaminius'un yakın bir tarihte yaptırdığı bir yol olan Flaminia üzerinden dört günlük yürüyüş mesafesindeydi. Roma garnizonunda muhtemelen en fazla 10.000 adam vardı. Hannibal kendi ordusuna ilaveten bir Kartaca donanmasının daha önceden bir buluşma planladığı Pisae (Piza) yakınındaki kıyının açığında beklediğini biliyordu. Niçin Roma'ya karadan saldırmadı ve niye onu denizden ablukaya almadı?

Kaynaklar, Kartaca üst komutasının bu soruyu tartıştıklarını üstü kapalı söylemekteler.[9] Ama Hannibal'in güçleri

bu iş için yeterli değildi. Halen eski gücünü kazanamamıştı. Muazzam bir duvarla çevrili olan Roma, uzun bir kuşatmayı gerektirebilirdi. Roma çabuk düşmezse, Servilius'un adamlarının ve Sicilya ve Sardinya'daki lejyonların Roma'nın yardımına gelmek için zamanları olurdu. Roma halen önemli insan kaynaklarına sahipti. Hannibal az sayıda insanla büyük bir iş başardıysa da, takviye güçlere ihtiyacı vardı.

Hannibal takviye güçleri Roma'nın müttefik kentlerinde arayabilirdi. Trasimenus Gölü'nün güneyinde Etrüsklerin kentleri uzanmaktaydı. Bu kentlerin birçoğu Roma yönetimine muhalifti. Hannibal onların duvarlarına yürüyerek onları kapılarını açıp onu içeri almaları için cesaretlendirebilirdi.

Ama muhtemelen Roma gibi Etrüsk kentleri de Hannibal'in zayıflamış ordusuna fazla büyük bir iş gibi göründü. Dolayısıyla, bunun yerine Hannibal doğuya döndü ve Adriyatik kıyısına doğru yürüdü. Hannibal yol boyunca "ordusunun tamamını sevk edemeyeceği ya da taşıyamayacağı"[10] kadar çok ganimet ele geçirdi. Trasimenus Gölü'ndeki çarpışmadan iki hafta sonra, Hannibal'in ordusu Adriyatik'e ulaştı. "Her türlü ürünün bol olduğu bir ülkede"[11] Hannibal nihayetinde adamlarına ve atlara ihtiyaçları olan dinlenme fırsatını tanıdı. Hannibal'in liderlik tarzı adamlarını sert biçimde yönetmekti ama öte taraftan onları cömertçe ödüllendirirdi.

Hannibal Kartaca'ya başarısını haber veren bir mesaj yolladı; şaşırtıcı bir biçimde bu, kentin Hannibal'in İtalya'ya ulaşmasından beri ondan aldığı ilk haberdi. Hannibal'in başarısından dolayı heyecanlandıysalar da, generalleri düşmanın en zayıf noktasına saldıracağı zaman kaygılandılar.

Oyalayıcı Fabius

Bir felaketle karşı karşıya kalan Romalılar, insanların asırlar boyunca yaptıkları şeyi yaptılar: bir diktatör seçtiler. "Diktatör" terimini Romalılar buldular; onlara göre diktatör acil durumda yönetmesi için seçilen özel bir kamu görevlisiydi. Dik-

tatör en yüksek yetkeyi elinde tutardı, ama yalnızca en fazla altı aylığına olmak üzere. Diktatörün iktidarı tam anlamıyla diktatörce değildi: "atların efendisi" diye adlandırılan komutan yardımcısı onun iktidarına karşı çıkabilirdi. Romalıların o zamana kadar iki dönem için seçilen bir diktatörleri olmamıştı, ama şimdi bunun zamanı gelmişti. Romalılar Temmuz 217'de diktatörleri olarak Apenin Dağları'nın kuzeybatısındaki Liguria kabilelerini yenen, konsüllük yapmış bir aristokratı, deneyimli bir lideri seçtiler: Quintus Fabius Maximus. Yine eski bir konsül olan Marcus Minucius, Fabius'un atların efendisi olarak görev aldı.

Rodoslu Memnon gibi Fabius da hasmına değer veren bir generaldi. Elli sekiz yaşındaki Fabius dinçti; tecrübeli bir komutanın kurnazlığına ve Hannibal'inkiyle karşılaştırılabilir bir stratejik içgörüye ve önsezi gücüne sahipti. Fabius selefleriden farklı olarak saldırıya geçmemeye karar verdi. Bunun yerine Hannibal'i yavaş yavaş güçten düşürmeyi hedefleyen bir yıpratma siyaseti izleyecekti. Bu, Memnon'un uygulamak istediği ama Perslerin reddettiği yakıp yıkarak geri çekilme politikasıydı. Fabius, Hannibal'in gücünün ordusu olduğunu ve onun meydan savaşında usta olduğunu anlamıştı. Hannibal'in zayıf noktaları ikisinden de yoksun olduğu erzak tedariki ve asker sayısıydı. Aksine Romalıların "tüketilemeyecek kadar çok erzakı ve askeri"[12] vardı.

Fabius Hannibal'le bir başka meydan savaşına girmekten kaçındı. Bunun yerine Romalılara Kartacalıları izlemelerini, potansiyel yiyecek kaynaklarına ulaşmalarını engellerken onları taciz etmelerini emretti. Fabius güçlerini korumak için daima Hannibal'in süvarilerinden korunduğu yükseklerde kamp kurmak ve tehlikeyle karşılaşabilecekleri için adamlarına yiyecek aramak üzere uzaklaşmalarına kesinlikle izin vermeme gibi çeşitli önlemler aldı. Aynı zamanda yiyecek arayan çok sayıda Kartacalıyı ya öldürdü ya da esir aldı.

Fabius Hannibal'i aç bırakmakla tehdit etti. Plutarkhos'a göre, Fabius'un planı, "müttefiklerine yardım göndermek,

kendilerine bağlı kentleri ellerinde tutmak ve az ve yetersiz malzemeden çıkan ateş gibi küçülüp sönmesi için Hannibal'in gücünün doruk noktasına ulaşmasına izin vermemekti".[13] Fabius, Hannibal'in yolunun üzerindeki sivillere ekinlerini ve binalarını imha etmelerini ve güvenli bir istihkâmlı kente sığınmalarını emretti.

Hannibal Fabius'un stratejisini çok iyi anlamıştı. Plutarkhos "dolayısıyla [Hannibal] hasmını savaşa sokmak için her türlü olası aletle onu zorlamaya karar verdi"[14] diye yazıyor. Hannibal ilk önce ordusunu harekete geçirip Roma kampına savaş düzeninde yaklaştı. Daha sonra Romalıların bu verimli ve stratejik bölge için savaşacaklarını umarak Apulio'dan Campania'ya doğru yürüdü. Ama Fabius bu yeme atlamadı. Hannibal'in Campania'nın tarlalarını ve çiftliklerini yağmalamasına izin verdi.

Kartacalılar, hayli ganimet topladıysalar da, Po Vadisi'nin güneyinde kendilerini kurtarıcılar ilan edenlere kapılarını açan bir tane İtalyan kentinin olmaması onlar için bir hayal kırıklığıydı. Hannibal bir zafer daha kazanırsa müttefikleri panikleterek onların Roma'dan ayrılmalarına neden olacağını umuyordu. Ama Fabius onu hayal kırıklığına uğrattı ve müttefikler sadık kaldılar.

Memnon gibi Fabius da stratejik içgörüye sahipti. Ama ne yazık ki Fabius bir başka yönden daha Memnon'a benziyordu: olayların da gösterdiği gibi, sınırlı bir yetkesi vardı. Fabius'un savaş tarzı öyle iz bıraktı ki bugün bile yakıp yıkarak geri çekilme politikasını "Fabius stratejisi" diye adlandırıyoruz. Ama MÖ 217 yılında Fabius pek sevilmiyordu. Roma kültürü askeri saldırıya tapmakta ve savunmayı küçümsemekteydi. Fabius'un askerleri komutanlarının edilgenliğine kızmaktaydılar ve Roma kamuoyu Fabius'a "Hannibal'in uşağı"[15] takma adını takmıştı. Bardağı taşıran son damla, Hannibal'in Campania'ya akınları oldu.

Ganimet yüklü Hannibal, doğuya, Apulia'ya çekilmeyi umduysa da, Fabius Hannibal'in geçmesi gereken dağ geçi-

dini tutmuştu. Fabius aynı zamanda Hannibal'i Campania'da ilerlemeyi sürdürdüğü takdirde saldırmakla tehdit ediyordu. Bu bir tuzaktı ama Hannibal bundan rahatlıkla sıyrıldı.

Bir gece Hannibal'in adamları Romalıların Kartacalılar zannedip peşlerine düşmeleri için iki bin öküze meşale bağlayıp onları bir sırta doğru sürdüler. Geçidi koruyan Romalılar Hannibal'in ordusunu izlediklerini düşünerek bu yanlış yönlendirmenin peşine takıldılar. Bu sırada Hannibal ve ordusunun büyük bir bölümü ganimetleriyle birlikte Apulia'ya kaçtılar. Kaçış, Romalılar için aşağılayıcı ve kanlıydı; Kartacalılar geçitten geçerken yaklaşık 1000 Romalı askeri öldürdüler.

Bu, Hannibal'in kıvraklığının en parlak örneğiydi. Hayal kırıklığına uğramış yazar Florus, bunu "Pön hile sanatı"[16] diye adlandırdı. Romalılar her ileriye doğru adım atışlarında kendilerini Hannibal'in tuzaklarından birine takılıp düşerken buldular.

Fabius'un yardımcısı, atların efendisi Minucius diktatörün yıpratma stratejisine karşıydı. Minucius savaşmak istedi. Kartacalılar, Kuzey Apulia'daki küçük Gerunium kentini ele geçirip halkını katlettiler ve onu birliklerini ve ikmal malzemelerini yerleştirmek için kullandılar. Fabius geçici olarak Roma'ya döndüğünde, Minucius Hannibal'in adamlarına yiyecek ararlarken saldırma fırsatını kaçırmadı. Minucius büyük bir başarı olarak ilan ettiği küçük bir zafer kazandıysa da, Hannibal karşılık verdi. Hannibal Minucius'u bir tuzağa çekti. Romalılar günü ancak Fabius'un destek birlikleriyle son dakikada yetişmesi sayesinde kurtardılar.

İspanya: Roma'nın Karşı Saldırısı

MÖ 217 yılının sonu itibariyle Hannibal İtalya'da bir hayal kırıklığıyla karşı karşıyaydı. Ama İspanya'dan daha da kötü haberler geldi. Romalılar, Hannibal'in İtalya'yı tehdit etmesine rağmen İspanya'ya bir ordu göndermişlerdi. Romalılar, Hannibal'in kardeşi Hasdrubal'e hem karadan hem de de-

nizden saldırdılar. İspanya'nın doğu kıyı şeridini ele geçirip Kartaca'nın İspanyol kıyısının açığındaki deniz gücünü yok ettiler.

Mennon'un Yunanistan'da yapmayı isteyip de yapmayı başaramadığı şeyi, Roma İspanya'da yapmayı başardı. Yani Romalılar, düşman üssüne saldırmak için önemli güçler gönderdiler. Roma'nın hücumu 218 güzünde başladı. Eski konsül Gnaeus Scipio (Scipio Africanus'un amcası) ve ordusu karaya Kuzeydoğu İspanya'da ayak bastı. Hannibal'den farklı olarak Romalıların dost bir üssü vardı: kıyı kenti Emporiane (Barselona'nın kuzeydoğusunda). Hannibal İspanya'nın komutasını küçük kardeşine bırakmıştı. Hasdrubal strateji zekâsıyla değil ama cesaretiyle, kararlılığıyla ve saygınlıyla ünlüydü. Hasdrubal Romalılarla savaşmak üzere kuzeye doğru yürüyüşe geçtiğinde, Gnaeus Scipio, Tarraco yakınlarında Kartaca güçlerini yenip Kartaca'nın komutanı Hanno'nu esir almıştı. Roma artık İspanya'nın kuzeydoğusunun büyük bir bölümünü denetimi altına almıştı.

Ertesi yıl, 217'de Hasdrubal kötü olan durumu daha da kötüleştirdi. O yaz, Ebro'nun ağzında Gnaeus Scipio'yla bir deniz savaşına girdi ve kaybetti. Roma Senatosu öyle cesaretlenmişti ki Gnaeus'un kardeşi Publius Scipio –Hannibal'le Ticinum ve Trebia'da savaşan 218 yılının konsülü– komutası altında yirmi savaş gemisi ve 8000 asker daha gönderdi. İki kardeş Ebro Nehri'ni birlikte geçip Hannibal'in rehin aldığı insanları kurtardıkları Saguntum'a kadar ilerlediler. Çeşitli İspanyol kabileleri Kartaca'yla ittifaklarını bir kenara itip Roma'nın tarafına geçti; ya da Roma kaynakları böyle olduğunu iddia ediyor.

Bir şey kesindi: Scipio kardeşlerin hücumu Hasdrubal'i Ebro'nun güneyine sıkıştırmıştı. Hannibal'in bakış açısından daha kötü olan şey Hasdrubal'in takviye güçler gönderecek durumda olmamasıydı. Hannibal'in ordusu İtalya'yı fethetmek için çok küçüktü. Hannibal'in planı ya İtalya'da kazandı-

ğı yeni müttefiklerden ya İspanya'dan ya da hatta Kartaca'dan yardım alarak edineceği takviye güçler öngörmüştü. Hannibal insan gücü sorununu çözmede Po Vadisi'nden topladığı Kelt askerlerin dışında ilerleme kaydedemedi.

***

Sonuçta, Hannibal direnişe karma çözümlerle karşılık verdi. Zorlu Apenin Dağları geçişini Trasimenus'daki ezici zaferiyle arkasında bırakabilmişti. Hannibal bir Roma ordusunu küçük düşürmüş ve Kelt müttefikleri arasındaki yerini yükseltmişti. Hannibal Roma kentine saldırma fırsatı doğduğunda ordusunun bundan yararlanamayacak kadar yorgun ve aç olduğunu biliyordu. Adamlarının sorununa geçici olsa da çözüm bulmuştu. Ama kaygı verici bir biçimde Scipioların İspanya'daki meydan okuyuşuna hiçbir biçimde çözümü yoktu. Yani dolayısıyla bu durum onu son derece ihtiyaç duyduğu takviye güçlerden mahrum etti.

Hasdrubal Hannibal'in sorunlarından birini –bir başka cephenin denetimi için güvenebileceği denli iyi bir generali olmamasını– simgelemekteydi. Hannibal'in İskender'in Gordion'u almaya gönderdiği Parmenion'u ve Perslerin Anadolu'daki karşı saldırısını ustaca boşa çıkaran Antigonos'u yoktu. Spordan bir benzetme kullanırsak, Kartacalıların yedek kulübesi güçlü değildi. Hannibal aynı anda iki yerde olamazdı ve bu sorun, savaş boyunca Kartacalıların ordularını olumsuz etkileyecekti.

İspanya'da birinci sınıf bir asttan yoksun olunması, deyim yerindeyse, Hannibal'in altyapısındaki bir zayıflıktı ve zayıflık yalnızca bir tane değildi. 217 yılının sonunda, yani İtalya'da geçen bir yıldan daha uzun bir süreden sonra Hannibal'in halen bir üssü yoktu. Küçük ve nüfusu azalmış Gerunium çözüm değildi. Hannibal onu hoş karşılayacak büyük bir kent edinmezse, ordusu çok geçmeden dağılacaktı. Ama Hannibal bir başka zafer kazanmazsa hiçbir kent Hannibal'i kabul etmeyecekti.

Hannibal, Roma'ya boyun eğdirememiş ve Roma'yı müzakere masasına oturtma amacının uzağında kalmıştı.

Scipio kardeşlerin İspanya'da ilerlemesi ve Fabius'un Hannibal'in İtalya'daki saldırısını köreltmesiyle birlikte Roma'nın kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. Yine de Kartaca karşılık verecek ve Fabius 217 yılının sonunda Roma'daki makamından ayrılacaktı. Hannibal'in şansına Minucius, Fabius'dan daha fazla Romalıydı.

SEZAR

Darius'dan farklı olarak Pompeius'un düşmanına bir meydan savaşı imkânı tanımaya niyeti yoktu. Pompeius Sezar'ın tecrübeli lejyonları karşısındaki şansı hakkında hayallere kapılmadı. Bunun yerine Sezar'la kendi bildiği biçimde başa çıkacaktı. En azından başa çıkmaya çalışacaktı.

İtalya'nın Dunkerque'ü

Pompeius için savaşın gerçekten başladığı yer Brundisium'du. Brundisium, Pompeius'un Dunkerque'ydü. Elbette, Dunkerque Britanya'nın Nazi Almanya'sına direnişini simgeler. Almanlar Mayıs 1940'da Fransa'yı işgal ettiklerinde Britanya'nın devasa ordusunu sıkıştırıp yok etmekle tehdit ettiler. Ama Britanya Manş Denizi'ndeki bir Fransız kentine (Dunkerque) geri çekildi. Britanya, ordusunun büyük bir kısmını gemilerle İngiltere'ye tahliye etti. Tahliye parlak bir harekât, zafere giden yolda ilk adımdı.

Brundisium (bugünkü Brindisi) Pompeius'un adamlarının Sezar'dan kaçarken sığındıkları, Adriyatik Denizi'nde bir İtalyan kentiydi. Appia Yolu'nun güney ucunda yer alan Brundisium, Yunanistan'a giden gemilerin ana limanıydı. Buradan Mart 49'da (Roma takvimine göre; güneş takvimine göre, Ocak 49) Pompeius yaklaşık 27.000 askeri iki sevkiyatla

tahliye etti. Bu askerler, Yunanistan'da kuracağı yeni ordunun çekirdeğiydiler.

Pompeius birinci sınıf bir strateji uzmanıydı. Pompeius, Fabius'un stratejisinin bir uyarlamasını uyguladı: savaşa girmekten kaçındı. Farklı tarzlarda olsa da hem Pompeius hem de Fabius ordusunu savaş alanından uzak tuttu. Gelgelelim Fabius'un zafer için bir stratejisi yoktu, o yalnızca yenilgiden kaçınıyordu. Pompeius'un zafer için bir stratejisi vardı ama bazıları onun bu planı Sezar'a karşı uygulayabilecek denli hızlı ya da saldırgan olup olamayacağını –ya da senatodaki rakiplerinin Corfinium'da yaptıkları gibi onu çelmeleyip çelmelemeyeceklerini– sorguladılar. Brundisium büyük bir sınav olacaktı.

Sezar, Brundisium'a üçü tecrübeli, üçü yeni olmak üzere altı lejyonuyla birlikte 9 Mart'ta ulaştı. Kendisi içinde olmasa da Pompeius'un ordusunun yarısının yanı sıra iki konsül ve çok sayıda senatör taşıyan donanması ayrılmak üzereydi. Gemiler büyük liman kenti Dyrrachium'da (bugünkü Arnavutluk'un Durrës kenti) karaya yanaşıp adamları boşalttıktan sonra ordunun diğer yarısını almak üzere Brundisium'a geri dönecekti. Pompeius nihai kaçışlarını yönetmek için halen Brundisium'daydı.

Sezar Pompeius'la görüşmeleri için iki yüksek rütbeli subay gönderdi (bu kişiler Sezar'ın esir aldığı Pompeius'un başmühendisi ve Pompeius'un önde gelen subaylarından birinin arkadaşı olan Sezar'ın komutanlarından biriydi). Sezar Pompeius'la yüz yüze görüşmek istedi; kesinlikle anlaşmazlıklarını çözebilirlerdi. Pompeius ne yazık ki konsüller çoktan gitmiş olduğundan elinin kolunun bağlı olduğunu bildirdi. Bu, iyi bir gösteri oldu. Her ikisi de ne savaştan dolayı suçlanmak ne de geri adım atmak istiyordu.

Gerçek faaliyet limanın içinde ve çevresindeydi. İskender gibi Sezar da düşman donanmasını karada yenmek istedi. Brundisium limanı baş aşağı duran bir Y harfi biçimdeydi.

İstihkâmlı kent harfin iki eğik kolu arasındaydı. Liman harfin dik bacağıyla Adriyatik'e açılmaktaydı. Kent duvarlarının dışında, kolların bacakla birleştiği yer, liman ağzının en dar yeriydi.

Sezar mühendislerine burada limana girişi engelleyecek bir kuşatma bariyeri kurmalarını emretmişti. Mühendisler, geçidi kapatmak için derin suya sallar batırarak iki kıyıdaki mendirekleri birleştirmeye ve bunu kara setleriyle destekleyerek bir engel inşa etmeye başladılar. Ayrıca engelleri gemilerin saldırısına ve açılacak ateşe karşı korumak için paravanlar ve kuleler diktiler.

Sezar atakta, ama Pompeius da öyleydi. Büyük ticari gemilere el koyup bunları sapancı ve okçular yerleştirdiği üç katlı kulelerle ve mancınıklarla donatarak Sezar'ın inşa ettirdiği bariyer üzerine gönderdi. İki taraf bir hafta boyunca hücum edip hücumları savuşturdular. Bu durum Sezar'ın bariyer inşaatını tamamlamasını önledi.

Nihayetinde Pompeius'un gemileri Dyrrachium'dan dönüp ordusunun kalanını aldı. Pompeius geride yalnızca kent duvarları korumaları için hafif silahlı birkaç tecrübeli asker bıraktı. Gitme işareti geldiğinde Sezar'ın adamları onların ardından duvarı aşıp geleceğinden bunların limana hızlı bir biçimde geri çekilmeleri gerekecekti. Ama Pompeius'un askerleri yolu bilirken, düşmanın onları yavaşlatacak duvarları ve kazıklarla dolu hendekleri aşmaları gerekecekti.

Pompeius gemilerinin ayrılışını alacakaranlığa ayarladı. Çöken karanlık Sezar'ın adamlarını Pompeiusçuların tuzaklarına düşme tehlikesine attı. Kent halkı ya Sezar'ın tarafını tuttukları ya da hayatta kalma yanlısı oldukları için limana gitmek için kendilerine yol açmaya çalışan Sezar'ın askerlerine yardım ettiler. Yine de askerlerin engellerin etrafından dolanmaları gerekti ve limana vardıklarında Sezar'ın mendireklerine yakalanan ikisi dışında Pompeius'un bütün gemileri kaçmışlardı. Tarih MÖ 17 Mart 49'du.

Pompeius için Brundisium büyük bir başarıydı. Plutarkhos bazılarının tahliyeyi "onun en iyi manevraları arasında"[17] gördüklerini yazdı. Sezar, Pompeius'un İtalya'dan bir kere bile savaşmaksızın vazgeçmesinden şaşırmış gibi görünse de, işin aslını biliyordu. Ama Churchill'in Dunkerque'den sonra söylediği gibi "savaşlar tahliyelerle kazanılmazlar".[18]

Sezar iki aydan daha kısa bir sürede fethettiği İtalya'yı elinde tuttu. Kitleler muhalefet işareti göstermediler; aksine hem onun Galya'dan yolladığı nakit parayı hem de adamlarının Rubicon'u geçtiklerinden beri takındıkları olumlu tutumu takdir ettiler. İtalya'dan ayrılan birkaç senatör daha az etkilenmişti. Sezar Brundisium'dan ayrıldıktan sonra sonunda Roma'ya girdiğinde çok az destek gördü. Edindiği şey paraydı; bir hazine. Ama parayı almak için Sezar yolunu kapayan halk tribünü Lucius Metellus'u öldürmekle tehdit etmek zorunda kaldı. Sezar bir kereliğine hoşgörü maskesini çıkardı.

Batıdaki Gök Gürlemesi

İtalya'nın fethi Sezar'a hâkimiyet getirmedi. Aksine onu bir hedef kıldı. Pompeius ona diğer kanattan saldırdı. Batı'da Pompeius'un müstahkem mevkisi İspanya'ydı. İspanya'da 100.000'e yakın adamı vardı. Ana gücü 5 lejyon, 80 İspanyol destek* taburu ve 5000 süvariden oluşmaktaydı: toplam 70.000 adam. İki lejyon ve destek birliklerinden oluşan bir başka ordu da İspanya'nın batısına yerleşmişti.

Doğuda, Pompeius'un beş lejyonu, yani yaklaşık 27.000 askeri vardı ve ayrıca yeni askerler toplaması da olasıydı. Pompeius MÖ 60'larda Roma adına fethettiği ya da düzenlediği doğu eyaletlerinden destek toplamaya çalışabilir ve yeni as-

---

* *Auxilia.* Roma ordusunda Roma vatandaşı olmayan askerlerden oluşan birliklerin genel adı. Bu birliklerin örgütlenme biçimi ve asker sayısı Roma vatandaşlarından oluşan diğer birliklerle aynıydı. Roma ordusundaki süvari ve okçuların büyük kısmı bu birliklerden oluşuyordu. (Ed. n.)

kerleri eğitebilirdi. Bu sırada Pompeius denizi denetimi altında tutmaktaydı. Gemilerini İtalya'ya tahıl sevkiyatını engellemek için kullanabilirdi. İtalya ihtiyaçlarına yetecek denli gıda üretemediği için sevkiyatın engellemesi Sezar'ı aç bırakacaktı.

Bu durumda Sezar İtalya'da durup bekleyemezdi. Saldırıya geçmek ve bunu bir an önce yapmak zorundaydı. Öte yandan dikkatli olmalıydı. Sezar Adriyatik'in karşı tarafında kısa bir seyahat uzaklığında olan Pompeius'u kovalamaya can atıyor olabilirdi ama saldırgan olduğu denli akıllıydı da. Sezar doğuya doğru harekete geçtiğinde Pompeius'a katılabilecekleri için arkasında İspanyol ordularını bırakmazdı. Ama İspanyol orduları Pompeius onlara katılmak için İspanya'ya gemiyle yola çıkmadıkça iyi bir liderden yoksundular. Bu nedenle Sezar ilk önce İspanya'ya hücum etti. Savaştaki ünlü cüretkârlığına rağmen, Sezar'ın stratejisi sistemli, hatta tedbirliydi. Düşman güçlerini yavaş yavaş, birer birer ortadan kaldıracaktı.

Sezar'ın İspanya'yla başlamasının bir başka, daha az karmaşık bir nedeni vardı: oraya gidebilirdi. Sezar'ın İtalya'nın en önemli gıda kaynakları olan Sicilya'ya, Sardinya'ya ve Kuzey Afrika'ya (bugünkü Tunus) Curio'nun komutası altında bir seferde üç lejyon yollamaya yetecek gemisi vardı. Ama donanması bu kadardı; Sezar diğer yerlere ancak karadan ulaşabilirdi. Mükemmel yollar İtalya'yı Galya üzerinden İspanya'ya bağlamaktaydı. Yunanistan'a giden kara rotasının yolları kötü ve düşman kabilelerle doluydu. Dolayısıyla, bütün işaretler Sezar'a İspanya'yı göstermekteydi.

Sezar İspanya'ya saldırırken, İskender gibi bir istilacı olmasına rağmen daha çok Memnon gibi hareket etti. Nasıl ki Memnon İskender'in "yumuşak karnı" Yunanistan'ı hedef aldıysa Sezar da Pompeius'un "yumuşak karnı" İspanya'yı hedef seçti.

Sezar'ın İspanya'ya doğru yola çıkarken, arkadaşlarına komutansız bir ordunun üzerine yürüdüğünü ve geri dönüp ordusuz bir komutanla çarpışacağını söylediği rivayet edilir.[19]

Sezar İspanya yolunda bir engelle karşılaştı: önemli bir kent olan Massilia (Marsilya) kapılarını ona kapadı. Sezar'ın en son Corfinium'da görülen eski düşmanı Lucius Domitius Ahenobarbus oradaydı; Pompeius onu Massilia'nın savunmasının sorumluluğunu üslenmesi için göndermişti. Sezar kenti kuşatması için bir güç bırakarak yoluna devam ettiyse de Massilia'nın zengin kaynaklarının yokluğunu yürekten hissetti. Bu aksiliklere rağmen Sezar şimşek hızında bir başka sefer başlattı. Sezar bunu nasıl yaptı? Pompeius'un en sert ve tecrübeli İspanyol askerlerini nasıl olup da hedef aldı?

Pompeius'un etkisiz olması elbette işini kolaylaştırdı. Pompeius Sezar'ın karşıtıydı, çünkü Pompeius cesur bir stratejiyi eylemsel çekingenlikle birleştirmişti. Stratejik düzeyde Pompeius İtalya'dan vazgeçip doğuda yeni bir ordu kurma uğruna her şeyi tehlikeye attı. Ama sıra fiili askeri eylemlere gelince Pompeius girişkenliği Sezar'a kaptırdı. İskender Memnon ve Pers donanması karşısında benzer bir hata yapmış ama belki de ilahi takdir araya girip İskender'i kurtarmıştı. Pompeius onun kadar şanslı değildi. Ne zaman nerede savaşılacağı kararını düşmana bırakmanın karşılığında acı bir ders aldı.

İspanya güzel bir örnektir. Pompeius Sezar'ın İspanya'yı fethetmesini beklemek yerine Sezar'a İtalya'da saldırmak üzere adamlarını yürüyüşe geçirseydi dizginleri ele alabilirdi. Daha da iyisi komutayı ele almak üzere kendisi İspanya'ya gidebilirdi. Bunun yerine her şeyi İspanya'daki komutanları Lucius Afranius ile Marcus Petreius'a bıraktı. Bunlar iyi ve deneyimli komutanlar olsalar da Sezar zaten yaşayan efsaneydi. İşler kötüye giderse –kuşkusuz Sezar karşında böyle olacaktı– Pompeius'un adamlarının moralini yalnızca Pompeius'un kendisi yükseltebilirdi.

Galya fatihi, çarpışma bölgesine geldiğinde inanılmaz ölçüde tehlikeliydi. İspanya istisna değildi. Sezar İspanya'ya varır varmaz ünlendiği niteliklerini sergiledi: cesaret, atiklik, iyi yargı gücü ve askeri güç ile siyasi iknayı harmanlayan bir

strateji ve yenilgiye rağmen adamlarını bir arada tutma liderlik yeteneği. Sezar zayıf yanlarını güçlü yanlarına dönüştürdü ve üstünlüklerinden sonuna kadar yararlandı.

Sezar Pompeiuscuları günümüz Barselona'sının batısında, Sicoris (bugünkü Segre) Nehri üzerindeki İlerda (Lérida) kasabasının yakınında buldu. Hızla saldırıya geçti. Sezar'ın kuvvetleri daha fazla süvariye sahip olmakla birlikte iki ordunun piyade sayısı denkti ve Pompeiuscular durumlarını koruduklarından saldırı başarısız oldu. Sezar yeniden saldırmayı planladıysa da, ilk önce yiyeceğe ve ikmal malzemelerine ulaşması gerekmekteydi. Pompeius'un adamları en iyi yeri tuttukları ve nehrin üzerindeki bir köprünün çökmesi Sezar'ın bağlantısını kopardığı için durum hayli kötüydü.

Her zamanki gibi başarısızlık Sezar'ın daha çok gayret göstermesine vesile oldu. Bu onu becerikli ve etkili kılmaktaydı. Adamlarına küçük sandallar yaptırıp bunları 30 km ötedeki iyi bir geçiş noktasına götürerek bir lejyonu karşıya geçirdi ve onlara yeni bir köprü yaptırdı. Bu, savaş kazandıran bir hamle olduğunu gösterdi. Sezar artık düşmanı üstün süvarisiyle ezebilirdi. Ayrıca Sezar uzun zamandır Pompeius'dan nefret eden yerel kabilelerin dostluğunu kazanmak için diplomatik yeteneklerini harekete geçirdi. Bu kabileler Sezar'ın ordusuna ikmal malzemeleri sağladılar.

Afranius ve Petreius gidişatın terslerine döndüğünü gördüklerinden daha güvenli bir bölgeye çekilmeyi tercih ettiler. Sezar'dan kaçmak, özellikle de o daha fazla ata sahip olduğunda, kolay olmayacaktı. Sezar yalnızca düşmanı takip etmedi, bir başka cüretkâr hamleyle –Sicoris'in dondurucu suyunda askerlerinin binlercesini yürüterek– önlerini kesti. İkmal malzemelerini artık rahatlıkla sağlayan Sezar ve adamları Pompeiuscuları ikmal malzemeleri olmaksızın pusuya düşürdüler. Yalnızca düşmanın teslim olmasını beklemeleri gerekmekteydi. Bunu hızlandırmak için Sezar adamlarını düşman ordusunun askerlerinin arasına karışmaları için cesa-

retlendirdi. İki ordu birbirlerine çok yakın kamp kurmaları ve her ikisinin de Romalı olması nedeniyle bu zor olmadı. Plan işe yaradı ve Pompeiuscular teslim oldular. Sezar onları affetti ve bazıları ona katıldılar. Bu sırada Pompeius'un İspanya'nın batısındaki başka güçleri de hızla teslim oldular.

İspanya'yı fethetmek ve Pompeius'un en iyi askerlerini silahsızlandırmak Sezar'ın yalnızca üç ayını aldı ve Sezar bunu neredeyse hiç kan dökmeden yaptı. Bu, manevra savaşının bir zaferiydi. Sezar artık İspanya'dan Galya'ya ya da İtalya'ya bir saldırıdan endişe duymaksızın Pompeius için doğuya doğru yürüyebilirdi. Bu sırada Massilia Pompeius'un gönderdiği takviye kuvvetlerine rağmen bir aylık bir kuşatmanın ardından sonunda Sezar'a teslim oldu. Domitius kaçtı.

Yine de Sezar açısından her şey yolunda gitmiyordu. Curio, Sardinya'yı ve Sicilya'yı aldıktan sonra Kuzey Afrika'da faciaya uğradı. Sezar'dan nefret eden Pompeiuscuların müttefiki Numidya kralı Juba, Curio'ya tuzak kurdu. Romalılar üç lejyonlarındaki 15.000 adamlarından hemen hemen 10.000'ini kaybettiler ve Curio öldürüldü. Bu kayıp İtalyan halkını büyük bir tahıl kaynağından mahrum etti. Bir başka terslik Pompeius'un donanmasının küçük bir Sezarcı filoyu faaliyet dışı bıraktığı ve ayrıca 7000 kişilik gücüne 5000 kişi daha ekleyerek bir başka filoyu ele geçirdiği Adriyatik Denizi'nde baş gösterdi.

Aslında son aylarda Sezar'ın generallerinden en az üç tanesi ya ölmüş ya da yenilmişti. Sağlık olsun: Sezar'ın kendisi göz kamaştırıcı biçimde ve fethederek uzun adımlarla yürümekteydi. Pompeius halen savunmadaydı. Pompeius Sezar'ın Brundisium'daki güçlerini ortadan kaldırmak için Adriyatik'in öteki tarafına bir filo gönderebilirdi. Ama göndermedi ve Sezar'ı doğuya hazır olduğunda harekete geçmekte özgür kıldı.

Yine de içerde düşman vardı. Sezar'ın kendi birlikleri İtalya'nın kuzeyindeki Placentia'da (bugün Piacenza) ayaklandılar. İçsavaş onları hayalkırıklığına uğratmıştı. Galya'daki

savaş yağma dalgalarına kapılıp gitmelerine olanak tanımıştı ama bu sefer daha fazla yağma istediklerinde daha fazla merhamet göstermek ve kendilerini tutmak zorundaydılar. Sezar müdahalesinde sert bir tutum takındı. Görüşmek yerine bütün ordunun toplanması için çağrıda bulundu. Konuşmak için ayağa kalktığında disiplin ve yurtseverlik ilkelerini savundu. İtalya'nın yağmalanmaması gerektiğinde ısrar etti. Ardından Roma'nın böl ve yönet stratejisini izleyerek bir lejyonu ayırdı. Sezar, isyana öncülük eden dokuzuncu lejyonun onda birini öldüreceğine ant içti. Onda birini öldürme her onuncu askerin infaz edildiği eski moda bir cezaydı. Ordunun geri kalanı merhamet diledi ve Sezar bir düzine elebaşının başının yeterli olmasını kabul etti. Sezar, bir kaynağın söylediği gibi, "hoşgörü aracılığıyla değil ama liderin yetkesiyle"[20] kazandı.

İsyan sona erdi ve hatta ordu, komutanına eskisinden daha fazla bağlandı. İsyan ve bastırma: kuşkusuz ritüel bir dans, ama Sezar'ın adımlarının ustalığı düşmanını ürpertiyor olabilirdi.

Bana Julius Sezar'ın Başını Getirin

Sezar İspanya'yı ve Pompeius yanlısı ordusunu ele geçirdikten sonra, özellikle ayaklanma ve başka yerlerdeki yenilgiler nedeniyle soluklanmak istedi. Ama o Sezar'dı, ara vermek yerine başka bir saldırıya girişti. MÖ 49 yılının sonunda İtalya'ya döndükten sonra Roma'da yalnızca on bir gün kaldı. Bu, kendisini konsül seçtirmesi ve ılımlılığıyla halkı etkilemesi için yeterli bir süreydi. Roma içsavaşlarında standart tutum düşmanları yakalayıp idam etmekti; Sezar bunun yerine hoşgörü politikasını sürdürdü. Sezar bir kere daha markasını öne çıkardı.

Sezar gerçekten kaybetme ihtimali olan çok tehlikeli bir askeri harekata girişti. Yine de bu stratejik olarak ölçülü bir seçimdi. İtalya'da kalıp Pompeius'un baharda –büyük bir filo, sürekli büyüyen bir ordu ve sınırsız para tedarikiyle–

saldırmasını beklemek intihar olacaktı. Sezar İspanya'yı fethedip Kuzey Afrika'yı kaybederken, Pompeius canla başla eğitmeye başladığı büyük bir ordu toplamıştı. Pompeius'un ikisi daha yolda olan 9 lejyonu ve ayrıca 5000 hafif piyadesi ve 7000 süvarisi vardı; bunlar toplamda yaklaşık 55.000 kişiyi buluyordu. Sezar'ın 12 lejyonu ve 1000 süvarisi vardı ama verilen kayıplar tam olarak 4800 askerden oluşması gereken lejyonlarını 2000-3000 askere indirdiği için toplam asker sayısı yaklaşık 30.000 kadardı.

Pompeius'un ordusu Sezar'ınkinden sayıca hayli fazlaydı ve Pompeius Sezar'ı hazır olur olmaz gürleyerek peşine düşmekle tehdit ediyordu. MÖ 49 yılının sonlarına doğru Pompeius nihayet başkomutan unvanını aldı. Bu, Pompeius'un savaş meclisinde yer alan ve her biri kendi kendisine "Büyük" diyen Pompeius'tan daha çok şey bildiğine inanan senatörleri ve aristokratları kontrol altına almaya yeterli olmasa da, Pompeius en azından artık yasal bir yetkeye sahipti.

Birçok kişi başkomutanı takdir etse de, Sezar'ın askerlerinin Sezar'a Galya'dan beri sundukları türden bir sadakati Pompeius'a çok az kişi sundu. Bir Romalı yazarın belirttiği gibi Sezar'ın askerleri "*et devotissimi ... et fortissimi*"[21] idiler: hem kendilerini sonuna dek davaya adamışlardı hem de aşırı cesurdular. Bu üstünlüğe sahip olan Sezar bir başka üstünlüğü (gafil avlama) zamanı geldiğinde elde etti. Sezar'ın yaklaşık bu tarihlerde ordusuna söylediği gibi "savaşta en etkili şey, beklenilmeyendir".[22] Kısacası Rubicon'dan buyana durum biraz değişmişti: Sezar iktidarda kalmak istiyorsa saldırmalıydı.

Sezar bir kumarla başladı. Sonbaharın sonlarında –MÖ 4 Ocak 48 (günümüz takvimine göre MÖ Kasım 49 başları)– Adriyatik Denizi'ni aşmaları için adamlarını Brundisium'dan gemilere bindirdi. Bu, Sezar'ın Rubicon'u geçmesinden yaklaşık olarak bir yıl sonrasıydı. Sezar savaş gemileri olmadığı için ticari gemileri kullandı. Bütün adamlarını nakletmeye yetecek

gemisi olmadığından onların yalnızca yarısını yanına aldı. Pompeius'un filosunun tetikte olmaması beklentisiyle onları atlatıp Arnavutluk kıyısında karaya ayak basmayı umdu ve bunu başardı. Yine de alarm durumuna geçen Pompeiuscular Sezar'ın gemilerinin İtalya'ya dönmesini engellediler. Sezar'ın yardımcısı Marcus Antonius'un Pompeius'un filosundan kurtulma şansını yakalayıp Sezar'ın askerlerinin geri kalanını Adriyatik'in karşı kıyısına getirmesi dört ayı buldu.

İskender kendi zamanında hızlı ve kararlı bir biçimde hareket ettiyse de Sezar daha büyük fırsatlar yakaladı. Sezar gibi İskender de ana düşmanının karşısına ilk saldırısını başlattıktan yaklaşık bir yıl sonra dikildi (Dardanelles'i MÖ 334 baharında geçip 333 baharında Darius'un üzerine yürüdü). Ama Makedon orduları Anadolu'yu bir yıl önce işgal etmişler ve İskender'e Sezar'ınkiyle karşılaştırılan bir üstünlük sağlayan zafer için ortamı hazırlamaya başlamışlardı. İskender sonbaharın sonunda bir orduyu denizin karşı kıyısına göndermekten daha fazla bir şey yapmadı.

Sezar Adriyatik'i geçtiğinde Epeiros (yaklaşık bugünkü Arnavutluk) kıyısında karaya ayak bastı. Sezar'ın nihai hedefi kuzeye kuş uçuşu 121 km uzaklıkta olan Dyrrachium'du. Dyrrachium Adriyatik ile Bosphorus'u birbirine bağlayan, Epeiros, Makedonya ve Trakya'dan (bugünkü Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye) Byzantion'a (İstanbul) uzanan Egnatia Yolu'nun başındaki Roma donanma üssüydü. Pompeius ordusuyla birlikte kışı Dyrrachium'da geçirip baharda gemicilik sezonu başlar başlamaz İtalya'ya geçmeyi ve Sezar'ı ezmeyi planlamıştı.

Ama emrinde böylesine az güç olan Sezar, Dyrrachium'a saldıracak durumda değildi. En fazlasıyla yapabileceği yolunun üzerindeki birkaç kasabayı alarak tehdit hareketlerinde bulunmaktı. Bunlar olurken, Pompeius ve ordusu Dyrrachium'un doğusundaydılar ama Sezar'ın geldiği ve kenti tehdit ettiği haberi ulaşınca acele ettiler.

Ardından o küçük şeylerden biri oldu, savaş zamanına has belirsizlik sisinin dağıldığı nadir anlardan biri yaşandı. Bu Sezar'ın zaman zaman bulunduğu müzakere girişimlerinden birinde gerçekleşti. Her şeye karşın Sezar büyük bir general olduğu kadar büyük bir siyasetçiydi ve Roma'nın barıştan ne denli avantaj sağlayacağını bilmekteydi. Dolayısıyla Sezar daha önce Brundisium önünde yaptığı gibi müzakere çağrısında bulundu.

Pompeius çağrıya olumsuz yanıt verdi. Pompeius askeri oyunda öndeydi ve üstünlüğünü boşa harcamak niyetinde değildi. Yine de kendisine yapılan teklifi reddetmesi akılsızca gibi görünüyor. Hatta adamlarından bazıları da böyle düşündü: iki ordu birbirine çok yakın kamp kurduğundan Sezar Pompeius'un askerlerine bir müzakereci gönderdi ve onlar onu sıcak karşıladılar. Ama Pompeius'un subayları kesin bir biçimde görüşmeyi reddettiler ve içlerinden biri ortaya atılıp Sezar'ın temsilcisiyle tartışmaya başladı. Aniden Pompeius'un askerleri ciritlerini atmaya başladılar ve Sezar'ın adamlarından birkaçını yaraladılar.

Bu barış müzakereleri başarısız olduysa da, Pompeius'un yardımcılarından biri açık açık "Sezar'ın başı buraya getirilene değin bizim için barış söz konusu olamaz"[23] sözlerini sarf edinceye kadar insanlar bir umut beslemeye devam ettiler. Latincesi iktidarı yankılar: *nam nobis nisi Caesaris capite relato pax esse nulla potest.*

Bu olay, savaşın özünü ortaya koydu: tek adam. Sezar yaşadığı sürece barış olanaksızdı. Sezar iddiasından asla vazgeçmeyecekti. Ölürse, ordusunu başka kimse bir arada tutamazdı. Ama Pompeius'un ölümü destekçileri arasında aynı derecede mateme ve rahatlamaya yol açarak farklı bir hikâye olacaktı. Pompeius'un amacı iktidardı ama destekçilerininki cumhuriyet yönetimiydi ve onsuz cumhuriyet yönetimi için savaşa girseler mutlu olacaklardı. Sezar olmasaydı, Sezar'ın takipçilerine verilen adla Sezarcılar da söz konusu olmayacaktı.

Pompeius Sezar'a doğrudan bir taarruzu kazanabileceğini düşünseydi, bir taarruzda bulunurdu. Bunun yerine düşmanını aç bırakarak teslim olmaya zorlamayı tercih etti. Bu, Pompeius'un her zamanki ihtiyatıydı ama düşmanın sınırlı yiyeceği ve tedariki olduğu ve İtalya'ya dönmesinin yolu olmadığı için akla uygundu.

Durum Sezar'ın dikkatini başka tarafa çekti. Sezar beklenmedik bir hareketle gizlice kampın dışına çıkıp kendisini Brundisium'a geri götürmesi için küçük bir teknenin kaptanını kiraladı. Fırtına çıkınca kaptan geri dönmek istediyse de Sezar kendisinin şanslı bir insan olduğunu söyleyerek[24] yolculuğu sürdürmekte ısrar etti. Neyse ki tekne batmadan Sezar'ın aklı başına geldi ve kıyıya dönmeye karar verdi. Bu yalnızca moralleri yükseltmek için bir numara mıydı? Sezar'ın kampının arkasında adamları onun korkusuzluğunu selamladılar ve Pompeius'u takviye kuvvetler olmadan kendi başlarına alt edeceklerine ant içtiler.

Sezar'ın adamları bunu yapmak zorunda değildiler. Varışlarından üç ay sonra, MÖ Nisan 48'de (günümüz takvimine göre, Şubat 48) Marcus Antonius Sezar'ın geri kalan lejyonlarıyla birlikte gelmeyi sonunda başardı. Pompeius'un ablukası bir kere daha başarısız olmuştu. Aslında Pompeiuscu elli gemilik bir filonun Antonius'un Brundisium'daki üssüne saldırdığını düşündüğümüzde hata daha da büyük görünmektedir. Antonius onları püskürttü ama büyük çaplı bir saldırının neler başarabileceğini düşünün bir kere. Sık sık olduğu gibi, Pompeius yine inisiyatifi düşmana bırakmıştı.

Antonius rotasından saptırılmış ve Sezar'ın 65 km uzağında karaya ayak basmıştı. Sezar onu karşılamak üzere kuzeye doğru yürüyüşe geçtiğinde Pompeius onu engellemeye çalıştı. Donanması Sezar'ın güçlerinin İtalya'yla bağlantısını koparak Antonius'un bütün gemilerini ele geçirmeyi başarmasına rağmen Pompeius Sezar'ı engelleyemedi. Sezar Pompeius'u Dyrrachium'a geri püskürttü ve kentteki ikmal malzemeleri-

ne ulaşmasını engelledi. Pompeius Petra'da, deniz ile limanın yakınında, kuzeyindeki Dyrrachium ile Sezar'ın kampı arasındaki istihkâmlı bir tepede kamp kurdu.

Burada, iki taraf da yerleşip mevzilendi. İspanya'dan Adriyatik'e bir yılı aşkın süren hareketli savaş durumundan sonra, Roma İmparatorluğu'nu denetim altına alma mücadelesi Arnavutluk kıyısında 50 kilometrekarelik engebeli ve kumlu bir arazi şeridindeki çatışmaya dönüştü.

Pompeius'un Oyunu

Sezar yalnızca karadan olsa da Pompeius'un Dyrrachium'la bağlantısını kesti. Pompeius denize hâkim olduğu için ikmal malzemelerini Petra'ya deniz yoluyla getirebiliyordu. Sezar bunu engelleyemezdi ama Pompeius'un süvarilerini atları için ihtiyaç duydukları yemi aramaları için tepelere yollamasını engelleyebilirdi.

Bu küçük bir zafer idiyse de, Sezar bunu büyük bir zafere dönüştürmek istedi. Pompeius'un ordusunu abluka altına almak için adamlarının hisarları olan bir duvar inşa etmelerine karar verdi. Pompeius buna Sezar'ın ordusunu kendi askerlerinden uzak tutmak için 25 km uzunluğunda bir "karşı duvar" inşa ederek karşılık verdi. Bunu savaşın en garip çarpışması izledi. Üç aydan daha uzun bir süre taraflar baskın ve karşı baskınlardan oluşan bir tür silahlı güreş müsabakasına tutuştular.

Bu bir yıpratma savaşıydı ve yıpratma Pompeius'un temel silahıydı. Pompeius diğer ordunun boynuna ilmeği yavaşça dolamakta ondan daha iyisi olmayan büyük bir örgütleyiciydi. Sezar hızlıydı. Sezar hasmında bir açık ararken ustaca hızlı darbeler indirdiyse de Pompeius onun ilerlemesini engelledi.

Sezar Dyrrachium'da her ne kadar farklı oynamaya çalıştıysa da, Pompeius'un oyununu oynama yanlışını yaptı. Sezar Antonius'la birleşir birleşmez, Pompeius'u kendisinin birleşmiş güçlerine karşı bir meydan savaşına davet etti.

Ama adamlarının Sezar'ın tecrübeli askerleriyle ölümüne bir çarpışmada vuruşmaya hazır olmadıklarını bilen Pompeius bu tuzağa düşmeyecek denli akıllıydı. Daha sonra bir başka fırsatta Sezar Dyrrachium kentine bir hücum başlattıysa da neredeyse yaşamına mal olan bu hücum başarısızlıkla sonuçlandı. Dolayısıyla Sezar umutlarını duvara bağladı.

Duvarın askeri bir strateji olarak başarılı olması çok zordu. Duvar Pompeius'un ikmal malzemelerine ulaşmasını sınırladıysa da tamamen engellemedi. Kentle ve denizle bağlantısı kopmuş Sezar'ın askerleri daha büyük sıkıntı çekeceklerdi. Son hasadın üzerinden yaklaşık bir yıl geçtiğinden yiyecek aramalarında çok az yiyecek bulunmaktaydı. Aslında, Sezar'ın birlikleri Pompeius'un insanlar için değil, hayvanlar için kullanmak üzere bıraktığı kökleri yiyecek hale gelmişlerdi.[25]

Ama duvarın amacı askeri olduğu denli siyasiydi de. Duvar daha küçük bir ordunun –Pompeius'un klasik bir savaşta karşı karşıya gelmekten korktuğu bir ordunun– onu kuşatabileceğini göstererek Pompeius'u aşağılamaktı. Sezar'la birlikte Dyrrachium'da bir subay olarak bulunan –ve anlaşıldığı kadarıyla daha önce Adriyatik'te bir donanma kaybettiği için affedilen– Dolabella ünlü kayınpederi Cicero'ya yalnızca kaybedenler kuşatılmalarına izin verdikleri için Pompeius'u başından atıp Sezar'ın tarafına geçmesini söylemek için mektup yazdı.[26]

Pompeius haklı olarak "Ne olmuş yani?" yanıtını verebilirdi. (Bu arada Cicero Pompeius'a sadık kaldı.) Pompeius, Sezar'ın adamlarının er ya da geç dağılacaklarını düşünmekteydi ve çöktüler de. Kuşatmanın başlamasından üç ay sonra, Sezar'ın Galyalı süvari subaylarından ikisi Sezar onları para çalarken yakaladığı için Pompeius'un yanına kaçtılar. Bu subaylar yanlarında Sezar'ın savunmasının zayıf noktaları hakkında önemli bilgiler getirdiler. Temmuz ayının başında (bizim takvimimize göre Mayıs ayının başında) Pompeius bir dizi ortak kara ve deniz saldırısı başlattı. Sezar'ın güçleri on-

ları geri püskürtmeyi başardıysalar da, bu kolay olmadı ve ağır kayıplar verdiler. Sezar'ın kendisi de yedek güçlerin başında savaşa katılmak zorunda kaldı.

Bunun üzerinden çok geçmeden Sezar bir karşı saldırı başlattı. Saldırı başlangıçta iyi gittiyse de sonradan, Sezar'ın sözleriyle ifade edersek, "Kader, daha sonra olacağı gibi ... küçük hareketlerden büyük değişikler"[27] yarattı. Sezar'ın adamları yanlışlıkla bir tür terk edilmiş duvarlar ve hendekler labirentine girdiler. Hatalarının bedelini ödediler; Pompeius'un saldırması üzerine paniğe kapıldılar. Sezar panikleyen adamlarını durdurmak için hayatını tehlikeye attı ve neredeyse hayatını kaybediyordu: Bu kitabın ilk sayfalarında sözünü ettiğimiz olay yaşandı.

Ama Sezar bile bu panik halini engelleyemezdi. Sonuç büyük bir felaketti: Otuz üç subay dahil olmak üzere Sezar'ın yaklaşık bin adamı öldürülmüş ve diğerleri esir alınmıştı. Ayrıca otuz iki savaş sancağının kaybedilmesi bir Roma ordusu için utanç kaynağıydı.

Sezar'ın durumu ümitsiz gibi görünüyorduysa da şaşırtıcı bir şey oldu: hiçbir şey olmadı. Sezar Pompeius'un son darbeyi vurmasını beklediyse de Pompeius geri durdu. Pompeius bir pusudan kuşkulanıp saldırının gereksiz bir risk olduğunu düşündü. Bildiği kadarıyla savaşı kazanmıştı. Sezar'ın aç ve yenilmiş ordusunun kolayca dağılacağını umdu. Dayanmayı başarabilseler de artık gerçek bir zarar veremezlerdi.

Pompeius'un askerleri artık onu *"Imperator!"*[28] yani "muzaffer general" diye selamlamaktaydılar. Sevinç içindeki Pompeius övgüyü kabul etti ama bu unvanı kullanmadı. Pompeius'un kendisini *"Imperator"* diye adlandırması bu durumda unvan yabancı düşmanların değil yurttaş Romalıların öldürüldüğü bir savaştan geldiği için birçok kişiyi gücendirecekti.

Yine de Pompeius'un daha büyük bir sorunu vardı. Sezar yenilmemişti. Sezar Pompeius'un başarısını sürdürüp öldürücü darbeyi vurmasını beklediyse de, Pompeius asla

gelmedi. Sezar şaşırdı ve küçümseme hissetti. Sezar arkadaşlarına "Kazanan bir komutanları olsaydı bugün düşman kazanacaktı"[29] dedi.

Daha sonra geriye bakan Sezar Pompeius'u aşırı özgüvenli olmakla ve zaferin kendi tarafının yiğitliğinden daha çok Sezar'ın adamlarının şanssızlığından kaynaklandığını unutmakla suçladı. Pompeius son darbeyi indirmemekle kalmayıp –Sezar'ın daha sonra güldüğü gibi– yeni bir plan yapma zahmetine de girmeyerek Sezar'a yeni bir plan ortaya koyması için nefeslenme olanağı tanıdı.

Sezar'ın pes etmek gibi bir niyeti yoktu. Başarı Pompeius'u şımartırken, başarısızlık Sezar'ın iradesini güçlendirdi. Sezar Dyrrachium'da tükendiğini kavradı. Doğuya doğru, Yunanistan'ın ortasındaki dağların ötesine, özellikle zengin ve verimli Tesalya bölgesine çekilmenin daha iyi olduğuna karar verdi. Temmuz ayının –bizim takvimimize göre Mayıs'ın– ortasıydı ve kış buğdayı tarlalarda olgunlaşmaktaydı. Sezar'ın adamları buğdayı hasat edip yiyebilecekti. Sezar bir başka çarpışmayı göze almadan önce adamlarının moralini düzeltmesi gerektiğinin farkındaydı. Orduyu topladı, cesaretlendirmek için askerleriyle konuştu ve ayrıca sancaktarların birkaçını cezalandırdı. Ardından geceleyin yük kervanını önden gönderip kendisi ordusuyla birlikte şafak sökerken geri çekildi.

Sezar'ın gizlice Dyrrachium'u kuşatmakla hata yaptığını itiraf ettiği varsayılmaktadır.[30] Ama açıktan açığa hiçbir şeyi kabul etmedi.[31] Askerlerine kayıpları için kendisinden başkasını suçlamamaları gerektiğini söyledi. Bu, kibirli ama akıllıcaydı. Sezar, ordunun, babasına –yani kendisine– inancı olmadan kaybolacak bir çocuk gibi olduğunu düşünüyordu.[32] Bu güveni sarsarsa onları yetim bırakacaktı.

Tesalya'ya geri çekilirken ordusunu korumaktan başka bir şey yapmadı. Bu, liderliğin yaratıcı bir sergilenişiydi. Sezar'ın Dyrrachium kuşatması hatası dışında kış boyunca –MÖ 48 ilk-

bahar seferi– parlak bir liderlik sergilemesi şaşırtıcı değildir. Cephede en ön safta savaşarak, orta ölçekli birliklere komuta ederek ve kurmaylarını strateji belirlemek üzere çevresine toplayarak, her düzeyde askerlerine liderlik etti. Doğrudan ve dolaylı olarak, örnek teşkil ederek ve zihinsel kıvraklık sergileyerek yol gösterdi. Adamları hakkındaki bilgisini ve onların güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin farkındalığını sergiledi. Geri adım atmayı kabul ettiyse de, yenilgiyi asla kabul etmedi. Sezar hayalleri olduğu kadar aynı zamanda sıkıntıları da olan bir insan olduğunu gösterdi.

Sıra kurnazlığa ve stratejik içgörüye geldiğinde Pompeius Sezar'ın dengiydi. Örgütleme becerisi Pompeius'un üstün olduğu alandı. Pompeius'un İtalya'dan stratejik çekilişi ustacaydı. Dyrrachium savunması becerikliydi. Ama Pompeius Sezar'ın gözü pekliğinden ve hızından yoksundu. Ordusu meydan savaşında rekabet edemezdi. Pompeius, Sezar onun insafına kaldığında onu ortadan kaldırmadı. Daha da kötüsü Pompeius kendi kendini kandırmaya meyilliydi. Sonuçta Sezar da bu zayıflığın kurbanı olacaktı, ama MÖ 48'de zihni Galya'nın karları denli soğuk ve bir kurdun dişleri denli keskindi.

KARARIN ÖZÜ

"Savaş sert bir öğretmendir."[33] Üç generalimizin her biri, son bir yıl içinde yaşanan olayların ve yarım kalan bir savaşın ardından Thukydides'in bu deyişini onayladığını belirtmek için başını sallardı. Her biri, sürprizlerle ve şansızlıklarla karşılaşmıştı.

Savaşa ara verilmesinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra, Hannibal ve Sezar düşman bölgesinin merkezine sızdılar. Buraya giderken büyük tehlikeleri göze aldıysalar da, her ikisi de düşmanın müstahkem mevkisini ele geçirmeyi başaramadı. Sezar Dyrrachium'dan geri çekilirken, Hannibal Roma'yı

almaya girişmedi. Bununla beraber her iki adam da –uzağında oldukları– son şanslarını henüz kullanmamışlardı.

İskender savaşı başlatmasının üzerinden sekiz ay geçmiş olmasına rağmen düşmanın anavatanına ulaşamamıştı ama onun zengin batı topraklarını fethetmişti. Hannibal gibi İskender de düşmanını iki meydan savaşında yendi; Hannibal daha çok bir kıyım olan bir üçüncü çarpışmayı daha kazanmıştı. Sezar kendisiyle bir meydan savaşında çarpışacak düşman bulamamıştı ama görünüşte çok az bir çabayla İtalya'nın ve İspanya'nın yanı sıra Sicilya'yı ve Sardinya'yı da fethetmişti.

İskender, Hannibal ve Sezar kendilerini düşmanın oyunuyla karşı karşıya buldular. Bu üç adamın her biri, savaşa düşmanın Yunanistan, Kartaca ve Roma dünyalarında geçerli olan standart savaş protokollerine saygı göstereceğini umarak başladı: kararı meydan savaşının vereceğini umuyorlardı. Ne var ki düşmanın başka seçenekleri vardı ve bunları değerlendirdi. Üç fatihten hiçbirinin işi kolay olmadı.

İskender'i ele alalım. İskender Hellespontos'u geçtiğinde başarılı olabilecek bir filosu olduğunu düşünmekteydi. Sonra birden böyle bir filosu olmadığına hükmetti ve gemilerinin çoğunu yurda gönderdi. Ama aceleci davranmıştı; daha sonraki harekâtlarda filonun yararı dokunabilirdi. İskender karada savaşarak ve deniz üslerini ele geçirerek Pers donanmasını devre dışı bırakabileceğini düşündü. İskender'in fazla iyimser olduğu ortaya çıktı. Halikarnassos kuşatması maliyetli oldu ve liman Perslerin elinde kaldı. Anakaradaki Pers limanlarından bazılarının alınmasının çok zor olduğu görüldü ve Persler İskender'in eline geçen adaları kolaylıkla yeniden geri aldı. İskender, Rodoslu Memnon'da korkutucu biçimde işinin ehli bir hasım buldu. Aslında Anadolu'yu istila ettikten bir yıl sonra İskender Perslerin Yunanistan'ı işgal etme tehdidiyle karşı karşıya kaldı.

İskender'i iki şey kurtardı. Memnon 333 yılının ilkbaharında beklenmedik bir hastalıktan öldü. İkincisi İskender düşma-

nın olağan yöntemini doğru tahmin etmesine olanak tanıyan mükemmel bir strateji sezgisine sahipti. Memnon ölür ölmez Darius Yunanistan'ın işgalini durdurdu ve bunun yerine Yunanlı paralı askerlerine İskender'e karşı karada yürütülen savaşta hizmet etmelerini söyledi. Bu, Persler için stratejik bir intihardı. Makedonlar için ise düşmanın ölümcül hatalarının onaylanmasıydı.

Hannibal de çetin dersler almıştı. Bir gözün kör olması sert bir asker için bu derslerden en önemsiziydi. Hannibal ölesiye yorgun bir orduya liderlik etmenin hayal kırıklığıyla karşı karşıya kaldı. Hannibal ilk bakışta düşmanın yenilgisinin boyutunu fark etmeksizin teslim olma niyetinde olmadığını anladı. Roma'nın yalnızca güçle değil aynı zamanda kurnazlıkla nasıl direnilebileceğini bildiğini öğrendi.

Roma, İspanya'ya saldırarak Hannibal'in üssünü tehdit etti. Roma Pers'in yoksun olduğu bir kararlılık sergiledi. Hannibal'in karşılık vermek için desteğe ve takviye güçlere ihtiyacı vardı. Kartaca'daki yerel yönetim, aynı düşüncede olsaydı bunları zamanında sağlayabilirdi. Yerel yönetimin sağlayamayacağı şey, Hannibal denli iyi bir başka generaldi. Bu büyük adamın bir eşi yoktu.

Fabius'un İtalya'daki stratejisi Hannibal'e İspanya için girilen savaştan bile daha çok sorun çıkarabilirdi. Romalılar bir meydan savaşından kaçınsaydılar Hannibal kazanamayabilir ama en iyi ihtimalle hayatta kalabilirdi. Hannibal'in müttefikleri Roma'dan uzaklaştırıp kendi yanına geçmeleri için ayartacak büyük zaferlere ihtiyacı vardı. Diğer türlü küçük ordusu Romalıları sıkıntıya sokabilir ama yenemeyebilirdi. Esas umudu Romalıları bir meydan savaşına çekmekti. Sonunda ortaya çıktığı gibi Romalılar Fabius'un stratejisine bağlı kalmadıkları için bu iyi bir umuttu.

Sezar için de sorunlarından en ciddisi oyunu onun kurallarıyla oynamaya yanaşmayan bir düşmanın olmasıydı. Bu hem Pompeius'un zekâsını hem de Sezar'ın saldırı felse-

fesini yansıtmaktaydı. Sezar daha az saldırgan olsaydı, Dyrrachium'u Pompeius'un bir meydan savaşında çarpışmayı kabul etmediği açık hale geldiğinde tahliye edecekti. Sezar saldırmak yerine Tesalya'ya gidebilir, orada ya Pompeius'u savaş için ayartabilir ya da en azından daha rahat koşullarda kışı geçirebilirdi. Ama Sezar açık ara dezavantajlı olduğu Dyrrachium'daki yıpratma savaşında her şeyini tehlikeye attı. Fabius gibi, Pompeius da yıpratma savaşını meydan savaşına tercih etti. Dyrrachium'da Sezar yalnızca bir çarpışmayı değil, neredeyse savaşın tamamını kaybetti. Ancak Pompeius'un aşırı özgüveni Sezar'ın tekrar savaşmak için hayatta kalmasına olanak tanıdı.

Hannibal gibi Sezar da kendisi kadar yeterli olmayan bir asttan çok çekti: Hasdrubal İspanya'da Kartaca'ya büyük geri çekilmelere mal olurken, Curio Sezar adına Kuzey Afrika'yı kaybetti.

Savaştan sekiz ay sonra bu üç adam bazı başarısızlıklar yaşadılar. İskender bu başarısızlıklara en etkili biçimde karşılık verdiyse de, içlerinde düşmanı en az tehlikeli olan oydu. Üçü arasında en tehlikeli düşman Sezar'ınkiydi ve Hannibal'in sorunu ikisinin arasında bir yerdeydi.

Ama düşmanın başlangıçtaki direnişiyle başa çıkma dönemi sona ermişti. Generallerimizden her biri, savaşın sonucunu belirleyebilecek bir bunalımla karşı karşıya kalmak üzereydi.

4

SAVAŞ

MÖ 1 Ekim 331 sabahında bugün Irak Kürdistan'ında bulunan Zagros Dağları'nın altındaki geniş ve ağaçsız bir düzlükte süvariler taarruza geçtiler. Boru ötünce Avrasya bozkırından gelen hepsi ağır silahlı –bazı kaynaklar atlarının zırhlı olduğunu belirtmektedir– binlerce atlı Pers hatlarından hızla ileriye doğru fırladı. Bu atlıların amacı Makedonları kuşatıp savaşın dışına itmek ve düşman hatlarını kargaşaya sürüklemekti. İskender ile Darius'un en büyük çarpışması olan Gaugamela Savaşı böyle başladı.

Bir yüzyıldan biraz daha uzun bir süre sonra ve beş bin kilometre batıda MÖ 216 yılının bir Ağustos sabahında Kelt savaş borusunun merhametsiz ve dokunaklı sesi İtalya'nın kuzeyindeki Aufidus Nehri vadisinde çınladı. Keltler çok daha büyük bir Roma gücüyle çarpışmak üzere olan büyük bir Kartaca ordusunun yanında savaşıyorlardı. Kartaca süvarisi nehir ile Roma piyadesinin sol kanadı arasındaki hatta yüklendi. Keltler mızrakların ve uzun kılıçların izlediği bir cirit yağmuru altında saldırdılar. Keltlerin yanı sıra süvari mızraklarıyla ve 45 cm boyunda ölümcül eğik kılıçlar olan *falcata*larla silahlanmış İspanyol süvarileri at sürmekteydi. 6500 Kelt ve İspanyol, 2400 Romalı atlı karşısında sayıca bire ikiden daha fazlaydılar. Nehir ile Roma piyadesi arasındaki dar alanda manevra için yer olmadığından her iki tarafın süvarileri attan inip yaya olarak savaştılar. Bu, eski tarz, çetin

ve göğüs göğse bir çarpışmaydı. Roma ordu tarihinin en kötü günü –Cannae Savaşı– başlamıştı.

150 yıldan biraz daha uzun bir süre sonra ve 482 kilometre doğuda, MÖ 48 yılının sıcak, nemli bir yaz günü, 6000 süvari hücum borusunun çığlığıyla Orta Yunanistan ovasına doğru ilerledi. Galya'dan İtalya'ya ve Yunanistan'a bir milletler mozaiği oluşturan iyi silahlanmış, iyi beslenmiş, iyi yönetilen süvariler, aristokratların ve kralların oğullarıydılar. Örme zırh ya da tunikler giyen, kuş tüylü tolgalar ya da keçe başlıklar takan, mızrakları ya da ciritleri savuran, uzun ya da eğri kılıçlar kullanan süvariler, onları düşmandan ayıran alanı dört nala aştılar. Karşı tarafta çoğunluğu Galyalı ve Alman olan bin süvari at binmekteydi. Saldıranlar bu atlıları sarmayı, düşmanın piyade kanadına yüklenmeyi ve ordusunu bir kargaşaya sürüklemeyi planlamışlardı. Süvariler çok-uluslu bir manzara oluşturmalarına rağmen bu bir Roma çarpışmasıydı. Sezar ile Pompeius arasındaki büyük içsavaştı ve onun en kanlı savaşı –Pharsalos Savaşı– yoldaydı.

Üç büyük savaş, üç etkileyici taarruz: Hollywood daha iyisini yapamazdı. Ama senaristlerin işi fatihlerin işinden daha kolay olurdu. Senaristler senaryoya bir doruk noktası yazmak için izleyicileriyle tartışmak zorunda değildir; izleyici bunu zaten ister. Sinema seyircisi bunalımı sever; askeri stratejistlerin hamlelerini kestirebilmek daha zordur. Bizim üç komutanımızın her biri başlangıçtaki aksiliklerin üstesinden gelmek için meydan savaşı aracılığıyla bir sonuca ulaşmak istiyordu ama düşmanı meydan savaşına girmeye mecbur etmek zorundaydı. Düşman, fatihin savaş alanında bir dev olduğunu kabul ederse, yıpratma savaşı ya da başka bir alanda bir karşı saldırı gibi dolaylı bir stratejiyi tercih edebilir.

Hasımlarını savaş alanına çekmek, İskender, Hannibal ve aynı şekilde Sezar için bir sorundu. İskender İssos'dan sonra Darius'un yeniden bir boy ölçüşmeyi kabul edeceğini ummuştu ama İskender'in Darius'un ne düşündüğünü bilme-

sinin yolu yoktu. Fabius'un stratejisinin ardından Hannibal planlarını Romalıları savaşa çekmek üzerine kurduysa da karar Romalılara kalmıştı. Dyrrachium'dan sonra Sezar ordusunu yeniden toparlayacağını ve Pompeius'u bir meydan savaşı yapmaya ayartacağını umduysa da Pompeius –başta– buna direndi.

Sonunda, düşman mecbur kaldı ve üç generalin her birinin umutlu oldukları savaşa girdi. Savaşların sonucu her bir adam için en büyük onurdu. İskender Gaugamela'da (331), Hannibal Cannae'de (216) ve Sezar Pharsalos'da (48) askeri tarihin en büyük meydan savaşlarını kazandı. Bu bölümde bu generallerin bunu nasıl yaptıklarını inceleyeceğiz. Generallerimizin bu savaşların sonuçlarını nasıl değerlendirdikleri bir sonraki bölümün konusu.

GAUGAMELA

Mısır'dan başlayıp Suriye üzerinden geçerek Babil'e ulaşan kervan yolu yaklaşık 1200 kilometredir. Makedon ve Pers ordularının bu büyük çarpışma için buluştukları yer, Zagros Dağları'nın eteklerinin güneyinde kalan sıcak ve tozlu Asya ovasındaki bu tarihi yolun hemen kıyısıydı.

Tutulma

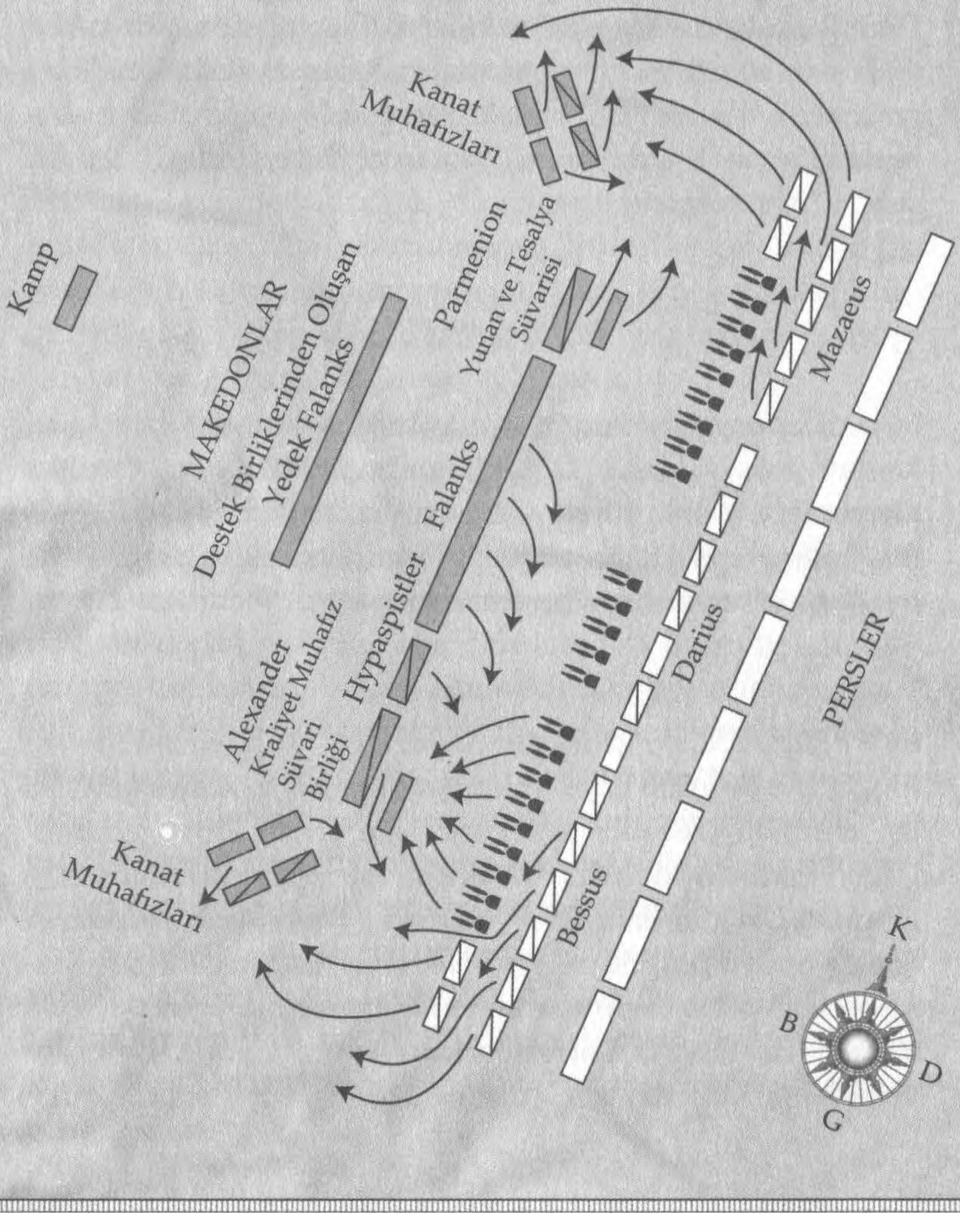
MÖ 1 Ekim 331, bir kader günüydü. Hatta Babil'in ünlü astrologları bile bu günü kaydettiler. Astrologlar, o sabah işgalci bir ordunun, büyük kralın askerlerini ağır bir yenilgiye uğrattıkları bir savaşı kaydettiler. Yıldızların bunu tahmin ettiğini söylüyorlar. On gün önce, 20 Eylül'deki ay tutulması –geceleyin Satürn ortaya çıkıp Jüpiter yok oldu ve batı rüzgârı esti– kralın batıdan gelen saldırganın ellerinde mahvolacağını önceden söyledi. İskender'in Darius'un karşısına çıkaracağı son orduyu yendiği 1 Ekim'deki Gaugamela Savaşı böyle sonuçlandı.

Gaugamela Savaşı, MÖ 330
İlk Hazırlıklar ve Başlangıç Hareketleri, MÖ 331

Piyade

Süvari

Savaş Arabası

İskender bu savaş için hevesliydi. Darius'u tekrar yere sermeyi, İssos'da başladığı işi bitirmeyi ve Asya Kralı olmayı ıımmaktaydı. Darius da çarpışmak için hevesliydi, ama niçin olduğu kuşkuludur. Darius, savaşa girmemekle daha iyi yapmaz mıydı?

Darius savaşa girmek yerine, çok kolay işleyecek yakıp yıkarak geri çekilme –İskender'in ordusu batıya doğru yürürken onu yiyecekten yoksun bırakma– politikasını izleyebilirdi. Bu sırada Pers süvari birlikleri, özellikle Makedonlar tedarik malzemesi aramak için küçük gruplara bölündüklerinde tehlikeli olan ani, beklemedik, vur kaç akınlarıyla saldırabilirdi. Yıpranan, aç, Pers saldırılarıyla dengesi bozulan ordu İskender'i geri dönmeye zorlayabilirdi. Doğru, İskender Darius'un kaybettiği Fırat Nehri'nin batısındaki eyaletlerin denetimini elinde tutacaktı ama Darius da doğuyu elinde tutacaktı.

Yakıp yıkarak geri çekilme stratejisi çok tehlikeliydi. Birçok kent, Darius için aç kalmak yerine ambarlarını İskender'e açmayı tercih edebilirdi. Sonunda pekâlâ bir kralın diğeri denli iyi olabileceğine karar verebilirlerdi. Darius'un, bu nedenle, bir başka savaşa girmeyi tercih etmek için nedenleri vardı. Üçüncü kere büyü yapabilecek biri vardıysa, o Darius'tu.

Darius, İssos'u izleyen sekiz ayı akıllıca kullanmıştı: Yeni bir ordu kurarak iyi bir yargı gücü sergilemişti. Yeni ordu daha önceki ordularından farklı olarak, neredeyse tamamen –mükemmel– bir süvari gücünden oluşmaktaydı. İskender'in zaferlerine rağmen Darius halen devasa bir imparatorluğu denetimi altında tutmaktaydı ve bu imparatorluk kullanılmayan kaynaklara sahipti. Orta Asya atlılarıyla ünlüydü ve Darius müthiş bir atlı grubu toplamıştı.

Atlılar engin Avrasya bozkırından gök gürlemeleriyle geldiler. Göçerlerin soyundan gelen bu atlılar at yetiştiriciliğiyle ve süvari taktikleriyle ünlüydüler. Darius'un en iyi süvarileri, Batı Hindistanlı süvarilerin ve (bugünkü Özbekistan'ın doğu

ucunda yaşayan) İskit savaşçılarının desteklediği Baktrialı ve Sogdlu (bugünkü Afganistan, Tacikistan ve Özbekistan'da yaşayan) binicilerdi. İskitler öyle ağır silahlanırlardı ki atları bile zırh giyerdi ama Orta Asya atları muhteşem dayanıklılıklarıyla tanınırlardı ve halen de öyle tanınmaktalar.

İskitler Makedonlarınki denli iyi silahlara sahiptiler ve zırhları daha iyiydi. Bazıları okçu olarak hak ettikleri bir üne sahiptiler. Diğerleri Makedon tarzı mızraklar, uzun kılıçlar ve kalkanlar taşırdı. Darius, İskitleri zor yoldan ne denli etkili olduklarını öğrendiği için getirmişti.

Bu olağanüstü, korkutucu ve amansız atlıların Bessos adında mükemmel bir komutanı vardı. Önemli bir soydan gelen Bessos, Baktria satrapı ve Darius'un akrabasıydı. Bessos İskender'in Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'yle mukayese götürür seçkin bir güç oluşturdu.

Darius'un sorunu piyadeydi. MÖ 311'de son moda ordu dengeli bir piyade ve süvari karışımını gerekli kılmaktaydı. İskender'in ağır piyadeleri, örneğin, süvari saldırısının darbe gücünü artırırken onu cepheden saldırılardan korurdu. Gaugamela'da İskender'in yaklaşık 40.000 piyadesi vardı. Ama Darius etkili olmayan piyadeyle idare etmek zorundaydı: İskender, Perslerin alışıldık ağır piyade kaynağı Yunanlı paralı askerler temin etmesinin önünü kesmişti. Darius iki bin Yunanlı paralı asker ve İskender'in piyadelerinin sayısıyla mukayese götürmeyecek 2000 seçkin Pers piyadesiyle idare etmek zorunda kalacaktı.

Darius'un İskender'in ölümcül süvari taarruzunu yavaşlatmak için iki başka umudu vardı: filler ve tırpanlı savaş arabaları. Her ikisi de çok umut verici değildi. Darius'un Gaugamela'da on beş fili vardı. Bunlar Darius'u İskender'in süvari saldırısından koruyabilirlerdi ama Darius'un askerleri bu hayvanları idare etmek için gereken eğitimden yoksun olduklarından filler büyük bir olasılıkla kampta kaldı. Darius Gaugamela'ya tırpanlı savaş arabaları getirmişti. Bu acımasız

görünümlü makinelerin her iki tarafı sivri uçlu demirler, mızrak uçları, bıçaklar ve tırpanlarla doluydu. Yine de geçmişteki deneyim disiplinli asker birimlerinin onlardan gelen her türlü tehdidi savuşturabildiklerini göstermişti.

Bütün yük Darius'un süvarilerinin üzerindeydi. Dolayısıyla Darius süvarilerin sayısını artırdı. İskender'in 7000 süvarisi vardı. Darius'un süvarisinin sayısı bilinmemekle birlikte, daha fazla olmasa bile muhtemelen İskender'inkinden en az üç kat fazlaydı: 25.000 akla yatkın bir tahmindir.

En sonunda Darius uygun bir savaş alanı seçip düşmanı burada savaşa çekmek için elinden geleni yaptı. Neredeyse hiç fundalık çalılık bulunmayan ve Darius'un mühendislerinin birkaç alçak tepeyi düzledikleri açık bir düzlük seçti: Savaş arabaları ve süvarisi İssos'da sahip olmadığı manevra alanına sahip olacaktı. Darius direniş yeri olarak Asur'u (Irak Kürdistan'ını) seçti. Bölge düzlükler, yiyecek bolluğu sunmaktaydı ve İskender'in güneye ve doğuya –Darius'un batı başkenti Babil'e (bugün Bağdat'ın yakınında) ve onun ötesindeki Pers anavatanına– yürüyüşünün muhtemel rotası üzerindeydi.

Darius süvarisine düşmanı iki kanattan sarma imkânı verdi. Pers süvarisi İskender'in ordusunu her iki yönden saracak ve boğacaktı. Plan buydu: Sorun Perslerin bu planı nasıl uygulayacaklarıydı? İskender planı durdurmak için bir dizi karşı harekette bulanabilir miydi?

Makedonya kralının cephesine gelince, o şimdiye kadar yönettiği en büyük orduyu savaş alanına sürmekteydi. Bunlar tecrübeli güçlerdi ve eski zaferlerin yüksek moraline sahiptiler.

331 ilkbaharının başlarında İskender ve adamları Mısır'dan kuzeye doğru yöneldiler. Tir'de durduktan sonra içeri doğru yürüdüler. 1 Ağustos civarında bir Pers alayı Makedonları Thapascus'dan (bugünkü Suriye'nin kuzeyinden) Fırat Nehri'ni geçerken izlediyse de, onları durdurmak için hiçbir

şey yapmadı. Aslında Persler sanki İskender'e 480 km doğuda ordusuyla birlikte bekleyen Darius'u işaret ediyorlarmış gibi görünmekteydiler. İskender doğuya doğru ilerlerken Makedonların yakaladıkları Pers keşif erleri Darius'un İskender'in Dicle Nehri'ni geçmesini engellemeyi planladığı yanlış bilgisini verdiler. İskender hızla Dicle Nehri'ne gitti ama orada hiç kimseyi bulamadı. Dicle Nehri zorlukla olsa da geçilebilirdi; İskender'in adamları karşı kıyıya vardıklarında şiddetli bir akıntı onları zorlamıştı. Yine de Persler düşmanın yiyeceğe ulaşmasını engellemek için ekini yakmak dışında hiçbir şey yapmadılar. Eylül'ün ortasıydı.

Persler yaklaşık 120 km ötede, Darius'un seçtiği savaş alanında bekliyorlardı. Muhtemelen Gomel Nehri ile düzlükte en yüksek noktası 900 metreye ulaşan Cebel Maklab Tepeleri arasında bir yerdeydiler: ya tepelerin kuzeyinde, küçük Tell Gomel kasabasının yanında ya da Karakoş kentinin (bugünkü El Hamdaniya yanındaki tepelerin güneyinde) yakınındaki tepelerin güneyinde. Her iki durumda da arazi benzer, aşınmış tepelerin arasında uzanan oldukça düz bir geniş alandı.

İskender Dicle Nehri'ni geçtikten sonra ordusunu iki gün dinlendirdi. Ardından 20 Eylül gecesi tutulma oldu. İskender yürüyüşü ertesi sabah başlatmaya karar verdiyse de, adamları tutulmadan korkmuşlardı. İskender yürüyüşe geçmek yerine hayvanlar kurban etti ve askerlerini tutulmanın kendileri için değil Persler için kötü alamet olduğuna inandırmak için bir kâhin çağırdı. İskender iyi bir lider olarak adamlarının ruh haliyle ilgileniyordu.

Yine de izleyen günler askerlerin korkularını yeniden uyandırdı. Dokuz günlük yürüyüş ve dinlenme Makedonları bulundukları yükseltiden düzlüğü savaş düzeni içinde dolduran, yaklaşık 6 km uzaklıktaki Darius'un ordusunu açık bir biçimde görebildikleri Cebel Maklab'a getirdi. Bu devasa ordu, İskender'i ve kıdemli komutanlarını savaşı bir gün erteleyecek denli duraksattı.

İğneyle Savunma

Ertesi gün İskender eşliğinde hafif piyadesi ve Kraliyet Muhafız Süvari Birliği olmak üzere çıktığı keşif gezisinde bütün savaş alanının çevresinde at bindi. Ardından savaş taktiklerini daha iyi hale getirmeye kafa yordu. Planı kazanan formülü tamamen değiştirmek değildi. Makedon savaş düzeninin merkezine dokunmadıysa da onu Darius'un büyük ve güçlü süvarisinin kuşatmasına karşı koruması gerekmekteydi. Usta bir taktikçi olan İskender, Darius'un planlarını çözdü ve onlara karşılık vermenin bir yolunu buldu.

Pers hattı ova boyunca kilometrelerce uzanmaktaydı. Darius seçkin Pers piyadelerinin ve Yunanlı paralı askerlerin koruduğu merkezdeki geleneksel yerinde duruyordu. Elli tırpanlı savaş arabası ve on beş fil (fiili savaşta yer almayacaklardı) onun önüne yerleştirilmişti. Suriye'nin eski satrapı Mazaeus'un komuta ettiği sağ kanat Suriye'den, Mezopotamya'dan (Irak) ve İran'ın mükemmel atlılar yetiştiren bazı kısımlarından gelen süvarilerden oluşmaktaydı. Mazaeus'un elli tırpanlı savaş arabası vardı. Baktria satrapı Bessos'un komuta ettiği sol kanat yüz tırpanlı savaş arabasının yanı sıra doğulu büyük süvari birliklerini içermekteydi. Bu kanat Perslerin en güçlü unsuruydu ve İskender'in kendi sağ kanadındaki en iyi askerleri karşılayacaktı. Pers piyadesi savaşta önemli bir rol üstlenemeyecek kadar zayıf olduğundan geride durmaktaydı.

İskender'in de görebildiği gibi, hasmının İssos'dakinden daha büyük, süvari bakımından güçlü olsa da piyade bakımından zayıf bir ordusu vardı. İskender, bu stratejik koşullarda Darius'un savunmada kalacağını anlamıştı; Darius düşmana kendi üzerine gelmesi için meydan okudu. Taktik koşullar gereğince Darius'un saldırıya geçmesi gerekti: Darius ilk saldıran olmak zorundaydı.

Süvari, Preslerin en güçlü yanıydı. Savaşın başında canlı ve motive olan Darius'un atlıları düşmanı ezebilirdi. Ama Darius ilk önce İskender'in saldırmasına izin verseydi, parlak

savaş makinesinde çatlaklar oluşma tehlikesini göze alacaktı. Darius'un ağır piyadesi, İskender'in cepheden bir saldırısını karşılamak için yeterli, ama geri dönüp karşı saldırı başlatmak için yetersizdi.

Darius'un sayısal üstünlüğü onun İskender'i her iki taraftan kuşatmasına olanak tanıdı. Darius'un savaştaki en iyi hamlesi İskender'in iki kanadını güçlü süvarisiyle kuşatmasıydı. Süvariler işlerini yaparlarsa, Makedonya ordusunun geri kalanını savunmasız bırakacaklardı ve kesinlikle saldıramaz hale getireceklerdi. İskender Perslerin süvari darbesini savuşturup kendisinin karşı saldırıya geçmesine olanak tanıyacak bir plan bulmak zorundaydı. Ayrıca kanatlarını hattını merkezi zayıf düşürecek denli zayıflatmadan korumalıydı. İskender'in çözümü, yeni, esnek bir düzendi.

İskender ordu birliklerini ilk bakışta göze tanıdık gelen bir model oluşturacak biçimde dizdi. Merkezdeki geleneksel yerini alan falanks formasyonundaki Makedon piyadesi hatta boşluk açılmayacağını sağlama alan seçkin hafif piyade birlikleriyle (*hypaspist*) Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'ne bağlanmaktaydı. Solda biri Tesalyalılardan diğeri Yunanlılardan oluşan iki süvari birliği bulunmaktaydı. Her zaman olduğu gibi İskender ordusunun sağ kanadının komutasını aldı ve sol kanadın başına Parmenion'u koydu.

Bununla beraber bu orduyu farklı kılan şey hemen hemen dikdörtgen biçimli bir dizi ilave formasyondu. Bu formasyonlar ordunun her iki yanına kanatları korumak amacıyla yerleştirilmişti. Bu kanat muhafaza formasyonlarının her birinin cephesi ordunun ön cephesiyle yaklaşık kırk beş derece açı yapacak biçimde konumlandırılmıştı. Her bir formasyon bir dizi basamak gibi düzenlenmiş çeşitli piyade birliklerinden oluşuyor ve bir süvari perdesiyle savunuluyordu. Dikdörtgenin arkası, ön cephenin arkasında ona koşut konumlanmış ikinci bir piyade takımından meydana gelmekteydi. Bu takımın görevi dönüp yandan gelecek tehditleri karşılamaktı; Pers atlılar dikdörtgenin çevresindeki bütün yolu geçebilirlerdi.

İskender bu formasyonların arkasında değil ama kenarlarında savaşmayı planlamıştı. Pers süvarisini ordusunun iki kanadındaki bu savunma formasyonlarıyla bir savaşa çekme isteğindeydi. Bu süvari ve piyade karışımı formasyonlar iğneli bir savunma oluşturmaktaydı. Kendi atlılarının arkasına saklanmış piyade savaş sırasında ortaya çıkıp çarpışmaya katılacaktı. Okçular ve ciritçiler dahil olmak üzere hafif silahlı askerler –özellikle İskender'in kendisinin bulunduğu ve en iyi askerlerini koyduğu sağ kanadı– Perslerin süvari sayısındaki üstünlüğünü hızlı ve amansız bir biçimde dengelediler.

İskender Pers süvarisinin her iki kanada yüklenmesinin düşman hattında boşluk yaratacağını tahmin etti. Kendi seçkin Kraliyet Muhafız Süvari Birliği ile Makedon falanksının ortak bir taarruzuyla boşluğu yarmayı planladı. Ne var ki bu sırada en zayıf kanadı, Parmenion'un yönetimi altındaki sol kanat şiddetli Pers saldırısı karşısında çökmeye başlayacaktı. İskender kendisini sağ kanatta Perslerin Parmenion'u tamamen ezmeden önce onun yardımına gitmek için hızla üstünlük sağlaması gereken zamana karşı bir yarışın içinde bulacağını biliyordu.

Kısacası İskender bir komutan olarak olağanüstü kararını sergiledi. Mükemmel, ortak-ordu gücünü aldı ve –hemen orada– onu daha iyi bir hale getirdi. İçgörü denli atiklik de sergiledi. Her şeyin ötesinde, bu gözü peklik isteyen bir uygulamaydı.

Savaş planını hazırlayan İskender, yüksek rütbeli subaylarını bir toplantıya çağırdı. Onlara bir eyalet ya da bir ülke için değil bütün "Asya"nın denetimi –yani Pers İmparatorluğu– için savaştıklarını söyledi. Israrla katı disiplinin, ilerlerken sessiz olmanın ama saldırıyı bağırışlarla ve savaş çığlıklarıyla haber vermenin önemi üzerinde durdu. İyi bir komutan olarak askerlerine yemek vererek ve geceleyin iyi uyumalarını sağlayarak onların moraliyle yakından ilgilendi. Kendisi de dinlendi ama bir kaynağa göre önce Korku tanrısına kurban kesti.

Karşı cepheye gelince; Darius Makedonların geceleyin saldırmasından çekindiğinden bütün gece boyunca adamlarını görev yerlerinde tuttu. Darius düşmanın ne zaman ve nereden saldırabileceğini bilmediğinden orduyu korumak için ufak bir nöbetçi güce güvenemezdi. Persler sabahı savaşta onlara hiç yardımcı olmayacak biçimde yorgun karşıladılar.

Şafak vakti, İskender en iyi zırhıyla belirdi ve atıyla hatları baştanbaşa dolaştı. Süvari mızrağını sol eliyle tutarken sağ elini kaldırıp tanrılara seslendi. Anadolu'da ve Mısır'da kâhinler onun Zeus'un oğlu olduğunu ilan etmişlerdi. İskender, bu düşünce markasını güçlendirirken onu desteklemek için hiçbir şey yapmamıştı. Bazı Yunanlılar zaten önceki fatihleri yarı tanrılar olarak övmüşlerdi ve İskender onlara üstün gelmişti.

İskender hatların arasında atıyla dolaşırken, tanrılardan, gerçekten Zeus'un oğluysa, Yunanlıları korumalarını ve onlara güç vermesini istedi. Söylenenlere bakılırsa, tam o sırada bir kartal İskender'in üstünde belirip Perslere doğru uçtu.

Savaş başlamak üzereydi.

Kartal Pençeleri

Gaugamela'yı yeniden canlandırmak zor. Savaş hatları kilometrelerce uzandığından tek bir kişi her şeyi göremezdi. Düz ve özelliksiz manzara hatırlamaya yardımcı olacak işaretler sunmamaktaydı. Her iki taraf da karmaşık taktiklerle meşguldüler. Her iki tarafın süvari taarruzları toz bulutlarını ayağa kaldırdı. Kaynaklarımız mükemmel olsaydı bile savaşı betimlemek zor olacaktı ki bizim kaynaklarımız da zaten kusurlular.

İskender savaşa sağa doğru yürüyerek, Pers ön cephesine doğru eğik bir açıyla hareket ederek başladı. İskender Pers, hattının sonuna doğru yaklaştığında, Darius İskender'in kendi tırpanlı savaş arabaları için yumuşatılmış zeminden uzaklaşacağından endişelenmeye başladı. Böylece Darius Baktria

ve İskit süvarilerini Bessos'un yönetimi altında İskender'in sağ tarafından dolanıp onun yürüyüşünü durdurması için gönderdi.

Borular öttü, savaş çığlıkları atıldı. İskender, sağ kanat muhafaza formasyonunun ön kenarına taarruz etmesini emretti; bu, Perslerin kolaylıkla püskürttüğü, yem vazifesi gören küçük bir birlikti. Bessos'un süvarisinin kalanı saldırarak korkunç manzaraya katıldılar. Ama savaş tam olarak İskender'in istediği yerde, kendisinin sağ kanat muhafaza formasyonu çevresinde gelişiyordu. İskender Bessos'un süvarilerini imha edemediyse de, durdurdu.

Bu sırada, Darius tırpanlı savaş arabalarına düşmana yüklenmelerini emretti. Ama Makedonlar hazırlıklıydılar. Makedonya'nın sağındaki ve merkezindeki okçular ve ciritçiler ateş açtılar; bazı durumlarda bunlar gerçekten dizginleri ele geçirdiler ve sürücüleri yıktılar. Bazı savaş arabaları hattı geçti, ama Makedon piyadesi zaten hatta boşluk oluşturmak ve savaş arabalarının geçmesine izin vermek üzere eğitilmişti. Savaş arabaları en azından Makedonya'nın sağında fazla başarı elde edemediler. Muhtemelen savaş arabaları Makedonya'nın en zayıf kanadı, Mazeus'un öncülüğünü yaptığı bir başka Pers süvari taarruzunun Parmenion'un Tesalyalı süvarilerini dövdüğü sol kanadına fazla zarar vermediler.

Bu sıralarda Pers hattında, sol ve merkez arasında Bessos'un altlılarının ayrılmasının neden olduğu bir boşluk ortaya çıktı. İskender anı yakaladı. Seçkin Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'ni kama biçimine soktu, Makedon falanksına onun yanında ilerlemesini emretti. Savaş çığlıkları yükseldi ve saldırdılar. Düşman hattındaki boşluktan daldılar ve korumasız kanadını ezip geçtiler. Kaynaklar bu sahneyi canlı bir biçimde betimlemekteler: "kısa bir zamanda savaş göğüs göğse bir çarpışma haline geldi. İskender'in çevresindeki süvariler ve İskender'in kendisi süvari mızraklarıyla askerlerin yüzünü hedef alarak sert ve acımasız biçimde düşmanı sıkıştırdılar.

Süvariler Perslere darbe indirdi ve sıkı biçimde kümelenmiş ve uzun kargılarla silahlanmış Makedonya falanksı da onları yere yıktı."[1]

İssos'da olduğu gibi hedef Darius'tu. Kralı öldür ya da esir al ve savaşı kazan: İskender'in planı buydu. Adamlarının durdurulamaz ilerleyişi sayesinde bu da başarıya ulaşacaktı ama Darius dönüp kaçtı. Darius korkak değildi; bir başka gün savaşmayı ummaktaydı.

Ayrıca savaş bitmemişti; bir süreliğine savaş alanındaki bir başka yerde Darius'a yeniden savaşma olanağı sunacakmış gibi göründü. Bessos'un saldırısının Pers hattında boşluk açması gibi İskender'in saldırısı da Makedonya'nın merkezinde ve solunda bir ya da birden çok boşluk açtı. Şimdi Pers ve Hint süvariler bu boşluklardan içeri girmekteydiler. Bunlar Mazaeus'un Parmenion'un zaten savaşmakta olan birlikleriyle girdiği çarpışmaya katılmak için değerli bir fırsat yakaladılar.

Parmenion bu sırada İskender'e yardımını isteyen bir mesaj yolladıysa da, mesaj muhtemelen İskender'e hiç ulaşmadı. Savaş alanı bir kaostu ve büyük bir ihtimalle İskender Darius'un peşini bırakmıştı. Darius'un kaçışı, bir kaynağa göre, "düşenlerin inlemelerinin, atların toynak seslerinin ve kırbaçların sürekli şaklayışlarının hâkim olduğu ... bir ortamda"[2] gerçekleşti. Kaçış Makedonların izlemesini zorlaştıran kalın bir toz dumanı da kaldırmış olmalı. İskender sol kanadına döndü.

İskender Parmenion'un saldırının üstesinden geleceğine bahse girseydi haklıydı. Yaşlı adamın geçmişi zor çarpışmalardaki direnişiyle doluydu ve onun Tesalyalıları gözü pekti. Bu sırada Pers ve Hint atlılar Makedonya'nın soluna yüklenen Mazaeus'a yardım etmek yerine İskender'in hatlarının çok gerisindeki kampını yağmaladılar. Mazaeus'a yardım etme fırsatını sırf arkadaki Makedon piyadesinin geri dönmesi için boşa harcadılar.

Pers süvarileri öyle ya da böyle Darius'un savaş alanından kaçtığını öğrendiklerinde savaşmayı bıraktılar. Bozguna uğ-

ramadılar: atlarını sürüp sonunda Parmenion'a doğru hareket geçen İskender'in Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'ne darbe indirdiler. Sonuç günün en sıkı süvari çarpışması oldu. Bu çarpışmada süvari çarpışmasının kuralları olan olağan mızrak atışlarının ya da dönüş hareketlerinin hiçbiri söz konusu olmadı.[3] Bu askerlerin kaçıp hayatlarını kurtarmaya çalıştıkları bir arbedeydi. İskender'in Muhafız Süvarilerinden altmışı yıkıldı ve İskender'in yakın arkadaşı Hephaestion dahil olmak üzere üç kıdemli subay yaralandı.

Bunun, savaşın sonucunu değiştirecek bir etkisi olmadı. İskender Darius'u kesin bir yenilgiye uğratmıştı. Persler başarısız olmuştu. Darius düşmanı at sırtındaki gücün ezici düzeniyle karşı karşıya gelmeye zorladığı kendisinin seçtiği savaş alanına yönlendirmişti. Ama Makedonlar savaş alanına eski dünyanın özgüveni ve deneyimi en yüksek noktada olan en çok yönlü ordusunu sürmüşlerdi. Makedonların olağanüstü komutanları vardı: Sözgelimi Parmenion düşmanın darbesini sindiren ve Makedon sol kanadını bir arada tutan gizli bir kahramandı. Makedonların altyapıda bariz bir üstünlükleri vardı.

İki ordu arasındaki başlıca fark –sonucu belirleyen üstünlük– İskender'in bir general olarak üstünlüğüydü. Hem savaşa hazırlanmada hem de çarpışmanın sıcağında İskender kendisinin Darius'un ustası olduğunu gösterdi. Stratejik sezgisini sergileyerek düşmanın savaş düzenini uzman bir gözle dikkatli bir biçimde inceleyip kolayca taktiklerini yeniden düzenledi. Savaşın sıcaklığında soğukkanlılığını koruyup doğru yerde ve zamanda sonucu belirleyecek darbeyi vurmayı amaçladı. Doğru, her şey plana göre gelişmedi: Darius kaçtı, Makedon hattı bozuldu, kayıplar az değildi. Ama sonuç İskender'in başarılarını taçlandırdı. Darius iyi bir generaldi ama İskender askeri bir dehaydı.

Savaştaki ölü sayısı kesin değildir. Kaynaklar muhtemelen İskender'in kayıplarını azaltıp Darius'unkileri şişirmekteler: tahminlere göre Makedonlar 100 ila 500, Perslerse 40.000 ila

300.000 arasında insan kaybettiler. Gaugamela acımasız bir savaşa şahitlik ettiyse de, bazıları muntazam düzenlerini koruyan birlikler halinde olmak üzere birçok Pers kaçtı. Pers kaybı az değildiyse de devasa da değildi.

Gaugamela İskender'in en büyük savaş alanı zaferiydi. Bu zafer Pers İmparatorluğu'na karşı çetin savaşın sonunu işaretledi. Böylelikle artık Mezopotamya ve İran da ayaklarının dibinde uzanmaktaydı.

Darius ilk başta en yakın, yaklaşık 97 km güneydeki Arbela'ya (bugün Erbil) kaçtı. Sonra yanında kraliyet muhafızlarından ve paralı askerlerinden kalanların yanı sıra hayatta kalan Bessos'un süvari birlikleri olmak üzere Batı İran dağlarına doğru yöneldi. Mazaeus ve hayatta kalan adamları Babil'e kaçtılar.

Savaştan sonra İskender de Arbela'ya gitti. Arbela'da adamları ona "Asya Kralı" diye tezahüratta bulundular. Artık bu yalnızca bir iddia gibi görünmemekteydi: gerçekti. İskender Arbela'da kraliyet nişanı olarak hükümdarlığı simgeleyen tacı –bir tören giysisi baş bağı– taktı. İskender üç hafta sonra, Mazaeus'la bir antlaşma yaptıktan sonra bu kez resmi olmak üzere yine kendisine kral diye tezahüratta bulunulduğu Babil'e girdi.

Ama savaş sona ermemişti. Darius halen İran'ı ve Orta Asya'yı denetimi altında tutmaktaydı. İskender yalnızca onu yakalamak zorunda değildi, aynı zamanda Asya kralı olarak yeni kraliyet unvanını kabul ettirmek zorundaydı. İskender Darius'u eski krala sadık kalan Pers seçkinlerini yanına çekmek için de ele geçirmek istiyordu. Diğer türlü, İskender diğer milyonlarca metrekarelik toprağı zor yoldan tepeleri ve vadileri kana bulayarak fethedecekti. Ya da "Asya Kralı"nın Doğu İran'ı ve onun ötesindeki eyaletleri denetimi altında tutmadığını kabul edecekti.

İskender ordusunun desteğine bel bağlayamazdı. Komutanları ve adamlarının birçoğunun bildiği kadarıyla savaş he-

men hemen bitmişti; yalnızca Persler'in kraliyet başkentinin ele geçirilmesi işi kalmıştı. Uzakdoğu'yla ilgilenmemekteydiler. Yalnızca Perslerin eski imparatorluğunun olabildiğince büyük bir kısmını Makedonya'dan yönetebildikleri kadar yönetmek istiyorlardı.

İskender Gaugamela'daki zaferinin meyvelerini toplayacaksa bu sorunları çözmesi gerekecekti.

CANNAE

"Tablo arazi" ya da *Tavoliere* zengin, tarıma elverişli toprakları olan ve İtalya'nın güneydoğusunda 1900 kilometre boyunca uzanan çok geniş bir ovadır. Ova tarihöncesi zamanlarda okyanusun parçası olsa da, Hannibal ile Romalıların bölgenin güney ucu Cannae'de karşılaştığı 216 yazında toprak kupkuruydu.

En Büyük Kara Savaşı

Cannae Savaşı'nın tarihi MÖ 2 Ağustos 216, insanlık tarihinin en korkunç günlerinden biriydi. Cannae'de o Ağustos günü –atom bombası şöyle dursun, barutun bile mevcut olmadığı o çağda– neredeyse iki bin yıl sonra Hiroşima'da ölenler kadar çok insan öldü (Hiroşima'daki kayıp sayısı radyasyon hastalığı nedeniyle zaman içerisinde daha da yükseldi.) Cannae'de ölüm saçan aletler kılıçlar, mızraklar, sapan taşları, atların çifteleri, binlerce kilometre yürümenin verdiği yorgunluk, güneş çarpması, bitkinlik, terör ve hatta umutsuzluktu.

Kaldıraç Archimedes için ne idiyse Cannae de Hannibal için oydu. Cannae'de Hannibal'den sayıca iki kat üstün olan Romalılar, savaşa istedikleri zaman ve istedikleri yerde girdiler. Yine de Hannibal onları mahvetti.

Fatih Hannibal yaklaşık 48.000 Romalıyı öldürdü ve 20.000'ini esir aldı; yalnızca 15.000 Romalı kaçabildi. Roma-

Cannae Savaşı
MÖ 216

Aufidus Nehri Ağzı

Adriyatik Denizi

Asıl Roma Kampı

K

B D

G

Küçük Roma Kampı

Barletta

Aufidus Nehri

Cannae

Hannibal'in Kampı

1 2 3

4 5 6 5 7

0 1 2 mil

0 1 2 kilometre

Romalılar
1. Roma Süvarisi(Aemilius Paullus)
2. Lejyonlar
3. Müttefik Süvari (Varro)

Kartacalılar
4. Ağır Süvari (Keltler ve İspanyollar)
5. Libyalılar
6. Keltler ve İspanyollar
7. Hafif Süvari (Numidyalılar)

lılar Hannibal'in yaklaşık 50.000 adamından 6000 ila 8000'ini öldürdüler. Romalılar askerlerinin yaklaşık yüzde 75'ini kaybettiler: Roma ordusunun yarısından biraz fazlası imha edildi, diğer çeyreği esir alındı. Kartacalılar askerlerinin yaklaşık yüzde 10 ila 15'ini kaybettiler. Bu, bütün zamanların en orantısız zaferiydi.

Şüpheciler zaman zaman Hannibal'in dehasını önemsiz göstermekteler. Savaşı Hannibal'in kazanmadığını, Romalıların kaybettiğini savunmaktalar. Bunda hakikat payı bulunmaktadır. Romalıların hataları olmasaydı Cannae bir Roma felaketi değil ama bir yenilgisi olacaktı. Yine de Hannibal'in dehası olmasaydı Cannae bir Roma zaferi olabilirdi.

Bu tartışmalı savaş nasıl gerçekleşti? Hem Romalılar hem de Hannibal bu savaşı istedi. Hannibal, Ticinum, Trebia ve Trasimenus Gölü'nde olduğu gibi, düşmanı yeneceğinden yine emindi. Hannibal'in kışkırtmalarının tahrik ettiği Romalılar Fabius'un savaştan uzak durma politikasını bir kenara attılar. Hannibal MÖ 217'de kurnaz bir matador edasıyla rakibini kışkırttı ve kızgın Roma boğasını artık savaşa direnemeyeceği bir noktaya getirdi.

MÖ 216 yılının yeni konsülleri Gaius Terentius Varro ve Lucius Aemilius Paullus, Fabius'un politikasından ayrıldılar; savaşacaklardı. Bu savaşı muazzam bir balyoz gücüyle, Romalıların şimdiye kadar oluşturdukları en büyük ve ilk defa her iki konsül tarafından yönetilen bir orduyla yapacaklardı (genellikle konsüller ayrı orduları komuta ederlerdi). Konsüller deneyimsiz olsalar da, sayıların katıksız gücüyle yenmeyi umdular. Savaş kazandıran bir hamle istediler.

Ama bu Ağustos ayındaydı. İlkbaharda daha küçük bir Roma ordusu Hannibal'i zaten izlemeye başlamıştı.

Hannibal Romalıları peşine takmıştı. Romalıları Apulia'nın kuzeyindeki Luceria (bugünkü Lucera) çevresindeki tepelerden Cannae'deki denizin yanında bulunan düzlüğe çekmişti. İronik bir biçimde, eski dünyanın en büyük kara savaşı gerçekte bir deniz kenarında meydana geldi. Cannae bugünkü

kıyı şeridinden içeri doğru kuş uçuşu 8 kilometre boyunca uzanır. Hannibal, Cannae tepesinden mavi Adriyatik'i açık bir biçimde görüyor olmalıydı. Denizin esintisini hissedebilir ya da kırlangıçların gökyüzündeki incelikli süzülüşlerini seyredebilirdi.

Hannibal ayrıca Cannae hisarını ele geçirerek zaten indirmiş olduğu darbe hakkında düşünebilirdi. Roma buraya geçici bir ikmal deposu kurmuştu ve depodaki tahıl ve başka levazımlar artık Kartacalılarındı. Daha önemlisi Cannae stratejik bir konuma sahipti.

Apulia süvari ülkesi olduğundan Hannibal için mükemmeldi. Cannae'ye yaklaşık 16 km uzaklıkta Roma'nın önemli müttefiki, tarlaları artık Hannibal'in adamlarınca talan edilen Canusium bulunmaktaydı.

Cannae, Apenin Dağları'nın uzak yamacından Adriyatik Denizi'ne doğru akan Aufidus (bugünkü Ofanto) Nehri vadisindedir. Aufidus Vadisi İtalya Yarımadası'ndan İtalya'nın batı kıyısındaki stratejik öneme sahip Napoli Körfezi'ne geçiş noktaları sunmaktadır. Hannibal Cannae'yi ele geçirerek bir Roma müttefikine (Canusium) tehdit oluşturdu ve başka müttefik şehirleri tehdit etme yolunu da açmış oldu. Roma karşılık vermek zorundaydı. Verdi de; Varro ve Paullus birliklerini Cannae'ye getirdiler. Apulia'da bulunan o daha küçük ordunun katılmasıyla Romalıların savaşçı sayısı 86.000'e ulaştı. Hannibal'in asker sayısı yaklaşık 50.000 idi.

Cannae çevresinde Aufidus Nehri iki tepe silsilesi arasından geçer ve Cannae hisarının kuzeyinde, tepeler alçalır, vadi açılır ve burada savaşa çok iyi hizmet edebilecek geniş, hafif eğimli bir düzlük vardır. Tarihçilerin çoğu savaş alanı olarak burayı belirlemiştir, ama tepeler arasındaki çukur yer için de aynı iddiada bulunulabilir.

Savaştan önceki gün, iki taraf manevra yaptı. Romalılar Cannae'nin yakınına ulaştıklarında muhtemelen Aufidus Nehri'nin sol kıyısında (kuzey tarafında) kamp kurdular. Hannibal,

sağ kıyıda, Cannae hisarının dibinde kamp kurdu. Romalılar Hannibal'i nehrin kendi taraflarındaki küçük bir kampla tehdit ettiler ve Hannibal buna kampını sol kıyıdaki Roma tarafına taşıyarak karşılık verdi. 1 Ağustos'ta Hannibal Romalılara savaş için meydan okuduysa da Romalılar kabul etmediler. Ertesi gün Romalılar nehri yine geçtiler ve Hannibal'in meydan okumasına karşılık verdiler.

Bu incelikli tavuk oyununu ne açıklamaktadır? Olası bir açıklama, iki konsülün başkomutanlığı günlük olarak sırayla üslendikleri Roma komuta sistemidir. Eski kaynaklar 1 Ağustos'ta komutanlık yapan Paullus Hannibal ile bir meydan savaşına tutuşmayı göze almazken 2 Ağustos'ta komutanlık pozisyonuna geçen Varro'nun tehlikeyi göze aldığını söyler. Büyük bir ihtimalle Romalılar süvari için biraz daha az uygun olan sağ kıyıda savaşmak istediler. Bölge yer yer hafif bayırdı ve bu bayırlar manevra için sol kıyıdan daha az yer sunmaktaydı.

Her iki durumda da 2 Ağustos günü şafak sökmeden kısa bir süre önce –yani yaklaşık olarak 04:30'dan önce– Varro çadırının önündeki direğe kırmızı bayrağı çekti; bu geleneksel Roma savaş simgesiydi. Kaynaklardaki gerginlik iddialarına rağmen, diğer konsül Paullus'un tam bir işbirliği yapmış olması büyük bir olasılıktır. Roma lejyonlarını yolladı ve onlar düşmanı buldular. Şan günü gelmişti. Güneş doğar doğmaz –06:00'da– Varro her iki kamptan gelen adamlara öncülük yapmaya başladı. Varro askerleri ana kamptan Aufidus Nehri'ni geçirip daha küçük Roma kampından askerlerin kendilerine katıldığı sağ kıyıya götürdü. Hannibal, kendi güçleri hazır olduğu için alçak bir tepeye tırmandı ve Romalıların savaş düzeni alışlarını seyretti.

Romalılar, Roma ana kampını korumak, Kartaca kampını tehdit etmek ve böylece Hannibal'i zaten az olan muhafız asker sayısını daha da azaltmaya zorlamak için geride on bin asker bıraktılar. Böylece Roma adına savaş alanında 76.000

asker –70.000 piyade ve 6000 süvari– yer aldı. Bu 70.000 piyadenin muhtemelen 50.000'i ağır, 20.000'i hafif piyadeydi. Süvarilerin muhtemelen 2400'ü Roma yurttaşıyken, 3600'ü Roma'nın İtalyan müttefiklerindendi.

Öbür tarafa dönersek, Hannibal Cannae'ye 50.000 savaşçı getirmişti: 40.000 piyade ve 10.000 süvari. Bu rakamların muhtemel dağılımı şöyledir: 10.000 süvarinin 2000'i İspanyol, 4000'i Kelt ve 4000'i Numidyalıydı. 40.000 piyadenin 32.000'i ağır ve 8000'i hafif silahlıydı. Ağır piyade 8000 Libyalı, 4000 ila 6000 İspanyol ve 18.000 ila 20.000 Kelt'ten oluşmaktaydı.

Her iki taraf Cannae'de zemini inceleyecek ve savaş için planlarını yapacak denli uzun kaldı. Her iki taraf kendi üslubuna göre savaştı. Roma planını kaba basitlik belirledi. Hannibal'in ordusu, hasmını saldırısının gerçek hedefini yanlış anlaması için sahte bir bakışla ya da yanıltıcı bir el hareketiyle oyuna getiren bir güreşçinin kurnazlığıyla hareket etti.

Romalılar piyadelerini alışılagelmiş şekilde paralel formasyonda dizdi. Roma ordusunun cephesi güneye bakıyordu. Sağ kanatta, nehir tarafında, Roma ağır süvarisi ve sol kanatta müttefik ağır süvari bulunuyordu. Alışılagelmiş paralel formasyon içindeki piyade merkezdeydi ama önemli ve olağan olmayan bir ayrıntıyla birlikte. Romalılar özellikle derin ve dar olan bir piyade formasyonu oluşturmak için bölükleri birbirlerine çok yakın gruplandırmışlardı. Bu, Hannibal'in hattının merkezini hedef alan gerçek bir canlı koçbaşı yaratmak içindi.

Sıklaştırılmış birlik düzeni, aynı zamanda Romalı askerlerin deneyimsizliğini göstermekteydi. Romalılar büyük bir çoğunluğu acemi askerlerden oluşan böylesine büyük bir ordu kurdukları için muhtemelen savaş alanında düzeni sağlamanın tek yolu bunları birbirlerine yakın bir biçimde bir araya toplamaktı. Daha tecrübeli askerler sert bir çekirdek sağlamak üzere merkezde toplanırken, daha az tecrübesi olanlar kanatlarda durdular. Konsül Varro sol kanada komuta eder-

ken, konsül Paullus sol kanadı aldı; eski konsüller merkeze komuta ettiler.

Cannae'deki Roma piyade formasyonunun derinliği 50 ila 75 saf kadardı; genişliğiyse 1800 ila 2250 metre kadardı; süvari formasyonunun genişliği ise 400 metreydi ki bunların toplamı yaklaşık 2,5 kilometreydi. Hannibal çok daha az adama sahip olsa da, aynı cephe genişliğine ulaşmak ya da düşmanın kanatlara saldırması tehlikesini göze almak zorundaydı.

Roma generalleri yeni koşullara odaklanmak yerine halen önceki savaşı düşünüyorlardı. Trebia'da neyin işe yaradığını bilen generaller bunu daha iyi olmak üzere yeniden yapmayı denemek istediler. Yani Trebia'da Kartaca'nın merkezini piyadeleriyle deldiklerinden Cannae'de de bütün umutlarını yine piyadeleriyle merkezi delmeye bağlamaya karar verdiler. Sıradan bir hasım karşısında, bu işe yarayabilirdi.

Ama Hannibal taktik anlayışının olduğu gibi kalmasına müsaade etmezdi. Romalılardan farklı olarak o tarihten ders *almıştı*. Trebia'da Hannibal kanatlarda kazanmak için merkezini feda etmişti. Cannae'de de merkezini feda edecek olsa da, bu kanatlarda kazanmak için olmayacaktı. Bunun yerine kanatlarını yedekte tuttu ve onları yanlarına ilerleyen Romalıları vurmak için içeriye doğru yöneltti. Bu, ancak tecrübeli askerlerden oluşan ve ast rütbeli subaylar arasında sağlam bir iletişim ağı olan profesyonel bir ordunun başarabileceği karmaşık ve tehlikeli bir manevraydı.

Romalılardan farklı olarak Hannibal, neredeyse tamamı tecrübeli olan askerlerle çalıştı. Savaş başladığında muhtemelen yalnızca Keltler yeni acemi askerler sağlayabildikleri için Hannibal'in ordusuna katılan yeni Afrikalı ya da İspanyol yoktu.

Hannibal Cannae'de eski taktiklerin parlak bir uyarlamasıyla ortaya çıktı. Düşmana dalgalar halinde ilerlemek için merkezini bir hilal biçimde düzenledi. Hannibal merkezi piyadelerle, İspanyollarla ve Keltlerle güçlendirdi. Polybios,

bunların büyük kılıçlar sallayarak "garip ve korkutucu bir görüntü"[4] oluşturduklarını ve üstleri çıplak Keltler ve kısa ve mor kenarlıklı gömlekler giyen İspanyolların değişik birliklerde toplandıklarını söylüyor. Ama bunlar Hannibal'in en iyi askerleri değildiler; bu onur iki kanadı koruyan Libyalılara aitti. Deneyimli, sadık ve kaya denli sert Libyalılar, Hannibal'in Alpleri geçtiğinden beri öldürülen ya da esir alınan elli bin Romalı askere ait ganimetlerden seçilmiş son teknoloji silahlar ve zırhlar taşımanın üstünlüğüne sahiptiler.

Süvari Hannibal'in planında önemli bir rol oynadı. Hannibal'in Kelt ve İspanyol ağır süvarisi onun sol yanında, nehrin yakınında ve Roma süvarisinin karşında durmaktaydı. Hannibal'in hafif süvarisi Numidyalılar Hannibal'in sağ yanını tutmaktaydı. Hannibal ve kardeşi Margo merkezdeki piyadeyi yönettiler. Hasdrubal (Hannibal'in kardeşi olmayan) soldaki ağır süvariye komuta ederken, Hanno sağdaki hafif süvariye önderlik etti. Maharbal yedek süvari birliğine komuta etti. Hannibal'in ordusu kuzeye bakmaktaydı.

Kanlı Sabah

Muhtemelen 09:00'da ya da 10:00'da savaş başladı. Eski savaşlar çoğunlukla hafif piyadenin çarpışmasıyla başlardı ve Cannae'de de öyle oldu. Deneyimli Kartacalı sapancılar ve ciritçiler Romalılara üstün geldiler. Ardından her iki taraftan sağ kalanlar arkalarında çarpıcı bir görüntü bırakarak piyade sıralarına geri çekildiler: Ölümüne savaşmak için ya ayakta ya at üstünde konum almış yaklaşık 100.000 kişi. Dünyanın o zamana kadar gördüğü en büyük yurttaş-askerler ordusu, ilkçağın iki ya da üç profesyonel ordusundan birine karşı yürüyüşe geçmek üzereydi. Mevsim yazdı ve Apulia ovası sıcak ve kuruydu. Askerlerin yürüyüşü kuşkusuz muazzam bir toz bulutu kaldırdı.

İlk önce süvariler çarpıştı. Hannibal'in Kartaca'nın sol kanadındaki ağır süvarisi Roma süvarisine hücum etti. Süva-

ri savaşları bu dönemde çoğunlukla kaybeden en sonunda dönüp kaçana kadar her iki tarafın yeniden toparlanması ve yine saldırmasına olanak tanımak için yedeklerin öne sürüldüğü bir dizi saldırı ve takipten oluşurdu. Ama Cannae'de değil. Nehrin yanındaki dar alanda sıkışıp kalan Roma süvarisi dayanmaya çalıştıysa da Kartacalılar sayıca daha fazla, daha deneyimli, daha iyi eğitimli ve daha kendilerinden emindiler. Roma atlılarının çoğu atlarından inip ayakta çarpışmaya çalıştı. Bu Hannibal'in "Romalılar kendilerini zincire vurarak teslim olsalar daha iyi olurdu" yorumunu yapmasına yol açan umutsuz bir hamleydi.[5] Roma süvarisinden kalanlar kaçtılar.

Hanno'nun komutası altında Kartaca'nın sağında bulunan hafif süvari, Roma-müttefik süvarisi karşısında geriye adım atmadı. Hannibal'in ağır süvarisi onlara yardım etmek için aniden ortaya çıktı. Hannibal'in süvarileri Roma ağır süvarisini yenilgiye uğrattıktan sonra karşı kanattaki yoldaşlarına ulaşmak için Roma ordusunun arkasından dolanmışlar gibi görünüyor. Bu eşgüdüm ve komutanın mucizesiydi. Roma-müttefik süvarisi dağılıp kaçtı. Roma ordusunun artık süvarisi yoktu. Romalılar için Cannae artık tamamen bir piyade savaşıydı ve başlamak üzereydi.

Süvariler çarpışırken Roma lejyonları ilerlemişti. Roma piyadesi Kartaca'nın merkezindeki Keltlere ve İspanyollara yüklendi. Sayıca çok daha fazla olan Keltler ve İspanyollar içeriye doğru dalgalar halinde ilerleyecek bir konum almak için dikkatli biçimde geriye çekildiler. Birinci Bölüm'de belirtildiği gibi Hannibal'in bütün savaş planı piyadenin kırılmadan esneyebilmesine dayanmaktaydı. Keltler ve İspanyollar Hannibal'in süvarilerinin Roma atlılarını etkisiz hale getirebileceği denli uzun süre dayandılar. Bu esnada kanatlardaki Libya birlikleri harekete geçtiler. Keltler ve İspanyollar çevrelerinde yoldaş askerlerin öldüklerini görürken düzenli biçimde geri çekilmeyi sürdürmeliydiler. Hannibal'in verdiği kayıpların sayısı onun hattının merkezinin ne denli büyük

sorumluluk üstlendiğini gösteriyor: Hannibal'in ölen 5500 piyadesinin 4000'i Kelt idi.

Keltleri savaş meydanında tutan ünlü savaş sevgileri olabilirdiyse de onların düzenli kalmalarını yalnızca profesyonel eğitim ve deneyimli subaylar –ve bir muhafız çemberi tarafından korunsa da cepheye kendisini tehlikeye atacak denli yaklaşan at sırtındaki Hannibal'in aralarındaki mevcudiyeti– sağlayabilirdi.

On ordudan dokuzu kesinlikle bu manevrayı yürütmeyebilirdi. Orduların çoğu Romalıların vurduğu denli sert bir darbe karşısında çökerdi. Yine de Hannibal'in ordusunun safları yalnızca esneyip yarılmamakla kalmadı, ardından soluk kesici oldukları denli yıkıcı da olan bir dizi karşı hamlede bulundu.

Romalılar düşman merkezine o kadar ilerlediler ki yanlarında iki Libyalı birliğinin eşliğinde yürümekteydiler. Bu olurken Kartacalıların Roma süvarisini imha ettiği işareti gelmesi üzerine Libyalılar savaşa katılmak için kendi düzenlerini aldılar. İçeriye doğru dönüp düşmanın üzerine yürüdüler. Libyalıların cephesi (bu cepheyi koruyacak süvarisi olmayan) Romalıların yan cephesine yüklendiğinde Romalılar en savunmasız durumlarındaydılar. Üstelik Romalılar yorgunken Libyalılar dinçtiler.

Kanlı Senfoni

Yine de sonradan olacaklar Tanrı'nın buyruğu değildi. Romalıların yan cepheleri tecrübeli askerlerden oluşsaydı ve bunlar iyi komuta edilseydiler, en azından bazı birlikler dönüp Libyalılara doğru kendi yollarını açabilirlerdi. Ama Roma'nın en yeni ve en deneyimsiz lejyonları kenarlardaydı. Bu lejyonlar muhtemelen panikleyip merkeze doğru kaçtılar. Dolayısıyla merkezdeki daha tecrübeli askerleri yanılttılar. Romalıların güçleri tükenmişken Kartaca merkezine niçin yüklendiğini en iyi Roma konsülü Paullus'un boş yere adamlarını toparlama çabasıyla sağ kanattaki yerinden Kartaca merkezine at sürmesi açıklamaktadır.

Livius'un dediği gibi Libyalıları bekleyen "savaştan daha çok katliam"dı.[6] Romalılar Hannibal'in mengenesine sıkışmışlardı ve cehennemi önceden tadacaklardı. Her duyu acı çekti. Seslerin arasında borular ve borazanlar, yarım düzine dilde savaş çığlıkları, yürüyen on binlerce ayağın gümbürtüsü, toynak seslerinin gürlemesi, demirin çarpışması, ölenlerin çığlıkları vardı. Kan, ter, dışkı, idrar ve kusmuk kokuları birbirine karışıyordu. Güney İtalya'da bir yaz gününün kavurucu sıcağı silahların ve zırhların ağırlığı altındaki herkese erişip ağızlarda kuru bir tat bırakıyordu. Yerel kıblenin kaldırdığı toz bazılarını kör etti; diğerleri ayakta durmanın bile zor olduğu kanla ve kaygan bedenlerle kaplı savaş alanını açık bir biçimde görmekteydiler.

Hannibal'in süvarisi ordaydı. Süvariler Hanno'nun adamlarına Roma müttefik süvarisi karşısında yardıma geldikten sonra, kalan düşman atlılarının işini bitirme işini hafif silahlı süvarilere bıraktılar. Hasdrubal sıra dışı bir generallik hamlesiyle adamlarını Roma piyadesinin arkasına doğru sürdü. Hasdrubal'in atlıları Romalılara birçok farklı yönden defalarca saldırdılar. Bu, düşmanın moraline indirilen bir başka darbeydi. Romalılar daha deneyimli ve daha iyi komuta ediliyor olsaydılar burada da düşmanı yarıp geçebilirlerdi. Ama yaramadılar.

Kartacalılar bu hamleyle çemberi kapattılar. Keltler ile İspanyolların bulunduğu piyadeler önden, Libyalılar kanatlardan ve Hasdrubal'in süvarileri arkadan Romalılara saldırdılar. Cannae'yi savaş sanatının bir klasiği haline getiren bu mükemmel kuşatmaydı. En ünlüsü 1914 yılında bütün Fransız ordusunu yüzlerce kilometre boyunca kuşatmak için devasa ölçekli yeni bir Cannae tasarlayan –ama planı uygulandığında başarısız olan– Alman general Alfred Graf von Schlieffen olmak üzere birçok kişi kuşatmaya hayran kaldı.

Çok sayıda Romalı öldü: en azından yaklaşık 48.000 asker ya da Roma ordusunun yarısı.[7] Bunlardan bazıları Kartacalı askerlerin savaş alanında dolaşıp yaralıları kılıçtan geçirdik-

leri ertesi sabah halen yaşıyorlardı. İnsanlık tarihinde çok az savaş bu ölçekte bir katliam ortaya koymuştur.

Ölüler arasında Roma seçkinleri de vardı. Ölüler listesinde seksen senatör ya da senato üyeliğine uygun kişi, yirmi dokuz albay (askeri tribün); önceki yılın konsüllerinden biri dahil olmak üzere çok sayıda eski konsül ve Roma ordusunun başkomutanlarından konsül Paullus'un adları bulunmaktadır. Kartacalıların kayıplarının adları kaydedilmemiş olsa da, kayıpların arasında çok sayıda kıdemli subay bulunabilir (kıdemli subaylar bugün birçoğunun halen yaptığı gibi adamlarına öncülük etmek için hayatlarını tehlikeye atmış olmalıdır).

Cannae Hannibal için bir zaferdi. Cannae Hannibal'in savaştaki üstünlüğünün çeşitli yönlerini –atikliğini, iyi yargı gücünü, taktik çok yönlülüğünü ve inceliğini, zamanlamasını ve ritmini, aldatmaca ustalığını, altyapıdaki üstünlüğünü, doğru subaylar seçme ve onları yerinde bir denetim altında tutma [girişim için onları yeterince serbest bıraksa da planını izlemeleri için yeterince sıkıya alan] yeteneğini ve bütün ordusuna moral vermedeki ustalığını– sergiledi. İlahi takdir de rol oynadı. Hannibal savaşı bir senfoni gibi yönetti; ortaya çıktığı gibi bir tek nota uyumsuz değildi.

Cannae, Hannibal'in en büyük zaferiydi. Aynı zamanda Roma'nın tarihindeki en kanlı yenilgisiydi. Deneyimsiz yurttaş askerlerin, parlak generallerin liderlik ettiği pişmiş profesyonellerin dengi olmadığı ortaya çıktı. Amatör Roma orduları, küçük bir kent-devletinin İtalya'ya ve Orta Akdeniz'e egemen olmasını sağlamışlardı. Ama bugün Roma savaş tarzı ölmüştü. MÖ 2 Ağustos 216'da güneş batarken birçok kişi kaygılanıyor olabilirdi: Roma bitti mi?

Publius Cornelius Scipio kaygılanmıyordu. Bu genç tribün (albay) hayatta kalan Romalı askerlerden –yaklaşık 15.000 kişiden– biriydi. 19.000 kişi esir alındı ve arta kalan 4000 askerin kaderi bilinmemektedir. Cannae'den kaçan birçok Romalı asker gibi Scipio da Canusium'a (yakında, savunulabilir bir

tepenin üzerindeki Roma'ya sadık bir kent) sığındı. Burada, Roma'nın yeniden ayağa kalkacağının sözünü vererek tereddütlü ve bitkin kalbini toparladı.

Kader, Scipio'ya bu sözünü yerine getirmesi için bir fırsat sunacaktı.

PHARSALOS

Eski Tesalya cadılarıyla ve savaşlarıyla ünlüydü. Cadıların ayın gücünü kullandıkları varsayılırdı. Savaşçılar coğrafi özelliklerden yararlanırlardı. Yunanistan'ın ortasında bulunan Tesalya Ovası orduların çarpışması için biçilmiş kaftandır: geniş ve düzdür; içinden ordunun bir kanadını sağlama almaya yarayan nehirler geçer. Sanki olayların önemini daha artırmak için bir dağ silsilesi ovanın etrafını kuşatır. Sezar ile Pompeius'un kan davalarını çözdükleri yer burasıdır.

Karar Günleri

MÖ 48 yılının Ağustos ayı (güneş takvimine göre Mayıs başından Haziran başına) Pompeius ile Sezar arasındaki mücadelenin sonucunu belirledi. Pompeius düşmanı aç ve sefil bırakarak onu (kendi kendine yıkılmazsa) ordusunun son darbeyi indirebileceği bir noktaya değin yıpratmaya bel bağlamıştı. Pompeius'un hesaba katmadığı şey, Sezar'ın olanaksızı yapma becerisiydi.

Dyrrachium'da yenilen askerlerini toparlayan Sezar onları Pindus Dağları arasındaki 322 kilometrelik berbat bir bölge üzerinden hızla Tesalya'ya yürüttü. Ardından aç adamlarına sert, acımasız ve etkin bir yoldan yiyecek sağlamaya girişti. Sezar'ın Dyrrachium'da yenildiğinin haberi yayıldığından Sezar'ın müttefikleri bile dahil olmak üzere kentlerin çoğu artık Pompeius'dan kapılarını Sezar'a kapatacak kadar çok korkmaktaydılar. Dolayısıyla Sezar bu kapıları kendi başına açtı.

Pharsalos Savaşı
MÖ 48

POMPEIUS

LABIENUS
Süvari

Süvari

Süvari

Dördüncü Hat

SEZAR

AHENOBARBUS

SULLA

X

Suriye
Lejyonları

SCIPIO

CALVINUS

Kilikya Lejyonu ve
İspanyollar

AFRANIUS

ANTONIUS

IX

VIII

K

B

D

G

Enipeus Irmağı

0 1/2 mil

0 1/2 1 kilometre

Sezar kendisine hedef olarak stratejik bir kararla batıdan Tesalya'ya ana geçişte yer alan küçük Gomphi kentini seçti. Gomphi zengindi ve ikmal malzemeleriyle doluydu. Kentin yetkilileri yardım etmesi için Pompeius'a yalvardılarsa da Pompeius'un daha Tesalya'ya ulaşmamış olması Sezar'a ortam sağladı. Sezar'ın ordusunun kentin duvarlarını yıkması yalnızca bir öğle sonrasını aldı. Askerler komutanlarının izniyle kenti yağmaladılar. Yediler, kendilerinden geçene kadar içtiler ve hayal kırıklıklarının acısını halktan çıkardılar. Kentin önde gelen erkeklerinden yirmi tanesi bir eczanede ölü bulundu; Sezar'ın adamlarıyla karşı karşıya gelmektense zehir içmeyi tercih etmişlerdi. Bu haber yayılır yayılmaz, kendisini koruyan önemli Pompeiuscu bir garnizonu bulunan Larissa dışında bütün Tesalya kentlerinin halkları kent kapılarını açtılar. Sezar'ın terör siyaseti, bir hamlede ordusunun moralini artırmış ve müttefikler ve ikmal malzemeleri sağlamıştı.

Sezar'ın sarhoş ve karınları tıka basa doymuş adamları Pompeius için iyi birer hedef olabilirdi, ama o yaklaşık olarak onların bir hafta gerisindeydi.[8] Sezar ve onun cehennemden geçen yürüyüşünden farklı olarak Pompeius Egnatia Yolu üzerinden doğuya ve ardından görece kolay bir yol izleyerek güneye doğru görkemli bir biçimde ilerleyerek Tesalya'daki Larissa kentine ulaştı. Pompeius keyfince zaman harcadı; özgüvenini sergilemek kötü bir biçimde yenilen düşmanına birkaç gün dinlenme olanağı tanımamak için acele etmekten daha önemli görünmüş olabilir.

Pompeius'un bu önemli dönem boyunca ne düşündüğünü bilmek isterdik ama general kendi hikâyesini kesinlikle anlatmadı. Sezar ve müttefikleri yazılı kayıtta ağır basmaktadır. Eski tarihte olduğu gibi, tatmin edici bir açıklamaya ulaşmak için satır aralarını okumamız ve sağduyuya kulak vermemiz gerekmektedir. Benim Pharsalos Savaşı canlandırmam aşağıda.

Sezar Dyrrachium'dan çekilince Pompeius meslektaşlarına danıştı. Pompeius'un generallerinden –İspanya'yı kaybeden– Afranius batıya doğru gitmeyi önerdi: İtalya'yı yeniden fethetmek üzere denizdeki hâkimiyetlerini kullanmak için, İtalya'yı Galya'yı almak ve İspanya'yı geri almak için bir üs olarak kullanmak ve ardından sonunda Sezar'ı kovalamak için bu gerekliydi. Pompeius bu tavsiyeyi geri çevirdi. Haklı olarak stratejik hedefinin toprak değil ama Sezar'ın ordusu olduğunu kabul etmekteydi. Pompeius'un siyasi üssü doğudaydı ve güçlerini batıya kaydırırsa doğudan destekçilerinden bazıları adamlarını geri çekebilir ve para tedarikini kesebilirlerdi.

Pompeius ayrıca Yunanistan'a ulaşan takviye güçleri düşünmekteydi. Pompeius Dyrrachium'dayken Suriye valisi Scipio'dan zaten orada olan iki deneyimli lejyonu Yunanistan'a getirmesini istemişti. Bunlar Sezar'ın Dyrrachium'dan onları karşılamaları için gönderdiği güçlerle çarpıştılar: bir vuruşmada Scipio'yu yenen Lucius Domitius Calvinus'un komutası altındaki iki lejyon ve Scipio'nun bir başka vuruşmada yendiği Lucius Cassius Longinus komutası altındaki bir lejyon. Elbette Scipio'nun lejyonları deniz yoluyla tahliye edilebilirlerdi ama bu Pompeius'a prestij kaybına ve doğuyu Sezar'a bırakmaya mal olacaktı.

Ayrıca Pompeius Sezar'ın ordusunu Yunanistan'da yenmenin olası olduğuna inanmaktaydı. Sezar'ın askerleri halen "disiplinli ve tehlikeli adamlar"[9] olduklarından bir meydan savaşından kaçınmayı umut etti. Dolayısıyla Pompeius ihtiyatlı bir biçimde "savaşı uzatıp düşmanı açlıkla günden güne yıpratmayı"[10] düşündü. Ama öncekinden farklı olarak, şimdi akla gelmeyeni düşünmekte istekliydi.

Kaynaklar Pompeius'un danışmanlarını ve onun onları dinlemede gösterdiği zayıflığı suçlama eğilimindeler. Aceleci olanlar ve savaşı bilmeyenler Sezar'ın işinin bitmesinin yalnızca Pompeius'un son darbesine kaldığını düşündüler.

Servetlerini kaybetmiş olanlardan bazıları Sezar'ın destekçilerinin mülklerine el koymak için can atmaktaydılar. Birçok kişi Pompeius'a ve onun egosuna güvenmedi: Tacitus'un belirttiği gibi Pompeius diğer tiranlardan ya da sözde tiranlardan "daha iyi değil, daha ketum"du.[11] Sezar'ın komutanları Sezar için çarpıştılar; Pompeius'unkiler senato yönetimi için. Ortalıkta Sezar'ın işini bitirir bitirmez Pompeius'dan kurtulma sözleri dolaşıyordu.

Ayrıca Pompeius'un komutanları Pompeius'u savaşı gerektiğinden fazla uzatmakla suçladılar. Bir yıl önce Corfinium'u kaybeden kişi olan Domitius Ahenobarbus, Pompeius'u Homeros tarihindeki, iktidarı Troya'ya karşı savaş sürdüğü sürece süren çalımlı üstün komutana benzeterek onu ikinci bir Agamemnon diye hor gördü. Bir başka senatör Marcus Favonius, Pompeius'un ağırkanlılığı nedeniyle bu yılın incirleri için İtalya'ya geri dönemeyeceklerinden dert yandı. Pompeius'un doğudaki müttefiklerinden bazıları bu koroya katılıp bir meydan savaşına girilmesini istediler.

En sonunda, Pompeius, –daha sonra Lucan'ın belirttiği gibi– güçlü bir fırtınada dümeni bırakan bir gemi kaptanı[12] gibi pes etti.[13] Pompeius bir meydan savaşına girmeyi kabul etti. Soru bu kabulün onun karakterinin zayıflığının bir sonucu mu yoksa üzerinde düşünülmüş bir karar mı olduğudur? Kaynaklar Pompeius'un kararı için ortaya farklı nedenler koymaktalar. Bir yazar, Pompeius savaşın tehlikesini gördü ama adamları onu savaşa mecbur ettiler demektedir. Aynı düşüncede olmayan bir yazar sorunun Pompeius'un zafere susamışlığı denli onun başkalarını memnun etmesinin gerekmesi olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bir başka yazar kimi tanrıların Pompeius'un yanlış yönlendirdiğini söylemektedir.

Dyrrachium'da Sezar'ın karşısına dikilen bir adamın ordu tam da Tesalya'dayken Favonius ve onun incirleri karşısında geri adım attığına inanmak zor. Pompeius'un yarı umut yarı korkuyla düşüncesini değiştirmiş olması daha olası. Cicero

kendi değerlendirmesinde Pompeius'un son başarılarından sonra askerlerinin yalnızca deneyimsiz ve aceleyle toplanmış bir insan grubu olduğunu unutup onlara sonunda güvenmeye başladığını söylemektedir. Ama Cicero bunları iki yıl sonra geçmişe bakarak yazdı.

Pompeius bu sırada ya şimdi ya da asla diye hissetmiş olabilir. Pompeius Sezar'a Tesalya'da soluklanma olanağı tanıyarak hata yapmıştı. Sezar'ın ordusu, artık açıkçası açlık çekmiyordu ama yeni tedarik malzemeleri bulmak için hareket halinde olmak zorundaydı.[14] Hasat zamanı yaklaştığı için askerler aylarca karınlarını doyurabilecekler ve yıkımı başlatabileceklerdi. Pompeius Sezar'ın yaşadığı sürece tehlikeli ve kestirilemez olacağını bilmekteydi.

Bu sırada Pompeius'un ordusunun kendisini geliştirmesi olası değildi. Orduya yalnızca Metellus Scipio'nun komutası altındaki iki deneyimli lejyon katılmıştı. Bu ve Dyrrachium'dan sonra arkadan esen rüzgâr orduyu –şimdilik– güçlendirmişti. Komutanlar dizginleri farklı yönlere çektikleri için muhtemelen Pompeius mevcut iktidarının ne kadar süreceğini düşünmeye başladı. Pompeius Sezar'ın eski subayı dönek Titus Labienus'un söylediklerileyle –Sezar'ın ordusunun artık Galya'yı fethettiği azgın gücü yok– kendini avutabilirdi. Siyasi ve askeri mantık, Pompeius'a bir meydan savaşına girmenin kötü seçenekler içinde en iyisi olduğunu söylüyor gibiydi. Pompeius'un kararı zekice, akla uygun ama yanlıştı.

Aslında gururlu, iyi beslenmiş ve iyi tedarikli bir orduyu *savaşmamaya* ikna etmek zordu. Memnon Granikus önünde bunu deneyip başarısız olmuştu; Fabius, Cannae önünde aynı kaderle karşılaşmıştı; şimdi sıra Pompeius'daydı.

Böylece Pompeius en sonunda kendisini umut lüksüne teslim etti. Klasik savaş yazarları kızacaklardı. Thukydides "umut tehlikenin yatıştırıcısıdır"[15] diye yazdı. Thukydides'in bildiği gibi, savaş gerçekçiliği ödüllendirip hayalleri cezalandırır. Sabahın 03:00'ında ruhun karanlığı Pompeius'un ve

Sezar'ın yüzüne bakmaktaydı Sezar gözlerini geçmişe dikerken, Pompeius bundan kaçındı.

Liderlerin Bunalımı

Pharsalos, Tesalya'nın ortasında, hem doğu-batı hem de kuzey-güney yollarına ayrılan Orta Tesalya Ovası'nın güney köşesindedir. Dağlar kentin hemen güneyindeyken, Enipeus Nehri kentin kuzeyinden geçer ve diğer dağların etekleri nehrin kuzeyinden yükselir: Vadi doğuya doğru daralıp batıya doğru genişlerken Pharsalos'daki genişliği takriben 8 kilometredir. Pompeius ve Sezar'ın meydan savaşında karşı karşıya geldikleri yer Pharsalos'un bu çevresidir. Savaş muhtemelen nehrin kenarında –Enipeus ile günümüzdeki Krini köyü ile Dogandzis Dağı arasında uzanan tepeler arasında– gerçekleşti.[16] Tarih, Roma takvimine göre MÖ 9 Ağustos 48, günümüzün güneş takvimine göre, MÖ 6 Haziran 48'di. Sıcak, buğulu bir yaz günüydü.

Savaşı anlamak için ilk önce takvimde her iki ordunun bölgeye ayrı ayrı vardıkları birkaç gün öncesine dönülmelidir. Bölgeye ilk önce Sezar ulaştı. Gomphi'den yedi gün sonra Sezar verimli ovadaki Pharsalos'un dışında kamp kurdu. Pharsalos, Sezar'ın adamlarının olgunlaşan tahılı kolaylıkla hasat ettikleri düz ve geniş bir tarım bölgesiydi. Sezar muhtemelen karargâhını güzel bir kır manzarası olan alçak bir tepe üzerine kurdu. Sezar, Pompeius'un Tesalya'daki karargâhı Larissa'ya doğru kuzeye giden yolun yakınında ve Enipeus Nehri'ni geçiş noktasının hemen kuzeyindeydi. Bu stratejik nokta Sezar'a bölgenin –yalnızca Pharsalos'un ve ovanın güney yarısının değil aynı zamanda Boiotia'ya ve onun zengin tarım arazilerine doğru güneye giden yolun da– denetimini sağlamaktaydı. Burası, Pompeius'u beklemek için uygun bir yerdi. Pompeius bölgeye birkaç gün sonra vardı ve birkaç kilometre kuzeydeki dağ eteklerinde kamp kurdu.

Sezar birkaç gün Pompeius'u tepelerden inip düzlükte savaşmaya ayartmak için uğraştı. Sezar askerlerini alçak zeminde bir savaş için dizerken, Pompeius adamlarını dağ eteklerine dizdi. Pompeius eteklerden aşağıya inmeyi kabul etmedi, çünkü Sezar'ın adamlarının yüksek bir yerdeki düşmana saldıracak kadar aç ve umutsuz olduklarını umut ediyordu. 9 Ağustos'ta Sezar'ın adamları çekildiğinde, adamlarını savaşmaları için düzlüğe yolladı.

Sabahın erken saatleriydi. Sezar burada savaşmaktan vazgeçmişti. Sezar kampını daha fazla yiyecek bulacağını umduğu 26 km kuzeydeki bir tepe kentine kurmaya karar verdi. Keşif erleri aniden düşmanın savaş düzeni aldığını haber verdiklerinde Sezar'ın adamları çadırları henüz söküyorlardı. Sezar hızla karar verip adamlarına seslendi: planlarını değiştirip savaşa hazırlanacaklardı. Bir kaynak, Sezar'ın askerlerine gereksinimler ve açlıkla savaşmak yerine sonunda başka bir insanla savaşabileceklerini söylediğini belirtmektedir.[17] Sezar bunu kendi sözcükleriyle şöyle dile getiriyor: "Savaş için kalplerimizde hazır olmalıyız. Böyle bir fırsatı bir daha kolay yakalayamayabiliriz."[18] Roma'nın savaş işareti olan mor uzun gömleğin komutanın çadırına asılmasını emretti ve iddiaya göre gömleği gören adamları neşeyle haykırdılar. Bunlar sıradan askerler değildiler; Sezar'ın adamlarıydılar. Tarihte çok nadir olarak bir insanın liderliği askerlerini kendisine böylesine derinden bağlamıştır.

Bu Sezar'ın beklediği andı. En önemli savaştı. Şair Lucan'ın ifade ettiği gibi savaş *discrimina ducum* idi yani "şeflerin bunalımı".[19]

İki ordu, kuzeye doğru tepe eteklerinin ve güneye doğru Enipeus'un bataklık zeminin sınırladığı kabaca kuzey-güney ekseninde dizildi. Savaş hatları yaklaşık 4 kilometreyi buluyordu. Sezarcılar doğuda, Pompeiuscular batıdaydı. Sezar sekiz lejyon oluşturan yaklaşık 22.000 bin ağır piyade ve 1000 süvari konuşlandırdı. Ayrıca Kuzey Yunanistanlı hafif piyade de vardı.

Sezar adamlarını standart Roma düzeninde dizdi: en iyi birliklerin yanlarda olduğu üç hat. Hırpalanmış VIII. ve IX. lejyonlar sol yanda, Marcus Antonius'un komutasına verilen tek bir birlik haline getirildiler. Sezar'ın en iyi lejyonu Publius Sulla'nın komutasında sağ kanadı tuttu. Domitius Calvinus merkezi komuta etti. Sezar süvarilerini sağ yana yığdı. İki bin ağır piyadeyi kampını koruması için bıraktı.

Pompeius yaklaşık 7000 süvari ve muhtemelen 45.000 kadar ağır piyadeden oluşan daha büyük bir ordu konuşlandırdı: bunlar dokuz Roma lejyonu ve Yunanlı müttefiklerinin en iyi birlikleriydi. Pompeius da piyadesini üç saf halinde dizdi. En iyi lejyonlarını stratejik bir biçimde yerleştirdi: Daha önce Sezar'a hizmet eden iki lejyonu Domitius Ahenobarbus komutasında sol yana, iki Suriye lejyonunu Scipio komutasında ortaya, İspanya'dan getirilen birliklerle beraber Kilikya'dan (bugünkü Türkiye'nin güneyi) bir lejyonu Afranius komutasında sağ kanada yerleştirdi. Pompeius en iyi birliklerinin arasına, "ayrıcalıklılar" denen, bizzat terfi ettirdiği iki bin kıdemsiz subay dahil olmak üzere kalan ağır silahlı piyadesini konuşlandırdı. Muhtemelen kampına ve yakın çevredeki kalelere 4000 ağır piyade yerleştirdi.

Atlarının üzerindeki iki komutan, savaşın büyük bölümünü birbirlerinin karşısında geçirdiler: Pompeius kendi sol yanında, Sezar kendi sağ yanında.

İki ordudaki lejyonerlerin çoğu Roma yurttaşıydı ve bu yurttaşların çoğu doğuya yerleşmiş oldukları için şu an İtalya'da ikamet etmeseler de köken olarak İtalyan'dı. İki tarafın süvarisi de karışık bir gruptu. Sezar'ın atlılarının çoğu Galyalı ve Almandılar. Pompeius'un süvarisi Romalı aristokratlardan, senatörlerin ve şövalyelerin oğullarından oluşan büyük bir birliği içermekteydi. Ama ayrıca süvarilerin arasında Mısır'dan Yunanistan'a çeşitli halk gruplarını temsil eden doğudan binlerce insan vardı. Hatta bunların birkaçı kral ve prensti. Pompeius'un süvarisi rengarenk bir mozaikti.

Pompeius, taktisyen olarak sıradan bir savaş planlamadı. Kendi piyadesinin Sezar'ın tecrübeli askerlerini yenemeyeceğini biliyordu ama bunu yapmanın gerekmeyeceğini düşündü. Dyrracihum'da süvarileri kullanma fırsatını kaçıran Pompeius şimdi bütün umudunu ona bağlamaya karar vermişti. Süvarilerini sayı, ekipman ve ikmal bakımından daha iyi bir duruma getirecekti. Var olan süvariye hafif piyade –çoğu Yunanlı, Suriyeli, kalanları doğulu sapancı ve okçu– birliklerini ekledi.

Pompeius'un planı süvarilerinin çoğunu kendi sağ kanadına yığmaktı: Titus Labienus'un komutasında yaklaşık 6000 adam. Pompeius'un geri kalan süvarisi, 600 kişilik küçük bir güç, sağ kanadını korudu. Savaşın başında Labienus ve 6000 süvarisi Sezar'ın sağ kanadına yüklenecek ve ardından onu arkasından dolanacaktı. Aynı zamanda birkaç bin sapancı ve okçu –zamanın topçuları– düşmanı uzaktan vurup yıpratacaktı. Labienus'un atlıları Sezar'ın az sayıdaki süvarisini sürükleyip düşman piyadesinin bulunduğu kanada yüklenecek ve bir paniğe neden olacaktı. Bu, bir dizi saldırıyı, geri çekilmeyi ve yeniden saldırmayı gerektirecektiyse de, en sonunda süvari düşmanın sağ kanadını çökertecek ve onu kendi merkezine doğru sürecekti.

Pompeius en basit görevi, düşmanı tutma vazifesini kendi lejyonlarına verdi. Genellikle Roma piyadesi cirit fırlattıktan sonra kılıç çekip ilerleyerek savaşa başlardı. Ama Pompeius Pharsalos'ta olağan olmayan bir emir verdi: Lejyonlarına kıpırdamamalarını söyledi. Düzenli bir ilerleme Pompeius'un deneyimsiz hatlarını düzensizliğe sürükleyebilirdi. Pompeius piyadelerin oldukları yerde kalarak muntazam düzenlerini korurken Sezar'ın hücumlarının şiddetini kırabileceklerini umdu. Piyadeler Sezar'ın adamlarını onlara erişmek için daha fazla ilerlemeleri için zorlayacak ve bu da onları yorabilecekti. Bu sırada kendi adamlarının hareketsizliği onların düşman mızraklarına karşı kalkanlarını kullanmalarını kolaylaştırabi-

lecekti. Hatta karşı hücumda bulunabilirlerdi ama en önemli şey Pompeius'un süvari ve hafif piyadesi Sezar'ın adamlarına saldırırken sağlam bir koruma sağlamaktı.

Bu, İskender'in ya da Hannibal'in deneyimli atlılarınca gerçekleştirilecek olsaydı iyi bir plan olabilirdi. Aldatmaca öğesinden yoksun olmasaydı iyi bir plan olabilirdi. Galya'dan döndüğünden beri düşmanı aldatmanın ustası olan Labienus'un aldatma konusunda ne düşündüğü merak edilmektedir. Artık aldatmacalar yok. Pompeius'un süvarisiyle ne yapmaya çalıştığını gören Sezar buna nasıl karşılık vereceğini biliyordu. Sezar her lejyonun üçüncü hattından tek tek birlikleri geri çekti süvarinin arkasına muhtemelen eğik açıyla yerleştirdiği sıra dışı bir dördüncü hat oluştırdu. Bu, üçüncü hattı zayıflattıysa da, her zaman olduğu gibi Sezar tehlikeyi göze almaya istekliydi. Düşmanın dördüncü hattı görememesi Sezar'ın korkunç yeni silahının üstünlüklerine şaşırtmayı ekleyebileceği anlamına gelmekteydi. Askerlerinin eşsiz profesyonelliği Sezar'ın tehlikeleri göze almasına olanak tanıdıysa da bu yalnızca sıra dışı bir komutanın cüret edeceği bir şey, son derece gözü pek bir hamleydi.

Şimdi yaklaşık 80.000 adam daha çok yakınlarındaki kamplarını koruyarak birbirlerine karşı dizilmişlerdi. Her ikisi de at sırtında olan Pompeius ve Sezar, yurttaş Romalıları birbirlerini öldürmeye teşvik etmek üzere son sözlerini söylemek için atlarını hatlara doğru sürdüler. Adamların yanıt niteliğindeki bağırışları ve çığlıkları vadi boyunca çınladı.

Borazanların başladığını haber verdiği savaş, pek Pompeius'un planladığı gibi gelişmedi. Sezar'ın lejyonerleri ciritlerini fırlatmak için Pompeiusculara doğru koştuysalar da düşmanın hareketsiz durduğunu fark ettiklerinde onlar da durdular. Şaşırtıcı bir disiplin gösterisidir ki, bu duraklama soluklanmalarını ve bütün güçleriyle saldırıya yeniden geçmelerini sağladı. Yine de Pompeius'un adamları konumlarını korumayı başardılar. Çarpışma kitlendiğinde her iki taraf

ikinci hattını savaşa sürdü. Savaşın uğultusu, şair Lucan'ın hayal ettiği gibi, sanki tek bir büyük ses olan inlemelerle, bedenleri ezen zırhların tınlamalarıyla, kılıcın kılıca çarpma sesleriyle doluydu.[20]

Sonucu belirleyen hamle Sezar'ın sağ kanadında gerçekleşti. Pompeius'un şairin söylediği gibi "kanatları bütün ova-ya yayılmış"[21] 6000 güçlü süvarisi düşmana doğru gürledi. Onları hemen arkalarından yaya olarak izleyen okçular ve sapancılar bir sürü oku ve taşı öyle hızlı attılar ki[22] onların eriyip akkor hale geldiğini hayal edebilirdiniz.[23] Planlandığı gibi taarruz Sezar'ın süvarisini savaş alanından sürdü. Labienus'un liderlik ettiği Pompeius'un süvarisi yenilen birliklerin arkasına konuşlanıp Sezar'ın korumasız kanadını kuşatmaya başladı. Bu Pompeius'un çabasının doruk noktasıydı. Ardından Sezar dördüncü hattına ilerlemesi için emir verdi. Pompeius'un süvarisi aniden karşısında piyadenin kanadını değil cephesini buldu; bu cephe mızrak uçlarından oluşan bir duvardan farksızdı. Bu eski süvarilerin aşmakta asla başarılı olmadıkları bir engeldi.

Frontinus "durum o gün Sezar'ın zaferine daha fazla katkıda bulunamazdı, çünkü Pompeius'un süvarisi ileriye doğru akar akmaz bu takımlar onu beklenmedik bir hamleyle ezdiler ve kıyım için askerlerin geri kalanına teslim ettiler"[24] diye yazar.

Bazı kaynaklara göre, zaferin anahtarı Sezar'ın piyadelerine söylediği şeydir: Boş bir hareket olan düşmanın yüzünü hedef almak, ilke olarak seçkin bir atlının dönüp kaçmasına neden olacaktı. Ama bu yeni bir şey değildi, İskender'in adamları da düşmanın yüzünü hedef alırdı. Pompeius'un yenilmesinin nedeni büyük bir ihtimalle panikti. Pompeius'un süvarileri, Sezar'ın beklenmedik dördüncü hat engelinin önünde yığıldıklarında soğukkanlılıklarını yitirdiler. Deneyimli adamlar geri çekilebilir, toplanabilir ve düşman onlara bir açık verir vermez yeniden saldırabilirdi. Ama Pompeius'un çaylakları bunu yapamazdı. Disiplin ve düzen kaybolmuştu;

geride kalan yalnızca güvenliğe çılgınca bir koşuydu. Labienus Sezar'ın dördüncü hattını kendi arkasından vurmak için süvariyi yeniden bir düzene sokmaya çalıştıysa da bu yararsız bir girişimdi.

Olan biten buydu. Sezar'ın dördüncü hattı yüzüstü bırakılan okçuları ve atıcıları katletti. Ardından disiplin örneği dönüp Pompeius'un piyade hattının sol kanadına arkasından bindirdi. Sezar bu arada lejyonerlerinin üçüncü hattına yedekten çıkıp harekete geçmelerini emretti. Pompeius'un piyadesi şimdi iki yandan saldırı altındaydı ve kanatlardan biri diri askerlerce hırpalanmaktaydı. Bu kadarı fazlaydı: Başlangıçtaki yavaş çekilmeden sonra Pompeiuscular koşmaya başladılar.

Sezar düşmanının yıkılışını seyrederken "Onlar bunu istedi. Bütün başarılarıma rağmen, ben, Gaius Sezar ordumdan yardım istemeseydim mahkûm edilecektim"[25] dediği rivayet edilmektedir.

Pompeius savaş alanından ayrılıp kampa döndü. Pharsalos Savaşı, kendisinin de çok iyi bildiği gibi bitmişti. Bununla beraber savaş devam edecekti. Pompeius'un görevi artık ordusundan kalanları kurtarabildiği kadar kurtarmaya çalışmaktı.

Parlak strateji uzmanı, usta taktikçi, yorulmak bilmeyen örgütleyici, kurnaz diplomat Pompeius, tek bir şeyden yoksundu: Sezar değildi. Pompeius Sezar'ın ne gözü pekliğini ne de atikliğini anladı. Sezar'ın ordusunun kırılma noktasına kadar zorlandığını bilse de, Sezar'ın liderliğinin büyüsünü kavrayamazdı. İşler kötü gittiğinde Sezar adamlarını daha da güçlendirdi. Pompeius, Sezar'ın Dyrrachium yenilgisinden geri dönüp kendisini bir meydan savaşında yeneceğini hayal bile edemezdi. Bu neredeyse insanüstü bir çaba gerektirdi ve Sezar'ın tam olarak yaptığı da budur.

Kaçış

Kaynaklar, çaresizlik hissine kapılmış bir Pompeius resmi çizseler de onlara güvenmek zor. Büyük bir olasılıkla Pompeius kampının savunmasını düzenlemeye çalıştı. Lejyonerler, Trakyalılar ve diğer Romalı olmayan askerler siperlere gereken insan gücünü sağladılar ama savaş alanından akın akın kaçarak gelen askerlerden çok azı onlara katıldı: Çoğu kaçmayı sürdürdü. Öğlen güneşi pırıl pırıl parlamaktaydı ve galipler bile tükenmiş bir durumdaydılar. Ama Sezar onları saldırmaları için zorladı. Sezarcılar Pompeius'un kampına fırtına gibi daldılar. Pompeius'un subayları savunmadaki askerleri yapabildikleri denli tepelere yönlendirdiler.

Pompeius, kampının kaderi mühürlenir mühürlenmez, otuz süvarinin korumasında arka kapıdan atını sürüp kaçtı. Larissa'ya doğru yöneldiler.

Bu sırada, Sezar'ın adamları Pompeius'un kampındaki lüks yiyeceklerle karınlarını tıka basa doldurmak ve sarmaşık kaplı çardakların altındaki gümüş tabakları yağmalamak için can atıyorlardı. Ne var ki Sezar onları takibe yönlendirdi; bu onların ne denli disiplinli olduklarının bir başka işaretidir. Sezar'ın adamları Pompeiusçuları su olmayan bir tepenin yakınında buldular ve hemen onları bir siperle kuşattılar. Ama düşman kaçtı ve Larissa yönünde sırtlara yöneldi. Sezar, Pompeius ve adamlarının kaçmasına izin vermeyecekti. Sezar güçlerini ikiye bölüp çoğunu kendisinin ve Pompeius'un kampını koruması için bıraktı. Yanına dört lejyon alarak birkaç kilometre ötedeki bir başka tepeye kadar düşmanın izini sürdü ve bitkin adamları Pompeisçuların önünü kesmek için hemen bir duvar inşa ettiler. Gece çökerken Pompeisçular teslim koşullarını görüşmek üzere temsilciler gönderdiler. Sezar merhametli koşullar önerince düşman ertesi sabah teslim oldu. Geceleyin yalnızca birkaç senatör kaçtı.

Pharsalos'un sonuçları, büyük savaşlarda çoğunlukla olduğu gibi, dengesizdi. Sezar, iddialarına göre, yalnızca (30

subay dahil olmak üzere) 230 adam kaybetmişti ama başka yazarlar sayıyı 1200 adama kadar yükselttiler.[26] Sezar adamlarının 15.000 Pompeiuscu öldürdüklerini ve 24.000'ini esir aldıklarını söyler; bir başka görgü şahidi Pompeius'un kaybının yalnızca 6000 adam olduğu tahmininde bulunur. Bir şey kesindir: Ölenlerin arasında Pompeius'un kampının yakınındaki tepeye kaçarken Sezar'ın süvarileri tarafından öldürülen Sezar'ın baş düşmanı Domitius Ahenobarbus vardı. Sezar, zafer payelerini hak etmiştir: 180 askeri sancak ve 9 lejyon kartalı.

Kalan Pompeisçuların kuşatıldıkları gün Sezar hızla Larissa'ya hareket ettiyse de Pompeius çoktan kaçmıştı. Pompeius, bir geminin doğuya gitmek üzere hazır beklediği kıyıya doğru kaçıyordu. Pompeius'un vazgeçmeye niyeti yoktu. Niçin vazgeçmesi gerekmekteydi? Roma devletinin başkomutanı unvanı üzerinde hak iddia etmeyi sürdüren Pompeius'un iddiasını destekleyecek araçları da vardı. Dyrrachium'da halen yaklaşık yedi bin askeri vardı. Altı yüz savaş gemisinden oluşan bir filoya komuta etmekteydi. Pompeius, kendisine Romalıların çoğunun karşılığını ödemeyi hayal edemeyecekleri kadar çok iyilik borçlu olan insanlar tanıyordu.

Böylece Pompeius Sezar'ın ellerinin arasından kayıp kaçtı ve mücadeleyi sürdürmek için hazırlandı. Savaşı bitirme arzusuyla yanan Sezar Pompeius'un peşine takıldı.

KARARIN ÖZÜ

Gaugamela, Cannae ve Pharsalos: Bu ölüm tarlalarında sayısız beceri sergilendi, çok kan döküldü. Makul bir tahmine göre, Pharsalos'da 6000 ila 7000 insan öldürüldü. Gaugamela'nın daha az kanlı olma ihtimali olmasa da birincilik ödülü Cannae'nindir. Çoğu Romalı yaklaşık 55.000 kişinin öldürüldüğü Cannae, insanlık tarihinin en kanlı günlerinden biridir.

Ölü sayısı, hasarın büyük bir bölümünün profesyonel katiller tarafından verildiğini düşündürüyor.

Üç galip ordu istekle ve dikkatli bir biçimde ilerledi. İskender'in adamları yeni savaş düzenini yeni bir çift ayakkabıyı benimseyeceği denli kolay benimsedi. Hannibal'in Afrikalıları tören alanı kusursuzluğuna sahip lejyonerlere dönüştü. Sezar'ın lejyonerleri hücumun ortasında sanki iyi bilinen bir dans adımını atıyorlarmış gibi durdular. İskender'in ve Hannibal'in orduları süvari ile piyadeyi sıvı oksijen ile hidrojenin roket yakıtındaki harmanlanışı denli sorunsuzca –ve patlayıcı biçimde– harmanladı. Sezar'ın gücü, yetersiz, çok yönlülükten yoksun süvarisini esneklikle telafi etmesindeydi.

Kazanan generallerin dehası aynı derecede etkileyicidir. Her bir adam hasmının güçlü ve zayıf yönlerini doğru biçimde çözümleyip beceri ve yüreklilikle karşılık verdi. İskender, düşmanı Makedonya sağ kanadında çok sert bir çarpışmaya zorlayarak Pers'in en iyi süvarilerini durdurup Darius'a doğru bir yol açtı. Hannibal Roma süvarisini etkisiz hale getirerek savaş alanını Roma lejyonlarının koreografik bir kıyımı için hazırladı. Sezar Pompeius'un süvarisini sağlam ve diri bir piyade cephesiyle şaşırtarak düşmanının hücum kabiliyetini çökertti.

Kazanan komutanların her biri rakibine karşı saygı ve küçümsemenin sağlıklı bir karışımını sergiledi. Komutanların her biri, düşmanın planını casusluk ve sezgi aracılığıyla tahmin etti. Sezar, Pompeius'un süvarisinin kendisini ezecek sayıda olduğunu biliyorduysa da onun yüreksiz olduğundan emindi. Hannibal lejyonerlerin gücünü ve beceriksizliğini tarttı. İskender, bir Pers süvari hücumunun neler yapabileceğini biliyordu ama atlıların arasından ok atmada uzman hafif silahlı askerlerinin yolunun üzerindeki düşmanı durdurabileceğine inancı vardı.

Galiplerin her biri harekât ve taktik risklerini göze aldı. İskender'in ve Hannibal'in muhafızları vardı ama onlar cep-

hede çarpıştılar; Sezar geriyi tuttuysa da savaş alanındaydı. Sezar, Pompeius'un süvarisini şaşırtmak üzere bir dördüncü hat oluşturmak için üçüncü piyade hattını inceltme tehlikesini göze aldı. Hannibal Keltleri disiplin altında tutmanın zor olduğunu biliyordu ama geri çekilmede savaş hattını kırılmadan esnetme kabiliyetine güvendi. İskender Parmenion'un komutasındaki sol kanadının düşmanın yüklenmesine kendisinin Darius'u yok etmesine yetecek kadar uzun süre dayanabileceği üzerine bahse girdi.

Ayrıca galiplerin ordularını bir arada tutma yeteneklerini selamlamamız gerekmektedir. İskender'in ordusunun Gaugamela yolundaki işlerinin görece daha kolay olmasına rağmen ay tutulmasına ve Darius'un devasa ordusunun görüntüsüne tepkilerinin gösterdiği gibi askerler halen korkmaktaydılar. İskender onların güvenini tazelemek zorundaydı.

Hannibal'in ordusu Fabius karşısında altı zor aya göğüs gerdi. Ama Apenin Dağları'nı geçerken çektikleriyle ve Alpleri geçerken önlerine çıkan sorunlarla karşılaştırıldığında bu yoksunluklar hiçbir şeydi. Dolayısıyla, muazzam bir orduyla savaşma zamanı geldiğinde Hannibal'in adamları hazır durumdaydılar.

En fazla yoksunluğu muhtemelen Sezar'ın ordusu çekti. Sezar'ın adamları Ocak 49 ile Ağustos 48 yılları arasında Hannibal'in adamlarının istila ettiğinden bile daha büyük bir bölgeyi istila ettiler. Sezar'ın askerlerinin morallerini yükseltecek savaş alanında kazanılmış zaferleri yoktu ve Dyrrachium kuşatmasında ağır kayıp vermişlerdi. Yağma yapmalarına nadiren izin verilmekte ve ödemeleri çoğunlukla geç yapılmaktaydı. Sezar'ın askerleri, sonu gelmeyen ölüm, açlık ve bitkinlikle geçen bir ay içerisinde her şeyi tersine çevirdiler ve olağanüstü bir zafer kazandılar.

Galip orduların askerleri birbirlerine kardeşlik bağıyla bağlıydılar, bir çetenin üyesiydiler. Onur ve yağma için savaştılar. İlkeler isteğe bağlıydı. İskender bir intikam savaşı

ve bir önlem savaşı başlattığını iddia ettiyse de iddiası ikna edici değildi; bir imparatorluğu fethetmek istedi. Sezar özgürlük ve statü için savaştığını ilan etti ama ilerideki diktatörün halk iktidarını savunuşu inandırıcı gelmemekte ve mevki kaygısı bugün çok az destekçiye cazip gelmektedir. Hannibal'in kendisini Roma'nın saldırganlığına karşı koruduğu iddiası daha ikna edici olsa da bunu onun fetih hevesinden ayırmak zordur.

Bugün savunmada kalanlarla duygudaşlık kurmak daha kolay. Persler ve Romalılar bir imparatorluğu, ama anavatanlarının içinde bulunduğu bir imparatorluğu savunuyorlardı. Pompeius, Sezar denli bencildi ama destekçileri en azından dar bir biçimde tanımlanmış bir özgürlüğe –onların düşündüğü biçimiyle, azınlığın Roma'yı kamu yararına yönlendirme özgürlüğüne– gerçekten inanmaktaydılar.

Bu üç savaştan her biri öylesine kesin bir sonuç doğurdu ki, insan kaybeden tarafın savaştan hemen önce aklından neler geçtiğini merak ediyor. Geriye dönüp bakıldığında Darius'un, Pompeius'un ve Paullus ile Varro'nun kaçınmaları gereken bir savaşı kabul ettiklerini görüyoruz. Fabiuscu savaştan kaçınma stratejisi, adını aldığı kişi için olduğu denli onlar için de yararlı olabilirdi. Fabiuscu strateji bu üç savaşta hayli farklı biçimlerde yürütülebilirdi.

Persler, İskender'i Darius'a yönlendirmek yerine onun Fırat'ı ve Dicle'yi geçmesini engelleyebilirlerdi. Ekinleri yakabilir ve ambarları boşaltabilirlerdi. Atlıları ve okçuları, baskınlar için biçilmiş kaftan olduğundan yiyecek arayan Makedon gruplarını bezdirebilirlerdi. Bu sırada İskender'e teslim olanlarla görüşme yapmasına izin vermek yerine onu istediği her kent için savaşmaya mecbur edebilirlerdi. Kısacası Persler Fabiuscu stratejiyi uygulasaydılar, Mezopotamya'yı bir çöle çevireceklerdi. İskender Mezopotamya'yı geçmeyi başarsaydı bile Persler İran'a geçiş kapısı Zagros Dağları'nı kapatabilirlerdi. Sus'un ve Persepolis'in hazinelerini korumak için daha doğuya taşıyabilirlerdi.

Persler koşulları yeterince zorlaştırsaydılar, Makedonlara gına gelebilirdi. İskender'i Darius'un batı eyaletleri teklifini kabul etmesi ve geri dönmek için zorlayabilirlerdi.

Hannibal'le karşı karşıya gelen Romalıların yalnızca Cannae'den önce yapmış oldukları şeyi –İtalya'da savaşmamayı– yapmaları gerekmekteydi. Hannibal'i rahatsız ederek ve onun ikmal malzemelerine ulaşmasını engelleyerek savunmada kalmalıydılar. Romalılar aynı zamanda İspanya'ya saldırılarını artırmalıydılar. İspanya saldırısı er ya da geç Hannibal'i İspanya'yı savunmak için İtalya'dan ayrılmaya mecbur edecekti. Bu, savaşı sona erdirmeyecek ama Roma'yı Cannae yenilgisinden esirgeyecek, Roma'nın müttefiklerinin taraf değiştirmesini engelleyecek ve ilerdeki mücadele için Roma'nın kaynaklarını artıracaktı.

Pompeius savaştan kaçınsaydı olaylar onun için farklı biçimde gelişebilirdi. Pharsalos Savaşı sırasında Pompeius batıda bir deniz saldırısı başlatmıştı. Bir filo Sicilya'ya saldırmıştı, bir diğeri de Sezar'ın Brundisium'da kalan askerlerini abluka altında tutuyordu. Bu hamleler muhtemelen olabilecekleri gibi başarılı olsaydılar, İtalya'ya yiyecek tedarikini kesecek ve Sezar'ın İtalya'daki destekçilerinin altındaki payandayı çekecekti. İspanya zaten Sezar'ın valisinden rahatsızlık duyduğunun işaretlerini veriyordu ve Pompeius'un başarısıyla birlikte bu işaretler artacaktı.

Bu arada Pompeius Sezar'ı Yunanistan'da hayal kırıklığına uğratabilirdi. Pompeius'un süvarisinin tarlalardaki olgunlaşmış ekini hasat etmeye çalışan Sezar'ın askerlerine sürekli baskınlar düzenlediğini hayal edin. Sezar kuşkusuz karşılık verecekti ama bunu aç ve yorgun adamlarla yapacaktı. Batı'dan Sezar'ın kampına sızıldığı haberlerinin geldiğini hayal edin. Pompeius ordusunu bir arada tutabilseydi, Dyrrachium'da yaptığı gibi Sezar'ın saflarındaki hainleri kendisine katılmaları için ayartabilirdi. Bu, Pompeius'a, bir suikast düzenleme fırsatı bile sağlayabilir, Sezar'ın macerasına bir hançer son verebilirdi.

Meydan savaşından kaçınmak işe yarayacak idiyse, generaller bir meydan savaşına girmeyi niçin kabul ettiler? Bir kere, geçmişe bakış ile tarih farklı şeylerdir, Fabiuscu bir stratejinin işe yarayacağının garantisi yoktur. Ayıca meydan savaşının kendisine göre ödülleri vardı. İlkçağ kültürü kurnazlıktan daha çok onura değer verirdi. Savaşmayı kabul etmemek itibar kaybına, dolayısıyla da kararsızların taraf değiştirmesine neden olabilirdi. Savaş tehlikeliydi ama savaş kararı almak kolay ve hızlıydı. Fabiuscu strateji, uzun soluklu bir savaş ve Sezar gibi vahşi bir at için daha fazla itaatsizlik anlamına gelmekteydi.

Kaybeden generaller, savaşa tehlikeli bir düşmanla karşılaşmaya hazırlanmaksızın girmediler. Hepsi düşmanlarınından sayıca çok fazla olan büyük ordular kurdular. Darius mükemmel atlıları askere aldı, ağır piyade eksiğini kapatmak için planlar yaptı ve savaş alanını dikkatle seçti. Paullus ve Varro adamların deneyimsizliğini kapatmak ve düşman hattını delme olasılığını artırmak için lejyonerlerini sıkışık bir düzene soktular. Pompeius Sezar'ın ordusunu bir kuşatma savaşıyla iyice hırpalamadan önce bir meydan savaşını ciddi biçimde düşünmüyordu. Yine de piyadesinin zayıf olduğunu kabul edip planını süvarilerinin üzerine kurdu. Kısacası, kaybeden generaller gereken özeni gösterdiyseler de, başaramadılar.

Generaller başarılarının bir kısmını kendilerini tanrının oğlu olarak markalaştırma istekliliğine borçluydular. Önemli bir etken de muzaffer orduların üstün profesyonelliğiydi, daha iyi altyapılarıydı. Adamlarının karnını düşman bir ülkede doyurabilmek ayrı bir altyapı meselesiydi. Ayrıca bir komutanın subaylarını ve askerlerini kendisine bağladığı bir liderlik söz konusuydu. Bir başka etken yeni taktikler bulma atikliği ve bunları uygulamaya koyma gözü pekliğiydi. Son olarak komutanların doğru karar verme yeteneğinden söz edebiliriz; bu generallerin güçlü sezgileri ve engin deneyim-

leri doğru zamanda doğru şeyi yapmalarını sağladı. Gaugamela, Cannae ve Pharsalos'u usta hamleler kılmakta hiçbir şey bunlardan daha büyük bir rol oynamadı.

Savaşın ertesi günü savaşın tarafları için sorun akan kanı nasıl haklı gösterecekleriydi. Kazananlar savaş alanındaki başarılarını bir zafere çevirebilecekler miydi? Kaybedenler yenilgi karşısında toplumlarını bir arada tutup savaşmaya devam edebilecekler miydi? Şimdi bu soruları ele alacağız.

5

SONUNU GETİRMEK

Yetmiş gündür yağmur yağıyordu. İskender'in adamları Hindistan musonu gibi bir şeyi daha önce hiç yaşamamışlardı. Gök gürlemelerinin ve yıldırımların eşlik ettiği sağanak yağmur sürekli çadırlarını dövüyordu. Adamların her adımı çamura gömülüyordu. Yunanlı elbiseleri gitmişti, herkes bacaklarını saran, beyaz yün giysiler, Hintli elbiseleri giymek zorunda kalmıştı. Böyle bir hava ile yabancı giysiler arasında kalan adamlar, kendilerini daha önce yurtlarından bu denli uzakta hissetmemişlerdi.

Adamların morali, musonlar yüzünden dibe vurdurmadan önce de zaten bozuktu. Silahları kullanılmaz hale gelmiş, atlarının nalları yürümekten aşınıp incecik kalmıştı. Kayıplar vermiş, yorgunluktan tükenmişlerdi. Makedonya'dan kuş uçuşu 5000 km ötedeydiler; geçtikleri engebeli araziyi ve yürüdükleri dolambaçlı rotayı düşünürseniz daha uzaktaydılar. Artık böylesine ağır bir bedel karşılığında ele geçirdikleri ganimeti toplayıp eve dönmek istiyorlardı. İskender'in seferi başlatmasından dokuz yıl sonra, MÖ 325 yılının yazında sefer sona ermiş gibi görünmekteydi.

Yaklaşık yüz yıl sonra ve 5000 km uzakta, Hannibal'in küçük kardeşi Mago başka türden bir suyun –Akdeniz'in– sesini dinliyordu. Mago, Cenova'dan Kartaca'ya giden küçük filonun sancak gemisinde hasta yatağında yatıyordu. İki yıl önce Mago Hannibal'e destek güçler getirmek için cesur bir ham-

leyle İspanya'nın açığındaki Minorka Adası'ndan İtalya'ya yelken açmıştı. Mago, Cenova'yı fethettikten ve yerel bir ittifak oluşturduktan sonra Kartaca'dan takviye –adam, para ve yedi fil– aldı. Ama 203 yılında bir Roma ordusu Mago'yu Milano yakınlarında yendi ve Mago bu savaşta kalçasından derin bir yara aldı. Roma ordusunun tehdidi karşısında Kartaca'yı savunması için yurda geri çağrıldı.

Mago geminin sallanışının, yarasını İtalya'nın sarsıntılı yolları kadar rahatsız etmeyeceğini umuyordu. Kartaca'da olanaklı olan standart tıbbi bakımı görmeyi dört gözle beklemekteydi. Ne var ki yarası Sardinya'nın güneyinde ölmesine neden oldu. Mago'nun kaderi, Roma'yla savaşında Hannibal'i bekleyen kötü sonu önceden haber verdi. Cannae'nin zafer günleri artık çok uzaklardaydı.

150 yıldan biraz daha fazla bir süre sonra ve güneybatıya doğru 800 km uzaklıkta, Roma Afrika'sında (bugünkü Tunus) bir başka sağanak gümbürdeyerek gelmekteydi. Kasım gökyüzü, gece yarısı bardaktan boşanırcasına yağan çakıl büyüklüğünde dolu taneleriyle Sezar'ın lejyoner kampını vurdu. Her zaman olduğu gibi Sezar adamlarına hızlı ve az eşyalı bir seyahat yaptırmaktaydı. Deri çadırlar bir lükstü; adamların çoğu sazlardan, ince dallardan ve giysilerden yapılma derme çatma korunaklara sığınmışlardı. Fırtına her şeyi sırılsıklam etmiş ve kamp ateşlerini söndürmüştü. Askerler kampta yağmurdan korunmak için kalkanlarını başlarının üstünde tutarak dolaşmak zorunda kaldılar. Düşman yakında kamp kurmuştu ama saldırmadı. Sezar, her zamanki gibi şanslıydıysa da, şansını zorladı.

Pharsalos Savaşı çok eskide kalmış gibi görünüyordu: Üzerinden yaklaşık bir buçuk yıl geçmişti, tarih MÖ Ocak 46'ydı (bizim takvimimize göre, Kasım 47). Ama Roma içsavaşı bitmekten uzaktı. Pompeiuscular yenilgilerinin ardından yeniden toplanmışlardı. Sezar, başka sorunlarla ilgilenmesi gerektiğinden onlara nefeslenme imkânı tanıdı. Kaynak bulmak zorundaydı ve Kleopatra onu bulmuştu. Sezar yağmur

fırtınasından yalnızca bir ay önce sonunda Pompeisçularla ilgilenmeye başlayabildi. Sezar fırtınaya aldırış etmeyebilirdi, ama düşman orduları gerçekten bir sorundu.

Bu üç hikâyeciğin bize anımsattığı gibi, bir savaşı kazanmak bir meydan savaşı zaferinden –büyük bir zaferden bile– daha fazlasını gerektirir. Zafer sonrasında kazananın stratejik üstünlüğünün semeresini toplama becerisini göstermesini gerektirir. Gaugamela, Cannae ve Pharsalos zaferleri, İskender'in, Hannibal'in ve Sezar'ın savaşlarını mutlu sona ulaştıracaklarının garantisi olmadı. Darius, Roma Cumhuriyeti ve Pompeius kendilerini toparlamaları için gereken kaynaklara sahiptiler.

Meydan okuyanlar işin sonunu getirmek zorundaydılar.

Sonunu getirme, işlerin karmaşıklaşmaya başladığı yerdir. İşler çetrefilli oldukları için karmakarışıktılar. Meydan savaşında kazanılan zaferin açık seçikliği kayboldu. Bunun yerine büyük komutanlar sonunu getirme karşısındaki gerçekten şaşırtıcı direnişlere karşılık vermek zorundaydılar. Direnişler bir birlik düzeninin ve taktiklerin inceltilmesinden büyük stratejinin yeniden gözden geçirilmesine, düşmanın siyasi faaliyetlerini bilmeden yurtiçindeki desteğin pekiştirilmesine uzanan bir hayli askeri ve siyasi değişiklik yapılmasını zorunlu kıldı. Planlamanın her düzeyinde değişiklikler yapılması gerekti. İskender, Hannibal ve Sezar ordularını bir arada tutarak ve bu can alıcı dönem boyunca daha fazla zafere (değişen başarı derecelerinde olsa da) ulaşarak büyüklüklerini gösterdiler. Ama nerede duracaklarını bilmediklerinden, direnişlerin boyutunun çok geçmeden onlar için bile çok büyük olduğu ortaya çıkacaktı.

İSKENDER

Darius, Gaugamela'dan sonra bile bol paraya ve insan gücüne ulaşabilmekteydi. Zaman ve mekân göz önünde tutulur-

sa, Darius bunları seferber edebilirdi. İskender bunun önüne geçmek için hızlı ve amansız olmalıydı ama aynı zamanda ılımlı bir yaklaşımın da yararlı olması söz konusuydu. İskender, Perslerin itibarlarını korumalarına izin verirse onlar da savaşa hızla son verip onun yetkesine boyun eğebilir ve onu kral olarak kabul edebilirlerdi. Bunun alternatifi Orta Asya ve ötesinde uzun ve kanlı bir savaş olabilirdi. Böyle bir savaş terörü, yeni aşırılıklara vardırırken daha fazla kaynak ve hareketlilik gerektirecekti. Çok az şey yapmak tehlike olasılığı doğuruyordu ise, çok fazla şey yapmak da çıkmaza girme tehdidi yaratıyordu.

Yine de İskender meydan okumadan hoşlandı. Asya'da uzun bir savaş Makedonya'yı güçten düşürecek ama İskender'i güçlendirecekti. İskender eski ülkeye olan ilgisini her geçen gün biraz daha yitiriyordu. Fethedecek yeni dünyalar vardı! İskender artık yalnızca Makedonya kralı değil, aynı zamanda Asya kralıydı ve savaş efendisiydi. Doğu devasa bir savaş okulu, İskender hevesli bir öğrenciydi.

Hesaplaşma: Darius'un İntikamı

İskender savaşı kolaymış gibi gösterdi. Gaugamela'dan sonra İran'a yürüyüşü tipik bir örnektir. İskender Babil'in teslim olmasını kabul ettikten sonra, ordusunu bir ay dinlendirip ardından güçlerini Batı İran Dağları'na doğru yürüyüşe geçirdi. Her zamanki gibi düşmanını hızlı ve sert bir biçimde sıkıştırdı.

İskender'in ilk hedefleri düşmanın iki başkenti, Sus ve Persepolis'ti. Sus'ta doğru düzgün savunma olmadığı için komutanı teslim olmakta hızlı davrandıysa da, derin dağ geçitleri Persepolis'i korudu: Persler savaşmak niyetindeydiler. Aralık ayıydı, kar Makedonlar için gerçek bir tehlike oluşturuyorduysa da, İskender düşmana yeniden toplanması için fırsat vermek istemediğinden hızla ilerledi.

İskender Persepolis'e ulaşmak için sarp Zagros Dağları'nda karşısına dikilen üç ayrı direnişi yenmek zorundaydı. Bölgeyi

bilen düşman yerini dağ geçitlerinde ve koyaklarında dikkatli bir biçimde seçtiyse de İskender'in güçleri, hızlı, hareketli ve dikkatliydiler. Sık sık savunma konumuna geçtiler ve düşmana arkasından baskın saldırılar düzenlediler. Makedonlar ağır kayıp verdirdiler ama düşman komutanını öldürdüler. Persepolis teslim oldu.

İskender güçlerini bir kere daha bir virtüöz gibi yönetmiş, askerleri becerilerini ve çok yönlülüklerini ispatlamışlardı. İskender ve askerleri gözü pekliğin karşılığını on misliyle geri verdiğini gösterdiler.

Sus ve Persepolis başkent olmalarının yanı sıra devlet hazinesiydiler. Bu hazinelerde dünyanın en büyük altın ve gümüş koleksiyonu vardı ve o artık İskender'e aitti. İskender 180.000 talent altın ve gümüşün –312 ton altın ve 2000 ton gümüşün– mağrur sahibiydi. Genç kral artık yeryüzündeki en zengin kişiydi; istilasına beş kuruşsuz başlayan birisi için baş döndürücü bir gelişmeydi bu.

İskender Persepolis'e girdiğinde kente karşı saygısızlığını sergiledi: adamlarının kraliyet sarayı dışında kenti yağmalamalarına izin verdi. Bu başka yerlerdekilerden daha sert bir uygulamaydı ama İskender Persepolis'in Pers dininin merkezi olarak statüsünü kabul etmişti. Düşmanın kendisine karşılık vermek için herhangi bir kutsal zemini kullanmasını engellemek istedi. İskender Persepolis'te geçirdiği dört ayın sonunda başlatmış olduğu yağmalama siyasetine son verdi; kraliyet sarayını tamamen yaktı. İskender Asya kralıysa, bu Pers tanrılarının bir lütfu değildi. İskender Pers halkına bu mesajı verdi.

Yunanlılar farklı bir mesaj –geri ödeme– aldılar. Yıllar önce, Philippos ve İskender Pers istilasını ilk defa gündeme getirdiklerinde seferi Yunanlı müttefiklerine Perslerin Kral Kserkses'in yönetiminde Yunanistan'ı istilasının intikamını amaçlayan bir savaş olarak pazarlamışlardı. Yunanlılar bunu yutmuşlardı. Atina, Kserkses için neyi ifade ediyorsa Perse-

polis de İskender için onu ifade ediyordu: düşman direnişinin simgesiydi. Kserkses, Atina'yı nasıl yakıp kül ettiyse İskender de Persepolis'i yakıp kül etti.

Persepolis'in yakılması savaşın bir sona yaklaştığının işaretiydi. Yalnızca Yunanlılar değil, Makedonlar da bu düşünceydiler. İntikam, servet ve Mısır'dan İran'a uzanan bir imparatorlukla birlikte eve gitme ve hayatın tadını çıkarma vaktinin geldiğini düşünüyorlardı. Ama İskender aynı düşüncede değildi. Asya kralı olduğunu ilan eden İskender, Pers İmparatorluğu'nun tamamından daha azına razı olmak niyetinde değildi. Ama bu amaç için bastırmadı, çünkü başka bir mesele gündemdeydi: Darius halen kaçaktı. En çok vatan hasreti çeken askerler bile Darius özgür olduğu sürece başlarına bela olacağını yadsıyamazlardı. Darius hâlâ Perslerin zengin ve fethedilmemiş doğu eyaletlerinden asker toplayarak bir ordu kurabilirdi.

İskender 331-330 kışını Persepolis'te geçirirken, Darius 800 km kuzeydeki Ekbatana (bugünkü Hemedan) kentindeydi. Kalan –liderlerine halen sadık– Yunanlı paralı askerlerin de bulunduğu küçük bir ordusu vardı ve doğudan yeni birlikler oluşturmaya çalışıyordu. Ama İskender Mayıs 330'da Ekbatana'ya yürüyüşe geçtiğinde bu birliklerden eser kalmadı; Darius askerleri ve en yakın danışmanları Doğu İmparatorluğu'nun halen sadık satraplarıyla birlikte doğuya doğru kaçtı.

İskender İran içerisinde onun tehlikeli kuzeydoğu çölüne varıncaya kadar kilometrelerce yol kat ederek Darius ve adamlarını hızla takip etti. Daha hızlı yol almak için güçlerini böldü ve bir kısmını Parmenion'la birlikte bıraktı. Birkaç hafta sonra satrapların Darius'a karşı ayaklanıp onu tahttan indirdikleri haberi geldi. Darius'a sadık kalanlar Yunanlı paralı askerlerle birlikte dağlara kaçtılar. İskender süvarileri ordudan ayırıp onları Darius'un arkasından dörtnala koşturdu. Yine de, süvariler çok geç kalmışlardı. Doğu satrapları kralı

öldürmüş ve İskender'in bulması için cesedini bırakmışlardı. Bu sırada satraplar yurtlarına kaçtılar. MÖ 330 yazıydı.

İskender Darius'u canlı ele geçirseydi, verimli bir siyasi ve askeri hasat yapmış olacaktı. Şansın da yardımıyla Darius İskender'i gerçek kral olarak kabul edecekti. Şansın yardımı sürerse Pers soylularından kalanlar onu izleyip oyunun bittiğini kabul edeceklerdi. Sonuçta bu, daha fazla kan akmasını engelleyecek ve –Pers bir yurtseverin söylemiş olabileceği gibi– kendini toparlaması ve nihayetinde İskender'i yıkması için ona zaman tanıyacaktı. İskender'e bakılırsa, o savaşmaksızın doğu satraplarının sadakatini kazanacaktı.

Ama böyle olmadı. Öteki satrapların bu gidişatı görüp onursuz bir siyaset olduğu için buna boyun eğmeyeceklerini göstermiş olmaları bile olasıdır: Darius'u bunun için tahttan indirip öldürmüş olabilirler.

Doğu satraplarının en büyüğü Baktria satrapı Bessos'du. Gaugamela'da süvarilerin komutanı olarak iyi savaşmıştı. Şimdi diğer satraplar onu V. Artakserkses adıyla Pers İmparatorluğu'nun meşru kralı olarak ilan etmekteydiler. Bessos istilacılarla savaşmak üzere bir ordu hazırlamak için Baktria'ya döndü.

Bu gelişme, İskender'i bir ikilemle karşı karşıya getirdi. Pers İmparatorluğu doğuya doğru binlerce kilometre uzanmaktaydı. Bessos'u takip ederken doğuyu istila etmeye kalkarsa, ana üssünden uzakta çetin bir savaşla karşı karşıya kalacaktı. Batı'da kalır ve yeni imparatorluğunun yönetimini güçlendirirse, Bessos'un bölgesinden gelecek büyük bir istilaya değil ama akınlara karşı hazırlık yapmak zorunda kalacaktı.

Dolayısıyla güvenlik kaygıları İskender'e Bessos'un arkasından gitmesini emretti. Ama İskender'in hamlesinin güvenlikle alakası yoktu. İskender'in her şeyi bir kaynağın iddia ettiği gibi açık açık söyleyip söylemediğini merak ediyorum: İskender Darius'un ölü bedenini değil, krallığını istiyordu.[1] Ama gerçek buydu.

İskender Pers İmparatorluğu'nun doğuda zengin toprakları olduğunu biliyordu: tarımıyla ve özellikle şarabıyla ünlü Aria (bugünkü Afganistan'ın Herat eyaleti), Arakhosia (Güneydoğu Afganistan'daki Kandehar merkezli bölge) ve verimli tarım arazileriyle tanınan Baktria (kabaca Kuzey Afganistan). Ayrıca bir de Kuzeybatı Hindistan vardı (günümüzün Pakistan'ı ve Pencap'ı). Zengin Kuzeybatı Hindistan yıllar önce Perslerin pençesinden kurtulmuştu ama burası halen belirli bir ölçüde Perslerin etkisi altındaydı.

İskender bu toprakları yalnızca güvenlikli bölge oluşturmak için değil, aynı zamanda zenginliklerini ele geçirmek ve ün kazanmak için fethetmek istedi. İskender'in görüşüne göre artık kendisi –diğer üyeleri Akhilleos, Herakles, Dionysos (yalnızca şarap tanrısı değil aynı zamanda Doğu'nun fatihi), Büyük Kyros ve Semiramis (efsanevi Asur kraliçesi) olan– bir seçkinler kulübünün üyesiydi. İskender Pers İmparatorluğu'nun tamamından azına razı olmayacaktı. Bunun yanı sıra İskender her zaman savaşçı bir kraldı. En iyi yaptığı iş olan savaşı diğer faaliyetlerden daha çok severdi.

İskender'in hem kalbi hem de aklı ona doğuya gitmesini söyledi. Diğer Makedonlar, Yunanlılar yurtlarına giderken kendilerinin kalmak zorunda olduğunu duyunca açıkça belirttikleri gibi olayları farklı görmekteydiler.

Bütün zaferlerine rağmen İskender Yunanistan'da her zaman zayıftı. İskender'in Yunanistan'daki birçok düşmanı ona karşı ikinci bir cephe açmakla tehdit etmiş ve nihayetinde 331 yılında açmışlardı. Sparta'nın öncülüğünü yaptığı bir kentdevletleri ittifakı Antipatros'un yönetimindeki Makedonlara meydan okudu. Altmışlarındaki Antipatros, Philippos'a hizmet etmiş ve genç prens İskender'in arkadaşı olmuş, tecrübeli bir general ve elçiydi.

Asi Yunanlılar kazansaydılar, İskender'i geri dönmeye zorlayabilirlerdi. Memnon'un hayaleti kesinlikle gülümsüyordu, ama uzun bir süre için değil. İskender, Antipatros'a

muazzam sayıda paralı asker kiralamasına yetecek para gönderdi. Paralı askerler, düşmanı ezip Sparta kralını öldürdüler. 330 yılında İskender halen Persepolis'teyken ya da ayrıldıktan kısa bir süre sonra güzel haberi öğrendi: Artık Yunanistan için kaygılanmak zorunda değildi.

Artık Yunanlı askerlerini tutmasına gerek yoktu; küçük bir savaş çıkaran Yunanlı askerler çok az savaştılar ve gerçek rehineler gibi hizmet gördüler. Daha önce bunları sorun çıkarabilecekleri yurtlarına göndermek çok tehlikeliydi. Şimdi durum değişmişti. Böylece İskender Yunanlı "müttefiklerini" serbest bırakıp onlara cömert ödüller verdi. Ayrıca onlara bazılarının yapacağı gibi kalıp paralı askerler olarak yeniden askere alınma seçeneğini sundu.

Ne yazık ki Yunanlıların yurtları için duydukları özlemin bulaşıcı olduğu ortaya çıktı ve Makedonlar şikâyet etmeye başladılar. Kendi orduları niçin bırakılmıyordu ve topladıkları ganimetin tadını niçin çıkaramıyorlardı? İskender'in subayları İskender'e askerleri toplayıp onlara seslenmesini tavsiye ettiler. İskender üç konuya –güvenlik, onur ve kraliyet ihsanı– değinen bir konuşma yaptı.[2] İskender Perslerin şu an baygın durumda olduklarını ama Makedonlar geri çekilirlerse düşmanın ayılıp sanki kadınmışlar gibi onlara saldıracağını söyledi. Ayrılmak isteyen bunu yapmakta özgürdü ama İskender "arkadaşları" ve "savaşmak isteyenler" ile meskûn dünyayı ele geçirmeye devam edecekti. Bir başka deyişle İskender'den yana olmayan her Makedon ona karşıydı. Retorik işe yaradı; askerler İskender onları her nereye götürecek olursa olsun onu izlemeyi kabul ettiklerini haykırdılar. Kuşkusuz, bir kaynağın iddia ettiği gibi, adamların desteğini almakta İskender'in Baktria'nın uzaklığını bir hayli küçümsemesinin de yardımı oldu.[3]

Ayrıca daha önce Parmenion'un ileri sürdüğünü hayal ettiğimiz itirazlar söz konusuydu. İskender ya Makedonya'nın kralı ya da Asya'nın kralı olabilirdi ama her ikisinin olamaz-

dı. Asya kralı olarak İskender, başına buyruk Makedon soylularını tiran karşısında diz çökmeye zorlayacaktı.

Parmenion'un sesi artık duyulmayacaktı: İskender onu arkasında bırakmıştı. Makedonya ordusunun büyük yaşlı adamı artık yetmiş yaşındaydı; genç kral artık savaşa onsuz gidecek denli kendine güvenmekteydi. İskender Parmenion'u arkasında, Ekbatana'da bıraktı. Emrinde bir tümen bulunan Parmenion'un görevi haberleşmeyi sağlamak ve hazineyi korumaktı. Ne var ki Parmenion hazinenin nüfuzunu kullanamadı: Hazine Harpalus'a bağlıydı. Harpalus Parmenion gibi bir Makedon soylusuydu ve ondan gençti. Ayrıca Harpalus İskender'in adamıydı; kralın çocukluk arkadaşıydı. Harpalus artık imparatorluk haznedarıydı. Parmenion doğu seferinden dışlanmıştı. Oğulları, Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'nin komutanı Philotas ve *hypastist*ler diye bilinen seçkin piyade sınıfının komutanı Nicanor seferde yer aldı. Ama onlar güçsüz sürgünlerdi.

Evin Kan ve Demirle Temizlenmesi

İskender ve ordusu Bessos'un peşinde doğuya daldı. İzleyen üç yıl, İskender hem içerdeki hem dışarıdaki asilere karşı iki cephede savaşacaktı. Asya kralı olmak artık yalnızca bir unvan değildi; İskender'in her gün yaşadığı bir deneyimdi. Unvanın ifade ettiği şeyi yerine getirmek gerekecekti. İskender'in Pers kralı olmak gibi bir niyeti yoktuysa da, Makedonya kralından daha fazlası olmalıydı. Sonuçta milyonlarca yeni tebaası vardı ve onlara bir fatihin kargısından daha fazlasını sunmalıydı.

İskender'in bulduğu çözüm, Makedon sarayının başına buyrukluğu ile Pers otokrasisinin gösterişi arasında bir orta yoldu. İskender saray çevresini önemli ölçüde genişletmeye çalıştı. Ama İskender Makedonlar için çok fazla Pers ve Persler için çok fazla Makedon'du. Makedonlar İskender'in taç ve kuşak gibi Pers kıyafetleri giyme ve *proskynesis*, yani bir boyun eğme hareketi olarak kralı huzurunda yere kapanarak selam-

lama dahil olmak üzere Pers saray seremonisini benimseme kararına kızdılar. İskender'in en yakın danışmaları Perslerin kırmızı kaftanını giyme emrine uymak istemediklerini belli ettiler. Darius'un kardeşi Oksyathres dahil olmak üzere Pers soylularının İskender'in maiyetine dahil edilmelerini onaylamadılar. Harem ağalarının ve kraliyet hareminin ortaya çıkışını küçümsediler ve İskender'in Persli yeni kraliyet muhafızları tarafından tehdit edildiklerini hissettiler.

Perslere göre, haklı olarak kendi kraliyet unvanları "büyük kral, kralların kralı, ülkelerin kralı" ile bir alakası olmadığını düşündükleri "Asya kralı" unvanıyla aptal yerine konulmamaktaydılar; unvan aslında yeni bir tür kraliyet mutlakıyetçiliğinin işaretini veren bir Yunan buluşuydu. Pers seçkini, Darius'un yenilmesinden Persepolis'in yakılmasına, her eyaletteki yeni Makedon askeri yöneticilere uzanan fethe karşı bir öfke içindeydi.

Mutsuz Persler savaşı sürdürdüler; dört yıldan uzun bir süre mücadeleye devam ettiler. İskender'in adamlarına gelince, İskender'in mahiyetindeki Makedonlar ve Yunanlılar uzlaşmaya öfkeyle, homurdanmayla ve komployla karşılık verdiler. İskender de onlara –cinayetle– karşılık verdi.

İskender emsalsiz bir acımasızlıkla kolaylıkla suçlanabilirse de, katliam Makedonlar için avlanma gibi ulusal bir spordu. Her Makedon kralı –en azından her başarılı Makedon kralı– krallık unvanını taht üzerinde başka hak iddiasında bulunanları öldürerek güvence altına alırdı. İskender çok sayıdaki sözde kışkırtıcıyı, komplocuyu ve şikâyetçiyi idam ettiğinde her zamankinden daha ileri gitti. Ayrıca seleflerinden hiçbiri İskender'in yaptığı denli radikal bir şey yapmamışlardı. Bir kral İskender'in yaptığı gibi siyasetini önemli ölçüde değiştirdiğinde kendisini desteklemeyi reddedenleri kovar. İskender'in durumunda "kovmaların" ölüm getirdiği ortaya çıktı.

Makedon kralların suikasttan endişelenmek için nedenleri vardı. İskender'in babası II. Philippos abisi II. İskender

(hükümdarlık dönemi 369-366) gibi makamında öldürüldü. İskender'in entrikalardan ve komplolardan kaygı duyması boşuna değildi. İskender 330 ile 327 yılları arasında kendi elleriyle öldürdüğü dahil olmak üzere bir düzine generali, saray mensubunu ve danışmanı idam etti.

İsyan İskender'in dört bir yanını sarmıştı. 330 yılında İskender doğuya doğru yürüyüşünü sürdürmesini istediği ordusunun ayaklanmasıyla karşı karşıya kalıyordu. En önemli iki generalinin –Parmenion ve oğlu Philotas (İskender için rakiplerinden kurtulmak için iyi bir bahane; ikisi de komploda etkin bir rol almamışlardı)– idamıyla sonuçlanacak bir entrikayı fark etti. 328 yılında İskender bir sarhoş tartışmasında Pers alışkanlıklarını öfkeli bir biçimde eleştiren General "Siyah" Cleitus'u öldürdü. Bu olay Marakanda'daki (bugünkü Semerkand) sarayda oldu. Makedonlar çok içmeleriyle ünlüydüler ve bu olayda, inanılmaz miktarda –İskender'in mızrağını kapıp Cleitus'a fırlatmasına yetecek denli– içmişlerdi.

327 yılında sarayda eğitim gören bir grup soylu çocuğu, İskender'i öldürmek için komplo kurmaktan yargılanıp idam edildi. Çocukların hocası ve İskender'in saray tarihçisi Yunanlı filozof Kallisthenes de yargılandı ve muhtemelen öldürüldü. Kallisthenes daha önce *proskynesis* yapmaya açıkça karşı çıkmıştı.

İskender birçok Persi satrap olarak atamasına rağmen, Pers satraplar gerçek iktidarı Makedon komutanlara ve haznedarlara devretmek zorundaydılar. Pers satrapların çoğu ayaklandı. Bunlardan çok azı makamında tutundu.

İskender Makedonlar ile Persler arasında dengeyi hiçbir şekilde bulamadı. Galip bir seçkini yenilmiş ama halen gururlu bir aristokrasiyle bütünleştirmek kuşkusuz muazzam biçimde zordur. Dengenin kurulması biraz olsun usta işi bir devlet adamlığı becerisini gerektirmekteydi ama İskender dikkatini iç siyasete nadiren vermekteydi. Onun tutkuları savaş ve fetihti; bunların dışındaki her şey onun için oyalanacak bir şeydi.

İskender, bir ustanın siyasi inceliğini yalnızca bir alanda –ordu siyasetinde– gösterdi. Seferi onuncu yılını bitirdiğinde Makedon ordusunu kişisel bir mülke dönüştürmüştü. Subay sınıfındaki rakiplerini acımasızca temizleyip onların yerine arkadaşlarını ve dostlarını yerleştirdi. Yerleştirdiği kişilerin arasında Krateros ve Pediccas gibi yetenekli ve Hephaestion gibi daha az yetenekli askerler vardı. İskender'in Hephaestion'la fiziksel ilişki içeriyor olabilecek yakın bir arkadaşlığı vardı. Bu sırada İskender özel ve bölgesel bağları zayıflatmak üzere birlikleri yeniden düzenledi. Yalnızca –kendisine– sadakate odaklanılmasını istedi.

Makedonlar, İskender'in ordusunda hiçbir zaman bir çoğunluk oluşturmadılar ama uzun bir süredir askeri ve siyasi seçkin onlardı. İskender'in başka mükemmel birlikleri olmasına rağmen, Makedonlar ordunun iki yumruğu ve omurgasıydılar. 334 yılında toplam 40.000'den fazla askerden yaklaşık 17.000'i Makedon'du. 333 ile 330 yılları arasında İskender'e katılmak üzere anavatandan 15.000 Makedon takviye askerin gelmesiyle Makedon askerlerin toplam sayısı 30.000'i aşmıştı. Ama Makedonların İskender için ayıracak daha fazla insan gücü olmadığından verilen kayıplar Makedon askerlerin sayısını azalttı. 324 yılı itibariyle İskender'in ordusunda yalnızca 18.000 Makedon vardı.

Makedon askerlerinin silah arkadaşlarının niteliği müttefiklerden paralı askerlere ve Avrupalılardan Asyalılara olmak üzere kökten bir biçimde değişti. 334 yılında İskender'in kalan ordusu Yunanistan'daki müttefiklerden ve Trakya gibi Makedonya'nın Balkan komşularından oluşmaktaydı. Yunanlı müttefikler yurtlarına döndüklerinde, İskender onların boşluğunu iki asker grubuyla doldurdu: paralı askerler –çoğunluğu Yunanlı– ve Doğulular. Doğulular, İranlılardan, Orta ve Güney Asyalılardan oluşan karışık bir gruptu. İskender'in askerlerinin çoğunluğu artık Yunanca konuşmuyordu.

Bu sırada İskender Makedonların ordudaki iktidarını zayıflatmak için kurnazca ve hızla harekete geçti. Orduda her

zaman azınlık olan Makedonlar, artık ayrıcalıklarını da yitirmekteydiler. Makedon askerler, Makedon tarzında ya da en azından ona yaklaşan bir tarzda savaşmaları için eğitilmiş İranlı yeni ağır piyadelerle eşit düzeydeydiler.

Kan ve Kar

Muazzam ölçekte bir "görev sapması" söz konusuydu. İskender 325 yılının yazına kadar beş yıl Doğu'da kaldı. Bessos'un izini sürme olarak başlayan görev Pers Uzakdoğu'sunun fethine dönüştü: Areia, Arakhosia, Baktria, Sogd (günümüze Tacikistan ve Özbekistan) ve Kuzeybatı Hindistan. Burası yaklaşık bir milyon kilometre karelik bir bölgeydi ve Pers İmparatorluğu'nun yaklaşık yüzde 40'ına karşılık gelmekteydi. Bölge çöl, bozkır, dünyanın en sert sıradağlarının bazılarını içermekteydi. İkliminin aşırılıkları kardan sıcağa ve muson yağmurlarına değin uzanmaktaydı.

Bessos'a karşı girişilen savaş hızla Bessos'a katılan ya da onun yerini alan Areia satrapı Satibarzanes ve Sogd savaş beyi Sapitamenes adlı asilerle yapılan bir mücadeleye dönüştü.

İhanette uzman olan Satibarzanes, Gaugamela'da Darius için savaşmış ve bunun üzerinden daha bir yıl geçmeden Darius'un katledilişinde Bessos'a katılmıştı. Makedonlar Aria'ya ulaştıklarında İskender'e teslim oldu ve onlar Baktria'da Bessos'la savaşmak üzere doğuya hareket ettiklerinde ayaklandı. İskender geriye döndü ve Satibarzanes'i 2000 süvariyle birlikte Baktria'ya kaçmaya mecbur etti.

Ama 329 yılının ilkbaharında Satibarzanes Aria'ya daha fazla askerle geri döndü ve yine isyan bayrağını açtı. Bu sefer İskender onu cezalandırmaları için subaylarını gönderdi. Hain satrap bir kereliğine dürüst bir savaşa girdi. Aslında mert bir savaşı, göğüs göğse bir çarpışmayı yeğledi. Satibarzanes İskender'in en sadık Yunanlı komutanlarından biri olan Mytileneli (Midillili) Erigyius'a meydan okudu. Erigyius isyancı lideri öldürüp başını yüzlerce kilometre doğudaki İskender'e gönderdi.

Bu sırada Bessos gözü peklikte İskender'in dengi olmadığını gösterdi. Baktria'da büyük bir ordu kuramayan Bessos ilk önce dağlardaki bahar karının, sonra çölün ve son olarak geçmesi zor bir nehrin –bütün tekneleri yakmıştı– İskender'in onu izlemesini durduracağını umarak kuzeye doğru geri çekildi. Ama Bessos yanılmaktaydı. İskender Sogd'a geçmek için adamlarına sallar yaptırdığı Oxus (Ceyhun) Nehri'ne (bugünkü Amu Derya) ulaşmak için adamlarını Hindukuş Dağları'nın geçitlerini ve çölü aşmaları için zorladı. Bessos'un takipçileri de bunu yaptılar.

Spitamenes ve diğer Sogd soyluları Bessos'u tutuklayıp onu İskender'e teslim ettiler. İskender Asya kralı olarak konumunu vurgulamak için Bessos'u Darius'u öldürmekten cezalandırdı ve Perslerin bir kral katili için uygun gördükleri cezayı uyguladı: kulakları ve burnu kesilen Bessos çarmıha gerildi.

Ama Spitamenes İskender'e saldırıp bütün hasımlarının en çetini olduğunu gösterdi. İskender kuzeye, Marakanda ve ilkçağ coğrafyacılarının Asya'nın kuzey sınırı olduğunu düşündükleri (bugünkü Tacikistan'daki) Jaxartes (Seyhun) Nehri'ne yönelmişti. Bu sırada Spitamenes ve takipçileri İskender gidince istilacıyı sürüp atmak umuduyla genel bir ayaklanma başlattılar. İskender'in onları yenmesi iki yılını aldı ve bu mücadelenin maliyeti muazzam oldu.

Savaş, İskender'in en iyi ve en kötü yanlarını ortaya çıkardı. Arazi zorlu, iklim düşman, müttefikler güvenilmezdi; her zaferi bir yenilgi izliyor gibi görünmekteydi. Düşman Makedonları şaşırtan ve onlara kayıplar verdiren alışıldık olmayan taktikler uyguladıysa da İskender bunlara ustaca karşılık verdi. Spitamenes'in en iyi askerleri olan atlı okçular, başlangıçta İskender'in ağır silahlı askerlerini çevirip katlederek İskender'in güçlerine büyük zayiat verdirdiler. Ama İskender atlı ciritçilerini ve yaya okçularını bu duruma göre ayarladı. 328 yılı sonları itibariyle Makedonlar düşman güç-

lerini ezdiler ve Spitamenes'in başı İskender'e teslim edildi. Tövbe etmeyen Sogd önde gelenleri, ele geçirilmesi imkânsız gibi görünen kaya istihkâmlara sığındıysalar da 327 yılının ilkbaharında İskender'in adamları buralara tırmanmanın yolunu bulup onları teslim olmaya mecbur ettiler.

Zaferin bedeli yüksekti. Ölü ve yaralı askerlerin sayısı, İskender'in adamlarının o zamana kadar gördüklerini hayli aşmış, muhtemelen yaklaşık 7000'i bulmuştu. Bugünkü Özbekistan'da akan Polytimetus Nehri'nde tek bir gün içerisinde bir birlikten 2500 kişi kılıçtan geçirilmişti; yalnızca 350 kişinin sağ kurtulduğu zannedilmektedir. İskender'in şansına, ölen askerlerin ezici çoğunluğu Makedon değil paralı askerdi. Yine de o gün İskender'in ordusu için hükümdarlığının en kanlı günüydü; İskender tek bir günde Darius'la girdiği bütün savaşlarda kaybettiği kadar asker kaybetmişti. Sefer İskender'i de zorlamaya başladı: iki defa yaralandı; beyin sarsıntısı geçirdi ve kaval kemiğinde küçük bir çatlak meydana geldi.

Ama en büyük kaybı siviller verdi. Makedonlar binlerce sivili kılıçtan geçirip binlercesini köleleştirdiler. Bu, kısmen intikam, kısmen caydırına, kısmen de tepkiydi; yorulmuş ve bıkmış askerleri rahatlatmak için dehşet verici ama etkili bir yoldu.

Muson ve İsyan

Hindistan, zengindi ama elde tutulması bir yana, fethedilmesi bile zordu. Kimi Hintli hükümdarlar İskender'i düşmanlarına karşı kullanabileceklerini umarak onu davet ettiyseler de bu düşmanlar savaşamadılar. Stratejik bilanço istilanın aleyhindeydi. Ama muhtemelen İskender yalnızca mitsel bilançoyu düşünüyordu: Hindistan'ı efsane kahramanlarının yaptığı bir şey olduğu için istila etmek istedi. İskender dalkavuk olmayan bütün subaylarını idam ettiği için onu durduracak kimse neredeyse kalmamıştı. Böylece, 327 yılının baharında, İskender Hindistan'ı istila etti.

Bugünkü Pakistan'a geçerken tepelerdeki direniş merkezlerine karşı terör ve kıyım estirerek Kâbil Nehri vadisini ve Hayber Geçidi'ni izledi. Makedonlar 326 yılının baharında İndus Nehri'ne vardıklarında yerel müttefikleri onların bir köprü yapmalarına yardım ettiler. Kral Ambhi (bugünkü İslamâbad'ın yakınındaki) büyük Taksila kentinde İskender'i hoş karşıladı. Porus dışında bütün diğer yerel hükümdarlar İskender'e boyun eğdiler. Doğuda zengin bir krallığa hükmeden Porus teslim olmayı kabul etmedi. Sahne savaş için hazırdı.

Mayıs 326'daki Hydaspes (Cihelum) Nehri Savaşı, İskender'in son meydan savaşıydı. Daha önceki çarpışmalarla karşılaştırıldığında, İskender'in askerlerinin sayısı az olsa da, aynı şekilde heyecan vericiydi.

Süvari sayısı hayli fazla olan ve piyadede Makedon falankslarıyla çok üstün olan İskender karşısında, Porus umudunu iki silaha –fillere ve nehre– bağladı. Makedonlar daha önce bu kadar çok sayıda file karşı savaşmamışlardı ve Porus'un en az seksen beş fili vardı (kaynaklar uyuşmamaktadır). Ama planları gerçekleşirse Porus'un hayvanları sınaması gerekmeyecekti. Porus Hydaspes önünde direnmeyi ve İskender'in onu geçmesini engellemeyi planladı.

Hydaspes, coğrafi yapısı ne kadar geniş olduğunu bilmemizi engelleyecek denli değişse de, eski zamanlarda geniş bir nehirdi. Nehir Mayıs ayında Himalaya Dağları'nın eriyen karlarıyla taşardı ve 326 yılında erken bastıran yağmurlar nehrin genişliğini artırmıştı. Bu nedenle Porus başarı umut edebilirdi.

Ama İskender kurnazdı. Nehir kıyısı boyunca yukarıya doğru harekete geçtikten sonra ordusunu sürekli bir yerden başka yere taşıyarak Porus'u şaşırttı. Nehrin alçaldığı eylül ayına kadar beklemeye hazır olduğu izlenimini vermek için yanında bol miktarda erzak getirdi. Öte yandan Nehri daha çabuk geçmek için de yaklaşık 300 km uzaklıktaki İndus Nehri'nden teknelerini getirdi. Bu sırada Porus, İskender'in

gözünü korkutmak için filleriyle birlikte karşı kıyıyı kaplarken, keşif kolları da düşmanın niyetini tahmin etmek için düşman kampını kolaçan ettiler. Porus olası geçişleri engellemek için adamlarını buraya sevk etti.

İskender bu belirsizlik ve hayal kırıklığı ortamında hamlesini yaptı. Yağmurlu bir gecede güçlerinden küçük bir bölümünü –6000 piyade ve 500 süvariyi– yanına alıp sessizce nehir yukarı ilerledi. Daha önceden nehrin ortasındaki bir adayı uygun bir geçiş yeri olarak belirlemiş ve oraya küçük bir tekne filosunu saklamıştı. Ana Makedonya ordusuna kampında kalıp Porus'un dikkatini dağıtmasını emretti. İskender'in adamları nehri güvenli bir şekilde geçtiler.

Düşman gücünün nehri geçtiği haberi Porus'a hızla ulaştıysa da, Porus bunların kim olduklarını ve kaç kişi olduklarını bilmiyordu. Kim olduklarını öğrenmeleri için oğlunun komutasında bir süvari birliği gönderdi ama Makedonlar hazırdılar. Makedonlar Hintlileri şaşırttılar ve Porus'un oğlu dahil olmak üzere birçoğunu öldürdüler. Hayatta kalanlar Porus'a İskender'in nehri geçtiğini haber verdiler. Porus onu durdurmak zorunda olduğundan İskender'e bütün ordusuyla saldırdı. Savaş alanı olarak düz, kumluk bir arazi seçti.

Kumluk arazi Porus'un fillerini zorlaması anlamına geliyordu. Porus hayvanları falanksının önüne düzenli aralıklarla dizdi. Süvarisi iki yanı korudu. Ama İskender ve onun Kraliyet Muhafız Süvari Birliği Porus'un sol kanadına yıkıcı bir taarruz başlattı ve piyade kanadını savaş alanından sürüp attı. Porus sağ kanadındaki süvarileri takviye birlikler olarak göndermeye çalıştıysa da Coenus'un komutasındaki Makedon süvari müfrezesi onları ezip geçti.

Şimdi sıra Makedon falanksındaydı. Adamlar düşman askerlerinin –ve onların fillerinin– üzerine acımasızca yürüdüler. Makedonlar büyük hayvanlara uzun mızraklarıyla saldırıp onları kızdırdılar. Kalın derili hayvanlar hem Makedonlara hem de kendi adamlarına saldırdılar. Filler karşısında

sağ kalmanın yolu disiplini korumaktı. Sinirlere hâkim olup hatlarda hayvanların geçeceği bir alan açmak gerekmekteydi. Özdenetim ustası Makedonlar filler için bir yol açtılar ama Hintliler sıkışıp kaldılar ve fillerin ayaklarının altında ezildiler. Filler gidince falanks, Hintlilerin ön hatlarına yeniden aynı güçle saldırdı. Bu sırada Makedon süvarisi düşmanın arkasına dolanmıştı. Makedon falanksı ve süvarisi arasında sıkışan Hintliler bozguna uğratıldı.

Hintlilerin kralı sağ kurtuldu. Porus uzun boylu bir adamdı ve onu hedef haline getiren büyük bir file biniyordu. Aslında Porus birçok yara aldıysa da yaşıyor, asaletini koruyordu. Esir İskender'in önüne çıkarıldığında ona kendisine nasıl davranılmasını istediğini sordular. Porus "Bir kral gibi" yanıtını verdi. İskender Porus'un isteğini yerine getirdi. Güçlü erkekler daima birbirlerini takdir ederler. İmparatorluğun Hint kanadının savunulmasını Porus'a bırakmanın Porus'un yerinde bir iktidar boşluğu yaratmaktan daha iyi olduğunu fark eden İskender Porus'un hayatını ve krallığını bağışladı. İskender Porus'a bağlılık yemini ettirdi ve hatta onun denetimi altındaki bölgeyi genişletti.

Hydaspes zaferi, İskender'in Hindistan seferinin en yüksek noktasını gösterir. Geçtiği yerleri fethederek Hyphasis (Beas) Nehri'ne, doğuya doğru yaklaşık 160 km yürüdü, ama daha fazla ilerlemedi. 326 yılının yazı ile Güneydoğu İran'a vardığı Aralık 325 yılı arasında yurduna dönmek için –daha çok kendi isteğinin dışında– uzun ve şiddet içeren bir yürüyüş gerçekleştirdi.

İskender Porus'u yendikten sonra, kafasına Ganj Nehri vadisini koymuştu. Burası Kuzey Hindistan'ın büyük bir kısmını kaplayan Nanda hanedanının merkeziydi. Nanda hanedanının Porus'tan daha fazla insan gücü –ve fili– vardı. Geride bıraktığı zaferlerden sonra bu sayısal üstünlük İskender'in ordusunun canını sıkmamış olması gerekse de, adamlar yeni maceralar için havalarında değildiler. Yetmiş gün süren mu-

son yağmurlarının, Porus'un fillerinin, Baktria ve Sogd dehşetinin ardından –aslında Darius'un 330 yılındaki ölümünü izleyen her şeyin ardından– Makedonlar bıkmış usanmış ve tükenmişlerdi. Ganj nehri üç yüz kilometre uzaklıktaydı ama onlar artık ilerlemek istemiyorlardı ve İskender'e bunu söylediler. Temmuz 326'da Makedonlar isyan ettiler.

İsyan ettiklerinde Makedonlar artık İskender'in askerlerinin çoğunluğunu oluşturmamaktaydılar ama İskender paralı askerler, İranlılar, Baktrialılar, Sogdlular ve Hintlilerden oluşan karışıma güvenmek niyetinde değildi. Onları dizginleyecek Makedon askerler olmadan onlara güvenmiyordu. İskender Makedonlar boyun eğene kadar çadırında kalarak onlar üzerinde baskı kurmaya çalıştı. Bu, Akhilleos'un Homer'in *İlyada*'sında kullandığı taktikti. Ama İskender'in askerleri etkilenmediler. Hydaspes kahramanı Coenus askerler adına İskender'le konuştu.

Subayları isyancıları desteklemeseydi bile, İskender'in boyun eğmekten başka şansı yoktu. Ama kararı tanrılara bıraktı; rahipleri yürüyüşün devam etmesi için kurbanlar kesilmesini önerdiler ama kurbanların olumsuz olduğu görüldü. Bu, krala tanrılar daha fazla ilerlemeye karşı oldukları için orduyu eve götüreceğini söylemesi için olanak tanıdı. Ama İskender ne affetti ne de unuttu. Birkaç gün sonra Coenus aniden öldü. Kimi günümüz bilim insanları zehirden kuşkulansalar da eski kaynaklar Coenus'un hastalıktan öldüğünü söylemekteler. Muhtemelen İskender isyanın yarattığı öfkeyle adamlarının geri kalanının da aynı kaderi paylaşmalarını dilemiş olabilirse de, onlara ihtiyacı vardı. Yine de iki yıl sonra sonunda intikam almak için bir fırsat yakaladı.

İskender ve adamları için yurda gitmenin en hızlı ve en kolay yolu, geldikleri yoldan, Hayber Geçidi ve Baktria üzerinden geri dönmekti. Ama bu yenilgiyi kabul etmek olacaktı. İskender için kendisinin istediği doğu yönünde olmasa da halen keşfedilecek dünyalar vardı. Pencap'ın nehir vadilerinden

aşağıya Güney İndus Vadisi'ne ve Hint Okyanusu'na doğru binlerce kilometreden daha uzun bir mesafe seyahat etti. Adamlarının bazıları denizden ilerlerken kalanlar İskender'le birlikte Güney İran'a doğru batıya dönecekti.

İskender Güney İran'a yürüyüşünü adamlarını Porus'un krallığına geri döndürüp Hydaspes üzerinde büyük bir filo –sekiz yüz ya da daha fazla gemi– inşa ettirerek başladı. Karşı kıyıda yürüyen bir ordunun eşlik edeceği filo Kasım 326'da yelken açtı. İskender'in bu sırada 100.000 adamının olduğu tahmin edilmektedir.

Makedonlar denize değin bütün yol boyunca savaşmak zorunda kaldılar. Hint krallıkları cesur bir direniş sergilediyseler de istilacılara karşı nadiren bir tehdit oluşturdular. Makedonlar direnişe terörle karşılık verdiler. Silahsız insanları kıyımdan geçirdiler, süvarileri sığınmacı konvoylarının üzerine saldılar ve nehri geçmeye çalışan ya da ormana saklanan sivilleri öldürdüler.

Düzenli savaş da oldu. Ocak 325'de bugünkü Multan kentinin yakınında girdikleri bir çarpışmada işler Makedonlar için çok kötü gitti. İskender yorgun adamlarını harekete geçirmek için güçlü kente kendi başına saldırdı ve göğsünden bir ok yarası aldı. İskender, oku çıkarmanın neden olduğu kan kaybıyla adamlarını yurtlarından çok uzaklardaki düşman topraklarında lidersiz kaderlerine yanmaları için arkasında bırakarak neredeyse ölüyordu. Ama iyileşti.

Makedonlar iki ayaklanmayı bastırdıktan sonra Temmuz 325'de Pakistan'ın bugünkü Karaçi kentinin yakınında denize ulaştılar. Bir ay sonra İskender ayrılmak için hazırdı. Yaşlı ve yaralı Makedonları ayırıp onları fillerle ve koruma amaçlı savaşmaya hazır bir miktar askerle birlikte Hayber Geçidi ve Baktria üzerinden zaten geri göndermişti. Hintli askerlerini dağıtan İskender kalan güçlerini ikiye böldü. Kendisi muhtemelen yaklaşık otuz bin adamla kıyı boyunca batıya doğru yürürken, geri kalanlar filoyla birlikte yelken açtılar. İsken-

der Ağustos ayında yola çıktıysa da, donanma musonun kasım ayında sona ermesini bekledi. Donanmanın komutanı İskender'in başka bir çocukluk arkadaşı Giritli Nearkhos'tu.

İskender'in Hint Okyanusu donanmasının denize indirilişi sıra dışı bir andı. Nearkhos bir öncüydü. İskender yaşlanacak kadar yaşayıp imparatorluğunu bir arada tutsaydı donanmanın başarısı Doğu ile Batı arasındaki ilişkinin tarihinde yeni bir sayfa açabilirdi. Hindistan ile Yunanistan arasındaki bağlantı ilkçağ tarihinin temel konusu haline gelebilirdi. Ama gerçeklerin sınırları içerisinde, hatta İskender'in haleflerinin sırtlarını Hindistan'a dönmüş olmalarına rağmen bile donanma dikkat çekiciydi.

Donanma İskender'in hırsını, liderliğini ve askeri stratejist olarak gelişme yeteneğini ifade etmektedir. İskender 334 yılında Miletos'da donanmasına yol vermişti. Tam dokuz yıl sonra, yani 325 yılında Hindistan'da bir donanma inşa edip ona ustalıkla yerine getirebileceği gözü pek bir görev verdi. Sonuç olarak, İskender, deniz gücünü ve onun potansiyelini anlamıştı. 323 yılı itibariyle İskender artık ordusunun geleceği için donanmasına güvenmeye hazırdı.

Karadan İran'a yürüyüş zahmetliydi. İskender'in rotası onu Gedrosia Çölü'nden –kabaca, Pakistan'ın bugünkü Belucistan bölgesinden– geçirdi. Büyük Kyros bu acımasız topraklarda bir ordu kaybetmişti ve İskender Gedrosia Çölü'nü geçerek Büyük Kyros'tan üstün olduğunu göstermek istedi. İskender çölü geçti ama yanındakiler bedelini ödediler. Kıyıdaki yiyecek tedariklerini Makedonya donanmasına bırakan ama kendisini daha zorlu bir seyahate mecbur eden iç kısma doğru bir rotayı izleyen İskender çölü geçmek için iki ayını harcadı. Askerler büyük sıkıntı çektiyseler de hemen hemen tamamı hayatta kaldı. Ama askerleri izleyenlerin –kadınlar ve tüccarlar– birçoğu öldü ve hayvanların tamamı kesildi. Bu sırada işgalciler kıt yiyecek stoklarını silip süpürünce yerli halk açlıkla karşı karşıya kaldı.

325 yılının Aralık ayı itibariyle Makedonlar çölü aşmış ve Güneydoğu İran'a varmışlardı. Yağmur sezonu başlamıştı ve Makedonlar İskender'in imparatorluğunun merkeziyle yeniden irtibat içindeydiler. Çok geçmeden Baktria üzerinden geriye yürüyen adamlar gibi donanma da geldi. Şimdi ne olacaktı?

HANNİBAL

Cannae'den sonra, Hannibal'in önünde zafer için iki yol uzanmaktaydı. Yollardan biri, İskender nasıl düşmanlarının başkentlerine şiddetle saldırıp onları ele geçirdiyse Roma kentinin üzerine yürünmesini ve aynı şekilde ele geçirilmesini gerektirmekteydi. Ne var ki Roma Persepolis değildi ve kolaylıkla düşmeyecekti. Zafere uzanan diğer yol, Hannibal'in ordusunu dinlendirmesini ve Roma'ya karşı umutsuz bir saldırıya geçmemesini gerektirmekteydi. Hannibal Roma kentinin üzerine yürümek yerine, Roma'nın müttefiklerini İskender'in Miletos ve Tir gibi kentleri ele geçirdiği biçimde tek tek ele geçirecekti. Ama İtalya Anadolu değildi ve Kartacalılar, Makedonların aksine kentleri kuşatmakta usta değildiler. Hannibal için bir başka çıkış yolu olmalıydı ama bu neydi?

Çıkış yolu, belki de Roma'ya hızla saldırıp ele geçirmek değil, ama onu *korkutmak* olabilirdi. Hannibal'in ordusunun duvarların dışındaki görüntüsü Roma kentinde paniğe yol açacak ve yakındaki dostlarının sinirini bozacaktı. Bu sırada başka olasılıklar da söz konusuydu. İtalya'nın dışından yeni müttefikler bulmak, yurttan yeni kaynaklara ulaşmak, hileye ve diplomasiye başvurarak Roma'nın İtalyan müttefikleriyle arasını açmak, Sicilya'da ya da Sardinya'da ikinci bir cephe açmak, Roma'yı pazarlık masasına oturtmak. Bunlardan herhangi biri ya da bunların bir birleşimi işe yarayabilirdi

ama Hannibal'in karar vermesi gerekecekti. Hatta İtalya'dan vazgeçmeye karar verebilir ve ilerlemeye devam edebilirdi. Seçimi ne olursa olsun, bu seçim Hannibal'in stratejik yargı gücünü ve liderliğini her noktada sınayacaktı.

Mago'nun Yüzükleri

Hannibal hareketli bir on sekiz ay geçirmişti. Hannibal'in İtalya'ya girdiği 218 yılının sonlarından 216 yazındaki Cannae zaferine kadar Kartacalılar Romalılara karşı dört savaş kazanmış ve böylece hayal kırıklığına uğrayan düşman tam işlemeye başladığında Fabius'un stratejisini terk etmişti. Hannibal, Roma üzerine yürüse ve müzakere masasına gelmesi için kenti sarssaydı savaşı kazanacaktı.

Ama savaş uzayıp gitti. Roma müzakereyi kabul etmedi; Hannibal Roma üzerine yürümedi. Hannibal'in stratejisi, Roma'nın etrafını düşman müttefiklerle sarıp onu yavaşça teslim olma noktasına kadar sıkıştırmaktı. Cannae'den sonra, Güney İtalya'nın çoğu Hannibal'in tarafına geçti. En önemli yeni üye İtalya'nın ikinci en büyük kenti ve göz alıcı ödül Capua'ydı. Capua, Hannibal'e saygınlık, bir ikmal üssü ve kış için rahat konaklama yeri sağladı. (Capua yüksek hayat standardıyla ünlü olsa da onun Hannibal'i yozlaştırdığı iddiası yalnızca bir söylentidir.) Sicilya'nın büyük bir bölümünün Kartacalılara katılması da artık İtalya rotası üzerinde ara durakları olan Kartaca donanması için bir nimetti. Ülkesi eski gücüne kavuşan uzaklardaki Makedonya kralı V. Philippos, Roma'ya karşı Hannibal'le ittifak kurdu.

Ama her şey yolunda gitmemekteydi. Hannibal yeni İtalyan müttefiklerinin desteğini kazanmak için onlara adamlarını askere almayacağı sözünü verdiğinden müttefikler Hannibal'in insan gücü sorununa çözüm olmadı. Müttefiklerin Hannibal'e biraz asker tedarik ettikleri ve Roma'ya kesinlikle adam vermedikleri doğru olsa da, sonradan farklı davranacaklardı. Ama Hannibal kendisine katılan kentlere garnizon kurmak

ve bunların giderlerini karşılamak zorundaydı. Kentleri Roma'nın misillemelerine karşı korumalı ve onların Roma'ya katılmalarını engellemeliydi. Sonuçta müttefikler Hannibal'e yardım etmediler. Hatta Lilliputluların Güliver'e ayak bağı olmaları gibi Hannibal'e ayak bağı oldular.

Hannibal'in müttefiklerinin yetersiz olması bir başka sorundu. Orta İtalya'dan tek bir kent devleti Hannibal'e katılmadı. Hannibal'in Güney İtalya'daki kazanımlarına rağmen, ileri karakolların, yolların ve her şeyden önemlisi limanların denetimini ellerinde tutan buradaki önemli kentler Roma'ya sadık kaldılar. Hannibal'in bütün bu yerleri fethetmeye yetecek adamı yoktu. Hannibal'in ordusu çok etkili olsa da hiçbir zaman büyük olmamıştı. Savaşta verdiği kayıpların arasında muhtemelen gelecekteki bir başarının temelini oluşturabilecek ast rütbeli subaylar da vardı. Kısacası, Hannibal'in takviye güçlere ihtiyacı vardı ve doğal olarak Hannibal Kartaca'ya başvurdu.

Yine de Hannibal bir paradoksla karşı karşıyaydı: Kartaca'ya güvenli bir ikmal yolu açmak için bir limanı ele geçirmesi gerekiyordu ama bunu kafasına koyduğu Kartacalı takviye kuvvetler olmadan yapamazdı. Geçici, mükemmel olmayan çözüm takviye kuvvetleri İtalya kıyısında karaya çıkarmaktı ama ilk önce Kartaca takviye güçler göndermeyi kabul etmeliydi.

MÖ 215 yılında Hannibal kardeşi Mago'yu[4] İtalya'dan Kartaca'ya gönderdi. Mago Kartaca senatosuna Hannibal'in başarılarının haberlerini götürdü. Mago etkileyici bir açıklama olarak "yalnızca şövalyelerin ve onların içinde en önde gelenlerinin taktığı"[5] yüzlerce altın yüzüğü senato binasının sert zeminine saçtı. Yüzükler öldürülen ya da esir alınan Romalılardan alınmıştı. Ardından Mago para, insan gücü ve tahıl takviyesi istedi. Senato bu isteği oybirliğiyle olmaksızın kabul ettiyse de senatonun Hannibal'e gönderdiği takviyenin miktarı diğer cephelere söz verdiği takviyelere göre daha azdı.

Kartaca senatosu, Cannae'yi takdir ediyordu ama kuşkucuydu. Bazı senatörler elbette tek bir Roma müttefikinin Hannibal'e katılmasının yaklaşık iki yıl aldığını anımsadılar. İtalya'yı iyi bilenler birçok yerin halen Roma'ya sadık olduğunu fark etmiş olabilirlerdi. Muhtemelen bazı senatörler Mago'nun yüzüklerini görünce sinirli bir biçimde kendi parmaklarına baktılar.

Bu sırada Kartaca'nın yeni müttefikleri bahar çiçekleri gibi parmaklarının arasında solup gittiler. Sözgelimi Makedonya Hannibal'e yardım etmek için İtalya'ya asker gönderme sözü vermişti ama denizleri hâkimiyeti altında tutan Roma Makedonların karaya çıkmasını engelledi. Roma ayrıca Makedonya'yı yakınındaki İllyria'da (bugün Hırvatistan) bir savaş başlatmakla tehdit etti. Kartaca donanması Roma'nın denizler üzerindeki sıkı denetimini kırabilir miydi? Bir yapım evresinden sonra Kartaca Roma donanmasıyla gerçek bir savaşa girmeye yetecek gemiye ve insan gücüne sahip olduysa da, zafer için önemli bir eksiği vardı: cesaret. Kartacalı amiraller bir savaş tehlikesini göze alamadıklarından Makedonlar yurtlarında kaldılar.

Ayrıca Sicilya sorunu vardı. Kartaca, Sicilya'nın en büyük kenti Syrakusa'nın taraf değiştirmesiyle MÖ 215 yılında Roma'ya başarılı bir darbe indirmişti. Bu zengin, göz alıcı liman kenti Roma'ya karşı tepeden tırmağa silahlandı. İlkçağın büyük matematikçisi Arkhimedes Syrakusalıların yeni silahlar tasarlamasına yardım etti. Kartaca, Syrakusa'ya yardım etmek için devasa bir yurtdışı sefer kuvveti gönderdi. Ama 213 yılında Syrakusa'yı kuşatan Roma, iki yıl süren bir mücadelenin ardından 211 yılında onu ele geçirdi. Yağma sırasında Arkhimedes öldürüldü. Bu sırada Kartaca donanması eski bir Kartaca kolonisi olan Sardinya Adası'nı geri almaya çalıştıysa da, Roma Kartaca donanmasını yendi.

Kartaca bütün gücüyle birbiri ardına yeni girişimlerde bulunduysa da Roma bunların hepsini boşa çıkardı. Roma bu

sırada geleneksel stratejisine dayandı. Orta İtalya'daki en eski müttefiklerini sıkı denetim altında tutup buradaki askerlerinin sayısını artırmayı sürdürdü. Ama bunları büyük bir meydan savaşında Hannibal'e karşı kullanmadı.

Roma senatosu, Cannae'den sonra Fabius'un haklı olduğunu kabul etti. Senato, Hannibal'in savaş için meydan okumalarını kabul etmek yerine, onu gölge gibi takip edip ordusunun yiyecek kaynaklarıyla bağını kesme stratejisine geri döndü.

Bu hamle, büyük ölçüde Roma'nın saygınlığına dayandı. Hamle, yalnızca Roma liderlerinin stratejik bilgeliğini kanıtlamadı, aynı zamanda halktan aldıkları desteğin sağlamlığını gösterdi. Fabiuscu strateji yavaş ve moral bozucuydu. Stratejinin işlemesini sağlayan, Roma halkının kendini yönetenlere duyduğu güvendi. Aslında Roma siyasi sistemi sağlam temeller üzerinde durmaktaydı.

Roma gayretini Hannibal'in yeni, büyük müttefiki Capua çevresindeki bölgede yoğunlaştırdı. Capua Roma'dan 200 km uzaklıktaydı; Romalılar Hannibal'in Roma'ya bu kadar yaklaşmasını istemediler. Dolayısıyla Romalı generaller Capua'nın yakınındaki halen dost kentlere müdahale edip bütün hububatın erken hasat edilip kalelerde saklanmasını emrettiler. Bu sırada Roma akıncıları Capua'nın tarladaki ürünlerini imha ettiler. Hannibal adamlarını doyurmak için Roma'nın yakındaki büyük ikmal depolarına –Napoli ve Nola kentlerine– yürüyüşe geçti. Roma garnizon kurarak, var olan garnizonları tahkim ederek ve kararsız vatandaşları idam ederek bu kentleri pençesi altında tuttu. Napoli önemli bir limanken, Nola önemli bir yol kavşağıydı. Hannibal'in morali bozulmuş ve aç ordusunu daha güneye götürmekten başka seçeneği yoktu.

Kartacalı kolay pes eden birisi değildi. MÖ 213 yılında Güney İtalya'nın büyük limanı Tarentum'u saldırarak ya da kuşatarak değil ama hileyle ele geçirdi. Hannibal Tarentum'daki müttefikleriyle görüştükten sonra, bir komando birliği hazır-

layıp bir gece onları kentin kapılarından birine yakın bir noktaya gizlice yerleştirdi. Aynı gece, müttefikleri kendilerine avdan dönüyormuş süsü vererek kentin söz konusu kapısına geldiler. Muhafızlar sözde avcıların taşıdığı büyük yaban domuzuna hayranlıkla bakarken Kartacalı komandolar saklandıkları yerden fırlayıp içeriye daldılar. Kartacalılar, Romalı askerlerin çoğunun eğlendiği ve hazırlıksız olduğu bir geceyi dikkatli bir biçimde seçmişlerdi.

Yine de saldırı tam bir başarıyla sonuçlanmadı. Hannibal Tarentum'u aldıysa da, bir Roma garnizonu kentin denize ulaşımını sağlayan iç kalesini elinde tuttu. Bu durum Hannibal'in Tarentum'u bir liman olarak kullanabilme olanağını hayli sınırladı. Tarentum gönderirse Makedonya kralı Philippos'un askerlerinin karaya ayak basacağı limandı.

Beş yıl sonra, yani 208 yılında Tarentum'u geri almak üzere kendi oyununu oynama sırası Roma'daydı. Hannibal'in garnizonunda görevli bir İtalyan, kardeşi Romalılar için çalışan yerli bir kadına âşık oldu. Kadının kardeşi, karasevdalı İtalyan'la onu Roma lehine kente ihanet etmeye ikna etmek için konuştu. Ardından Roma uzun bir kuşatmayla başarılı bir biçimde Capua'yı aç bıraktı ve kent 211 yılında teslim oldu. Hannibal bir daha Tarentum'dan daha stratejik bir liman ele geçiremedi; Sicilya'nın giriş kapısı Regium inatla Roma'ya sadık kaldı.

Hannibal güneyde sıkışmış olsa bile halen İtalya'daydı ve özellikle takviye güçler ona erişirse tehlikeli olmayı sürdürecekti. Roma Hannibal'i sürüp atmak için bir meydan savaşı riskini göze almak yerine Hannibal'in İspanya'daki üssüne saldırdı. İspanya'daki bir Roma ordusu, MÖ 209 yılında iyi tahkim edilmiş başkent Yeni Kartaca (bugün Cartagena) kentini ele geçirerek Kartacalıları şaşırttı. Bu, Hannibal'in İtalya'ya yürüyüşü kadar cesur bir hareket ve tatbiki onun Cannae'deki taktikleri denli kurnazcaydı. Romalı komutan rüzgâr nedeniyle duvarın kötü savunulan kısmını ulaşı-

lır kılan kentin kuzey gölünden azalan günlük su miktarını öğrenme zahmetine girdi ve bu bilgiyi kanlı bir öğleden sonra Yeni Kartaca'yı almak için kullandı. Bu Romalı komutan, Ticinum'da Hannibal'e karşı kaybeden 218 yılının konsülü Publius Cornelius Scipio'nun oğlu Publius Cornelius Scipio'dan (daha sonra Africanus) başkası değildi.

Parlak bir general olan Scipio, meydan savaşında Hannibal'in taktiklerini taklit etti. İspanya'da bir yıl sonra (208) yapılan savaşta, kanatlarını kuşatarak Kartaca ordusu karşısında kesin bir zafer olmasa da, zemin kazandı. Hannibal'in oyun kitabı artık yalnızca ona ait değildi. Daha önce bir Roma ordusu böylesine iyi manevra yapmamıştı. Scipio adamlarını uzun ve sıkı bir eğitimden geçirmişti.

Kartaca'nın Baecula'daki generali Hannibal'in kardeşi Hasdrubal'di. Hasdrubal adamlarının çoğunu kurtardı; şimdi adamlarını İtalya'ya nakletme emri almıştı. Hannibal umudunu kestiği takviye güçlere sonunda kavuşacaktı. Hasdrubal 207 yılında yürüyüşe geçti. Kardeşi gibi Hasdrubal de Alpleri aştı. O da Kuzey İtalya'da Kelt müttefikler buldu. O da beraberinde filler –on tane fil– getirdi. Hasdrubal'in İtalyan müttefikler dahil olmak üzere 30.000 adamı vardı. Alpleri geç kış karlarıyla geçen Hannibal'den farklı olarak Hasdrubal geçişini ılık bir iklime zamanladı ve muhtemelen daha kolay bir rotayı seçti. Hannibal'den farklı olarak Hasdrubal, geldiğini bilen Romalıları şaşırtmadı.

Romalılar, her biri bir konsülün komutasında olmak üzere iki orduyu harekete geçirdiler: Biri Hasdrubal'i karşılamak üzere kuzeye, diğeri Hannibal'in kardeşiyle buluşmak üzere yürüyüşe geçmesini engellemek için güneye hareket etti. Romalıların Hasdrubal büyük bir meydan savaşını kazanırsa olacaklar konusunda kaygılanmak için nedenleri vardı: Büyük ihtimalle ordularını Hannibal'le buluşturacaktı. Yenilgi, Roma'nın savaştan bıkan ve yorulan müttefiklerini Kartaca tarafına itebilirdi.

Hasdrubal Kuzey-Orta İtalya'daki Umbria'da üs kurdu. Yanlarında kendi konumuna ilişkin bilgiler ve iki generalin ordularını birleştirme planları olan dört atlıyı Hannibal'e gitmeleri için güneye gönderdi. Romalılar Hasdrubal'in habercilerini yakalayıp planlarını öğrendiler. Planları öğrenmeleri Romalılara güney ordusunun bir kısmını ayırıp onları Hasdrubal'e karşı koyacak güçlere katılmaları için kuzeye göndermelerine olanak tanıdı.

Romalılar, Hasdrubal'in Kuzey-Orta İtalya'da, günümüz Urbino kenti civarında olduğunu düşündüler. Kartacalılar sayı olarak azdı, süvarileri yoktu ve ülkeyi tanımıyorlardı. Roma güçleri Hasdrubal'in ordusunu Metaurus (bugünkü Metauro) Nehri kıyılarında savaşmaya zorladı. Bir kere daha bir Roma saldırısı Kartaca kanadına yıkıcı bir darbe indirdi ve Kartaca ordusu çöktü.

Hasdrubal savaşta öldü. Romalılar Hasdrubal'in başını kesip onu bir süvari grubuyla güneye gönderdiler ve Hannibal'in kampına attılar. Hikâye, Hannibal'in acıyla "Artık Kartaca'nın kaderini anlıyorum"[6] diyerek çığlık atmasıyla devam eder. Ama hikâye doğru olsa bile, bu Hannibal'in vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Hannibal ordusunu İtalyan çizmesinin "topuğu" Bruttium'a geri çektiyse de inatla İtalya topraklarında kaldı.

Yanlış Giden Neydi?

Cannae'de Roma'nın fatihi olan Hannibal, MÖ 216 yılı ile MÖ 207 yılı arasında geçen dokuz yıl içerisinde, Güney İtalya'nın bir köşesinde Roma'nın gerçek bir mahkûmu haline gelmişti. Niçin?

Hannibal, İkinci Pön Savaşı'nı MÖ 218 yılında başlattığında, Kartaca'nın Roma'nın insan gücüyle ve donanmasıyla boy ölçüşemeyeceğini biliyordu. Kartaca'nın güçlü yanı, küçük ama seçkin ordusunun profesyonelliği ve onun başkomutanı olarak Hannibal'in becerisiydi. Kaynakları Roma'nın kaynak-

larıyla boy ölçüşemeyeceği için uzun bir savaş Kartaca'nın aleyhineydi. Kartaca kazanmak istiyorsa elini çabuk tutmak zorundaydı.

Hannibal Yeni Kartaca'dan ayrılışından (218 ilkbaharı) Cannae'deki zaferine (216 yazı) kadar tüm eylemlerinde bu stratejiyi takip etti. İtalya'ya yürüyüşü Roma'yı şaşırttı. Dört savaştaki zaferleri, Romalıların "hem kendileri hem de anavatanları"[7] için kaygılanmalarına yol açtı.

Cannae'deki zaferden canlanarak çıkan Hannibal yeni bir askeri saldırı başlatmalıydı. O diplomatik baskı uyguladı. Romalıların gözünde kendisini bir barış timsali olarak yeniden markalaştırmaya çalıştı. Bir savaş kazandıktan sonra ilk kez Romalı esirlere hitap edip onlarla teskin edici sözcüklerle konuştu. Ardından görüşmesi için Roma'ya bir Kartaca elçisi gönderdi. Hannibal, Senato'ya her biri için yüksek bir bedel ödemesi karşılığında Romalı tutsakları serbest bırakmayı önerdi. Ama Romalılar teklifin bir hile olduğunu, hem düşmana para kaptırma hem de Roma'nın savaş ruhunu baltalamak amaçlı olduğunu düşündüler. Senato teklifi kabul etseydi, gelecekte Romalı askerler eninde sonunda fidye karşılığında serbest bırakılacakları bilgisine güvenerek ölümüne savaşmak yerine teslim olmayı seçebilirlerdi. Senato öneriyi reddetti.

Hannibal başka bir zeytin dalı uzatabilirdi ama Senato'nun bunun kabul edeceği kuşkuludur. Savaş, sık sık beklentileri yenilgiye uğratır. Hannibal Trasimene'de dürüst savaşmayarak –açıkça ortaya çıkmak yerine tuzak kurarak– Romalıları nasıl şaşırttıysa Romalılar da Cannae'den sonra Hannibal'i şaşırttılar. Zamanın yazılı olmayan kurallarına göre, bir devletin orduları savaş üzerine savaş kaybederse, teslim olması gerekirdi. Roma teslim olmak yerine savaşmayı sürdürdü.

Cannae'deki savaş 2 Ağustos'ta sona erdiğinde Hannibal'in subayları onu tebrik ederek etrafını sardılar. Hannibal'in süvari komutanı Maharbal dışında subayların çoğu dinlenmek

için izin istediler; bunu fazlasıyla hak etmişlerdi: Maharbal hemen Roma'ya saldırmayı tavsiye etti. Hannibal'e beş gün içerisinde Senato binasında, Roma'nın iç kalesinde yemek yiyebileceğini söyledi. Maharbal atlılarıyla önden gitmeyi teklif etti. Hannibal teklifi geri çevirdi. Hannibal bunun yapılması kolay bir şey olmadığını ve ayrıca düşünmek için zamana ihtiyacı olduğunu söyledi. Maharbal'ın ise ona "Haklısın, tanrılar bütün hediyelerini aynı insana vermezler" dediği ve "Hannibal, galip gelmeyi biliyorsun ama zaferini nasıl kullanacağını bilmiyorsun"[8] (*Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis*) diye de eklediği sanılmaktadır.

Romalı bir yazar, "Yaygın bir biçimde günün atlatılmasının Kentin ve İmparatorluğun kurtuluşu olduğuna inanılmaktaydı"[9] yorumunda bulunur. Maharbal'in eleştirisinin hikâyesi, muhtemelen ona katkıda bulunan İkinci Pön Savaş'ından sağ kurtulan kişilere dayanmaktadır.[10] Ama bugün tarihçilerin çoğu Hannibal'i haklı görmekteler. Bu tarihçiler Roma, Cannae'den 380 km uzaklıkta olduğundan ordunun Senato binasına yürüyüşünün –dört gün değil– haftalar alacağına işaret etmekteler. Yürüyüş sırasında Roma savunmasını düzenleyebilirdi.

Roma, son model kuleleri, siperleri olan yaklaşık 11,5 km uzunluğunda kalın surlarla savunuluyordu ve surların iç tarafında savunma amaçlı toprak platformlar vardı. Duvarlar yaklaşık 4 kilometrekarelik bir alanı çeviriyordu.

Vatan hainleri Roma'nın kapılarını açmadıkları sürece Hannibal kenti surlara saldırarak ya da kenti kuşatıp onu aç bırakarak almak zorunda kalacaktı. Surlara saldırmak, yapılmaları haftalar ya da daha fazla zaman alacak kuşatma silahları gerektirecekti. Küçük bir girişim olmayan Roma'yı kuşatma işi, Roma'nın etrafını siperlerle ve kütüklerden yapılmış bir duvarla çevirmek anlamına gelecekti.

Hannibal Romalıların Cannae'den sonra müzakere yapacağını gerçekten beklediyse, kötü bir yargı gücü sergilemiştir.

Hannibal, Roma'ya saldırıp savaşın ivmesini artırmayı başaramayarak zayıf bir strateji ve zayıf bir liderlik sergiledi.

Saldırsaydı Ne Olurdu?

Hannibal Cannae'den sonra Roma'nın üzerine yürümeye karar verseydi, süvariler ilerlemeye devam edebilirlerdi. Maharbal ve süvarisi, atlarını acımasızca sürerek bir hafta on günde –"beş gün" bir abartmaydı– Roma'ya ulaşabilirlerdi. Yine de Cannae'nin haberi Roma'ya yeni vardığında Romalılar düşmanı kapılarda göreceklerdi. Bunu korku ve panik izleyecekti. Ardından Hannibal ve ordusu süvarilere katılacaklardı. Zorlu bir yürüyüş, onların iki hafta kadar kısa bir sürede Roma'ya varmalarını sağlayabilirdi.

Romalıların müzakereyi kabul etmeleri düşük ihtimal olmasa da, çevredeki kentlere korku yayılabilirdi. Hannibal, çıkıp savaşmaları için Romalılar üzerindeki baskıyı artırabilirdi. Roma'nın Orta İtalya'daki müttefiklerinden bazılarını taraf değiştirip kendi ordusuna katılmaları için ikna edebilirdi. Bu kentlerden bazıları savaş uzadıkça tereddüt etmeye başlamışlardı ve Hannibal'in varlığı bir farklılık yaratabilirdi.

Yine de şu soruyu sormak haksızlık etmek olmaz: Roma direnseydi ne olurdu? Roma'nın duvarları çok sağlam olduğu için muhtemelen Hannibal kenti bir saldırıyla alamayacaktı. Bir kuşatma başlatsaydı ne olurdu?

Cannae'den sonra Hannibal'in 45.000 adamı vardı ama bunların arasında yaralılar da olduğu için işe yarar gücü yalnızca 40.000 civarındaydı. Roma büyük bir kentti. Yine de daha birkaç yıl önce (MÖ 211) Romalılar asker sayısı daha az olan kuşatma ordularıyla duvarları Roma'nın duvarlarından daha uzun (30 km) olan Sicilya'nın büyük Syrakusa kentini almışlardı; aslında kent ilkçağ dünyasının en büyük kalelerinden biriydi. Syrakusa kuşatması iki yıl sürdü. Roma, dış duvarları en nihayetinde bir taarruzla aldı. Hemen sonra bir hain iç kentin kapılarını açtı. Bunu bir yağma ve cinayet âlemi izledi.

Bunun yanı sıra, Ağustos 216'da Roma'nın duvarlarına yerleştirecek çok sayıda askeri yoktu. Kentte yaklaşık 8000 asker ve ayrıca Roma'nın güney girişi Appia Yolu üzerindeki stratejik köprüyü savunan 5000 asker vardı. Roma Hannibal'i beklerken köle nüfustan bile olmak üzere yeni askerler almaya başladı. Kuşatma uzarsa, Roma eyaletlerinden –Kuzey İtalya, Sardinya, Sicilya ve hatta İspanya– çektiği lejyonlarıyla bir yardım ordusu kurmak zorunda kalabilirdi. Cannae'den kurtulan 15.000 Romalı bu karışıma eklenebilirdi.

Güçlü bir Roma destek ordusu, Hannibal'in Roma kuşatmasına sorun çıkarabilirdi, ama kuşkusuz Hannibal'in Kartaca'dan destek güçler alması koşuluyla. Hannibal Roma kentini kuşatmaya başlasaydı ve başarılı olma şansına sahipmiş gibi görünseydi, Kartaca'daki yerel yönetim ona daha fazla asker göndermeyi en sonunda kabul edebilirdi.

Sorun, Hannibal'in Roma'yı alamaması değil, almayı istememesiydi. Hannibal belki de Cannae'deki zaferinin büyüklüğünü anlamadı. Belki Romalıların gücünü gözünde büyüttü. Ama Roma'ya saldırmanın önündeki başlıca engel, Hannibal'in esnek olmaması gibi görünmektedir. Ne savaş amaçları ne harekatlara ilişkin felsefesi ne askeri stratejisi, Roma'ya saldırmayı gerektiriyordu. Bu, bir lider için yargı gücünün stratejiyi değiştirecek denli yeterli olması gerektiği bir zamandı. Gözü peklik ve atiklik zamanıydı ama Hannibal'in bir planı vardı ve o ona saplanıp kalmıştı.

Roma'yı yıkmak kesinlikle Hannibal'in savaşının amacı değildi; o Roma'nın iktidarına haddini bildirmek istedi. Bir barış antlaşması istedi, ölümüne bir savaş değil. Kartaca'yı tehdit etmediği sürece, Roma'nın İtalya'da bölgesel bir güç olmayı sürdürdüğünü görmek istiyordu.

Askeri harekatlar söz konusu olduğunda, Hannibal'in bütün felsefesi, sabit bir savaş değil, hareketli çarpışmaydı. Uzun yürüyüşler yapabilir, hızlı kaçabilir, düşmanı şaşırtabilir, meydan savaşları yapabilir, akınlar düzenleyebilir ve pu-

sular kurabilirdi. Yapamayacağı tek şey, bir kenti kuşatmayla almaktı. Aslında bütün askeri kariyerinde bir tane büyük kuşatma vardı ve bu da İtalya'da değil, İspanya'nın Saguntum kentinde (MÖ 219) gerçekleşmişti. Kolay bir girişim değildi: Saguntum'u almak sekiz ay sürdü ve Hannibal'e bacağında ciddi bir yaraya mal oldu. Cannae'yi izleyen yıllarda bir kenti kuşatmayla alamama beceriksizliğinin büyük bir eksiklik olduğu ortaya çıktı. Sözgelimi Cannae sonrasında Hannibal yakın tepelerden biri üzerindeki Canusium (Canosa di Puglia) kentinde toplanan, savaştan sağ kurtulmuş binlerce Romalıya saldırabilirdi. Ama Canusium iyi savunulduğu için Hannibal ona dokunmadan yoluna devam etti. Hannibal Canusium'u alsaydı, İtalyan kentlerini kendi tarafına geçmeleri için daha fazla etkileyebilirdi. Bilmiyordu ama Kartaca'nın en büyük düşmanı olacak adamı denklemden çıkarabilirdi. Canusium'a sığınanlardan biri de Cannae'de savaşan Scipio'ydu.

Ayrıca Hannibal'in egosu bir sorundu. Saguntum kuşatması sırasında Hannibal İspanya'nın başka bir bölgesindeki ayaklanmacılarla ilgilenmek için ayrılmak zorunda kaldı. Hannibal, komutanlığı Livius'un kurnazca "ne Kartacalılar ne de düşmanları liderin yokluğunu fark ettiler"[11] diye belirttiği gibi bunu çok iyi yerine getiren Maharbal'a devretti. Aynı Maharbal daha sonra Cannae'de süvarilere komutanlık etti ve Hannibal'i Roma üzerine yürümediği için eleştirdi.

Hannibal'in Roma'dan uzak durmasında kıskançlık bir rol oynadı mı? Muhtemelen Hannibal kente bir saldırının –ister bir akın, ister bir taarruz ya da ister tam bir kuşatma olsun– yalnızca Maharbal'in güçlerini ön plana çıkarmasından korktu. Hannibal gibi büyük insanlar küçük güdülere indirgenmemelidir ama kahramanların da egosu vardır.

Öyle ya da böyle, Hannibal'in ordusu kuşatma için değil savaş için kurulmuştu. Ayrıca ordusunun yapısını değiştirmesi gerekmekteydi. Her şeye karşın, İskender İran'dan doğuya doğru hareket ettikten sonra bunu yapmayı başarmıştı.

İskender Baktria'nın ve Sogd'un dağlarında çarpışması gereken yeni koşullara uyum gösterdi. İskender alınamaz olduğu söylenen kaleleri cüretkâr ve başarılı kuşatmalarla ele geçirdi. Hannibal'in, kahramanı İskender'in dengi olmak için onun kadar gözü pek ve atik olması gerekmekteydi. İki yüzyıl sonra Sezar bunu yapacaktı. Sezar yalnızca meydan savaşında üstünlük kurmamıştı, aynı zamanda Galya'da, Alesia'da ve İtalya'da, Corfinium'da gösterdiği gibi kuşatma zanaatının bir ustasıydı. Hannibal aynı zirveye ulaşamadı.

SAVAŞIN KURALLARI

Hannibal'in askeri bir lider olarak başarısı konusunda daha büyük bir sorun manevralarıyla değil, ama stratejisiyle ilişkilidir. Bu sorun Hannibal'in varlığının özüne değin uzanıyor olabilir. Hannibal kurnazlığa daima çok fazla önem mi verdi? Hilekârlığın çarpışmaları kazanmanın iyi bir yolu olduğunu öğrenmiş olan Hannibal muhtemelen bunun savaşları kazanmanın da iyi bir yolu olduğuna inanmaktaydı. MÖ 216 yılında düşmanının anlık şaşkınlığından yararlanmış olsaydı daha iyi bir durumda olacaktı.

Hannibal'in Roma karşısındaki stratejisi aksadı. Hannibal Po Vadisi'ndeki Keltlerle birlikte öreceği bir müttefikler ağıyla Roma'yı Orta ve Güney İtalya'da sarmayı planlamıştı. Ardından Roma'yı yavaşça teslim olma noktasına itecekti. Ama Roma kolay bir kurban değildi. Her iki tarafın yetenek havuzunu boşaltan uzun bir savaş, yani yıpratma savaşı, her iki tarafın insan gücünü azalttı ve her iki tarafın siyasi ve mali iradesini kırdı; böyle bir savaş, Kartaca güçlerine uygun değildi.

Aslında, Hannibal'in stratejisi Birinci Pön Savaşı'nın (MÖ 264-261) bir tekrarı olma ihtimalini barındırıyordu. Yirmi üç yıl süren çatışma, tarafları tükettiyse de, havluyu ilk olarak

Kartaca attı ve dolayısıyla Roma kazandı. Roma her zaman darbe alabilirdi.

Cannae'den sonra, Roma'nın Güney İtalya'daki müttefikleri Kartaca'nın tarafına geçtiyseler de, yavaş ve dikkatli biçimde hareket ettiler. Orta İtalya'daki kentler kesinlikle Roma'dan ayrılmadılar. Bu sırada Kartaca'nın yeni dostları savaş girişimine ve onun maliyetine öylesine az katkıda bulundular ki Hannibal "Bir şey dilerken dikkatli ol" diye düşünmüş olabilir. Cannae'ye rağmen, bütün göstergeler uzun bir savaşa –Kartaca'nın ihtiyacı olan en son şeye– işaret etmekteydi.

Bu sırada, İspanya'da zaten başlamış olan savaş sonuçta hasar veriyordu. Roma deniz gücü sayesinde istediği zaman İspanya'ya saldırabilirdi. Bu savaş da kolay değildi: Kartaca'yı İspanya'dan çıkarmak Roma'nın on yılını aldı. Yine de bu süre zarfında, Roma Hannibal'i desteklemek için gönderilebilecek askerlerin elini ayağını bağladı. Romalılar şunu anlamışlardı: bir savaşı kazanmak, can yakan kayıpları kabul etmek anlamına gelir. Bu, savaşın temel –ve önemli– bir kuralıdır.

Bir istilacının önemli insan, malzeme ve para kaynakları olan bir düşmanı yenmesi için hızlı hareket etmesi gerekir. Savaşın uzamasına izin verilmesi durumunda düşman kaynaklarını idareli kullanabilir, istilacıyı yenebilir ve hatta istilacının yurduna karşı saldırıda bulunabilir. İstilacı, kazanmak için düşmanı onu kalbinden vuran yıldırım saldırılarla şaşırtmalıdır.

İskender ve Sezar şaşırtma ilkesini anlamışlardı. Hannibal başlangıçta anlamış gibi görünse de sonradan bir şeyler oldu. Ya şaşırtmanın önemini unuttu ya kazanan bir strateji uygulamak için gereken desteği yurdundaki yönetimden alamadı ya da her ikisi birden söz konusu oldu.

Hannibal düşmanın kalbine ulaşamayabilirdiyse de, vücuduna bir dizi darbe indirebilirdi. Zamanın kendisinden tarafa olmadığını unutan Hannibal zafer kazanmasına yetecek

kadar kumar oynadı. Roma'yı yok etmeyerek ona yaralarını sarma ve çok iyi bir biçimde geri dönme şansı tanıdı.

Savaşın bir başka temel kuralı, eğer bir başka ülkeyi istila ediyorsanız, karşılığında onun sizi istila etmesine izin vermemenizdir.

Roma öncelik tanıma konusunda acımasız bir bilgelik sergiledi. Aksine Kartaca kararsızdı. İtalya'daki savaşı kazanma üzerinde yoğunlaşmak yerine bütün kaynaklarını Batı ve Orta Akdeniz'e –İspanya'ya, Sardinya'ya ve Sicilya'ya– yönlendirdi. Kartaca müttefiklerinden de iyi yararlanamadı.

Kartaca, Roma'yı İspanya'dan söküp atamayacağını kabul etmeli ve onu etkisizleştirmeye razı olmalıydı. Kartaca enerjisini İtalya'daki savaşı sürdürmeye ayırmalıydı. Kartaca İtalya'daki baskıyı sürdürerek Roma'nın Orta İtalya'daki önemli müttefiklerinin bazılarını, sözgelimi Latin haklarına (sınırlı Roma yurttaşlığı) sahip Spoletium (Spoleto) ve Beneventum (Benevento) gibi kentleri, sadakatleri Roma'nın başarısında önemli yeri olan halkları ondan koparabilirdi.

215 yılının ilkbaharında İtalya'daki Hannibal'e gönderilebilecekken İspanya'ya gönderilen kaynaklar şöyleydi: 12.000 yaya asker, 1500 atlı, 20 fil ve 60 savaş gemisi; bunlar İtalya için ayrılsa da Mago'nun komutanlığı altında yaşanan başarısızlıklardan sonra İspanya'ya yönlendirildi. Kartaca'nın İtalya'daki Hannibal'e gönderebileceği adamları ve hayvanları gönderdiği tek yer İspanya değildi. Kartaca Sardinya'ya 17.000, Sicilya'ya 28.000 adam gönderdi. Bu rakamlar Hannibal'in aldığı fili desteği –4000 Numidya süvarisi, 40 fil, ek para ve levazım– gölgede bıraktı.

Hannibal'in Kartaca'nın öncelikleri hakkında ne düşündüğünü yalnızca tahmin edebiliriz. Hannibal, Kartaca üst komutasında kardeşlerinin ve başka güçlü arkadaşlarının bulunduğu İspanya ve Sicilya seferlerini kesinlikle kabul etti. Hannibal bu yeni seferleri İtalya'daki çıkmazın yarattığı hayal kırıklığından kurtulmak için desteklemiş bile olabilir. Ama ben bunda şüpheliyim. Sicilya ya da İspanya Hannibal'in zih-

ninde sonucu belirleyen harekat alanı haline geldiyse onun niçin İtalya'da kaldığını anlamak zor. Kendisinin Kartaca'nın en iyi generali olduğunu biliyordu: bu bir kendini beğenmişlik değil, açık bir gerçekti. Ama Hannibal'in işi bitirmek için aletleri yoktu.

Hannibal Kartaca senatosundan takviye birlikler istediyse de bunlar az sayıda ve geç geldi. Roma tarihi Roma Senatosu'nun İtalya'ya ordularının başında dönen muzaffer komutanlar için soluk bir coşkuya kapıldıklarını göstermektedir. Kartaca senatosunun da Hannibal için benzer duygular beslediğini tahmin edebiliriz. Böylece Kartaca Senatosu'nun Hannibal'in İtalya'daki savaş mücadelesini desteklemede cimri oldukları görüldü.

Eski kaynaklara inanacak olursak, sonraki yıllarda Hannibal Cannae'den sonra aldığı Roma'ya saldırmama kararından dolayı pişman olmuştu. Hem de nasıl.

SEZAR

Pharsalos çarpışması Sezar'a savaşı kazanma fırsatı sundu ama gereken beceriye sahip olduğunu göstermesi kaydıyla. Başarı halen iki taraf için de olanaklıydı. Kazanmak için Sezar'ın yer değiştirmesi gerekmekteydi ama bir donanması yoktu. İnsan gücüne ihtiyacı vardı ama parası yoktu. Düşmanlarını bölmesi gerekiyordu ama onlar bölünmediler. Daha fazla savaş alanı zaferine ihtiyacı vardı ama askerleri çok yorgun, düşmanı çok temkinliydi. Önündeki yol, Sezar'ın yargı gücünü, stratejik bilgeliğini ve tehlikeyi göze almadaki istekliliğini sınayacaktı.

Kopan Bir Baş

Pompeius'un devasa güçleri halen kendi tarafında toplayabilmesi Pharsalos kadar büyük bir zaferdi. Yaklaşık 18.000 askeri yeniden savaşmak üzere hayattaydılar.

Cato ve Metellus Scipio gibi adamların komuta ettikleri Pompeius'un müttefikleri derinliklerini ve yoğunluklarını korudular. Adriyatik'teki Korkyra (bugünkü Korfu) adasındaki karargâhta Akdeniz'in en güçlü donanmasına sahiptiler. Pompeius'un büyük oğlu Gnaeus başarılı bir donanma komutanıydı ve küçük oğlu Sextus ona katılmak için kısa zamanda hazır olacaktı.

Curio'nun ordusunu ezen ve Kuzey Afrika'yı Senato için koruyan Numidya Kralı Juba, Pompeius'un bir başka etkili müttefikiydi. Böylece Cato ve Scipio Korkyra'yı ve Dyrrachium'u tahliye edip yanlarında Pompeius'un hayatta kalan askerleri olmak üzere Kuzey Afrika'ya yelken açtılar. Son olarak, savaş pahalıdır ve Pompeius'un muazzam parası vardı. Sezar zaferde zengin ama nakitte fakirdi.

Sezar savaşı kazanmak için düşmanlarının hakkından ya ordu yoluyla ya da diplomasiyle gelmeliydi. Her iki taraf da aksiliklerle boğuştuğu ve nihayetinde Roma'nın iyiliğini istedikleri için müzakereler bir seçenek olmalıydı. Ama taraflar Roma'nın iyiliğini farklı biçimde tanımladılar.

Senatörler iktidarı kendi ellerinde tutmak istediler. Senatörler küçük bir seçkin grup olsa da doğuştan asil olmaları ve kendilerini özgürlüğe adamışlıkları nedeniyle bir imparatorluğu yönetme hakkına sahip olduklarını iddia etmekteydiler. Senatörler iyi yaşamı konuşma özgürlüğü ve onlara devlet memuriyeti ve onur getirecek seçimlerde hiçbir kısıtlama olmadan oylar için rekabet etmek olarak tanımlıyorlardı.

Sezar olayları farklı gördü. Parlak bir liderdi ve bunu biliyordu; Pharsalos'tan sonra bunu her zamankinden çok biliyordu. Galya'yı, Britanya'yı, İtalya'yı ve İspanya'yı fethetmişti ve şimdi sıra Büyük Pompeius'daydı. Sezar yaşamını yalnızca bir asker olarak sürmedi, aynı zamanda savcılık, yöneticilik, arabuluculuk, hatiplik ve yazarlık yaptı ve bunların hepsinde mükemmeldi. Şimdi daha önce yalnızca bir Romalının –82 yılında üzerinde hiçbir sınırlama olmayan makama getirilerek diktatör ilan edilen Sulla– sahip olduğu bir iktida-

rın kenarındaydı. Ama bir yıl sonra Sulla diktatörlükten istifa edip konsüllük için adaylığını koydu. İki dönem konsüllük yaptıktan sonra iktidarı Senato'ya devretti ve emekli oldu. Sezar'ın aynı şeyi yapmaya niyeti yoktu. Sulla'nın siyasetinin alfabesini bilmediğini söyledi.[12]

Sezar diğer senatörlerle rekabete girmek istemedi; onları tahakkümü altına almak istedi. İktidarı senatonun elinden almak ve bunu İtalya'nın sıradan insanlarıyla ve eyaletlerin seçkinleriyle –yönetimine geniş bir destek tabanı oluşturmak için– paylaşmak istedi. Pompeius bir bencildiyse de, senatörler iktidarı onunla birazcık paylaşmaya tahammül edebiliyorlardı. Sezar bir devdi ve senatörler onu ortadan kaldırmak zorunda olduklarını, yoksa kendilerinin ortadan kaldırılacağını bilmekteydiler.

Pharsalos'tan sonra Sezar'ın düşüncesi Pompeius'u esir almaktı. Tıpkı İskender Gaugamela'dan sonra Darius'u esir alarak devasa siyasi kazanımlar elde edebilirdiyse Sezar da Pharsalos'tan sonra Pompeius'u esir alarak siyasi bakımdan büyük kazanımlar elde edebilirdi. Canlı ve Sezar'ın denetimi altındaki Pompeius olayların seyrinin değişmesini sağlayabilirdi ve hatta bunu kendi isteğiyle bile yapabilirdi. Pompeius bir askerdi, artık genç değildi ve ilkeleri yoktu. Senato'yu özgürlüğe ve cumhuriyete inandığı için değil, kendisi için iyi olduğundan destekledi. Sezar, Pompeius ve oğluna daha iyi bir anlaşma önerseydi onun dostluğunu kazanabilirdi. Birlikte Senato'nun güçlerini yenmekte zorluk çekmezlerdi.

Böylece Pharsalos'tan sonra Sezar, tıpkı İskender'in Darius'un peşine birden çok kez düşmesi gibi Pompeius'un peşine düştü. Her seferinde av, avcının bir adım önünde oldu, ama yalnızca çok daha tehlikeli bir yırtıcıyla karşılaşmak üzere.

Pompeius Pharsalos'tan Yunanistan'ın kıyı kesimine gitti ve ardından deniz yoluyla karısı Cornelia'yı ve oğlu Sextus'u alacağı Lesbos (Midilli) Adası'na gitti. Kuzey Afrika'ya gide-

bilirdi ama bunun yerine Anadolu'dan ve Kıbrıs'tan birkaç bin yeni asker aldıktan sonra Mısır'a yelken açtı. Sezar onu küçük bir ordu ve donanmayla izledi; Sezar'ın kendisine ait gemisi çok azdı ve bunun yanı sıra Pompeius'u yakalamak için hafif yükle seyahat etmek istedi.

Her zaman olduğu gibi talih sanki yol boyunca beliren bir tesadüf gibi Sezar'ın yüzüne güldü. Hellespontos'u aceleyle geçmeye çalışırken Pompeius'un filosuna ait grup gemiye rastladı. On savaş gemisinden oluşan bu küçük filo Sezar'ı rahatlıkla esir alıp öldürebilirdi. Ama böyle olmadı. Sezar sancak gemisine gitti ve kaptanın teslim olmasını istedi ve adam gıkını çıkarmadan teslim oldu. Sezar Romalı bir şairden alıntılayarak *"Fortis fortuna adiuvat"*[13] –"Talih cesurlara yardım eder"– demiş olabilir.

Pompeius Mısır'a giderek Sezar'ın tehlikeyi göze alma kitabından kopya çekiyordu. Mısır, Pompeius'un durumu Sezar'ın aleyhine döndürmesine olanak tanıyabilirdi. Mısır, Nil Vadisi'nin şaşırtıcı tarımsal verimliliği sayesinde eski dünyanın en zengin ülkesiydi. Romalılar Mısır üzerinde sert baskı uygulasalar da, o halen büyük bir ordusu ve donanması olan bağımsız bir ülkeydi (hatta paranın satın alabileceği en iyi orduya ve donanmaya sahipti). Mısır kralı XIII. Ptolemaios tahtını babasını dokuz yıl önce sürgünden kurtaran Pompeius'a borçluydu. Şimdi Pompeius bunun faturasını sunmak niyetindeydi. Pompeius açığa demir attı ve Ptolemaios'a karaya ayak basmasına izin verilmesini isteyen bir haberci gönderdi.

Ama XIII. Ptolemaios ancak bir çıngıraklıyılan kadar misafirperverdi. Ayrıca kız kardeşine karşı bir içsavaşa girmişti. Her ne olursa olsun, iktidardan yoksundu; yalnızca on üç yaşında bir çocuktu ve danışmanlarının elindeydi. Danışmanlar, Pompeius'un onları çocuk-kralın gözündeki yerinden edeceğinden korktukları için onun karaya ayak basmasını istemediler. Ama bir gün geri dönüp intikam alabileceğinden kork-

tukları için ayrılmasını da istemediler. Böylece Pompeius'u kıyıya davet ettiler ve onu hemen öldürdüler; hem de halen gemide olan Cornelia ve Sextus'un gözü önünde. Mısır donanması tarafından takip edilmekten korkan Pompeius'un filosu onun cesedini kumların üzerinde bırakarak aceleyle uzaklaştı. Pompeius elli yedi yaşındaydı.

Cicero, Pompeius için "Yapamasam da onun kaderi için yas tutabilirim, çünkü onu dürüst, tertemiz bir insan ve onurlu bir karakter olarak tanırdım,"[14] diye yazdı.

Sezar üç gün sonra Mısır'a vardığında, ona Pompeius'un kesilmiş başı ve mühür yüzüğü verildi. Kaynaklar Sezar'ın ağladığını söylemekteler. Ağladıysa bile, muhtemelen eski düşmanının ölümünden daha çok başarısızlığa uğrayan stratejisi için ağlamıştır; Sezar artık Senato ile tek başına savaşmak zorundaydı. Muhtemelen Pompeius'un öldürülüşü Sezar'a suikast karşısında kendisinin de korunmasız olduğunu hatırlatmıştı.

Askerler ve Para

Düşmanlarının yeniden toparlanma şansı yakalamaması için Sezar'ın Kuzey Afrika'ya onlardan önce acele gitmesi gerekiyormuş gibi görünebilir. Sezar Kuzey Afrika'ya gitmek yerine yaklaşık bir yılını Doğu'da geçirdi. Bu Roma'nın huzuru için kötü haberdiyse de, kendi içinde bir mantığı vardı.

Romalı bir yurtsever, ilk önceliği kamu yararıysa, Sezar ile Senato arasında bir barış antlaşması ya da en azından içsavaşa hızlı ve kesin son verilmesini umacaktı. Kuzey Afrika'daki karşılaşma hızlı bir sonuç getirebilirdi ama Sezar'ın parası tükenmişti. Sezar'ın daha fazla gemiye ve adama ihtiyacı vardı ve parası olur olmaz askerlere ödeme yapmalıydı. Pompeius gibi Sezar da Mısır'a baktı ve altın gördü. Mısır hükümdarlığından ona on yıl öncesinden kalan borcunu –büyük bir ordunun bir yıllık ödemesine yetecek denli büyük bir toplam– ödemesini istedi.

İskenderiye'deki yönetim ödemeyi reddedince Sezar sorunu her zamanki basit çözümler bulma yeteneğiyle çözdü: Yönetimi değiştirdi. Sezar 4000 askerini Ptolemaios ile kız kardeşi arasındaki savaşı bitirmek için kullandı. Kadının gizli bir silahı –kendisi– vardı. Bir hikâyeye göre, kadın İskenderiye'deki saraya halıya ya da battaniyeye sarılıp gizlice sokuldu ve Sezar'ın büyümüş gözlerinin önünde sargı açıldı. O Kleopatra'ydı. Kleopatra geleneksel anlamda güzel değildi; öne çıkan bir çenesi, büyük bir ağzı ve eğri bir burnu vardı. Ama akıllı, kurnaz ve baştan çıkarıcıydı. Yirmi bir yaşındaydı ve elli iki yaşındaki Sezar ona vuruldu.

Efsane böyle devam etse de, Sezar'ın Kleopatra'yı Ptolemaios'a tercih etmesinin siyasi bir nedeni vardı. Ptolemaios İskenderiye kentinde güçlü bir halk desteğine sahipti; Kleopatra Roma olmadan kazanamazdı. Doğal olarak Sezar Mısır'ın sorumluluğunu alması için sadık bir müttefik olmak zorunda olan Kleopatra'yı tercih etti. Doğal olarak Kleopatra tahtın karşılığında Sezar'a para ödeyecekti.

Kleopatra'nın Sezar'ın gözündeki yeriyle rekabet edemeyeceğini anlayan Ptolemaios, askerlerine sarayı kuşattırdı. Kuşatma bütün kış sürdü (MÖ 48-47). Sezar'ın hayatını kurtarmak için yüzmek zorunda kaldığı limandaki çarpışma da dahil olmak üzere etkileyici olaylar yaşandı. Sezar bir kere daha kendisini kişisel bir tehlikenin içine attı.

İlkbaharda bir destek kuvvet geldi. Yahuda'nın (Yahudiye) Yahudi valisi Antipatros'un komutası altındaki ordu hem Yahudilerden hem de Araplardan oluşmaktaydı ve vurucu gücü 1500 ağır piyadeye dayanmaktaydı. Pompeius MÖ 63 yılında Kudüs'e girdiğinde Yahudi topraklarını egemenliği altına alıp Tapınağı kirlettiğinden Yahudiler Sezar'a meyletmişti. Yahudiler Nil Deltası'ndaki kuşatmayı kaldıran ve Sezar'ı kurtaran önemli bir çarpışma kazandılar. Daha sonraki yıllarda, Sezar Yahuda'ya ve Yahudilere –neticede hayatını kurtarmışlardı– müttefikleri ve dostları gibi davrandı.

Ama Yahudiler Sezar'ın Doğu'da edindiği düzinelerce yeni müttefikten yalnızca bir tanesiydiler. Sezar Doğu'dan ayrılmadan önce, iki ayını Kleopatra'yla geçirdi ve çocuk sahibi oldu. Kleopatra bebeğe XV. Ptolemaios adını verdiyse de o Kaisarion ya da "Küçük Sezar" adıyla bilindi. Mısır'dan Doğu'ya doğru harekete geçen Sezar, destekçilerinin arasına katmak üzere büyük Antiokheia (Suriye) ve Tarsus (Güney Anadolu) kentlerinde durdu. Ardından Pharnakes'in ciddi boyuttaki ayaklanmasını bastırmak üzere Kuzey-Orta Anadolu'ya yöneldi.

Pharnakes, yirmi yıl boyunca Roma'nın doğusuna saldıran ve Roma İmparatorluğu'nu buradan tamamen silme noktasına gelen Pontus kralı VI. Mithradates'in oğluydu. Pontus Krallığı'nın (Türkiye'nin kuzeyinde) üzerine yürümeye başlama tarihinden itibaren Pharnakes'le karşılaşıp onu MÖ 2 Ağustos (12 Haziran) 47'de Zela (Zile) Savaşı'nda yenmesi Sezar'ın yalnızca beş gününü aldı. Bir yıl sonra, Sezar Roma'da zaferlerini kutlarken, zafer alayındaki bir afişle Pharnakes karşısındaki hızlı zaferinin reklamını yaptı. Afişte siyaset tarihinin en büyük sloganlarından biri yazılıydı: *Veni vidi vici*. Geldim, gördüm, yendim.

Sezar Doğu'daki etkinliğini betimlemek için başka bir slogan kullanabilirdi. Daha az akılda kalıcı ama çok daha doğru: *Exegi mutum sumpsi sustinui*. Talep ettim, borç aldım, destekledim.[15] Sezar Pharsalos'tan sonra Pompeius'un peşinde koşarken Doğu kentlerinden borç para istemeye başladı. Mısır'a gittiğinde para istemeyi sürdürdü. Pharnakes'i yendikten sonra İtalya'ya dönüş yolu üzerindeki kentlerden, tapınaklardan ve zengin kişilerden zorla para aldı. Sezar kişilerin servetlerine el koymak için iyi bir bahanesi –bir kentin Pompeius'u desteklemesi gibi– olduğu yerde bunu bir "talep" diye adlandırdı. Bir bahanesi olmadığı yerde bunu "borç alma" diye adlandırdı; aldığını elbette hiçbir zaman geri ödemeye niyeti yoktu. Sezar basit bir aritmetiği[16] izlemekten

başka seçeneği olmadığını söyledi: Devletlerin askerlere, askerlerin desteğe ihtiyacı vardır ve destek parayla olur. Sezar savaşın altyapısını herhangi bir general denli iyi anlamıştı.

"Başkomutanım"

Düşman Kuzey Afrika'daydı ama Sezar doğrudan Roma'ya yürüdü. Roma'da borçlular ile alacaklılar arasındaki sokak şiddeti çığırından çıkmıştı. Daha kötüsü, Roma'nın dışında konaklayan lejyonlarda ayaklanma söylentisi söz konusuydu. Bu askerlerden bazıları, Onuncu Lejyon'un becerikli askerleri dahil olmak üzere Sezar'ın en iyi adamlarıydılar. Askerler, gecikmiş ödemelerini, terhis edilmeyi ve toprak verilmesini istiyorlardı.

İsyancılar Roma'ya doğru yürüyüşe geçtiklerinde Sezar'ın arkadaşları ona ihtiyatlı olmasını tavsiye ettiler. Sezar bunun yerine askerlerle kamplarında görüştü. Sanki bu kadarı cesurca değilmiş gibi blöflerini gördü. Afrika'da onlara ihtiyacı vardıysa da yokmuş gibi göründü. Terhis olmak istediğini söyleyen adamları terhis etti. Onlara standart bir Roma uygulaması olarak "silah arkadaşları" (*commilitones*) diye seslenmek yerine amaçlı bir biçimde "yurttaşlar"[17] diye seslendi. Bu büyük bir gözü peklikti ve işe yaradı. Askerler savaşmayı seviyorlardı ve ondan vazgeçmek niyetinde değildiler. Sezar'dan kendilerini yeniden kabul etmesini istediler ve o da kabul etti. Ama Sezar ayaklanmayı unutmadı. Daha sonra Kuzey Afrika'da en tehlikeli görevleri ayaklanmanın elebaşlarına vererek onlardan kurtulduğunu söyledi.[18]

Sezar, isyanı bastırıp iş başına yeni, daha güvenilir siyasetçileri getirdikten sonra Roma'dan ayrıldı. Roma'da MÖ 47 yılı Eylül ayının sonundan (bizim takvimimize göre Temmuz) Kasım ayının (bizim takvimimize göre Eylül ortası) sonuna kadar iki ay kaldı. Sicilya'yı hazırlanma merkezi olarak kullanarak Afrika'ya yola çıktı. Kötü hava ve işlerin yavaş ilerlemesi önünü kesti. Ama Sezar'ın bütün güçleri hazır olana

kadar beklemeye niyeti yoktu. Havaların bozmasıyla birlikte MÖ 25 Aralık 47'de –bizim takvimimize göre Ekim ortasında– Roma'dan ayrıldı.

Sezar'ın kendi adlandırmasıyla "Afrika Savaşı", bir aşırılıklar çalışmasıydı. Dikkatsizlik ve aceleyi büyük resmi görme yeteneği izledi. Sezar bir savaş alanı komutanı olarak nadiren bu denli iyi, bir iradeci olarak nadiren bu denli kötü olmuştu, generalliği tam anlamıyla siyaset yeteneğinin gölgesinde kalmış ve ilahi takdire bağlılığı hiçbir zaman daha bariz olmamıştı.

Sezar'ın Roma Afrika'sını işgali Arnavutluk'u yeniden işgaline benziyordu. Sezar her ikisinde de önce küçük bir güçle köprübaşı oluşturma ve büyük kuvvetlerin arkadan gelişini bekleme tehlikesini göze aldı. Ama Afrika'nın işgali çok daha plansızdı. Sezar Sicilya'da altı lejyon, 2000 süvari ve taşınmaya değer ikmal malzemesi toplamıştı. Ama güçlü rüzgârlar donanmayı dağıttı ve stratejik gerçekler Sezar'ın kaptanlara nereye yanaşacakları konusunda kesin emirler vermesini engelledi. Düşman denizleri denetimi altında tuttuğundan kaptanlar bulabilecekleri herhangi bir güvenli limana yanaşmak zorunda kalacaklardı. Sezar Afrika kıyısına dört gün sonra 3000 lejyoner ve 150 süvariyle birlikte ayak bastı. Obür gemiler gelene kadar Sezar'ın askerlerinin karnını doyurması ve koruması gerekiyordu. Bu sırada düşman hücum etti.

Çarpışma Ruspina (bugünkü Tunus, Monastir) limanının dışında gerçekleşti. Adamlarının bir kısmını diğer limanlarda garnizon kurmaları için bırakan Sezar uzakta düşmanın toz bulutunu gördüğünde 30 piyade taburu ile –muhtemelen 2500 adamdan oluşan bu küçük orduya, sahip olduğu diğer askerleri (400 süvari ve 150 okçu) ilave ederek– yiyecek aramaya çıkmıştı. Düşman askerlerinin komutanı Sezar'ın eski ikinci komutanı ve mükemmel taktikçi Titus Labienus'tu.

Labienus'un Numidya hafif piyadesiyle birlikte yaklaşık 10.000 süvariden –8000 Numidyalı ve 1600 Galyalı ya da

Alman– oluşan ordusu Sezar'ınkinden çok daha büyüktü. Roma'nın Afrika eyaleti (kabaca bugünkü Tunus) güneyde ve batıda Numidya krallığıyla sınırdaştı. Pompeiusçular Roma Afrika'sını ellerinde tutmuşlardı ve Numidya Kralı Juba onların müttefikiydi. Hannibal'in zamanında olduğu gibi Numidyalılar hızlı ve ölümcül hafif süvariler olduklarını gösterdiler.

Sonradan olanlar, akıllı adamların bir savaşıydı. Labienus süvarilerini alışılmamış ölçüde uzun bir hat oluşturacak şekilde dizerek Sezar karşısında üstünlük sağlamayı amaçladı. Sezar buna karşı, düşmanın kanadını dolanıp arkasına sarkmaması için, hiç alışılmamış bir şey yaparak adamlarını tek bir saf halinde dizdi. Sezar'ın oluşturduğu savaş düzeni bir süre işe yaradıysa da Numidyalı süvariler ciritlerini fırlatarak defalarca saldırdılar, Sezar'ın lejyonerlerinin Labienus'un piyadelerine saldırı girişimlerini ezdiler. En nihayetinde Labienus'un süvarileri Sezar'ın güçlerinin etrafını sardılar.

Ama Sezar zorluklarla başa çıkabileceğini gösterdi. Sezar düşmanı iki yönden karşılamak üzere ordusunu sırt sırta iki saf halinde yeniden düzenledi. Bu hamle, Sezar'a çok etkili olduğu ortaya çıkan düşmanın farklı bölümlerine tek tek saldırmak için soluklanma fırsatı sağladı. Sezar'ın adamları düşmanı yavaş yavaş yürüyüşlerini engelleyen tepeden sürdüler ve buradan düzensiz bir biçimde Ruspina'daki kamplarına çekildiler. Bu çarpışma koşu benzeri bir şeydi ama yine de bir kez daha Sezar'ın bir komutan olarak soğukkanlılığını, ayağına çabukluğunu ve adamlarına ilham verici hâkimiyetini gözler önüne serdi.

Pompeiuscular, Sezar'ı Ruspina'da birkaç hafta sıkıştırdılar. Pompeiusculann sayısız süvariye ve 120 file ilaveten on dört lejyonu vardı; on tanesi Roma, dört tanesi Numidya lejyonuydu. Pompeiusculann askerleri, sayıca Sezar'ınkilerden fazla olsalar da deneyimsizdi; Sezar'ın toplam on lejyonu ve 2000 süvarisi dışında sonradan sahip olacağı beş tecrübeli lejyonla kıyas edilemezdi. Sezar aylarca tam gücüne kavuşa-

mayacak olsa da, bu sırada Ruspina'dan çıkmasına yetecek takviye kuvvet ve tedarik ona ulaşacaktı.

Düşmanın generalleri karışık bir gruptu. Labienus'un meslektaşları çoğunlukla ikinci sınıftılar ve hiçbiri başkomutanları Metellus Scipio'dan daha iyi değildiler. Pompeiusculara Juba'yla ittifakları da kuşkulu bir üstünlüktü çünkü Moritanya Kralı Bocchus'un krallığını batıdan işgal etmesi Juba'yı meşgul etmekteydi.

Karşılarına Sezar dikilmişti. Küçük bir olay Sezar'ın siyasi iktidarına ışık tutmaktadır. Hikâyeye, Sezar'ın adı bilinmeyen bir destekçisinin yazdığı *Afrika Savaşı* adlı bir kitapçıkta rastlarız. Hikâye kesinlikle abartılıydı ve uydurma olabilirdi ama parlak bir propagandaydı.

Sezar'ın yeni konvoyları Afrika'ya vardıklarında, yalnızca rüzgârlar yüzünden rotasından sapan gemiler düşman tarafından ele geçirildi. Bu gemilerden birinin mürettebatını oluşturan On Dördüncü Lejyon'un askerleri Scipio'yu görmeye götürüldüler. Scipio onlara "suçla kirlenmiş"[19] komutanlarını suçlayıp Cumhuriyet'in savunulmasında Roma'nın en iyi evlatlarına katılmaları için fırsat tanıdı. Askerlerin hepsi adına konuşan adsız bir yüzbaşı, teklifi korkusuzca reddetti.

"Komutanım Sezar'a karşı mı gelmeliyim?"[20] diye sordu. Scipio'ya onа aynı saygı terimini bağışlamayacağını açıkça söylerken –"size 'başkomutan' (*imperator*) diye hitap etmeyeceğim"– Sezar'ı *imperatorem meum*, yani 'başkomutanım'[21] diye andı.

"Başkomutanım" güçlü bir terimdir. "Ülkem" gibi insanların uğruna savaştıkları ve öldükleri bir deyimdir. "Başkomutanım" deyimi, Sezar'ın insanların zihinlerinin üzerinde etkisi olduğunu akla getirmektedir. Deyim, yalnızca Sezar'ın askerlerinin niçin kendilerini ona adadıklarını değil, aynı zamanda olaylar Sezar'ın lehine geliştiğinde düşman askerlerinin kendi davalarını bırakıp niçin onun tarafına geçtiklerini de açıklamaktadır. Bu, Sezar'ın insan gücü ve tedarik yeter-

sizliğine rağmen Afrika'da ve başka yerlerde niçin tehlikeli bahislere girmeye devam ettiğini açıklamaya yardım etmektedir: insanlar ona inanıyorlardı.

Ama bu MÖ 46 yılında Roma'daki özgür kurumların geleceği konusunda iyimserliği cesaretlendirmedi. Bölük komutanın dili kişi kültüne uygundu. Latince *imperator* sözcüğü "başkomutan" anlamına gelmekteydi ama bir nesil içinde "imparator" anlamını da alacaktı. *Imperator* sözcüğü *res publica* –"cumhuriyet"– sözcüklerinden daha etkili bir retorikle ambalajlandığında Cumhuriyet kuşkulu hale geldi.

Bu arada bölük komutanının konuşmasını Scipio'nun adamlarına bir kapışma için meydan okuyarak bitirdiği sanılmaktadır. Kızan Scipio onu hemen idam ettirdi. Esirlerin kalanı tecrübeli askerlerse işkenceyle öldürüldüler yok askere yeni alındıysalar Scipio'nun lejyonlarına dağıtıldılar.

Savaşa dönersek, yaklaşık bu sıralarda Sezar'ın adamları Birinci Bölüm'de bahsedilen sağanak yağmurun altındaydılar. Doğa, Sezar'ın lojistik sorunlarına yalnızca bir tane daha sorun eklemişti.

Scipio, Sezar'ın erzak bulmak için hareket halinde olmak zorunda olduğunu biliyordu. Scipio Sezar'ın güçlerini parçalara ayırmak için süvarisini kullanmayı planladı. Kısacası Scipio bir Fabius stratejisi izledi. Sezar bunun karşılığında Hannibal'in stratejisini izledi; tecrübeli lejyonları gelir gelmez bir meydan savaşı yapmak istedi. Lejyonlarından en az iki tanesi geldiğinde Sezar Uzitta kentini (bugün Henckir Makhreba) kuşatarak Scipio'yu bir meydan savaşına girmeye zorlamaya çalıştıysa da Scipio bundan kaçındı.

MÖ 4 Nisan (4 Şubat) 46'da Sezar'ın hamlesi geldi. Sezar'ın ordusu bu tarih itibariyle tam gücüne ulaşmıştı. Sezar, düşmanın köprübaşı olan bugün Tunus'taki Teboulba kentinin yaklaşık 8 km doğusunda kalan liman kenti Thapsus'u kuşattı. Scipio kenti savunmak üzere geldi. İki gün sonra, 6 Nisanda (6 Şubatta) meydan savaşı başladı.

Thapsus'un karaya bakan kısmı, geniş bir tuz gölüne kadar uzanan dar bir düzlüktü. Bu dar arazide Scipio'nun süvarisi Sezar'ın kanatlarının arkasına dolanamaz ve Hannibal'in atlılarının Cannae'de yaptıkları gibi düşmanı boğamazlardı. Scipio'nun gözdeleri her iki kanatta konumlandırdığı filleriydi. Sezar tecrübeli lejyonlarını her iki kanada yerleştirdi. Filleri karşılamak üzere Beşinci Lejyon'u ikiye bölüp yarısını her kanadın dördüncü sırasına ekleyerek kanatları güçlendirdi.

Sezar'ın hamlesi askerlik biliminin ve disiplinin uç noktasıydı. Sezar'ın adamları kendi nihai konumlarını alırken, düşmanın savaş düzeninin iyi olmadığı sözü yayıldı; aslında açıkça düzensizdiler. Sezar'ın daha tecrübeli subayları ani bir saldırı yapılmasını istediler ama Sezar bütün askerlerinin konumlarını almasında ısrar etti. Zararı yoktu. Bir hücum borusu çaldı ve diğerleri onu izledi. Bölük komutanları adamlarını zapt etmeye çalıştıysalar da çok geçti. Pragmatist Sezar bile, bağırarak o günün parolasını –"*Felicitas*" ya da "İyi Şanslar"– söyledi ve savaş başladı.

Sezar'ın okçuları ve sapancıları kendi adamlarına yönelen ve onları çiğneyen fillerin işini kısa zamanda bitirdiler. Düşman ordusu panik içinde hemen dağıldı. Sezar'ın adamları onları, teslim olmaya çalışanları bile kılıçtan geçirdiler. Sonuçta Sezar'ın güçleri 5000 düşman askerini öldürdü.

Sezar adına Thapsus özensiz ama büyük bir zaferdi. Kuzey Afrika'daki düşman generallerinin neredeyse tamamı ya öldürüldü ya da onlar intihar ettiler; Labienus kaçabilen birkaç generalden biriydi. Ama intiharlardan biri can yaktı.

Sezar eyaletin limanı ve başkenti Utica'ya gitmek üzere Thapsus'dan ayrıldı. Utica kenti Sezar'ın Senato'daki en büyük düşmanı, halen yakalanmamış olan Marcus Porcius Cato'nun komutası altındaydı. Sezar'ın diğer düşmanları ya Pompeius gibi ölmüşler ya da Sezar onları Cicero'yu affettiği gibi affetmişti. Cato affedilmeyi kabul etseydi Sezar için bir propaganda başarısı olacaktı. Senato tarafında savaşacak kimsenin kalmadığını gösterecekti.

Ama Cato hayır dedi. Sezar'ın bir tiran olduğunu düşünen Cato, Sezar'a minnettar kalmayı reddetti.[22] Bunun yerine geri adım atmayıp intihar etti. Bu sevimli bir işlem değildi. Cato kılıcıyla bağırsaklarını deşti, ama destekçileri koşup bağırsaklarını yerine koyması için bir doktor getirdiler. Cato bu kez de dikişleri söktü ve öldü.

Sezar'ın haberi aldığında "Cato hayatını bağışlamamı bana çok gördün ben de ölümünü sana çok görüyorum"[23] dediği söylenmektedir. Sezar ne dediğini biliyordu. Cato'nun intiharı Senato'nun davasını yeniden canlandırdı. Askeri koşullarda Sezar kazanmıştı. Siyasi koşullarda, Cato mezarın ötesinden intikamını almıştı. Sezar kendisini bir bağışlayıcı olarak markalaştırdıysa da, Cato, kurdu dişlerini göstermeye zorlamıştı.

Utica'nın ardından Cato artık tarihsel bir figür haline gelmişti, cumhuriyet özgürlüğü şehidiydi.

"Beni Bu Küçük Çocukların Eline Bırakırsanız Utanmayacak mısınız?"[24]

Kuzey Afrika'daki işleri yoluna koyan ve standart kaynak yaratma girişimlerini tamamlayan Sezar Roma'ya döndü. Yetki alma, reform ve kutlama dönemiydi.

Sezar on yıl için ona senatörler dahil olmak üzere bütün resmi görevliler üzerinde iktidar tanıyan diktatör ve üç yıl için senatör seçildi. Kamusal unvanlar zenginliği onu takip etti.

Sezar MÖ 49 yılı denli erken bir tarihte Roma siyasi yönetimde ve toplumunda artarak süren bir reformlar dalgası başlattı. Siyasi yönetim, ekonomi, yurttaşlık, din, kamu binaları, tecrübeli askerlerin ilişkileri bundan etkilendi. Açık ara en kalıcı reform Roma takvimiydi. Sezar Roma'ya bugün dünyanın büyük bir kısmının (1700'lerdeki birkaç ayarlamayla birlikte) kullandığı, artık bir yıl eklenen 365 günlük güneş takvimini kazandırdı. Yeni takvim MÖ 1 Ocak 45'de başladı.

Ardından sıra kutlamaya geldi. Bir zafer alayı görkemli bir yürüyüş yaptı. Bir general ile ordusu Roma kenti boyunca Capitolinus Tepesi'ne dek yürüdü. Yürüyüş Jüpiter'e kurban kesilmesiyle ve halk festivaliyle sona erdi. Senato Sezar'a –bazıları duyulmamış olan– dört zaferini peş peşe kutlaması için izin verdi. Roma yurttaşlarının ölümlerine sevinmek uygun olmayacağı için, Sezar içsavaş zaferini kutlayamazdı. Böylece Sezar Galyalılar –çok eskide kalmış gibi gözüken bir savaş– İskenderiyeliler, Pharnakes ve Numidya Kralı Juba (Juba'nın Scipio'dan Cato'ya Romalı müttefiklerini gizleyen) karşısındaki zaferlerini kutladı. MÖ 46 yılının yazında altı günden daha uzun süren gladyatör oyunlarının, festivalin ve yeni kamu binalarının kutsanmasının izlediği dört gün boyunca zafer geçit törenleri Roma sokaklarını doldurdu. Sezar'ın askerleri muazzam nakit ödüller alırken aile reisleri de küçük ödemeler aldılar.

Ama Batı'da sorun olduğu için kutlama erken yapılmıştı. Sezar MÖ 49 yılında İspanya'yı fethettikten sonra İspanyollar makamından ayrılmaya zorlayana ve Senato ordusundan kalanları buyur edene değin yerel halkı para için sıkıştıran bir vali atama yanlışı yapmıştı. Senato ordusu, Pompeius'un oğulları Gnaeus ve Sextus ile Sezar'ın eski ikinci komutanı Labienus'un komutası altındaydı. İspanya Pompeisçuların son umuduydu.

Sezar, böylesine zengin ve tehlikeli bir üssü düşmanlarının eline bırakamazdı. Dolayısıyla MÖ 46 yılının sonlarında bir askeri sefer daha düzenledi. Yorulmuş adamları hevesli değildiler. Her zaman olduğu gibi Sezar Kasım'da Roma'dan ayrılıp bir ay sonra İspanya'ya varmakta acele etti. Savaş İspanya'nın güneyindeki Roma eyaleti Baetica'da (bugünkü Andaluzya) gerçekleşti.

Sezar'ın Beşinci ve Onuncu Lejyonlarının deneyimli askerleri dahil olmak üzere sekiz lejyonu ve 8000 süvarisi vardı. Düşmanın on üç lejyonunun yanı sıra çok sayıda süvarisi ve

hafif yedek piyadesi vardı. Pompeiusçu güçlerin büyük bir bölümünün kalitesi kuşkulu olduğundan komutanları bir meydan savaşına girme riskini almak istemediler. Bu durum Sezar'ın işini –onları savaşmaya mecbur etme– kolaylaştırdı.

Sezar düşmana kent kent saldırdı. Başlangıçtaki erzak ve malzeme sorunları Sezar'ı gemlediyse de, birkaç hafta sonra Sezar yol almaya başladı. Sezar düşmanın destekçilerini ve askerlerini sanki bir muknatıs gibi kendi tarafına çekmeye başladı. Gnaeus Pompeius'un orduyu bir arada tutmak için savaşmaktan başka seçeneği yoktu.

Sonucu belirleyen savaş MÖ 17 Mart 45 yılında (Seville yakınlarında) bir tepe üzerindeki Munda kentinin dışında gerçekleşti. Pompeiusçular kenti tutarken, Sezar ve adamları kentin aşağısındaki geniş ovanın uzak köşesinde kamp kurdular. Keşif erleri düşmanın sonunda savaşmak için hazırlandığı bilgisini getirdiğinde, Sezar savaş bayrağını dalgalandırdı. Sezar askerlerini Onuncu Lejyon kendi sağında ve süvariler ve destek birlikleriyle güçlendirilmiş Üçüncü ve Beşinci Lejyonlar solunda olmak üzere düzenledi.

Sezar, düşmanın ovada savaşmak için büyük alan bırakacağını umuyorduysa da, Pompeiusçular üstünlüklerinden vazgeçmeye yanaşmadılar. Ama Sezar'ın adamlarının durak-sadıklarını görünce tepeden aşağıya doğru yürüyüp savaşmaya başladılar.

Munda çarpışması, Sezar'ın düşmanlarının kanı ilk gördükleri yerde arkalarına bakmaksızın kaçtıkları ikinci bir Thapsus değildi. Pompeius'un lejyonlarının konumlarını koruyabildikleri sürece korudukları Munda, Pharsalos'tan çok daha sert bir savaştı. Aslında Munda'daki düşman, Sezar'ın o zamana kadar karşı karşıya geldiği en güçlü düşman direnişini sergiledi.

Pompeius'un adamları Munda'nın yolun sonu olduğunu biliyorlardı. Birçoğu için, teslim olmak ya köleleştirilmek ya da idam edilmek anlamına gelmekteydi. Sezar'ın MÖ 49 ta-

rihli savaş için koyduğu af şartlarını çiğnemiş ve Sezar'ın İspanya için özel olarak atadığı valiye karşı ayaklanarak işleri daha kötü hale getirmişlerdi. Öte yandan Sezar'ın askerleri komutanlarının varlığıyla gayrete geldiler, deneyimiyle güçlendiler. Ayrıca Sezar'ın askerleri içsavaşın artık kesin bir biçimde sona ermesini istemekteydiler.

Bir süre, savaşın sonucu belirsizdi. İşleri başkalarına bırakmak istemeyen Sezar ve Gnaeus Pompeius savaşa katıldılar.

En sert çarpışma kanatlarda gerçekleşti. Sezar'ın her zamanki gibi sağlam olan Onuncu Lejyon'u, düşmanı soluna doğru geri itmeye başladı. Gnaeus Pompeius adamlarının dağılmasını engellemek için solu desteklemek üzere sağ kanadından bir lejyonu kaydırmaya başladı. Sezar'ın süvarileri buna düşmanın zayıflayan sağ kanadına saldırarak karşılık verdi.

Yine de Pompeiusçular beklenmeyen bir paniğe yol açan Labienus'un bir hamlesine kadar direndiler. Labienus, beş tabura –yaklaşık 4000 adam– kamplarını Sezar'ın bir başka süvari birliğine karşı korumaları için konumlarını değiştirmelerini emretti. Labienus'un adamları oraya ulaşmak için savaş alanını boydan boya geçmeliydiler. Deneyimli askerler bu manevrayı anlardı ama Pompeius'un deneyimsiz adamlarına bu bir geri çekilme gibi göründü. Pompeius'un ordusunun çoğunluğu geri dönüp kaçtı.

Sonuç bir bozgundu. Sezar'ın güçleri düşmanı kılıçtan geçirmeye başladı. Kıyım bittiğinde 3000 Romalı şövalye (çok zengin insanlar) dahil olmak üzere 33.000 Pompeiuscuyu öldürdüklerini iddia ettiler. Sezar'a bakılırsa, ölü sayısı 1000, yaralı sayısı 500 idi; bunlar kendisi için gayet yüksek rakamlardı ve çarpışmanın ne denli sert geçtiğinin göstergesiydi. Ölenlerden biri de Labienus'tu. Sezar eski ikinci komutanına uygun bir cenaze töreni düzenledi.

Daha sonra Sezar'ın savaştaki en zor durumu hakkında etrafta çeşitli hikâyecikler dolaştı. Bir kaynak, adamları düşman

tarafından geri püskürtüldüğünde Sezar'ın onları toplamak için koştuğunu anlatır. Sezar'ın "Beni bu küçük çocukların eline bırakırsanız utanmayacak mısınız?" dediği rivayet edilir. Bu alaycı ifade, başında tüylü miğferiyle İskender'in savaş çığlığı atarak söyleyeceği türden sözler olmasa da, askerleri gayrete getirdi.

Sezar'ın Munda'da savaş alanını terk ederken arkadaşlarına şimdiye kadar ilk defa hayatının tehlikeye girdiğini söylediği rivayet edilmektedir. (Hayatı daha önce sözgelimi Dyrrachium'da ve İskenderiye'de de tehlikeye girdiği için bu doğru değildir.) Sonuç itibariyle Sezar'ın savaşın her şeyin kaybedildiğini düşündüğü bir anında intihar etmeyi bile planladığı söylenmektedir. Muhtemeldir.

Munda'da Sezar'ın adamları yaşlı ve yorgun gibi göründüyseler de, düşmandan çok daha deneyimliydiler ve bunun değeri sonuçta ortaya çıktı. Aynı şekilde Sezar'ın süvarideki üstünlüğü de ortaya çıktı. Daha az önemli olmamak üzere sonuncu olarak Sezar'ın kendisi sonu gelmeyen bir baskının altındaydı. Mükemmel siyasetçi Sezar, hızlı düşündü ve adamlarını harekete geçirmek için söylenmesi gerekeni söyledi.

Sezar'ın Kuzey Afrika ve İspanya seferleri, İskender'in ya da Hannibal'in gerçekleştirdiği herhangi bir seferden çok daha özensizdiler. İskender'den ve Hannibal'den farklı olarak Sezar iyi bir dansçı değildi. Pharsalos'ta süvari taarruzunu savuşturuş biçimi zekiceydi ama Sezar'ın savaş taktikleri İskender'in birleşik ordusunun etkililiğiyle ya da Hannibal'in hilesiyle karşılaştırılabilir bir şey sunmaz.

Sezar'ın lojistiği gelişigüzeldi. Hydaspes Nehri'ni geçen titiz planlamacı İskender'in Sezar'ın Kuzey Afrika kıyılarına gelişigüzel ayak basışına tahammül ettiğini hayal etmek zor. Cannae'yi ustaca yöneten Hannibal, Thapsus'daki emre itaatsizliğe izin vermezdi. Durum böyleyken, Sezar işini yaptı ve ne İskender'in ne de Hannibal'in adamlarına bir kazanan görüntüsü verme konusunda ona öğretecek bir şeyi vardı.

Savaş bitti, Munda kenti bir kuşatma için hazırlandı. Sezar'ın adamları kentin çevresini cesetlerden oluşan korkunç bir 'savunma çiti'yle ve mızrakların ucundaki yüzlerce kafayla çevirince Munda teslim oldu. Gnaeus Pompeius kaçtı ama düşmanları onu birkaç gün sonra yakaladılar. Onun kafası da kesilip Sezar'a götürüldü.

Sezar işleri yoluna koyup para toparladıktan sonra MÖ Haziran 45'de Roma'ya döndü. İspanya seferinin bitmesiyle birlikte içsavaş da sona erdi. Şimdi sıra zor kısımdaydı: Roma'nın siyasi sınıfını etkisizleştirmek.

KARARIN ÖZÜ

İşin sonunu getirmede başarı, dört şeyi gerektirir: strateji, atiklik, yeni altyapı ve moral yönetimi.

Bir fatihin büyük bir çarpışmayı kazandıktan sonraki en büyük hatası başarının ayağına gelmesini beklemesidir. Aksine zorunluluk buluşun anası olduğu için yenilenlerin daha bir becerikli ve daha bir tehlikeli olmaları olasıdır. Fatih bir sonraki hamlesine doğru biçimde karar vermelidir. Doğru strateji seçmelidir. Bu müzakere etme mi yoksa üstünlüğünü yurda kabul ettirme anı mıdır? Saldırırsa doğru hedef –düşmanın başkenti, ordusu ya da liderliği– hangisidir? Fatihin doğru hedefi seçtiğini ve ona başarılı biçimde saldırdığını varsayalım, savaşın kazanıldığını nasıl bileceğine karar vermesi gerekir. Fatih koşulsuz teslimiyete mi ihtiyaç duymaktadır yoksa yenilen düşmanın anlaşma koşullarını tartışmasına izin vermekte istekli mi olacaktır? Saldırısı başarısız olur ve düşman kendini toparlarsa çekilip kayıplarını azaltmayı mı düşünmelidir?

Fatihin stratejisini gerçekleştirmek için atikliğe ihtiyacı vardır. Bir meydan savaşını kazanmak bir kovalamayı yürütmekle, bir kenti kuşatmayla almakla, baskınlara ve pusulara

karşılık vermekle, sivil halkın dostluğunu kazanmakla aynı şey değildir.

Bir komutanın bir sonraki hamleyi doğru planlamasının, bu planı uygulayacak kaynakları olmadığı sürece savaşı kazanmasına bir yararı dokunmayacaktır. Bizim üç komutanımız büyük savaş alanı zaferlerinden sonra daha fazla paraya ve insan gücüne ihtiyaç duydu.

Son olarak komutanlarımız uzun bir savaşın hayal kırıklıklarıyla başa çıkmak ve hem kendi ordularına hem de siyasi üslerine destek sağlamak zorundaydılar.

Bizim komutanlarımız bu zorluklarla farklı farklı derecelerde karşı karşıya kaldılar. Başlangıçta karşı karşıya geldikleri düşmanların kalitesinin büyük bir çeşitlilik gösterdiğine dikkat edilmeli. İskender, Spitamenes'de gerçekten kabiliyetli bir hasımla, Bessos ve Porus'ta çok iyi hasımlarla karşı karşıya geldi ama bunların hiçbirinin kaynakları onun kaynaklarıyla boy ölçüşemezdi. Pers İmparatorluğu'nda siyasi yönetime çok az kişi derin bir sadakat duymaktaydı; insanların çoğu Darius ya da Bessos için ölmeye istekli değildiler.

Sezar, Labienus'da büyük bir taktikçiyle karşı karşıya geldiyse de, şanslıydı ki Labienus hiçbir zaman başkomutanlığa ulaşamadı. Ama Sezar Cato'nun kararlılığıyla, Juba'nın isteksizliğiyle ve Pompeius'un oğullarının ruhuyla karşı karşıya gelmek zorundaydı. Düşmanları para içinde yüzüyorlardı. Yine de Sezar bir içsavaş başlattı. Yabancı bir işgalci olmayan Sezar, düşmanlarını affetti. Rüzgâr Sezar'dan yana esmeye başlayınca Pompeius'un tarafından onun tarafına geçmek insanların çoğuna kolay geldi.

Hannibal Roma'da eski dünyanın en büyük cumhuriyetiyle karşı karşıya geldi. Roma, Hannibal'e karşı parlak bir karşı strateji –Fabiuscu stratejiyi– bulup uyguladı. Evet, stratejiyi uygulamanın önünde engeller vardı ama sonuçta Roma zor yoluyla olsa da stratejiyi uyguladı. Roma siyasi yönetimini desteklemek bütün Roma yurttaşlarında derin bir yer

edinmişti. Roma'nın Orta İtalya'daki müttefiklerinin hemen hemen hepsi sadık ve yurtseverdi. Hannibal'den nefret ettiler ve kesinlikle savaşmadan teslim olmayacaklardı. Daha uzun savaş, Roma generalleri için büyük bir fırsat olan başarılı savaş taktiklerini ustadan öğrenme ve benimseme fırsatının sürmesini sağladı. Roma generallerinin her zaman bol parası ve insan gücü oldu. Aslında yenmesi en zor düşman Hannibal'inkiydi.

Üç liderin her biri savaş alanında kazandıktan sonra sonunu ne denli iyi getirdi? Sezar en iyi stratejiyi izledi. Pharsalos'u kazandıktan sonra doğru bir biçimde ilk hedefinin kaçan düşman komutanı Pompeius olması gerektiği kararına vardı. Pompeius'un öldürülmesi sonrasında Sezar, düşman ordusuna Kuzey Afrika'da soluklanma olanağı tanısa da acil mali ihtiyaç sorununu ele aldı. Aynı şekilde düşmanla çarpışmadan önce Pharnakes'in Doğu'daki tehlikeli saldırısına ve Roma'daki siyasi-askeri çöküşe çözüm getirdi.

Hannibal en kötü stratejiyi seçti. Hannibal'in birinci ve en büyük hatası Cannae'den sonra Roma'ya saldırmamasıydı. İkinci hatası, planının başarısız olduğu gözle görülür hale geldikten sonra savaşın sürmesine izin vermesiydi. Hannibal, Roma'nın müttefiklerinin önemli bir kısmını ondan koparacağına bel bağladı. Koparamadı.

Hannibal'in ikna ettiği müttefikler bir yük haline geldiler. Hannibal stratejik bir kaldıraç istemişti bunun yerine bir prangası oldu. Hannibal'in Roma'nın ittifak sistemini bozma planı onun en büyük stratejik yanlış hesaplamasıydı. Cannae'deki kesin başarısı ani bir fırsat kapısı açmıştı ama onun da bu kapıdan içeriye dalması gerekmekteydi.

Cannae'den sonra Hannibal'in yerinde Sezar olsaydı, hiçbir zaman hazırlığa fazla ihtiyaç duymadığı için hemen Roma üzerine yürürdü. Sezar talihin dizinin dibine gelmesini beklemeye değil, onu zorlamaya inandı. İnsan gücünden ve malzemeden yoksunsa ne olmuş yani? Epeiros'da ve Kuzey

Afrika'da olduğu gibi, Sezar doğaçlama planlayacaktı. Sezar gözü peklik ile diplomasinin birleşiminin düşman bir halkı ne denli baskı altında tutacağını bilirdi ve Roma'nın çevresinden sıkıp çıkarabileceği her şeyi sıkıp çıkaracaktı. Ayrıca Sezar kuşatmaları başarıyla tatbik edebilmekteydi. Hannibal edemedi.

Hannibal'in Cannae sonrası İtalya stratejisi, çok fazla kurnazlığa ve çok az güce dayandığı için aksadı. Buna karşın adamdan ve paradan yoksun olan Hannibal'in başka seçeneği yoktu. Kartaca Hannibal'i desteklemeyerek ve İtalya'ya önem vermek yerine kaynaklarını birçok farklı savaş alanı için boşa harcayarak hata yaptı. Hannibal Kartaca siyasetini daha iyi biliyor olsaydı, Kartaca senatosundan istediğini almayı başarabilirdiyse de dokuz yaşından beri Kartaca'da değildi.

İskender, Gaugamela'dan sonra ilk önce Darius'un daha sonra Bessos'un peşinde koşarak mükemmel bir stratejik yargı gücü sergilediyse de sonraki eylemleri sorgulanabilirdir. Spitamenes'i yenmek için döktüğü bütün kan haklı olabilirdi ama Sogd'u listesinden çıkarıp kaynaklarını korusaydı daha iyi bir durumda olabilirdi. Hindistan –İskender gerçekleştirebilseydi– bir imparatorluğu benzersiz kılabilecek görkemli bir takıntıydı. Ama bu, hayli kuşkulu bir beklentiydi.

Sıra kıvraklığa geldiğinde İskender üstünlüğüyle göze çarpar. İskender çölden Himayalara uzanan büyük bir arazi çeşitliliğinde başarılı oldu. Meydan savaşında, çöl akınlarına karşılık vermekte, dayanaklı kaleleri kuşatmakta ve dağ çarpışmasında aynı ölçüde mükemmeldi. Savaş filleri batılı askerleri şaşırtsa da İskender onları yalnızca küçük bir sıkıntı haline dönüştürdü. Memnon komutasındaki Pers donanması karşısında sınavı geçemeyince gereğini yapıp bir donanma inşa ettirdi. Hannibal kuşatmadaki başarısızlığı nedeniyle üç komutandan en az kıvrak olanıydı. Hannibal'in İtalya'daki savaş faaliyetine en çok kuşatmadaki başarısızlığı darbe indirdi. Sezar büyük bir arazi çeşitliliğiyle başa çıkacak denli kıvrak-

tıysa da birçok farklı savaş tarzını İskender kadar inanarak benimsemedi. Sezar İskenderiye'de kent savaşına girdiyse de neredeyse kaybediyordu. Thapsus'da fillerle başa çıktı ama düşmanın filleri nasıl yöneteceğini bildiği kuşkuludur.

Sıra daha çok para bulmaya gelince, İskender generallerin en başarılısı olsa da onun hedefi en kolay olanıydı. İskender kışı Babil'de geçirseydi, Persler Persepolis'te mücadele verebilir hatta daha kötüsü hazinelerini güvenli bir yerlere taşıyabilirlerdi. Ama hız, güzel ve sert bir hamle İskender'e daima ihtiyaç duyacağı parayı sağladı.

Sezar kendisine mali kaynak sağlamak için daha çok çalışmak zorunda kaldıysa da sağlamayı başardı. İnsan gücünün sınırlı olması ve kuşatma yeteneğinden mahrum olması, ihtiyaç duyduğu parayı İtalya'dan çıkarma girişiminde Hannibal'in elini kolunu bağladı ve Kartaca senatosu durumu onun için biraz daha iyi hale getirmek için çok az şey yaptı.

Bu üç generalden hiçbirinin insan gücü ihtiyacına mükemmel bir çözümü yoktu. İskender yeni askerler toplayarak işi en iyi biçimde kotardıysa da bu askerler onu bir volkanın ağzında otururken bırakıp gittiler. İskender'in Makedonların azınlıkta olduğu bir ordunun sadakatini sağlayıp sağlayamayacağını hiç kimse bilmiyordu ve bu askerlerin falanksın savaş kabiliyetiyle boy ölçüşüp ölçüşemeyeceğinden hiç kimse emin değildi.

Sezar yeni acemi askerler bulduysa da, meydan savaşında belirleyici etken tecrübeli askerlere sahip olmaktı. Sezar zoraki olsa da yeterli sayıda tecrübeli askeri elinde tutmayı başardı.

Hannibal insan gücü ihtiyacını karşılayamadı. Takviye güçler haricinde Hannibal başarısızlığa mahkûmdu. Hannibal, Sezar'ın ve İskender'in bel bağlayabildikleri yurtiçi siyasi destekten yoksundu.

Ama Hannibal bir alanda –ordusunun yararlılığını ve moralini muhafaza etmede– üstündü. İskender ve Sezar çeşitli

ayaklanmalarla uğraştılar. Hannibal İtalya'da geçirdiği on beş yıl içerisinde bir tek ayaklanmayla karşı karşıya kalmadı. Hiç kimse adamlarının sadakatini Hannibal kadar iyi muhafaza edemedi. Hannibal'in adamları İtalya'yı yağmalayarak ceplerini doldurmak yerine Kartaca'yı savunmak için savaşmak zorunda oldukları Afrika'ya gitmek üzere İtalya'dan ayrılırken halen onun için ölmeye istekliydiler. Savaşının sonucuna rağmen Hannibal'in tarihte en takdir edilen generallerden biri olarak kalması boşuna değildir.

6

NE ZAMAN DURACAĞINI BİLMEK

MÖ 324 yılının yazında, İskender sivil ve asker üst düzey yetkilileri bugünkü Bağdat'ın yakınında bulunan Opis kentinde müthiş bir yemeğe davet etti. Sayılardan emin olmayan kaynaklar, yemeğe 9000 kişinin katıldığı söylentisini kaydetmekteler.

Bunun büyük bir gösteri –ödül kazanan siyasi bir tiyatro– olduğu kesin. Amaç zaferi kutlamaktı. Söz konusu olan başarı, İskender'in ve ordusunun bir kış önce Hindistan'dan zaferle dönüşü değil, ama çok daha kuşku götüren bir başarıydı. İskender birkaç gün önce bir ayaklanmayı bastırmıştı. Sorun İskender'in deneyimli Makedon askerlerinin çoğunu Makedonya'ya yollamayı planladığını ilan ettikten sonra çıktı. Makedon askerler 10.000 kişilik büyük bir gruptu. İskender bunların yerine Makedonya ve Pers topraklarından topladığı yeni askerleri koyacaktı. Yaşlı ve yaralı tecrübeli askerler aynı zamanda azılı muhafazakârlardı ve her ne kadar sınırlandırılmış olsa da İskender'in Pers yanlısı siyasetinden nefret ediyorlardı. Böylece protesto başlattılar.

İskender Hindistan'dakinden farklı olarak geri adım atmadı. Yeni savaş planları olduğu için, kendisine itaat edecek yeni bir ordu istiyordu. Ayaklanmanın liderlerini idam ettirdi ve en üst düzey komutanlıkları İranlı subaylara teklif etti.

Birkaç gün içerisinde Makedonlar İskender'in kendi yolunda ilerlemekte kararlı olduğunu fark ettikleri için af dilediler ve protestolar sona erdi.

Kazanan İskender yüce gönüllüydü. Ziyafette etrafını daire biçiminde saran seçkin Makedonlara en iyi yerleri ayırdı. Oturma düzeninde Makedonların oluşturduğu daireyi üst düzey Perslerden oluşan ikinci bir daire, bunu da imparatorluğun diğer halklarının yüksek rütbeli temsilcilerinden oluşan üçüncü bir daire kuşatıyordu.

Bütün eski Yunan ve Makedon yemekleri gibi, ziyafet de bir duayla başladı. Ritüel bir bardağa şarap doldurulup bunun birkaç damlasının tanrıların onuruna dökülmesini gerektirirdi. İskender Makedonlara şaraplarını kendisinin içeceği devasa tastan almaları onurunu verdi. Yunanlı ve Persli rahipler töreni başlattılar ve İskender duayı yönetti. İskender "çeşitli lütuflar için ve özellikle siyasi yönetimdeki paydaşlar olarak Makedonlar ve Perslerin birlik beraberliği için"[1] dua etti.

Bunlar, dikkate değer duygular olsalar da yalnızca sözcüklerden ibarettiler. Opis ziyafetindeki oturma düzeni gerçek hikâyeyi anlatmaktaydı; Persler İskender'in yönetiminde bir rol oynayacaklardı ama esas yönetim çevresini Makedonlar (ve Yunanlılar) tekellerinde tutacaklardı. Ama bunlar *İskender*'in Makedonları olacak ve *İskender*'in Perslerle çalışma siyasetini destekleyeceklerdi. Bunlar krala karşı çıkıp "İlk önce Makedonya" diyecek eski kafalılar olmayacaklardı.

İskender planlarını uygulama fırsatı pek bulamadığı için, bunları uygulasa başarılı olur muydu olmaz mıydı hiçbir zaman bilemeyeceğiz.

125 yıl sonra ve batıya doğru 2400 km uzaklıkta daha da buruk bir zafer eğlencesi düzenlendi. Tarih MÖ 205 yılı yazı ve yer İtalya, Croton'un dışıydı. Croton İtalyan çizmesinin burnunda, İyon Denizi'nde doğuya, Yunanistan'a bakan bir iskelesi olan küçük bir limandı. Bir zamanlar güzel kadınla-

rıyla ve zenginliğiyle ünlü olan büyük Croton kenti savaş ve yıkımla geçen yüzyıllardan sonra bir hayalet kentti. Artık yalnızca iki güzelliği kalmıştı: Hera Tapınağı ve Hannibal.

205 yılında Croton çevresindeki bölge Hannibal'in bir zamanlar İtalya'da sahip olduğu topraklardan geriye kalan tek yerdi. Burası, acımasız, elde tutmaya neredeyse hiç değmeyen bir yer olsa da Kartaca siyasi yönetimi Hannibal'in orda kalmasında ısrar etti. Kartaca'daki yöneticiler Hannibal'in Romalıların dikkatini dağıttığını düşünüyorlardı ama Romalılar Hannibal'i köşeye sıkıştırmışlardı. Hannibal elinde yakındaki bir Roma ordusu, bir salgın hastalık, yiyecek kıtlığı ve bölgede dolanan eşkıyalar vardı. Yine de Hannibal 203 yılının sonbaharında siyasi yönetim onları Afrika'ya çağırana değin iki yıl boyunca güçlerini bir arada tuttu.

Bu arada Hannibal etkileyici bir iyi niyet gösterisinde bulundu. Croton'dan uzak olmayan kıyıdaki bir kayalık çıkıntıya Hera Lacinia Tapınağı'nı inşa ettirdi. Croton'un çökmesine rağmen som altından bir sütunu olan bu ünlü ve gösterişli mabet saygınlığını korudu.

Hannibal yapmış olduğu her şeyi Hera Lacinia tapınağında onurlandırdı. Hannibal tapınağa on üç yıl önce İspanya'dan ayrılışından itibaren bütün başarılarının geniş bir tarihinin yazılı olduğu bir bronz tablet yerleştirdi. Metin iki dilliydi, hem Kartaca dilinde hem de Yunanca yazılmıştı.

Bu taşrada bir anıttı. Anıt boşuna bir iyi niyet hareketi gibi görünmüş olabilirdiyse de Hannibal'i ölümsüz kıldı. Yunanlı tarihçi Polybios yaklaşık elli yıl sonra anıtı gördüğünde anıt halen ayakta durmaktaydı. Hannibal'in İtalya'daki savaşına ilişkin açıklamasının omurgasını bu yazıttan alan Polybios'un kitabı, sahip olduğumuz en güvenilir Hannibal tarihidir. İtalya'daki Hannibal'e ilişkin bilgimiz bugün Lacinia yazıtına değin geriye gitmektedir.

Hannibal yaklaşık yirmi beş yıl daha yaşadı. Cannae'den Croton'a uzanan uzun yolda bir kez pişmanlık yaşamış olsay-

dı anıtı dikmezdi. Bütün adamları ve filleri ona bir tane bronz tabletten daha az ün getirdi.

Yüz altmış yıl sonra ve kuzeybatıya doğru yaklaşık 650 km uzaklıkta, MÖ Ekim 45'de gürültülü ve kulakları tırmalayan bir başka zafer eğlencesi düzenlendi. Sezar'ın askerleri Roma'nın sokaklarında –beşinci kere olmak üzere– zafer sevinciyle yürüdüler. 46 yılının yazında Sezar yalnızca bir ay içerisinde birbirini izleyen dört zafer alayı –Galya, Mısır, Pontus ve Afrika– sahneye koyarak Roma'yı şaşkına çevirmişti. Şimdi İspanya'daki zaferini kutluyordu.

Tıpkı daha önceki zaferleri gibi, İspanya kutlaması da olağanüstüydü. Her etkinliğin geçit töreninin arabalarını süslemek için kullanılan bir teması –Afrika için fildişi ve İspanya için gümüş– vardı. Gümüş hem İspanya'nın ünlü madenlerini hem de Sezar'ın zenginliğini simgeliyordu.

Sezar, zaferin *yabancı* ordulara karşı bir zaferi ifade ettiği varsayıldığı için 46 yılında içsavaşı anmaktan nazik ve anlayışlı bir biçimde uzak durdu; ama 45 yılında gerçek yüzünü gösterdi. İspanya'da yoldaş Romalılarla, Pompeius'un oğullarıyla savaşmış, onları yenmişti; ve şimdi bu zaferini kutlamakta bir sakınca görmüyordu. Sezar aklında Romalıların duyarlılıklarından daha önemli şeyler olduğu için bunları önemsemiyordu. Doğu'da yeni bir savaş için çalışmalarını zaten hızlandırmıştı.

Ama birçok Romalı bu duyarlılıkları umursamaktaydı. Umursayanlardan biri on tribünden biri olan Gaius Pontius Aquila idi. Sezar zafer arabasının içinde ayakta geçerken tribünlerden dokuzu selamlamak için ayağa kalktıysa da Aquila oturmayı sürdürdü. Diktatör çok kızdı. "Benden Cumhuriyeti geri mi istiyorsun?!" diye bağırdı. Olay burada kapanmadı. Sezar günlerce halkın önünde bir şey için söz verirken alaylı bir şekilde "Yani Pontius Aquila bana izin verirse" diye ekledi.

Sezar İspanya zaferini Roma halkı için alışılagelen halk ziyafetiyle tamamladı. Dört gün sonra Roma halkına yine ben-

zeri görülmemiş bir ziyafet çekti. Sezar amacının ilk yemekteki pürüzleri gidermek için cömert bir şölen düzenlemek olduğunu söyledi. Ne olursa olsun Sezar bir siyasetçiydi ve muhtemelen gerçek neden halkın kızgınlığını hissedip ondan özür dilemek istemesiydi.

Beş ay sonra Sezar öldü. Sezar bir senatörler grubu tarafından yirmi üç kere hançerlendi. Senatörlerden biri Pontius Aquila'ydı.

Olaylar üç komutanımızın hiçbiri için iyi sonuçlanmadı. İskender ve Sezar –her ikisi son seferlerini yüksek bir itibarla sonlandırmadıysalar da– en azından askeri ün kazanmışlardı. Hannibal bunu bile kazanamadı.

Doğru, Hannibal Roma'ya yenildikten sonra Kartaca'nın ayağa kalkmasına yardım etti. Savaş sonrasını izleyen devlet adamlığı, ülkesine iki nesil boyunca barış ve refah sağladı. Ama Hannibal bu sırada Kartaca'nın yıkımının önünü açıyordu. Hannibal'den sonra Roma Kartaca'ya bir daha asla güvenmeyecek ve Roma er ya da geç Cannae'nin öcünü alacak, İtalya'da olup bitenler Afrika'da olacakların yanında yastık kavgası gibi kalacaktı.

Ne İskender ne de Sezar barışı miras bıraktı. Sezar Roma'yı bir nesil, İskender imparatorluğunu iki nesil savaşla baş başa bıraktı.

Olaylar farklı bir biçimde gelişebilirdi. İskender Doğu'dan çok daha çabuk geri dönebilir ve daha çok savaş için yeni bir ordu oluşturmak yerine kendisini imparatorluğunu yönetmeye verebilirdi. Hannibal erişilemez bir zaferin peşinde koşmak yerine İtalya'dan yıllar önce ayrılıp Kartaca'yı ve onun imparatorluğunu koruyabilirdi. Sezar yıllar önce Romalı hasımlarıyla bir barış anlaşması görüşmesi yapabilirdi. Ama bu onların karakterinde yoktu.

İskender, Hannibal ve Sezar devlet adamı değil fatihtiler. Fatihler kendileri ve adamları bitkinlikten yere çökene ya da ölene kadar direnirler. Devlet adamları durulması gereken zamanı bilirler.

İskender, Hannibal ve Sezar, Winston Churchill'in bilgeliğini bize anımsatmaktalar: "Savaşı kazanabilenler nadiren iyi bir barış yapabilirler ve iyi barış yapabilenler asla savaş kazanamazlar."[2]

İSKENDER

İskender Hindistan'dan döndüğünde, bir imparatorluğu fethetmişti. Şimdi soru onu nasıl elinde tutabileceğiydi. Yeni imparatorluklar kendi kendilerini yönetemezler. Hanedanın, yönetici seçkinin, ordunun ve yönetimin muazzam özenine gereksinim duyar. İskender bu sorunlar karşısında kör değildiyse de bunlarla fazlaca ilgilenmedi.

Halen hücum borularının sesini duyarken homurdanan bürokratları dinlemek zordu.

Bir İmparatorluğu Kötü Yönetmek

İskender'in Yunanistan'dan Hindistan'a uzanan imparatorluğu 5 milyon kilometrekareyi kaplamaktaydı; bir uçtan öteki uca kuş uçuşu 5000 km. İmparatorlukta düzinelerce farklı halk ve dil vardı. Bunlar nasıl bir arada tutulur?

Öncelikli ve en büyük mesele, yeni imparatorluğun kimliğiydi. İskender Asya kralı olduğunu iddia ettiyse de Avrupalı seçkinlerin denetimi elinde tutmasını bekler gibi hareket etti. Bunun herkesi gücendirmesi büyük bir ihtimaldi. Avrupalı seçkinlerin denetimi elinde tutması, demografinin güçlük çıkaran gerçekleriyle çatışıyordu. İskender'in tecrübeli Makedon askerleri vardıysa da o bu askerlere güvenmiyordu. İskender Makedonya'ya yeni asker göndermesini emrettiyse de sınırlı insan gücüne sahip olan Makedonya'nın Yunanistan'da beliren yeni tehditleri ortadan kaldırmak için askere ihtiyacı vardı. İskender'in bol asker bulduğu İran onun fethine kızgın insanlarla doluydu. İskender bir ikilemle karşı karşıyaydı.

Makedon ve Pers imparatorluğu hem iyi hem de kötü yönetim dersleri verdi. Makedon Philippos, yerel seçkinlerin oğullarını sarayına getirerek onları yönetici sınıfa dahil etmekle mükemmel bir iş çıkarmıştı. Philippos destekçilerini ordusuna dahil ederek daha da iyi bir iş çıkardı. Philippos korkutmalar ve ayartmalardan oluşan bir bileşimle yabancı devletlere karşı üstün gelmede aynı ölçüde iyiydi. Fethettiği bölgelerde yönetim üssü olarak hizmet edebilecek yeni kentler kurdu. Diğer taraftan yönetime ya da devletin altyapısına çok az ilgi gösterdi. Orta sınıfı yeni yönetime bağlayacak bir bürokrasi ya da makamlar merdiveni oluşturmadı.

Persler, eyalet valileri, kraliyet memurları, askeri koloniler sistemi ve yerel seçkinlerle yapılan anlaşmalar ve görüşmeler aracılığıyla yönettiler. Persler başka imparatorluklarla karşılaştırılınca hafif denilebilecek dokunuşlarla yönettiler. Tebaalarını "Persleştirmek" için çok az girişimde bulundular. Bu yaklaşım, Persleri beğenilir kıldıysa da aynı zamanda zayıflattı da. Ayaklanmalar çok sık görülürken imparatorluğa destek çok azdı. İskender, Pers ordusunu yendiğinde Pers sivil halkı bir arada tutamadı. Birbirine bağlı bir topluma ve ittifak sistemine sahip olan Roma elbirliğiyle çalışıp kendini toparlayabildi. Persler Gaugamela'dan yeniden doğamazdı.

İskender, bazı alanlarda liderliğini gösterdi. İskender eyalet valilerini denetlemeyi boş verdikten sonra işi toparladı. Makedon askerlerinin ciddi bir eksik olduğunu kabul etti ve yeni bir ordu kurmaya başladı. Birkaç İranlıyı Makedonların hâkim olduğu yeni imparatorluk seçkinlerine dahil etmeye çalıştı.

Ama İskender yeni imparatorluğunu yönetmenin daha büyük sorunlarıyla uğraşmadı. Başarılı imparatorlar, anavatanlarından çok sayıda göçmene –askerler, yöneticiler, işadamları, propagandacılar ve yerleşimciler– ihtiyaç duyarlar. Süreklilik gösteren bir sadık devlet memurları akışı oluşturmak için okullara gereksinim duyarlar.

İmparatorlukların, İskender'in geride bırakmış olduğu şeye –mutsuz sakinleri yaşadıkları yerlerden sürülüp yaşamaya zorlandıkları çok küçük ölçütteki "İskenderiyeler" dizisine– değil, gönüllü sakinlerle dolu büyük garnizonlara ve üslere gereksinimi vardır. Plutarkhos, İskender'in yetmiş kent kurduğunu iddia etse de bu rasgele bir abartıdır. Günümüzde en iyi bilimsel tahmin İskender'in imparatorluğunun doğu ucundaki iki tanesi hariç yalnızca toplam on kent kurduğu yönündedir. Pergamon (Anadolu) ve Antiokheia'dan (Suriye) Ai Khanum'a uzanan Doğu'nun yeni büyük kentlerini kurmak İskender'in haleflerine kaldı. Kısacası İskender imparatorluğunun ayakta kalması için gereken yönetim yapılarını kurmadı.

Bu şaşırtıcı değil. İskender bu tür terimlerle düşünmedi. Ona göre, siyasi yönetim yurttaşlar şöyle dursun kurumların işi bile değildi. Büyük bir adamın, onun dostlarının ve ordunun işiydi.

İskender yönetim yapıları oluşturmak yerine, en çok yapmaktan hoşlandığı şeyi yaptı: savaşa geri döndü.

Eyalet valilerinin –satraplar– ve en üst düzey memurların merkezden güçlü bir el tarafından yönetilmesi gerekmekteydi. Ama İskender MÖ 330 yılından itibaren beş yıl Doğu'da uzaktayken, imparatorluğunun geri kalanıyla ya çok az ilgilendi ya da hiç ilgilenmedi. İlgisizliğin sonucu, kötü yönetim, yozlaşma, sadakatsizlik ve ayaklanmaydı. İmparatorluğun yirmi üç eyaletinden yarısından fazlası ya ayaklandı ya da taht üzerinde hak iddia etti.

İskender Batı'ya geri döndüğünde, durumu düzeltmek için çaba gösterdiyse de, çabası yetersizdi. Muhalefet öngörülebilirdi ve İskender muhalefet bolluğuyla karşılaştı. İskender, Darius'a karşı savaştığının yarısı kadar yönetim suiistimallerine karşı savaşsaydı yönetimini güçlendirebilirdi. Bunun yerine dikkatini asker alımını kökten yenilediği ve bir başka fetih seferini başlattığı askeri alana yöneltti.

İskender Aralık 325'de İran'a varır varmaz, tasfiyeye başladı. Taht üzerinde hak iddia eden birkaç kişinin yanı sıra dört eyalet valisi hemen idam edildi. Valilerin hepsi Pers idi ve İskender onların yerine Makedonları yerleştirdi. İskender daha önce yapabildiği kadar Darius'un valilerinin birçoğunu yerinde tutmuştu ama şimdi yalnızca dört tane Pers vali kalmıştı. İskender Makedon memurları ve askerleri de idam etti ama kanunsuz hareketlerine rağmen Makedon valilere dokunmadı.

İskender siyasi yönetimde Makedonlar (ve Yunanlılar) ile Persler arasında işbirliği olmasını istedi. Gelgelelim İskender Perslere güvenmedi ve Makedonlar da olayları İskender'in gördüğü biçimde görmediler. Makedonlar eski Pers İmparatorluğu'nu yönetmekle İskender'den bile az ilgilendiler. Onlar Pers İmparatorluğu'nu yağmalamak istediler.

İskender, hırslı bir strateji olan iktidarı yerel seçkinlerle paylaşma stratejisine arka çıktı. Gerçekten Asya'nın kralıysa, ona göre davranmalıydı. İleriye doğru ılımlı birkaç adım attıysa da bunlar bile Makedonların ihanet ve satış haykırışlarına neden oldu. Sözgelimi, İskender üst düzey subaylarından yüz tanesini İranlı kadınlarla evlendirdiği ve on bin sıradan askerin seferde tanıştıkları Asyalı kadınlarla ilişkilerini meşrulaştırdığı 324 yılının başlarında Makedonlar yüzlerini ekşittiler. İskender'in kendisi III. Darius'un kızı Stateira'nın yanı sıra muhtemelen Darius'un tahttaki seleflerinden biri olan Artaksekses'in kızı Parysatis'le evlendi. Çokeşli İskender, zaten güçlü bir Baktria soylusunun kızı olan Roksan ile evliydi.

Sıra Hint Okyanusu'ndan Adriyatik Denizi'ne uzanan bir devleti yönetmek için verilmesi gereken ödünün ölçüsüne gelince çok az Makedon "durumu anladı". İskender'in eski arkadaşlarından bazıları ödün verilmesi gerektiğini anlamışlardı. Örneğin Hephaestion, Pers devletinde saray törenlerinden sorumlu kamu görevlisi olan başvezir sıfatını aldı;

ve İskender çok ınıktarda Pers törenini uygulamaya koydu. Eski Perslerin merkezi Persis'in (bugün Fars) satrapı olarak hizmet gören Peucestas Pers dilini konuşmayı öğrendi ve Pers kıyafetleri giydi. Selevkos gerçekten sevdiği, asi baron Spitamenes'in kızı Apama'yla evlendi. Ptolemaios daha sonra Mısır kralı olduğunda yerli kültürle uzlaşma ilkesini akıllıca kullandı. Ama bu insanlar Makedonlar arasında çok değildiler, yalnızca istisnaydılar.

Belki de Makedonlar gerçekçiydiler. Makedonların çoğu şöyle bir düşününce İskender'in çok büyük bir imparatorluk istediği konusunda Parınenion'la aynı kanıya varmışlardı. Krallarını hem sevdikleri hem de ondan korktukları için bunu elbette ona söyleyemiyorlardı. Eylemler sözcüklerden daha gürültülüdür. Birçok Makedon, bu büyüklükteki bir imparatorluk yönetilemez ve kaçınılmaz olarak yerel birimlere parçalanacakmış gibi hareket ettiler. Baktria'da, Mısır'da ve Makedonya'da yerel yöneticiler İskender'i ya reddettiler ya da açıkça isyana kalkıştılar. Umurlarında olmasa da eski *Pers* örneğini izlediler.

Pers İmparatorluğu'nun o anki yönetim tarzı –yani iktidarın merkezdeki siyasi yönetimden yerel siyasi yönetime aktarılması– yozlaşmıştı. Büyük Kral bunu bir sorun olarak masaya yatırdığında yozlaşma ayaklanmaya dönüştü ve ayaklanma güçle bastırıldı. Bununla beraber Persepolis, Sus ve Babil'deki yetkililer, Mısır, Batı Anadolu, Baktria ve Sogd –ayrıca üzerinde neredeyse hiç denetim kurulamayan Hint eyaleti– valilerinin keyiflerinin istediği gibi hareket edebilecekleri gerçeğini kabul ettiler.

Yerel iktidar, Persler ve İskender için bir sorundu. Diğer sorun böylesine büyük bir imparatorlukta bütün gücüyle hüküm süren beklenmedik sonuçlar yasasıydı. Söz konusu sorunu en iyi anlatan örnek Afganistan (Baktria) denli uzaktaki gelişmeler nedeniyle Yunanistan'da paralı asker sorununun doğmasıydı.

Güney Yunanistan'da, Sparta'nın yakınındaki Taenarum Burnu eski bir "Cinayet Şirketi"nin genel merkezi –bela arayan paralı asker, eşkıya ve korsan yuvası– haline gelmişti. Taenarum Burnu'ndaki bazı kişiler İskender'in fethettiği yüzlerce kentteki yönetim değişikliğinin siyasi sürgünleriydiler. Geri kalanları İskender'in bütün satraplarına haklı olarak kendisine yönelik bir tehdit olarak gördüğü –sözgelimi Baktria'daki paralı askerler ayaklanması– paralı askerlerden oluşan ordularını dağıtmalarını söylediği 325 yılında İskender tarafından işsiz bırakılmışlardı. Diğer paralı askerler –doğru bir rakam vermek gerekirse 6000 kişi– 325 yılında küçük bir hazine ve özel bir orduyla birlikte Yunanistan'a kaçan İskender'in çocukluk arkadaşı Harpalus'la birlikte Taenarum Burnu'na gelenlerdi.

Bir bakış açısından, Taenarum Burnu'ndaki paralı askerler, Yunan kent-devletlerini diken üstünde tuttukları ve Makedonlardan uzak tuttukları için İskender için kinik bir hediyeydiler. Bir başka bakış açısından, Yunanlıların paralı askerleri satın alması ve onları bir ayaklanmada kullanması olası olduğu için Makedonya'yı tehdit etmekteydiler. Sonuç itibariyle Taenarum Burnu'ndaki paralı askerler İskender'i askerlerini Antipatros'un yetkili vali olduğu Makedonya'da tutmak zorunda bıraktı ve bu durum da İskender'i Ortadoğu'da değerli bir askeri insan gücünden mahrum etti.

Yunan kent-devletleri 330 yılından önce oldukları gibi 324 yılında da yine bir sorundular. Atina en büyük baş ağrısıydı. Atinalılar Harpalus'un paralı askerlerine katılmayı reddettiyseler de Harpalus'a ve parasına sığınacak yer sağladılar. Ardından parayı cebe indirip Harpalus'u kovdular (ve çok geçmeden Harpalus öldürüldü). Bu sırada, Atinalılar İskender'in Yunanistan'daki her devlete verdiği bir emri görmezden geldiler. İskender Yunan devletlerinin siyasi sürgünlerin yurda dönmelerini kabul etmelerini istedi. Bu paralı askerlerin sayısını azaltacaktıysa da birçok yönetim gönderdi. Atina Samos

Adası üzerindeki denetimini kaybetmek üzere olduğundan sürgünleri uzak tuttu. Bir kere daha İskender için bir yönetim ve yetke sorunu doğdu.

Ama İskender askeri meselelerle ilgilenmeyi daha fazla tercih etti. İskender Hindistan'daki ayaklanmalarından beri Makedonların ordudaki gücü konusunda bir şeyler yapmak istiyordu. 324 yılında harekete geçti. Ayaklanma ve ziyafet hikâyesinin gösterdiği gibi, güçten düşmüş ya da yaşlı askerleri Makedonya'ya göndermekte başarılı oldu.

Gönderilenlerin sayısı çarpıcıdır. Yaklaşık 10.000 Makedon piyade ve 1500 Makedon atlı yurtlarına gittiler. İskender 13.000 piyade ve 2000 süvariyle –hem Makedonlardan hem de Yunanlı paralı askerlerden oluşan bir grup– kaldı. Gönderdiği adamların yerinin doldurulması için Makedonlardan yeni asker alımı yapılmasını emrettiyse de bu askerler gelmediler. Gelmiş olsaydılar bile, İran'ın dört bir yanından İskender'in ordusuna katılan yeni askerler sayıca onlardan fazla olacaklardı.

Hindistan dönüşünde İskender'in yeni bir orduya ihtiyacı vardı ve buna sahip oldu. MÖ 327 yılında 30.000 Doğulunun Makedon piyadeler gibi eğitilmelerini emretti ve 324 yılı itibariyle bunlar hazırdılar. 324 yılında, yeni bir savaş için hazırlıklar başladı ve ilave askerler geldi. İskender'in çocukluk arkadaşı Persis valisi Peucestas eyaletinden 20.000 asker topladı. Anadolu'daki iki eyaletin valileri de paralı asker yolladılar. Az sayıdaki İranlı seçkin zaten Kraliyet Muhafız Süvari Birliği'ndeydi.

Bir başka yeni asker kaynağı –İskender'in deneyimli askerlerinin Asyalı kadınlardan doğma erkek çocukları– çok yakında hazır olacaktı. İskender babalarını yurda gönderirken bu çocukları asker olarak eğitmek üzere yanında tuttu.

Kısacası, İskender yeni bir ordu yaratmakta hayli yol almıştı. Yeni ordu ona sadakatini ispatlasaydı, herhangi bir yerde eski ordusu denli etkili olsaydı İskender'in imparator-

luğundaki –Hindistan uzakta olduğu ve düşman ordularla dolu olduğu için en azından büyük bir kısmındaki– herhangi bir ayaklanmayı bastırabilirdi. Ama hem sadakat hem de etkililik büyük birer soru işaretiydiler.

Fethedilecek Yeni Dünyalar

Yönetmek sıkıcıydı. İskender bir fatih olmak istiyordu. Bir çağdaşının yazdığı gibi "İskender, fetih söz konusu olduğunda daima açgözlüydü, herkesin hükümdarı ve efendisi olmayı amaçladı."[3] Yeni savaşlar için hazır olduğunda Hindistan'ın tozunu çizmelerinden daha yeni silmişti. Gözü peklik onun ayırt edici özelliğiydi. İlk aşama Arabistan'dı, ama öyle de kaldı.

Arabistan Yarımadası Pers İmparatorluğu'nun bir parçası değildi ama bu İskender'i yarımadanın hepsini değilse de en azından bir kısmını fethetmeyi istemekten geri tutmadı. Arabistan mürüyle, buhuruyla ve bunların ticaretiyle elde edilen zenginliğiyle ünlüydü ve Hindistan'a seyahat yolunda limanlar sunmaktaydı. Eski denizciler açık denizden kaçınırlar ve seyahati sonlandırmak için kıyı limanları ararlardı.

İskender Basra Körfezi'nin Arabistan kıyısını fethetmeyi ve buraya yerleşmeyi planladı. Başlıca hedef Bahreyn Adası ve karşısındaki, baharat ticaretinin bir durağı olan anakara limanıydı. Ama baharatın üretildiği bölgeleri denetim altına almak ve Kızıldeniz'e giden ticaret rotasını kullanmak üzere güney Arabistan kıyısındaki limanları ele geçirmek için bugün Umman ve Yemen olan yerler denli uzaklara gitmeyi planlamış olabilir.

İskender ileriyi düşündüğü için, savaş gemilerine daha önceki seferlerindekinden daha büyük bir rol verdi. İskender'e savaş konularında çok büyük bir gelişme kapasitesi bağışlanmıştı; çok yönlü bir adamdı. Hindistan'dan İran'a gemiyle giden Nearkhos'un ve filosunun başarısı İskender'e ilham kaynağı olmuş gibi görünüyor. İskender artık deniz kuvvetlerinin karadan küçük bir destek alarak gücünü göstereceğini

bilmekteydi. Deniz gücü kralın çok değer verdiği hareketliliği artırdı. Yalnızca Basra Körfezi değil, başka denizler de ordusunun anayolları olabilirdi.

Arabistan'ın istilası bir deniz seferi olacaktı ve İskender donanmayla birlikte yol alacaktı. İskender, savaş hazırlıkları sırasında Babil'de 1000 savaş gemisi –eski standartlara göre devasa bir sayı– barındırabilecek yeni bir liman inşa etti. Suriye'ye ve Fenike'ye (bugünkü Lübnan) denizciler bulmaları için asker alım aracıları gönderdi. Babil yakınında kereste kıt olduğu için gemilerin çok uzak bölgelerde inşa edilmesi talimatını verdi. Parçaları Fırat Nehri'ne taşınıp orada birleştirilen gemiler nehir aşağı Babil'e yelken açtı. 323 yılı ilkbaharı itibariyle ilk gemiler Babil'de Fırat üzerinde tatbikat yapıyorlardı.

Çok az kişi İskender'in savaş planlarının Arabistan'la son bulacağını düşünmekteydi. İskender'in donanmayı Arabistan'ın ötesine yollamak ve Herkül Sütunlarına (Cebelitarık Boğazı) Afrika'nın etrafından dolaşarak ulaşmak istediği söylentisi çıkmıştı. İskender'in böyle bir planı vardıysa, diğer aktarılan Kartaca'yı ve İtalya'yı fethetme planlarıyla uyumluydu. İskender'in amcası zaten İtalya'yı istila etmişti ve bir hain tarafından öldürülmeden önce burada önemli bir başarı elde etmişti. İskender'in, amcasından bayrağı devralması gayet doğaldı.

323 ilkbaharında Kartaca'dan, Libya'dan ve çeşitli İtalyan devletlerinden elçiler İskender'i görmek için Babil'e geldiler. İtalyan devletlerinden biri bu sırada Orta İtalya'da yükselen bir güç olan Roma'ydı. İskender'in ölümünden sonra, kendisine ait belgelerin Güney Doğu Akdeniz'de 1000 gemi daha yapma ve Kuzey Afrika boyunca askeri bir yol inşa etme planlarını ortaya koyduğu sanılmaktadır.

Son olarak, İskender Hazar Denizi'ni keşfetmek ve Sogd'a –boşuna– bir nehir yolu bulmak için bir başka filo kurmayı planlıyordu.

İskender zaten yönetebileceğinden daha büyük bir imparatorluk fethetmişti. Ama o daha fazlasını istedi.

"Büyük Boynuz Kırıldı"[4]

İskender'in yaşamının son sekiz ayı seks, şiddet ve işret âlemlerinden ibaretti.

Hindistan'dan döndükten sonra, İskender işlerle bir parça ilgilenerek İran'da ve Mezopotamya'da çeşitli yerlere seyahat etti. İskender enerji dolu olsa da, hafif seyahat etmedi. Devasa bir kraliyet maiyeti İskender'e eşlik etti. Her gezi pahalı ve karmaşık olsa da yereller krala ve maiyetine şarap ve ziyafet vermek için sıraya girdiklerinden en tepedekiler için çoğunlukla zevkliydi.

324 yılının sonbaharında eğlence sona erdi; Hephaestion öldü. Hephaestion İskender'in en yakın arkadaşı ve muhtemelen sevgilisiydi. Hephaestion Batı İran'daki Ekbatana'da (bugünkü Hamadan) öldü. Bir hafta süren abartılı işret âleminin ardından ateşlenip yatağa düştü. Yedinci gün Hephaestion kendini daha iyi hissetti ve doktorların tavsiyesine karşın yiyip içti; bir gün sonra öldü. Zehirlendiğinden kuşkulanan İskender, doktoru çarmıha gerdi. Ardından kral kaybettiği yoldaşının kederiyle çıldırdı. Özenli yas ritüellerine katıldı, Babil'de devasa bir anıt ısmarladı ve danıştığı rahipler ayak dirediyseler de Haphaestion'u bir kahraman –yarı tanrı– ilan etti. Muhtemelen rahipler bu onuru etrafa saçarlarsa bunun İskender'in bir tanrı olarak statüsünü ucuzlaştıracağını düşündüler.

Hephaestion kralı her konuda desteklemişti. Son zamanlarda, İskender'in Pers yanlısı siyasetinin ana dayanak noktası olmuştu. İskender onları bacanak yapmak üzere kendisini ve Hephaestion'u III. Darius'un iki kızıyla evlendirdi; İskender çocuklarının kuzen olacaklarını ummuştu. İskender artık tek başınaydı.

324-323 kışında, İskender Batı İran'daki Zagros Dağları'nda yaşayan kabilelere karşı bir sefere çıkmıştı. Persler bölgeden güvenli geçiş için kabilelere koruma parası ödemeye alışkın-

dılar ama İskender onları dağıtmak istedi. Başarılı olduysa da bu başarı geçiciydi; birkaç yıl sonra dağlılar eski işlerine geri döndüler.

İskender ve maiyeti, 323 yılının başında Babil'e gittiler. Arabistan seferinin hazırlıkları, Batılı elçiler, Hephaestion'u anıtlaştırmak gibi, İskender'i meşgul edecek çok şey vardı. Yine de eğlenceler son bulmadı. Mayıs sonlarında İskender rahiplerin Hephaestion'a bir dizi kutlamayla tapılmasına izin veren kararını kutladı. Bir Yunanlının kutlamaların bir parçası olarak verdiği ziyafette İskender ateşlenerek yatağa düştü. Tarih MÖ 31 Mayıs 323'tü. İskender bir daha iyileşmedi. 11 gün sonra, 10 Haziran'da öldü. İskender otuz üçüncü yaş gününün yaklaşık bir ay öncesinde öldü.

Daniel (Danyel) Kitabı "Büyük boynuz kırıldı" der; bu, genellikle İskender'in ölümüne bir gönderme olarak kabul edilen bir sözdür. Deyim, dünyanın İskender'in ani ve beklenmedik ölümüyle yaşadığı şoku anlatmaktadır. En muzaffer fatih aniden ölüp gitmişti.

Bazı insanlar ilahi takdirin iş başında olduğunu düşündüler. Başkaları söylentiye, varsayıma ve komplo teorilerine yöneldiler: İskender zehirlendi mi? Kendisini öldürmek için mi içti? Yalnız ve bunalımda mıydı?

Ne olduğuna ilişkin en güvenilir açıklama İskender'in ateşlendiğidir. İskender bunu ciddiye almayıp çalışmaya devam edince ateşi daha da arttı. Sonunda, dokuzuncu gün ateşi öyle yükseldi ki yatağa düşüp konuşma yeteneğini kaybetti. İki gün sonra komaya girip öldü.

İskender hastalandığında sağgörülü davranmadı ve ayrıca bir tanrı olduğunu düşünmekteydi. Bedeni Baktria'da, Sogd'da ve Hindistan'da –hiçbiri zorunlu olmayan seferler– aldığı üç yara dahil olmak üzere birçok savaş yarasının yarattığı tahribata dayanamadı. Hindistan'da aldığı yaralar hayati tehlike içeren yaralardı. Zehir ölüm nedeni olarak göz ardı edilemese de, bu yaralar kadar büyük bir etken gibi görünmemektedir.

Şair'in dediği gibi "müzik çalmaya devam etmeli".[5] Muhtemelen İskender de aynı biçimde düşündü. Ama otuz iki yaşında, müzik sustu. Geride yalnızca "ölümün kötü kokusu"[6] kaldı.

Bir Imparatorluğu Parçalamak

İskender ölüm döşeğindeyken, imparatorluğunun "en güçlü"ye[7] gitmesi gerektiğini söyledi. Aynı zamanda önde gelen arkadaşlarının onuruna "büyük cenaze töreni eğlenceleri"[8] düzenleyeceklerini söyledi –bunlar aslında onun sözcükleriydiler– ya da insanlar sonradan bunları söylediğini iddia ettiler. Ardıllık savaşı başlamıştı.

İskender'in mareşalleri sert adamlardı. Hemen hemen hepsi için Makedonya öncelikliydi. Ne Pers seçkinini bir araya toplamakla ilgilendiler –hemen hepsi İskender'in evlenmeye zorladığı Asyalı eşlerinden hemen ayrıldılar– ne de yeni zengin ülkelere gidip onları istila etmek istediler. Bazıları İskender'in imparatorluğunu bir arada tutmak istediyse de çoğu ondan koparabilecekleri her parçayı koparmaktan hoşnuttu. Savaşmayı seviyorlardı ve istediklerini almak için savaşa girmekte tereddüt etmediler. İskender'in ailesinden hiç kimse onları durduramazdı.

İskender öldüğünde, geride Rodoslu Memnon'un dul eşi, metresi Barsine'den gayrimeşru oğlu Herakles'i bıraktı. İskender'in karısı Roksane hamileydi ve bir oğlan, IV. İskender'i doğurdu. İskender'in üvey kardeşi, Philippos Arrhidaeus yetişkindiyse de zihinsel engelliydi.

İlke olarak Philippos Arrhidaeus –artık III. Philippos– ve gelmekte olan bebek IV. İskender Makedonya'nın ortak kralları olarak seçildiler. Gerçek iktidarsa Büyük İskender'in generallerinin elindeydi.

İskender genç yaşta ölmeyi seçmediyse de erkenden bir varis sahibi olmamayı tercih etmişti. İskender, 334 yılında Makedonya'dan ayrılmadan önce ona evlenmesini öğütle-

yenleri dinleseydi, öldüğü zaman geride aciz bir kardeş ve doğmamış bir çocuk yerine on yaşında meşru bir erkek çocuğu bırakabilirdi.

Elbette varis sahibi olmanın tehlikeleri de vardı. İskender'in oğlu büyüdükçe, kralın düşmanlarının ve rakiplerinin hedefi haline gelebilirdi; tıpkı genç İskender'in, babası Kral Philippos için bir tehdit olduğu gibi. Argead kraliyet soyunun tek yetişkin erkek üyesi olduğu için kral İskender'in endişelenecek rakipleri yoktu. Yine de geride meşru bir varis bırakmaması, ailesini İskender'in zamansız ölümünden sonra bedel ödemek zorunda bıraktı. III. Philippos 317 yılında, IV. İskender 311 yılında ve Herakles 309 yılı civarlarında öldürüldü. Böylece Philippos'un ve İskender'in görkemli hanedanlığının sonu geldi. Makedonya'nın yeni kralları olacaktı ama bunlar farklı ailelerden gelecekti.

İskender'in imparatorluğu ayakta kalmadı. 5 milyon kilometrekarelik bir imparatorluğu on bir yıl içerisinde fethetmek bir ustanın işiydi. İzleyen elli yılda onu parçalamak bir komitenin işiydi. İskender'in varisleri onun inşa ettiği şeyi parçalara ayırdılar. İskender, Pers İmparatorluğu'nu işgal ettikten altmış yıl sonra Yunanlılar ve Makedonlar onun fethettiği yerlerin büyük bir kısmında halen hüküm sürmekteydiler ama onu küçük parçalara ayırmışlardı.

Doğrusu, İskender iyice yaşlanana kadar yaşayıp ardında yetişkin bir varis bıraksaydı bile, imparatorluğunu korumakta sorun yaşayacaktı. Persler hepsini işgal etmelerine rağmen, Hindistan'ı, Trakya'yı, Makedonya'yı ya da Yunanistan'ı hiçbir zaman denetim altında tutamadılar. Persler Mısır'ın ve Anadolu'nun sürekli ayaklanan eyaletlerinde zar zor tutundular. İskender'in planladığı gibi Arabistan'ı, Kartaca'yı ve İtalya'yı topraklarına katmaya kalkışmadılar.

İskender'in MÖ 323 yılındaki ölümünü izleyen aylar içerisinde Yunanistan ayaklandı. Bir yıl sonra İskender'in generalleri birbirleriyle savaşmaya başladılar. Ardıllar Savaşı olarak

bilinen generaller arasındaki savaş, MÖ 275 yılına değin 50 yıl sürdü.

İskender'in ölümünden elli yıl sonra İskender'in imparatorluğunun haritası artık aşağı yukarı şu görünümü almıştı: Makedonya –aynı zamanda Libya'yı, İsrail'i, Fenike'yi, Kıbrıs'ı ve Anadolu'nun Akdeniz kıyısını denetimi altında tutan– Mısır gibi bağımsız bir krallıktı. Kuzeybatı Anadolu küçük ama zengin Pergamon krallığıydı. Eski Pers İmparatorluğu'nun merkezi, Anadolu'dan Baktria'ya kadar Babil'den yönetilen tek bir krallıktı. Ama Hindistan ve Kuzeydoğu İran ayrılmıştı. Dolayısıyla Yunan kent-devletlerinin çoğu da ayrılmıştı.

İskender'in generallerinin soyundan gelenler üç büyük devlete hükmettiler. Antigonos ailesi Makedonya'ya, Ptolemaios ve oğulları Mısır'a, Selevkos ve onun soyundan gelenler Anadolu'dan Baktria'ya kadar hükmetti. Pergamon İskender'in generali Lysimakhos tarafından kurulduysa da denetimi başka bir aileye geçti.

İskender'in generalleri tarihçilerin Helenistik Çağ diye adlandırdıkları MÖ 323 ile MÖ 30 arasındaki yılların krallıklarını kurdular. İskender, Pers İmparatorluğu'nu fethederek temeli attıysa da sonucun onun planladığı şeyle bir alakası yoktu.

Ne gariptir ki Helenistik Çağ, İskender'den önceki Pers İmparatorluğu'yla kesin benzerlikler gösterdi. Helenistik dönemde olduğu gibi o zamanlar da Yunan Yarımadası, Balkanlar ve ayrıca Hindistan bağımsızlıklarını korumuşlardı. Mısır ve Batı Anadolu Perslerin yönetimi altında yarı bağımsızdılar ve yeni dönemde tamamen bağımsızlaştılar. Perslerin yönetimi altındaki Kuzeybatı Asya'daki büyük imparatorluk Akdeniz'den Hindukuş'a uzanmaktaydı ve Selevkos kralları yönetimi altında yine uzandı. Kuşkusuz tek farklılık Persler eski bir imparatorluğa hükmetmelerine karşın Yunanlıların ve Makedonların yeni bir imparatorluğa hükmetmeleriydi.

En kederli ironi Makedonlarınkiydi. İskender'in askeri ihtiyaçları krallığın insan gücünü tamamen alıp götürmüş-

tü. İskender'in askerlerinden çok azı yurda döndü. İskender'in oluşturduğu yeni zenginliğin görece çok az kısmı Makedonya'nın cebine girdi. Aslında İskender ardında bulduğundan daha zayıf bir Makedon devleti bıraktı. Makedonlar yeni krallıklara hükmetmekteydiler ama eski ülke acı çekmekteydi.

HANNİBAL

İtalya'daki savaş kaybedildi; İspanya'daki ve Sicilya'daki de. Kartaca'nın önündeki soru, durumu kurtarmak için ne yapılabileceğiydi. Hannibal aynı soruyla karşı karşıyaydı. Ama onun kaygılarıyla ülkesinin kaygıları aynı değildi. Hannibal her zamankinden daha büyük siyasi ve aynı zamanda askeri sorunlarla karşı karşıyaydı.

Başarısız generallerini çarmıha geren bir ülkede, Hannibal hayatta kalan ilk başarısız generaldi. Ayrıca Hannibal askeri yeteneklerinin Kartaca'ya yardım edip edemeyeceğini düşünmek zorundaydı. Sonuçta Hannibal savaş alanındaki yeteneklerini devlet adamlığı becerilerine aktarabilirse bunun Kartaca'ya ulaşabileceği en iyi barışı sağlayabileceğini görmek zorundaydı.

Hannibal'in Rakibi: Scipio

203 yılının sonbaharında Hannibal yurduna döndü. İtalyan çizmesinin her yerinde on beş yıl savaştıktan sonra Kartaca'ya geri çağrıldı.

MÖ 203'de Afrika'ya adım attığında yurttaşları Hannibal'den onları kurtarmalarını istediler. Hannibal bunu başarmak için sihir stokunu sonuna kadar kullanmak zorunda kalacaktı.

Bir yıldan biraz daha fazla bir süre önce Publius Cornelius Scipio'nun komutasındaki bir Roma ordusu Afrika'ya varmıştı. Bu ordu çok kısa bir süre içinde Kartaca'yı dize getirdi.

Scipio bir Kartaca ordusunu kelimenin gerçek anlamıyla yakıp kül edip bir diğerini savaşta yendi; Kartaca'nın en önemli müttefiki Numidya Kralı Syphax'ı devirip yerine Roma yanlısı kral Masinissa'yı geçirdi ve Kartaca'yı barış istemeye mecbur etti. Scipio Kartaca'ya onu bütün denizaşırı mülklerinden ve ordusundan mahrum bırakan ve büyük bir tazminat içeren koşullar dayattı.

Koşullar sertti ama Scipio daha fazlasını isteyebilirdi. İstemediyse zamanın ondan yana olmaması nedeniyleydi. Kartaca'nın son derece güçlü savunma duvarları vardı. Bu onun uzun bir kuşatmaya dayanabileceği anlamına gelmekteydi. Scipio'nun görev süresi sınırlıydı ve Roma'daki siyasi düşmanları bıçaklarını bilemekteydiler. Dolayısıyla en iyi antlaşmayı yaptı ve onu bir miktar homurtunun ardından onaylanmak üzere Roma'ya gönderdi. Scipio adına ne yazık ki, Kartacalıların ikinci bir düşünceleri vardı. Hannibal'e güvenmekteydiler.

Kartacalılar yanıldılar. Zaman Scipio'nun dostu olmayabilirdi ama Kartaca'nın tam bir düşmanıydı. Kartacalılar Roma'nın elini ayağını bağlamak istediklerinden Hannibal'i İtalya'da tuttular ve onun Afrika'da savaş kazanabileceği bir zamanı İtalya'da geçirmesine neden oldular. Ama Kartaca'nın planı işe yaramadı, Roma Hannibal halen daha İtalya'dayken Afrika'yı istila etti.

Scipio Hannibal gelene kadar Afrika'da öylesine büyük hasar vermişti ki Hannibal'in Scipio'yu yenme şansı çok azdı. Kartacalılar kaderlerine razı olup barış imzalamalıydılar. Bunun yerine son bir gösteriden umutluydular; kent Hannibal'i ve adamlarını İtalya'dan geri çağırdı. Kartacalılar Hannibal'in ve onunla birlikte geri dönen ordunun –muhtemelen 15.000 adam– Romalıları sürüp atacak bir gücün çekirdeğini oluşturabileceğine inanıyorlardı. Kartacalılar ne zaman durmaları gerektiğini bilmiyorlardı.

Scipio Roma'nın en büyük generaliydi. Savaşçı bir aileden geldi. Daha önce belirtildiği gibi, Ticinum ve Cannae savaş-

larında hizmet gördüyse de İspanya'da ünlendi. İspanya'da babasından ve amcasından Kartacalılarla savaşma siyasetini miras aldı. Babası ve amcası başarısızlığa uğradıysalar da o başarılı oldu.

Scipio yalnızca büyük bir general değildi: Hannibal'in en iyi öğrencisiydi. Hannibal İtalya'da on beş yıl savaşırken Romalılara savaşın nasıl yürütüleceğini öğretti. Ne gariptir ki Hannibal'in Kartaca'da aynı ölçüde kavrayışlı öğrencileri yokmuş gibi görünmektedir. Ama muhtemelen Hannibal'i belirli bir mesafeden taklit etmek daha kolaydı. Büyük adamlar bir odadaki bütün havayı tüketme eğilimindedirler.

Scipio, Hannibal'den savaşta hareketliliğe ve şaşırtmaya önem veren büyük ve karizmatik bir lider nasıl olunacağını öğrendi. Scipio adamlarını Roma yurttaş ordusunun yoksun olduğu profesyonellikle savaşmaları için eğitti. Scipio'nun adamları onun akıllı liderliğinde Kartaca ordularının dengiydiler.

Scipio Yeni Kartaca'yı ele geçirip (MÖ 209) Hannibal'in kardeşi Hasdrubal'i Baecula Savaşı'nda (MÖ 208) yendikten sonra Kartacalıları İspanya'dan tamamen sürüp atmaya girişti. Scipio İspanya'daki sonuncu ve en büyük savaş alanı zaferini İlipa'da (MÖ 206) kazandı. Scipio komutasındaki büyük bir Roma ordusu bugünkü Seville'in yakınında Hasdrubal Gisgo (Hannibal ya da kardeşi Hasdrubal'le akrabalığı olmayan) adlı bir generalin komutası altındaki o zamana kadarki en büyük Kartaca ordusuyla karşı karşıya geldi.

Scipio en iyi askerlerini –25.000 Romalı ve İtalyan müttefikler– eğitip onları mükemmel bir savaş gücüne dönüştürmüştü. Hasdrubal Gisgo'nun askerleri o kadar iyi değildi. Scipio üstünlük sağlamak için en iyi piyadelerini Romalıların her zaman en iyi askerlerini yerleştirdiği merkez yerine kanatlara yerleştirerek düşmanı kandırdı. Scipio Kartaca ordusunun kanatlarına saldırıp onları dağıttı ve kanatlar dağılınca, Kartaca'nın merkezi de dağıldı.

Scipio çarpışmayı ve savaşı kazandı. Kartaca, İspanya'daki imparatorluğuyla birlikte büyük bir para ve insan gücü kaynağını kaybetti. Ama Scipio için bu yeterli değildi. Çok hırslıydı ve gözü pekliği hırsını destekliyordu. Afrika'yı istila etmek istedi. Bu, Hannibal'in İtalya'yı istila etmesinin bir yansıması olsa da, Scipio *istilasını* işe yarar kılma eğilimindeydi.

Scipio Hannibal'in İtalya stratejisinin düşünsel hatalardan daha çok yetersiz kaynaklar nedeniyle başarısız olduğunu biliyordu. Scipio bu hatayı yinelemek niyetinde değildiyse de Roma senatosunda güçlü rakiplerle karşı karşıyaydı. Hannibal'in Kartaca'daki siyasetçilerin kıskançlığını çekmesi gibi Scipio da Roma'dakilerinkini çekiyordu. Scipio'nun Fabius adlı güçlü bir düşmanı vardı.

Fabius savaşın İtalya'da kazanılması gerektiğine inanmaktaydı ama Scipio Hannibal'den savaşın düşmanın anavatanı istila edilerek kazanıldığını öğrenmişti. Fabius, Hannibal'in Afrika'ya döndüğünde İtalya'dakinden daha tehlikeli olacağının ortaya çıkacağını düşünmekteydi. Scipio ise, Kartaca'nın en iyi müttefiki –Numidyalılar ve onların süvarileri– çalınarak Hannibal'i etkisiz kılmanın olanaklı olduğunu savunuyordu.

Scipio MÖ 205 yılında konsül seçildiyse de düşmanları onu askerlerden mahrum etmeye çalıştılar. Buna karşılık Scipio, alışılmadık biçimde iyi olan kendi ordusunu kurdu. Ordunun çekirdeğinde Senato'nun hor gördüğü iki lejyon vardı. Bunlar Cannae'den sağ kurtulan ve başka savaşlar kaybetmiş lejyonlardı. Acı deneyim bu lejyonlara nasıl savaşılacağını öğretmişti ve şimdi namuslarını temizlemek istiyorlardı. Scipio gönüllü askerlerin sayısını artırdı ve ayrıca yönetiminde müttefik birlikleri de vardı. Scipio Afrika'yı toplam 28.000 adamla –26.000 piyade (10.000 Romalı ve 16.000 müttefik) ve 2200 (600 Romalı, 1600 müttefik) süvariyle– istila etti. Scipio daha İspanya'dayken Numidyalılarla flört etmeye başlamıştı. MÖ 204 yazında Afrika'ya ayak bastıktan sonra Numidyalıların desteğini kazandı.

Scipio'nun Numidyalıları kazandığı entrikalar ve savaşlar kendi başlarına bir kitabı hak etmektedir. Dikkate değer Sophonisba adlı Kartacalı soylu bir kadın Numidya ittifakını neredeyse tek başına sürdürmekteydi. Ama Scipio onu köşeye sıkıştırdı ve Sophonisba intihar etmeye mecbur kaldı.

Uzun lafın kısası Scipio, Numidya prensi Masinissa'nın Kartacayla ittifakından ayrılmasını; Kartaca'nın sadık dostu Numidya kralı Syphax'ı yenmeyi ve esir almayı, Masinissa'yı kral olarak Syphax'ın yerine geçirmeyi ve Masinissa'yı Roma kampına kesin ve son olarak getirmeyi başardı. Sonuçta Kartaca adına birçok savaş kazanan Numidya hafif süvarisi artık Kartacalılara karşı savaşıyordu.

İttifaktaki bu değişiklik Kartaca'yı barış istemeye ikna etti. Ama bu Scipio'nun Afrika'daki ilk zaferi değildi. Zaten iki tane Kartaca-Numidya ordusunu yenmişti. İlk orduyu güçten daha ziyade hileyle alt etti. 203 yılının baharında Kartaca'nın kuzeybatısındaki Utica yakınında bir gece saldırısında düşmanın çoğunlukla ağaç yapılardan oluşan kampını ateşe verip çok sayıda askerini öldürdü. Scipio kurnaz, düşman ihmalkârdı.

Kartaca-Numidya ittifakı bir başka ordu kurduysa da Scipio bir yıl sonra Kartaca'nın 120 km güneybatısında, Büyük Ovalar Savaşı'nda bu orduyu yendi. İlipa'da olduğu gibi Scipio düşmanı kanatlarda yendi. Savaştan sonra, Masinissa ve atlıları Syphax'ı yenip esir aldılar.

Bütün bunlar olup biterken, Hannibal halen İtalya'daydı. İtalyan çizmesinin ucunda bütün saldırıları karşılayabilen ama saldırıya geçemeyen bir durumda beklemekteydi. Mago'nun Kuzey İtalya'ya ayak basması, Kartaca için yalnızca umut verен bir işarettiyse de, çok geçmeden Mago'nun saldırısı başarısız oldu. Kartaca Afrika'daki savunmayı ayakta tutması gereken bir zamanda bütün ordularını İtalya'da harcamıştı.

203 yılı yazında Kartaca senatosu barış istemek üzere Scipio'ya bir heyet gönderdi. Heyet Hannibal'le arasına mesafe koyarak savaştan dolayı Hannibal'i ve ailesini suçladı.

Scipio yukarda bahsedilen koşullarla barış önerdi. Kartaca senatosu koşulları kabul etti ama birçok senatör ve Kartaca halkının büyük bir kısmı zaman kazanmaya çalışıyordu. Hannibal'in geri dönmesini istediler.

Scipio ateşkes müzakerelerini kabul etti. Kartaca senatoyla görüşmeleri için Roma'ya elçiler gönderdi. Kartacalı diplomatlar savaştan dolayı bir kere daha Hannibal'i suçladılar. Romalılar etkilenmediyseler de Hannibal'in ve kardeşi Mago'nun İtalya'yı hemen terk etmeleri şartıyla Scipio'nun koşullarını kabul ettiler. Kartacalıların çoğu bu şartı memnuniyetle kabul ettiler.

Son Savaş: Zama

Hannibal MÖ 203 yılının sonbaharında Afrika'da karaya ayak bastıktan sonra, bir yılını ordusunu kurmakla geçirdi. Üssünü ailesinin mülklerinin bulunduğu, Kartaca'nın 120 km güneyindeki Hadrumentum'un (bugün Susse) limanının dışında kurdu. Hannibal burada, hem kentin kuzeybatısında kamp kuran Scipio'nun hem de Kartaca Senatosu'ndaki düşmanlarının tehdidinden uzak ve güvendeydi.

Hannibal'in eve dönüşü bir Kartaca ziyareti değildi. Aslında Afrika'ya döndükten bir yıl sonrasına, yani Romalılarla nihai savaşından öncesine kadar başkente ayak basmamıştı.

Hannibal biri Romalılara ve diğeri Kartaca siyasi yönetimindeki düşmanlarına karşı olmak üzere iki savaş yürütüyordu. Afrika'ya adım attığı andan itibaren ikinci savaş daha ağır bastı.

İtalya'da geçirdiği on beş yıl, Hannibal'i Kartaca siyaseti konusunda acı bir eğitimden geçirmişti. Herkes Kartaca senatosunun kötü alışkanlıkları –başarısız generalleri çarmıha germe, orduları yüzüstü bırakma, generallerin arkasından anlaşma yapma, siyasetlerinin suçunu generallerine atma– olduğunu bilmekteydi. Hannibal tehditlere alışkındı –senatörlerin kendisini memnuniyetle harcayabileceklerini biliyordu.

Ama Hannibal'in Kartaca'da müttefikleri vardı. MÖ 202 yılının ilkbaharında birçok Kartacalı ümitlerini Hannibal'e bağlayarak Roma'yla ateşkesi açıkça ihlal etti. Kartacalılar kazaya uğramış yüzden fazla Roma nakliye gemisinin yüküne el koyduktan sonra Romalı diplomatları öldürmeye çalıştılar. Bu adeta bir savaş ilanıydı. Polybios'un dediği gibi, Kartacalı diplomatların çoğu "Hannibal ve adamları sayesinde bu savaşı kazanabileceklerinden çok umutluydu".[9]

Kartaca'da şahinlerin egemen olmasıyla birlikte Romalılar ihanete uğradıklarını ve sonuna dek sürecek bir savaşın kaçınılmaz olduğunu düşündüler. Hannibal kendisine düşen rolü bir ordu kurarak oynamak niyetindeydi. Bu akıllıca bir karar değildi.

Yurttaşları bilmiyor olsa bile, Hannibal'in kendisi bir mucize yaratamayacağını biliyor olmalıydı. Büyük bir savaş alanı komutanı olan Hannibal'in ne Scipio'nun lejyonlarıyla boy ölçüşebilecek tecrübeye sahip piyadesi vardı ne de Masinissa'nın süvarileri onun yanındaydı. Yine de Hannibal hızla harekete geçti. Bunun, bir umut mu, bir hayal mi, çarmıha gerilmeye karşı bir tedbir mi yoksa basit bir hata mı olduğunu bilmiyoruz.

Hannibal İtalya'dan getirdiği adamlarla bir ordu kurdu. Bu orduya, Mago'nun paralı askerlerini ve yerel acemi askerleri kattı. Masinissa'ya düşman olduğu için iki yüz süvariyle destek veren rakip bir Numidya prensi buldu. Hannibal ayrıca buğday ve at satın aldı.

Bu sırada Scipio Masinissa'yla bağlantı kurup ondan askerlerini toplayarak kendisine katılmasını istedi. Scipio Bagradas (Medjerda) Nehri'nin verimli vadisindeki Kartacalı çiftçi topluluklarına saldırdı. Kentleri ele geçirdi ve yerel halkı dehşete düşürüp onları iyi bir kârla köle olarak sattı.

Kartaca siyasi yönetimi Hannibal'e bir heyet gönderdi. Heyet Hannibal'e soruna nihai bir savaşla çözüm getirmesi için baskı yaptı. Hannibal onlara "öbür sorunlarla ilgilenin ve

bu sorunu dert etmeyin"[10] dedi: Hannibal kendisi için uygun olan zamanı seçecekti. Hannibal birkaç gün sonra ordusunu içerilere, Kartaca'nın 110 km güneybatısında bir kent olan Zama'nın çevresine (tam yer tartışmalıdır) nakletti. Scipio çok uzakta değildi.

Kartaca senatosunun haklı olup olmadığını merak etmeliyiz: Hannibal daha hızlı harekete geçseydi Masinissa gelmeden Scipio'yu yakalayabilirdi. Masinissa'nın süvarileri olmadan Scipio Hannibal'i yenmekte zorluklarla karşılaşacaktı. Ama Hannibal Scipio'ya zamanında yetişseydi bile, muhtemelen onu bir savaşa girmeye zorlayamayacaktı.

Hannibal'in keşif yapmaları için düşman kampında gönderdiği üç casus Romalılar tarafından yakalandı. Scipio onları idam etmek yerine kampı gezdirip muhafızlar ve tedariklerle Hannibal'e geri gönderdi. Bu Roma'nın amacına uygundu. Masinissa ve askerleri daha varmamalarına karşın, Scipio yakında olduklarını biliyordu. Scipio Hannibal'i bir tuzağa çekmek için onun yalnızca Numidyalıların daha gelmediğini öğrenmesini istedi. Scipio, Hannibal saldırıncaya kadar Numidyalıların hazır olacağından emindi. Aslında Numidyalılar da ertesi gün vardılar.

Scipio'nun artık 29.000 piyade (23.000 Romalı ve 6000 Numidyalı) ve 6100 süvariden (1500 Romalı ve İtalyan ile 4600 Numidyalı) oluşan bir ordusu vardı. Hannibal'in daha fazla piyadesi (36.000) ama daha az süvarisi (4000) vardı.

Ama savaş Hannibal dikkate değer bir şey yapıncaya kadar başlamadı. Hannibal Scipio ile görüşmek istedi. Bu eski savaşlarda alışıldık bir usul değildi. Antik bir yazar, Hannibal üç casusun dönüşü üzerine Scipio'nun "ruhunun büyüklüğünden ve gözü pekliğinden" öyle "hayrete düşmüştü" ki onunla tanışmayı "çok istedi"[11] diyor. Bir başka yazar, Hannibal, Masinissa'nın geldiğini öğrendiği ve "düşmanın özgüveninden etkilendiği"[12] için Scipio ile bir barış görüşmesi yapmanın ve "ordusu sağ salim ve yenilmemişken barış aramanın"[13] daha iyi olacağına karar verdiğini söylüyor.

Her iki açıklama da Hannibal'in güdülerinin karmaşıklığını gerektiği gibi açıklamamakta. Hannibal'in derinliğine ve deneyimine sahip birisi durup dururken bir görüşme istemezdi. Ayrıca Hannibal teslim olmaya hazır değildi. Hannibal harekete geçmeden önce bu olağandışı hamlenin artılarını ve eksilerini kesinlikle değerlendirdi.

Hannibal adına bir görüşme istemek zayıflığın kabul edilmesiydi. Bu toplantı ayrıca Masinissa ve adamlarına Roma ordusuna ve onun savaş planına ısınmaları için zaman kazandırdı. Yine de Hannibal'in de üstünlükleri vardı. Hannibal yaşlı bir adam –Hannibal kırk beş, Scipio otuz iki yaşandıydı– ve bir kahraman olarak muhtemelen hasmının gözünü korkutmak ve birinci elden bilgi toplamak istedi. Scipio hakkında bilgiye ulaşarak, tarzını tartarak ve tepkilerini gözlemleyerek, savaşa daha iyi hazırlanabilirdi.

Ama görüşmenin ana amacı büyük ihtimalle siyasiydi. Birçok gündeme hizmet etti. Hannibal ufukta beliren savaşı kaybetme olasılığının yüksek olduğunu bildiği için bir barış antlaşması için son bir hamlede bulundu. Kartaca Scipio'nun koşullarını reddettiği için Hannibal'in tavrı sertti. Hannibal Scipio'nun istediği gibi Kartaca'nın denizaşırı mülklerini terk etmeyi önerirken, donanma, tazminat ve Roma ordusu için tahıl hakkında hiçbir şey söylemedi. Kuşku yok ki Scipio'nun teklifi reddetmesini bekleyen Hannibal muhtemelen pazarlık yapmayı umuyordu. Ne olursa olsun, Kartaca'daki barıştan yana tarafın gözüne girmiş olacaktı. Savaşı kaybederse, en azından diploması için uğraştığını söyleyebilirdi. Toplantı, Scipio'nun koşulları geri çevirmesiyle sonuçlandı.

Hannibal'in daha kişisel bir gündemi olduğu için bu mesele değildi (Scipio'nun kendisi hakkında ne düşündüğünü önemsiyordu). Hannibal, Scipio'nun onun hakkındaki kanısını Kartaca siyasetinin karalamalarına dayandırmasını değil ama gerçek Hannibal'i görmesini –ve savaştan önce, her ikisi de halen eşitlerken, daha sonra onun yanına diz çökmüş olarak geldiğinde değil hemen şimdi, onu görmek– istedi.

Görüşme özel bir buluşmaydı. İki adam ve çevirmenleri bir araya gelmişti. Ortam samimi ve hararetliydi.

Scipio ile bir araya gelmek bir saygı hareketi, iki boksörün maçtan önce eldivenlerini tokuşturmasıyla birdi. Emsal savaşçılar arasındaki yazılı olmayan davranış kuralının bir selamlanmasıydı. Muhtemelen bu, aynı zamanda siyasetçilerin onların yakınlığını ve sıcaklığını paylaşmadıklarının anımsatılmasıydı.

Hannibal, kendisi gibi Scipio'nun da kendi siyasi yönetimiyle sorunları olduğunu (muhtemelen casusları bunu doğrulamışlardı) tahmin etmişti. Toplantı, Scipio'ya kendisi ile Hannibal'in birçok ortak yanları olduğunu hissettirmenin bir yoluydu. Düşman değil hasımdılar, ne olursa olsun gelecekte birbirlerine yararları dokunabilirdi. Kazanan karşı tarafta saygı duyduğu biri olduğunu bilirse, kaybeden merhamet görebilirdi.

Toplantı stratejik bir ustalıktı. Hannibal yalnızca Zama'daki savaş alanını değil, aynı zamanda savaş sonrası dünyasını da düşünüyordu. Kendisi için bir makam istiyordu. Belki de Hannibal'in Kartaca siyasetindeki eğitiminden aldığı dersler düşünüldüğünde istek yalnızca bencilce gibi görünmektedir. Hannibal ordu adamıydı ama yine de siyasetçilerden daha akıllı, daha etkili ve daha yurtsever bir cumhuriyetçi olabileceğine inanması için her türlü nedeni vardı. Kartaca ordularına komuta ettiği yirmi yılın ona öğrettiği şey buydu.

Hannibal savaşı kazanırsa, savaş sonrasında Scipio'yla kişisel ilişkisinden yararlanabilirdi. Roma ya savaşmaya devam etmek ya da istediğinden daha az sert koşulları kabul etmek zorunda kalacaktı. Hannibal, Scipio'yu doğru yöne hafifçe iteleyebilirdi.

Hannibal savaşı kaybederse, Scipio Hannibal'e onun idamıyla doruk noktasına ulaşacak bir Roma zafer alayında yürümesi için gemiyle İtalya'ya gönderilme kaderinden kurtulmasında yardım edebilirdi. Hannibal Romalı fatihle kişisel bir ilişki kurarak Kartaca'daki değerini artırırdı. Aynı ne-

denle, Roma Kartaca ile ilişki kurmak zorundaysa Roma'nın güvenebileceği tek Kartacalının kendisi olduğunu Scipio'nun aklına sokabilirdi. Scipio yaşayan bir Hannibal'in Roma için daha yararlı olacağını savunabilir ve savaş deneyiminin yumuşattığı Hannibal Kartaca'da ılımlılığın sesi olarak hizmet görebilirdi.

Son olarak, tarih söz konusuydu. Hannibal savaşta ölürse ve Roma savaşı kazanırsa, tarih kitaplarını düşman yazacaktı. Hannibal Scipio'dan daha sonra onunla görüşüldüğünde savaştan önce bir çadırda buluştuğu adamı anımsamasını istedi.

Hannibal, son meydan savaşının arifesinde savaş sonrası dünyasına büyük önem verdi. Ne İskender Hydaspes Savaşı'ndan önce ne de Sezar Munda Savaşı'ndan önce savaş sonrası dünyasını aklına getirdi ve benzer herhangi bir şey yaptı. Hannibal onlardan daha zeki değildi ama daha sert bir eğitimden geçmişti. İronik bir biçimde yenilgi Hannibal'i eğitmişti.

Ama halen yapılması gereken bir savaş vardı ve savaş ertesi sabah gerçekleşti. MÖ 202 yılının sonbaharıydı.

Zama, her ikisi de daha önce hiç büyük bir savaş kaybetmemiş olan Kartaca'nın en iyi generali ile Roma'nın en iyi generalini karşı karşıya getirdi. Roma ile Kartaca arasındaki uzun İkinci Pön Savaşı gelip bu güne dayandı.

Eski kaynaklar, olayın heyecan vericiliğini vurgularlar. Ama yine de Zama, Cannae'nin ya da İlipa'nın gürültü patırtısından yoksundur. Kanat saldırıları söz konusu olmadı. Hannibal ve Scipio kendilerine özgü manevradan niçin vazgeçtiler? Muhtemelen beklenilmeyeni yaparak karşı tarafın dengesini bozmak istediler. Hannibal konuşlanmasında özel bir ataklık sergiledi.

Hannibal, daha iyi bir ordusu olan Scipio karşısında üstün bir durumda olmadığını biliyordu. Scipio'nun Hannibal'den daha fazla süvarisi ve daha deneyimli piyadesi vardı. Hannibal'in piyadesi sayıca daha fazla olsa da bunların çoğu acemi askerlerdi. Her şeye karşın Hannibal her daim yaratıcı olan

zihnini bu sorun üzerinde yoğunlaştırıp yaratıcı bir çözüm buldu.

Hannibal her zamanki uygulamasının aksine ordusunu üç hat halinde teşkil etti. Romalılar da ordularını üç hat halinde dizmişlerdi ama Hannibal'in hatları farklıydı. Roma dizilişinde ilk hat en geç adamlardan, ikinci hat daha tecrübeli ve olgun adamlardan ve üçüncü hat en yaşlı askerlerden oluşmaktaydı. Adamlar olgunluklarına göre sıralanmışlardı. Genelde ilk iki hat *gerçekten* savaşa girerdi; üçüncü hat savaşa işler kötüye gittiğinde katılırdı.

Hannibal'in savaş düzeninde plan tam tersiydi, bütün her şey üçüncü hatta dayanacaktı. Hannibal'in ilk hattı paralı askerlerden oluşmaktaydı; bunlar İtalya'da Hannibal'in kardeşi Mago'yla savaşan adamlardı. İkinci hattı Kartaca'dan ve Kuzey Afrika kırsalından toplanan acemi askerler oluşturuyordu. Bu ilk iki hattın görevi Romalılara kayıp verdirip yormak, kılıçlarının kenarlarını çok kullanmaktan köreltmek ve hatlarının düzenini bozmaktı. Ama bunlar Romalıları yenecek denli iyi askerler değildiler. Bu üçüncü hattın işiydi.

Üçüncü hat İtalya'dan Hannibal'le birlikte gelen adamlardan oluşmaktaydı. Bunlar İtalyanlar, Po Vadisi'nden Keltler, İspanyollar, Numidyalılar ve Afrikalıların bir karışımıydılar. Bir başka deyişle üçüncü hat savaşın başından beri Hannibal'le birlikte yürüyen adamlara dayanmaktaydı. Bunlar Hannibal'in en iyi askerleriydiler. Hannibal ilk iki hattı Romalıları yumuşattıktan sonra bunları Romalıları yenmek için kullanmayı planlamıştı. Bu adamlar konumlarını koruyacak, diri ve sağlam kalacak ve Romalıların saldırısını geri püskürteceklerdi.

Ama daha büyük sorun, Scipio'nun süvari üstünlüğüydü. Scipio, İtalyan süvarileri ve Numidyalı muhteşem atlılarla Hannibal'in ordusuna kanatlarda üstünlük sağlayabilir ve Hannibal'in Cannae'de yapmış olduğu gibi onun arkasına dolanabilirdi. Hannibal bunun önüne geçmesi gerektiğini bildiğinden iki strateji kullandı: filler ve hileler.

Zama'da Hannibal'in yanında seksenden fazla fili vardı. Düşmanın iyi tertip edilmiş düzenini bozmak için kullanacağını umarak filleri, Hydaspes Nehri'ndeki Porus gibi, ilk hattının önüne yerleştirdi. Saldırı filleri korkuttuğu için işe yaramadı. Fillerden bazıları trompetlerin sesinden paniklediyip Hannibal'in süvari birliklerine yönelip onların bazılarını ezdiler. Diğerleri savaş alanında yalnızca tepindiler. Üçüncü bir grup fil, Romalılara saldırıp bir miktar hafif piyade öldürdüyseler de bunun dışında çok az hasar verdiler. Kendisinden önceki İskender gibi Scipio da fillere karşı hazırlıklıydı. Lejyon düzenleri arasında patika benzeri boşluklar açtırdı ve adamları saldıran hayvanları bu dar boşluktan dışarıya çıkardılar.

Hannibal'in filleri başarısız oldu; şimdi sıra Scipio'nun süvarilerindeydi. Scipio sağında Romalılar ve İtalyanlar, solunda Numidyalılar olmak üzere her zaman olduğu gibi süvarileri kanatlarına yerleştirmişti. Scipio çok daha fazla sayıda olan süvarilerine Hannibal'in kanatlarına saldırmalarını emretti. Bunun karşısında Hannibal'in atlıları peşlerinde yakın takipteki düşman olmak üzere kaçtılar. Uzun bir süre savaş alanında hiç süvari görünmedi. Hannibal'in bunu düşman atlıları dönene kadar piyade savaşını kazanmayı umarak planlamış olması olasıdır. Atlılar döndüklerinde onları savuşturmak için adamlarını kare biçiminde dizebilirdi.

Her şey piyadeye dayanıyordu. Olaylar Hannibal'in planına göre gelişti. Hannibal'in ilk iki hattı –paralı askerler ve Kuzey Afrikalılar– Romalılar tarafından kısmen katledildikten sonra savaş alanından sürüldü. Çarpışmanın bu ilk safhasından sonra savaş alanı öyle çok ceset ve silahla kaplanmıştı ki Romalılar Hannibal'in üçüncü hattına –tecrübeli askerlere– ulaşmak için kana bulanmış zeminde kaymadan bunların arasından geçmeleri çok zordu.

Bunlar çok dramatik anlardı. Cannae gazisi askerler her iki yanda dayandılar. Romalılar için bu bir kin savaşıydı; Kartacalılar içinse her şeyi kurtarmak için son bir şanstı. Başa baş boy ölçüşen iki hat uzun bir süre savaştıysa da sonun-

da Scipio'nun süvarileri geri döndüler. Hannibal'in hattının arkasına sonuç getiren bir saldırıda bulunup onları bozguna uğrattılar. Bu, Cannae'nin tersiydi.

Eski savaşlar eşit olmayan şartlarda son bulurdu. Bir ordu, teslim olma ya da kaçma şansı olmadan kapana kısıldığında sonuç büyük bir kıyım olur, kazanan tarafsa pek az bir bedel öderdi. Zama'da Kartacalıların kaybı yaklaşık 20.000 idi ve bir o kadarı da tutsak edilmişti. Romalıların kaybı yalnızca 1500 idi. Sicipio ezici bir zafer kazanmıştı. Hannibal bir meydan savaşında ilk yenilgisini tatmıştı.

Hannibal Zama'da üçüncü hattını Scipio'nun kanatlarına saldırmak için kullanmamakla eleştirilir. Eleştirmenler Hannibal'i aynı zamanda üçüncü hattının arkasını ya da kanatlarını korumak için fillerini ya da ilk iki hattından hayatta kalanları yeniden bir araya toplamamakla suçladılar. Kuşkusuz Hannibal bu hamleleri yapmayı düşündü ama adamlarının bunları başaracak sayıda ve deneyimde olmadıkları sonucuna vardı. Polybios, Hannibal'in Zama'da yaptıkları takdire şayandı der: Savaşta pratik deneyimi fazla olan iyi bir generalin yapabileceği her şeyi yaptı.[14]

Yenilgiden sonra Hannibal ordusundan kalanı geride bırakarak hızla 200 km uzaklıktaki Hadrumentum'un kıyısına gitti. Çok kısa bir süre sonra Kartaca senatosu barış istemek için Scipio'ya bir elçi gönderdi.

Scipio'nun şartları Kartacalıların önce kabul sonra reddettikleri koşullardan daha ağırdı. Kartaca denizaşırı mülklerini bırakmalıydı; tazminat ödemek ve Scipio'nun askerlerine hububat sağlamak zorundaydı. Ama tazminat ikiye katlanarak 5000'den 10.000 talente çıktı ve Kartaca donanmasını ve fillerini kaybetti. Kartaca Afrika dışında savaşamayacaktı ve Afrika'da savaşmadan önce de Roma'nın onayını alması gerekecekti. Barış koşulları ayrıca Masinissa'ya, atalarının mülklerini "geri alma" gibi açık uçlu taleplerde bulunarak Kartaca'yı aralıksız saldırılarla taciz etme hakkı da tanıdı.

Kartaca'da senato antlaşmayı tartıştı. Her şeye rağmen, senatoda halen savaş yanlıları vardıysa da, bunlar Hannibal'in hakkından gelmeliydiler. Otuz beş yıl sonra Hannibal doğduğu kente ilk defa döndü.

Hannibal tartışmaya katıldı. Anlaşmaya muhalefet eden birisini konuşma kürsüsünden kelimenin tam anlamıyla sürükleyerek indirdi. Senatörler dehşete düştüler ve Hannibal savaş alanında öğrenmiş olduğu bu sert davranış için özür diledi. Ama amacını ortaya koymuştu. Zama'dan sonra her şey kaybedildi, tamamen kaybedildi dedi. Kartacalılar için Scipio'nun koşullarına boyun eğmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Onlar da boyun eğdiler.

İzleyen yıl, MÖ 201'de barış koşulları yürürlüğe girdi. On yedi yıl sonra İkinci Pön Savaşı sona erdi.

Kış Aslanı

Romalıların Hannibal'i İtalya'ya bir mahkûm olarak getirmelerini bekleyebilirdik. Bunun yerine Romalılar onun Kartaca'da kalmasına izin verdiler. Bunun böyle olmasını Scipio'nun istediğini varsaymak cazip bir fikirdir. Hannibal MÖ 200 yılı boyunca general olarak hizmet etmeye devam etti. Hannibal Kartaca'nın yetkesinin çöktüğü Libya'da askerlerini bir tür polis gücü ve Roma ordusunun geride bıraktığı tahribatı gidermek için zeytin ağaçlarının dikildiği yurdunun yakınındaki sivil muhafız birlikleri olarak kullandı.

Ardından Hannibal makamından ayrıldı. Sonraki üç yıl boyunca Kartaca'nın Roma tazminatıyla ve büyük çaplı siyasi çürümeyle mücadelesini seyretti. Barkas hizbi iktidarın uzağında olduğu için halk Hannibal'e yöneldi. MÖ 197 yılında Kartaca baş yöneticiliği, *suffete* –bir Roma konsülünün dengi– için adaylığını koydu. 196 yılında bir yıl baş yöneticilik yaptı.

Roma'yla savaşı kaybettikten, Kartaca'ya İspanya'daki imparatorluğuna, Kuzey Afrika'da topraklara ve çokça kana

ve servete mal olduktan sonra Hannibal yurdunda yeni bir siyasi kariyer yapmaya girişti. Baş yönetici olarak Kartaca siyasi yönetimini düzene koydu ve onu daha demokratikleştirdi. Vergi gelirinin eski kurtlar kulübünün ellerine aktığı yozlaşmış vergi sistemine son veren bir dizi mali reformu uygulamaya koydu. Hannibal'in yeni sistemi Kartaca'nın Roma'nın dayattığı haracı yeni vergiler koymadan ödemesini olanaklı kıldı.

Savaş zamanı savaş alanında komutan olarak ve barış zamanı yurtta siyasi bir reformcu olarak hizmet veren insan ender bulunur. Hatta bir general olarak başarısız olup da bir siyasetçi olarak başarılı olan birisini bulmak daha zordur ama Hannibal bu ayırt edici özelliğe sahipti. Ama ne yazık ki siyasi başarı ile askeri başarısızlığın birleşimi zehirli olabilir. Başarı kıskançlığa yol açar.

Kartaca yenilgiyi kabul ettikten altı yıl sonra hızla gelişiyor ve zenginleşiyordu. Roma'nın gözleri Kartaca yönetiminin üzerindeydi. Romalılar büyük generalin aynı derecede büyük bir yönetici olduğunu göstermesini beklememişlerdi ama Hannibal'in becerisini küçümsememeyi zor yoldan öğrenmişlerdi. Elli yaşlarının ortasında olan Hannibal halen dinçti ve bu, Romalıların, onun güçlü liderliği altındaki Kartaca'nın ileride yapabileceklerinden kaygılanmalarına neden oldu.

Scipio, Roma senatosuna Hannibal'i rahat bırakmasını söylediyse de senato onun öğüdünü dinlemedi. Böylece MÖ 195 yılında Roma Kartaca'dan Hannibal'in teslim edilmesini istedi. Hannibal ilk önce Doğu'ya, Kartaca Fenike'sinin ana kenti Tir'e ve oradan da Anadolu'ya ve Roma'nın bir başka düşmanı olan III. Antiokhos'un krallığına kaçtı.

Hannibal Antiokhos'u Roma karşısında zafere yönlendirme girişiminde başarısız oldu. Bir kere daha kaçmaya mecbur kaldı. Bu sefer kendini Bitinya krallığında (Kuzeybatı Türkiye'de) buldu. MÖ 183 yılında Romalılar Hannibal'i Libyssa (İstanbul yakınında, Gebze) limanında köşeye sıkış-

tırdılar. Hannibal bir mahkûm olarak aşağılanmak yerine yüzüğünde taşıdığı düşünülen zehri içti. Hannibal arkasında Romalıları yaşlı bir adamın ölmesini bekleyemeyecek kadar sabırsız olmakla suçlayan bir mektup bıraktı.

Ama Romalılar ne yaptıklarını biliyorlardı. Hannibal altmışlı yaşlarının ortasında olsa da, halen burnundan solumaktaydı. Hannibal, Bitinya kralının askeri danışmanı olarak bir Roma ittifakı karşısında yalnızca bir deniz zaferi kazandı.

Kartaca Hannibal'in başarısının son parıltısında yaşamını sürdürdü. Hannibal'in devlet adamlığı sayesinde Kartaca İkinci Pön Savaşı'nı kaybetmesinden sonraki elli yıl içerisinde her zamankinden daha büyük bir refah içindeydi. Bu, Romalıların göz yumabileceğinden fazlaydı.

Romalılar 149 yılında Kartaca halkına bir ültimatom verdi: ya kentlerini teslim edip denizden 15 km içeriye taşınacaklar ya da savaşa göğüs gereceklerdi. Kartacalılar savaşmayı tercih ettiler. Kartacalılar üç yıl direndiler. En sonunda, 146 yılının baharında Romalılar kenti taarruzla aldılar. Halkın büyük bir kısmı açlıktan öldü ya da kılıçtan geçirildi; geri kalanı köle olarak satıldı. Büyük bir yangın kentin büyük bir kısmını yok etti.

Hannibal Kartaca'yı bu denli iyi bir duruma getirmemiş olsaydı, Kartaca Roma'yı korkutacak denli refah içinde olmayacaktı. Ayrıca her şeyden önce Hannibal İtalya'yı istila etmemiş olsaydı, Roma kesinlikle Kartaca'nın zenginliğinden korkmayacaktı.

Gerçi bu son ironi değildi. Kartaca yıkıldıktan bir yüz yıl sonra yeniden doğdu. MÖ 46 yılında kentin bir Roma kolonisi olmasına karar verildi ve kente İtalya'dan göçmenler yerleştirildi. Kartaca'nın yeni kurucusu Jül Sezar'dan başka biri değildi!

SEZAR

Munda'dan sonra Sezar'ın askeri düşmanı kalmamıştı. Siyaset ayrı bir meseleydi. Bütün Romalılar Sezar'ın savaş alanındaki üstünlüğünü takdir ettiyseler de, çok azı yurdundaki üstünlüğünü ona teslim etmeye istekliydi. Roma halen bir cumhuriyet ve bir özgürlük ülküsüydü. Halkın çoğu barış uğruna bazı ayrıcalıklarından vazgeçmeye hazırdı, ama kaç tane ayrıcalığın ve hangi koşullar altında olacağı tartışılmalıydı.

Sezar, yurda barış getirmek için Romalıları komuta etmekten onların gözüne girmeye çalışmaya geçmeliydi.

Kral Olamayacak Adam

Her şey Sezar'ın ne istediğine bağlıydı. Ama bu kesin olarak neydi?

Sezar'ın ne istediği konusunda kaba bir fikrimiz olsa da bundan emin olamayız. Sezar bildirge yazmadı. Sezar MÖ 46'da dört zaferini kutladığında yaşamak için iki yıldan az zamanı kalmıştı ve bu Roma'yı baştan aşağı değiştirmek için yeterince uzun bir süre değildi. Ama Sezar bu iki yılda çok şey başardı ve son on yıllık süreci hakkında çarpıcı yorumlarda bulunduğundan bu dönem hakkında tamamen bilgisiz değiliz.

Sezar Roma'ya hükmetmek istedi; bu çok açık. Alplerdeki bir köyden geçerken bir keresinde burada birinci adam olmayı Roma'da ikinci adam olmaya yeğleyeceğini söylemişti.[15] Aynı zamanda Sezar kendisini belli bir anayasaya bağlamayı istemiyordu ve bu bilgelik işareti olabilirdi. İnsanlar büyük değişime niyetlendiklerinde ayrıntılar hedef haline gelir.

Sezar MÖ 49'da Rubicon'u geçip içsavaşı başlattığında iki neden dile getirdi. Tribünlerin –sıradan halkın temsilcilerinin– iktidarını koruduğunu söyledi. Ayrıca kendi makamını ve onurunu koruduğunu söyledi. Sonra Pompeius için savaşan Metellus Scipio'ya gönderdiği MÖ 48 yılı tarihli bir mek-

tupta üç öncelikten bahsetti: "İtalya'nın huzuru, eyaletlerin barışı ve imparatorluğun esenliği."[16]

İlginç olan, Sezar'ın bir şeyi, yani Roma senatosunu *anmamasıdır*. Sezar'ın muhaliflerine göre, Senato Roma sisteminin en büyük başarısıydı. Senato'nun Roma'yı bilge ve özgür kıldığını düşünmekteydiler. Yaşlılar meclisi tecrübeli eski yargıçlardan oluşurdu; Senato devlet gemisini yürütürdü. Ayrıca özgürce ve hiç çekinmeden tartışmaya yalnızca Senato olanak tanıdığından, özgürlüğü de o güvence altına almıştı. Ya da Senato'yu savunanlar böyle olduğunu ileri sürüyorlardı.

Sezar etkilenmemişti. Sezar bir keresinde "Cumhuriyet yalnızca biçimi ya da özü olmayan bir addan başka bir şey değildir"[17] demişti. MÖ 46 ile 44 yılları arasında takındığı tutum ne demek istediğini ortaya koydu.

Sezar, Senato'nun Roma'nın hem İtalya'da hem de imparatorlukta temel reformları yapmasını engellediğine inanıyordu. Senatörlerin dar görüşlü ve çıkarcı olduklarını düşünüyordu. Aynı zamanda kibirli ve huysuzdular. Sezar gereken önemi vermeyerek ve görevlendirerek senatörleri çeşitli biçimlerde –sözgelimi odaya girdiklerinde ayağa kalkmayı boşlayarak ya da kendisini görmek için geldiklerinde onları bekleterek– aşağıladı. Senato Sezar'a benzeri görülmemiş unvanlar veren Romalılar korosuna katıldı; Romalıların birçoğu neredeyse ona bir tanrı gibi tapma noktasına geldi. Eski aristokrasi bunlardan dolayı kendinden ve Sezar'dan nefret etti.

Sezar kendisinin bu tür ufak tefek şeylerin ötesinde olduğunu düşündü. Değişimi getirebilecek bilgeliğe ve beceriye yalnızca bir adamın sahip olduğuna inanmaktaydı. Sezar bu adamdı; en azından kendisi öyle düşündü. Yurttaşlarından birçoğu onun büyüklüğünü kabul etmekte istekliydiler. En azından ona yarı kutsal bir statü vermekte istekliydiler. Ama en yüksek siyasi yetke başka bir meseleydi.

Sezar unvan olmaksızın bir kralın iktidarına sahip olmak istedi. Roma'da "kral" kirli bir sözcüktü. Roma Cumhuriyeti

MÖ 509 (geleneksel tarihe göre) yılında krala karşı bir ayaklanmayla kuruldu. Romalıların gözünde "monarşi" yoz ve keyfi yönetimi –kısacası tiranlığı– ifade etmekteydi.

Sezar monarşinin tuzaklarını hafife aldı. Roma'nın ilk kralının (ve tanrıların) soyundan geldiğini iddia etti ve onların giydikleri varsayılan özel botlar giydi. Metresi, Mısır Kraliçesi Kleopatra'yı Tiber'in karşısında, cumhuriyet zevklerine kuşkulu gözüken bir eve yerleştirdi. Kleopatra Sezar'ın çocuğu olduğunu iddia ettiği oğlu Kaisarion'u getirdi.

Sezar'ın destekçilerinden birkaçı Sezar'a herkesin önünde kral diye seslenmeye cesaret ettiyse de, Sezar bu terimi kabul etmedi. Muhtemelen bunlar Sezar adına nabız yoklamışlardı ama Roma bir krala hazır değildi. Bunun yerine Sezar MÖ Şubat 44'de kendini *dictator perpetuo* –yaşam boyu diktatör– ilan etti. Bu yalnızca Rubicon'u geçişinden itibaren zaten seçilmiş olduğu üç kısa diktatörlüğün bir uzantısıydı.

Yaşam boyu diktatörlük herhangi bir modern devlette olmayacağı gibi Roma'da da anayasal değildi. Sezar bu unvanı hak ettiğine ve ülkenin yeniden içsavaşa girmektense bunu kabul edeceğine inanıyordu. Sezar'ın anlayamadığı şey kendi destekçilerinin birçoğunun da onun Senato'ya, onun yöntemlerine ve Roma anayasasına saygı göstermesini istemesiydi ama Sezar her ikisine de saygı göstermedi. Sözgelimi MÖ 45 yılının konsüllerinden biri dönemin bitmesine bir gün kala öldüğünde Sezar müttefiklerinden birini –bir günden daha az bir süre için– konsül olarak atadı.

Diktatörlüğünün kamu yararına hizmet ettiğine inanan Sezar Roma'ya geçici huzur getirdi; büyük bir reform programı başlattı.

Sezar gerçekte tribünleri değil, ama Roma'nın ve İtalya'nın sıradan halkını önemsedi. Onların yararına bir dizi yasayı geçirdi. Roma kenti işsizlik, şiddet ve yozlaşmayla kaynıyordu. Sezar siyasi çetelerin kökünü kazımak için üstlerine gitti. Kamu işleri –yeni bir forum ve yeni tapınaklar– aracılığıyla iş

imkânı ve ayrıca oyunlar ve gösteriler aracılığıyla eğlence ve yiyecek sundu. Doktorları ve öğretmenleri Roma'ya göçmeleri için teşvik etti ve kente halk kütüphanesi kazandırdı.

Aynı zamanda Roma'nın kalabalık ve tehlikeli sokaklarını temizledi. Fakir insanları kent dışına çıkarmak için havuç ve sopayı kullandı. Öte yandan Roma yurttaşlarına sağlanan yoksul yardımı ücretsiz tahıldan alan yurttaş olmayanlara karşı sıkı önlem aldı. Yurttaşlar için yeni koloniler kurdu. Çoğu yoksul olan seksen bin Roma yurttaşı, Anadolu'ya, Yunanistan'a ve Kuzey Afrika'ya yerleştirilmek üzere seçildi. Bu sırada tecrübeli askerlerine İtalya'da, İspanya'da ve Galya'da toprak verdi.

Sezar'ın reformlarından eyaletler de yararlandı. Sezar'dan önce Po Nehri'nin kuzeyinde ve Sicilya'da yaşayanlar dışında bütün İtalyanlar Roma yurttaşıydılar. Sezar Po'nun kuzeyindeki İtalyanlara oy verme hakkı tanıdı ve Sicilyalılara, Roma yurttaşlığının sınırlı bir biçimi olan "Latin hakları"nı verdi. Bu sırada Roma vergi tahsildarlarının suiistimalleri nedeniyle dile düştükleri Asya eyaletine (Türkiye'nin batısı) el attı. Suiistimallere son verdi.

Üye sayısını altı yüzden dokuz yüze çıkararak ve birçok yeni senatör atayarak Senatoda reform yaptı. Atadığı senatörler kuşkusuz ona sadıktılar ve aralarında yaşlı senatörlerin küçümsediği kişiler vardı: subaylar, askeri müteahhitler ve Kuzey İtalya'dan Keltler. Ama bunlar ihtiyaç olduğu yerde yeni kan ve beceri getirdiler.

Bu sırada, bütün bu gayretli reformun ortasında Sezar Roma'dan ayrılma planı yaptı. Parth İmparatorluğu'na savaş açma yetkisi aldı. İskender'in ardıllarına karşı bir ayaklanmada kurulan bir İran devleti olan Parth İmparatorluğu Irak'tan İran'a uzanmaktaydı

Sezar'ın Parthlara savaş açmak için iki gerekçesi vardı; onur ve güvenlik. MÖ 53 yılında Parthlar Carrhae çarpışmasında bir Roma ordusunu yok etmiş ve sancaklarını ele geçi-

rip lejyonları aşağılamışlardı. MÖ 46 yılında, Parthlar Suriye'deki bir ayaklanmaya arka çıktılar. Sezar ayaklanmayı bastırmak ve yenilginin intikamını almak istedi.

Sezar devasa bir girişim planladı. Senato Sezar'a şimdiye kadar komuta ettiği en büyük orduyu tahsis etti. Ordu on altı lejyondan (kâğıt üzerinde yaklaşık 80.000 piyade) ve 10.000 süvariden oluşmaktaydı. Seferin MÖ 44 baharında başlaması planlanmıştı. Adriyatik Denizi'ni geçtikten sonra, orduları Roma'nın Makedonya eyaletine seferler düzenleyen –Pompeius'u destekleyen– Daçya (bugün Romanya) Kralı Burebista'ya karşı bir cezalandırma seferi yürütülecekti. Ardından Sezar Asya'ya geçecekti.

Sezar Parth İmparatorluğu'nu komşu devlet Ermenistan üzerinden istila etmeyi planlamıştı. Sezar saldırmadan önce vaktini Parthları ve onların savaş yöntemlerini incelemeye ayırmakta ısrar etti. Parthlar acımasız hasımlar ve ünlü süvariydiler.

Sezar'ın yeni topraklar fethetmek mi yoksa yalnızca Parth ordusunu yenmek mi istediği açık değildir. Sezar'ın geri dönerken Güney Rusya'yı fethetmeyi ve ardından Galya'ya ilerlemeyi istediği türünden söylentiler bulunmakla birlikte, bunlar pek akla yakın değildir. Bununla birlikte Sezar'ın uzun bir sefer tasarladığı kesin. Sezar Roma'dan üç yıl uzak kalmayı düşündü.

Sezar gittiğinde Roma siyasi yönetimi ne olacaktı? Sezar bu dönem için önceden devlet memurları atadı. Bu memurlar onun sisteminin sürmesine yardımcı olabilecekler ama Sezar'ın yetkesiyle yönetemeyeceklerdi. Roma Sezar uzaktayken kesinlikle onun mevcut olduğundaki gibi istikrarlı olamayacaktı.

Muhtemelen amaç buydu. Sezar belki de Romalıların onun güçlü, yönlendirici eli olmadan yaşamın tadına bakmalarını istemişti. Sezar döndüğünde, Roma'ya yalnızca yetkesini sunmayacaktı, Roma için yeni servet ve onurlar kazanacaktı

ve bunları umduğu gibi bir başka içsavaşta değil, bir düşmana karşı kazanacaktı. Sezar Roma halkının onun diktatörlüğünü memnunlukla karşılayacaklarını düşündü.

Ya da böyle düşündüğünü varsayabiliriz. Parth Savaşı'nın gerçekten çekici tarafı kaçmaktı. Sezar onur alanında Parthlara karşı silaha sarılmanın, Roma'nın inatçı ve güvenilmez soylularına laf anlatmaya çalışmaktan daha iyi olduğunu düşünüş olabilir.

Sezar Roma'dan MÖ 18 Mart 44'de ayrılmayı planladı. Elli dört yaşında olan Sezar artık genç değildi. Sezar cepheye gitmek üzere Roma'dan ayrılırken kente son defa bakıyor olabileceğini biliyordu. Belki de Roma'dan ayrılmakta istekli olmayabilirdi.

Mart Ortası

Kuşkusuz Sezar Roma'dan hiç ayrılmadı. Ayrılmayı planladığı günden üç gün önce suikasta uğradı. 15 Mart'ta –Roma takviminde Mart Ortası diye bilinen– bir Senato toplantısında altmış senatörün komplosuna uğradı. Önde gelen komplocuların adları –Brutus, Cassius, Cinna ve Casca– Shakspeare okurlarına tanıdık gelecektir. Komplocular plan için aylarca düşünüp taşınmışlardı ve bunun harekete geçmek için son şansları olduğunu biliyorlardı.

Onarımda olduğu için o gün Senato, Senato Binası'nda toplanmadı. Senatörler Senato Binası yerine Sezar'ın rakibi için yapılan yeni bir kamu yapısında –Pompeius Tiyatrosu'nun sahne arkasında– toplandılar. Sezar Pompeius'un heykelinin dibinde öldü.

Hançer kullanan suikastçılar Sezar'ı yirmi üç kere hançerlediler. Yalnızca iki tanesi Sezar'a yardım etmeye çalışırken yüzlerce senatör dehşet içinde seyrettiler. *Imperator* mücadele edip direndi. Öfkeyle bağırdı ve bir saldırganın vücuduna kalemini sapladı. Hikâye, Marcus Brutus'un kendisine saldırdığını görünce Sezar'ın mücadele etmeyi bıraktığını söylüyor.

Brutus, Sezar'ın eski metresi Servilia'nın oğluydu. Sezar'ın Brutus'un babası olduğu söylense de bu olası değildir. Yine de bu, yaralı adamın söylediklerinin dokunaklılığını artırmaktadır. Brutus'a bakan Sezar'ın Yunanca "Sen de mi oğlum?"[18] demiş olması gerekir ("*et tu, Brute*" dememiştir). Ardından Sezar bir daha kalkmamak üzere yere düştü.

Bu, tarihin en ünlü suikastlarından biriydi. Suikast Sezar'ın başarılarının gösterişli yapısında devasa bir çatlaktır; karakterinin merkezinden geçen çok büyük bir fay hattıdır. Başlangıçta suikast basit bir güvenlik hatası gibi görünmektedir. Daha derinlemesine baktığınızda Sezar'ın Roma'da yaptığı her şeyin altında yatan sorunu görebilirsiniz. Büyük general, gerçekçilik haricinde, büyük bir devlet adamı olmak için gereken her şeye sahipti; 1.192.000 kişiyi öldürdüğünü iddia ettiği elli meydan savaşının[19] sert gazisi Sezar, sonuçta bir romantikti. Roma halkının kendisi hakkında ne düşündüğünü umursuyordu. Bu onun en büyük hatasıydı.

Sezar yalnızca bir diktatör olsaydı etrafını bir koruma duvarıyla kuşatır ve Roma sokaklarını düşmanlarının cesetleriyle doldururdu. Ama Sezar'ın Sulla'nın bir nesil önceki diktatörlüğüne damgasını vuran katliam ve cinayetlerle ilişkisi yoktu. Bunun yerine Sezar ünlü hoşgörü siyasetini sürdürdü.

Sezar MÖ 46 yılında Roma'ya döndükten sonra düşmanlarını bağışlayıp onların İtalya'ya dönmelerine olanak tanıdı. Pompeius'un birçok eski destekçisini yüksek makamlara atadı. Romalıların artık özgürlük şehidi olan baş düşmanı Cato'yu öven risaleler yayımlamalarını durdurmak için hiçbir şey yapmadı.

Kendisini korumak Sezar için kolaydı. Bütün ihtiyacı suikasta uğramasını gerçekten olanaksız kılacak bir korumaydı. Bir general olarak herhangi bir Roma komutanı gibi bir koruması vardı. Çoğunlukla İspanyol destek birlikleri onu koruduysa da Sezar MÖ 44 yılının başlarında onlara yol verdi. Senato'nun sadakat yemini ettiği ve senatörlerden ve şöval-

yelerden yeni bir koruma birliği oluşturması için ona izin verdiği ama Sezar'ın bunu kurmakta acele etmediği doğrudur.

Koruma sahibi olmak korku içinde yaşamak zorunda olduğunu kabul etmek anlamına gelecekti ve Sezar bunu istemedi. Muhtemelen bir başka etken daha söz konusuydu. Sezar kendini soylu ve kültürlü Roma seçkinlerinin bir üyesi olarak düşünmeye devam etti. Cicero'nun villasında akşam yemeği partilerine gitmek ve edebiyat tartışmak gibi şeyler yaptı. Brutus ve Cicero ayrı ayrı ideal Romalı olarak Cato'yu öven kitaplar yayımladıklarında Sezar yazın asistanına bir yanıt yazmasını emretti; ve sonra fırsat bulur bulmaz kendi *Anticato*'sunu yazdı. Cato'nun, Pompeius'un, Metellus'un, Scipio'nun, Domitius Ahenobarbus'un ve Roma aristokrasisinin başka önde gelenlerinin doğrudan ölmelerine neden olan bir adam yerinin Roma aristokrasisinin safları olduğunu kolaylıkla iddia edemezdi.

Sezar'ın sonunu kibir ile yoksunluğun bir birleşimi getirdi. Sezar Roma aristokrasisi kendisini kulüplerine kabul ederken üstünlüğünü kabul etmelerini istedi. Sezar gerçekte her ikisine birden sahip olamazdı. Dostu aristokratların sırtını sıvazlamalarını istiyorduysa onları önünde diz çökmeye zorlayamazdı. Boyun eğmelerinde ısrarlıysa onların bıçaklarına hazırlıklı olmalıydı. Sezar bu hakikat karşısında akıllı olduğu denli kördü.

Sezar dokunulmaz olduğunu düşünerek fazladan bir hata yapmış olabilir. Muhtemelen gerçekten *Fortuna Caesaris* –Sezar'ın Talihi– tarafından korunduğuna inanıyordu. Muhtemelen Sezar hesaplamalarında kesinlikle dünyeviydi ama bu durumda hesapları kibirliydi. Sezar'ın deha olduğu hissi ve üstünlüğüne ilişkin abartılı değerlendirmesi alt ettiği daha küçük insanlardan herhangi birinin kendisine zarar verebileceğini hayal etmenin bile hainlik gibi görünmesine neden oldu.

Roma'nın yarısının kendisini sevdiğini ve diğer yarısının kendisinden korktuğunu düşünüyordu. Herhangi bir kişinin

kendisinden nefret etmesinin mantıksız olduğu kanısındaydı. Ama *dignitas* yani prestijin önemini unuttu. Rubicon'u geçme kararını prestijini yitirmektense ölmeyi tercih edeceğini söyleyerek gerekçelendiren birinin böyle bir şeyi unutması gerçekten gariptir.

Büyük İskender, Makedonları huzurunda yeri öpmeye zorlamaktan vazgeçmişti. Sezar, Roma'nın gururlu aristokratlarından kesinlikle böyle bir şeyi açıktan açığa istemediyse de onları gücendirmek için yapmadığını da bırakmadı. Onlar için çok şey ifade eden unvanları alaya aldı. Kral diye adlandırmakla flört etti. En kötüsü düşmanlarını affetti.

MÖ 44 yılının suikastçıları kendilerini bağışladığı için Sezar'ı kesinlikle affetmeyeceklerdi. Sezar suikastçıların kıskançlığını ve korkusunu artırdı. Sezar'ın başarıları onların başarılarını gölgede bıraktı. Sezar'ın laf cambazlıkları, servetlerine el koyup sıradan insanlara aktarmakla tehdit etti. Reformları Roma'nın temelindeki tutuculuğu gücendirdi. Ama en kötüsü kibri onları aşağıladı. Sezar'ın çok gurur duyduğu merhamet düşmanlarının ona karşı davalarının esasıydı. Cato'nun söylediği varsayıldığı gibi Sezar'ın suçlamadan kurtararak insanlara hükmetmeye hakkı yoktu.[20]

Böylece artık kazlar gibi acı acı bağıran, askerler gibi bıçaklarını bileyen komplocular bir araya geldiler.

Sezar Olacak Adamlar

Roma senatörleri dar görüşlüydüler ve kendi kendilerini engellemekteydiler. Roma askerlerine karşı cimri ve Kuzey İtalya'nın ve Galya'nın seçkinlerine karşı soğuktular. Bunun karşılığında her iki grup da Sezar'ı destekledi. Dolayısıyla –senatörlerin sömürüsünün ana hedefi– İtalya'nın sıradan halkı da Sezar'ı destekledi. Yine de aynı bencil senatörler siyasi özgürlüğün dünyanın o zamana değin gördüğü en azimli ve muhteşem savunucularıydılar.

Bu özgürlük azınlık için olsa da yine de özgürlüktü. Hiçbir şey onları gönüllerinden geçeni yapma ve söyleme hakkından vazgeçiremeyecekti. Sezar onlara boyun eğdirmek için hepsini öldürmek zorunda kalacaktı. Sezar böyle bir şey yapmak için çok fazla yaşlı bir Romalı aristokrattı. Sezar ne düşünecek-lerini çok fazla umursadığından Brutus ve Cassius gibi öldüremezdi. Ama onlar onu öldürdükten sonra kurallar değişti.

Sezar'dan sonra gelenler iktidarlarını korumalarını sağlayacaksa Roma soylularının çoğunun öldürülmesini önemsemediler. Öldürdüler de.

Bu, Mart Ortası trajedisiydi. Bu, Cumhuriyet'i yeniden kurmak yerine intikamın eşlik ettiği bir içsavaşı geri getirdi. Sezar'ın içsavaşı beş yıl sürmüştü; yeni başlayan on dört yıl sürdü. Sezar, Romalıların "yasal haklardan mahrum etme" diye adlandırdıkları şeyi, yani hem yaşamlarını hem de mülklerini ceza olarak kaybeden düşmanların listesinin ilan edilmesini kararlılıkla ortadan kaldırmıştı. Yeni savaş bunu geri getirdi.

Listede Roma seçkinlerinin en zengin ve en önde gelen iki bin üç yüz üyesi vardı. Bunların çoğu yaşamlarını kurtardıysalar da mülklerini kurtaramadılar. Ama yağma arzusunu doyurmaya bu kadarı yetmediğinden İtalya'nın en zengin kentlerinden on sekiz tanesi, topraklarıyla birlikte komutanları tarafından halen Sezar'ı destekleyen askerlere verildi.

Cicero sağ kurtulamayanların arasındaydı. Hatibin elleri ve dili öldürülmesini emreden adam Marcus Antonius'a dehşet verici hatıralar olarak getirildi. Sezar'ın eski yardımcısı Marcus Antonius Mart Ortası'ndan sonra Sezar'ın askerlerinin en önemli iki liderinden biri olarak ortaya çıktı. Diğer lider Sezar'ın yeğeninin on dokuz yaşındaki oğluydu.

Sezar'ın kız kardeşinin erkek torunu Gaius Octavius, Sezar'ın meşru mirasçısıydı. Sezar MÖ 46 yılında İspanya'dan genç Octavius'la birlikte geri dönmüş ve ondan etkilenmişti. Octavius, kurnaz, açıkgöz ve hırslıydı. Yaşayan meşru çocuğu olmayan Sezar, Roma'da olağan olmayan bir uygulamayla

Octavius'u ölümünden sonra evlat edindi. Sezar'ın vasiyeti okunduğunda, Octavius, Gaius Sezar Octavianus oldu; bugün genellikle Octavian diye bilinmektedir.

İskender'den farklı olarak Sezar'ın yetişkin bir varisi vardı. Ama İskender gibi Sezar da arkasında bir ardıllık mücadelesi bıraktı. Marcus Antonius'un Octavianus'un önünü açmaya niyeti yoktu. Antonius yaklaşık kırklı yaşlarında yetişkin bir erkek ve büyük bir askerdi. Octavianus asker değildi ama daha önemli niteliklere sahipti. Octavianus yalnızca Sezar'ın adına değil, aynı zamanda Sezar'ın siyasi ve başka yeteneklerine sahipti. En başından itibaren Antonius'a üstünlük sağladı.

İki adam İtalya'da savaştılar ve Octavianus'un askerleri üstün geldi. Antonius ile Octavianus MÖ 42 yılında Makedonya'da Philippi Savaşı'nda yendikleri Brutus ve Cassius'un ordusuna karşı birleştiler. Her ikisi Roma dünyasını bölüştüler. Octavianus İtalya'yı ve Batı'yı alırken, Antonius Doğu'yu –ve Kleopatra'yı– aldı.

Sezar'ın eski sevgilisi artık yükseklerdeki Antonius'un peşinde koşmaktaydı. İkisi birlikte yeni Doğu imparatorluğu kurup Octavianus'u yenmeyi planladı. Ama Antonius Sezar'ın planladığı işgali gerçekleştirmeye çalışıp başarısız oldu, Parthlar karşısında yenilgiye uğradı.

Octavianus bu sırada kendi güçlerini topladı. Pompeius'un geride kalan son oğlu Sextus Pompeius'u Sicilya açıklarındaki bir deniz savaşında yendi. Octavianus İtalya'daki ve Batı'daki desteğini pekiştirirken Antonius'la bir Doğu kraliçesinin aşk kölesi diye alay etti.

Octavianus'un propagandasının Antonius'un kahramanlıklarından daha başarılı olduğu ortaya çıktı. MÖ 32'de Senato Antonius'a ve Kleopatra'ya savaş açtı. Çatışma Octavianus için bir zaferle sonuçlanan MÖ 31'deki Actium'daki bir deniz savaşında hükme bağlandı.

MÖ 30 yılında Antonius ve Kleopatra intihar ettiler. Kaisarion Octavianus'un emriyle öldürüldü. Octavianus artık Roma dünyasının tek efendisiydi. MÖ 27'den itibaren Augustus

("Yüce, Görkemli") unvanıyla tanınan Octavianus, Roma'yı onun ilk imparatoru olarak yönetti. Sezar ile Augustus Roma'da beş yüz yıl süren bir imparatorlar ardıllığı teşkil ettiler.

MÖ 30 yılı itibariyle Roma'da eski Cumhuriyet'in neye benzediğini hatırlayan kimse kalmamıştı. Savaş ve yasal haklardan mahrum etme yılları her şeyi beraberinde sürükleyip götürmüştü. Augustus'un Sezar'ın başlattığı şeyi bitirmesi için meydan temizlenmişti. Ama Augustus Roma'yı cumhuriyetten monarşiye dönüştürürken Sezar'ın örneğinden dersler çıkardı.

Augustus "yaşam boyu diktatör" gibi unvanlar almayacaktı. Kendisini yalnızca *princeps,* yani "eşitler arasında birinci" diye adlandırdı. Senato'ya saygısızlık etmedi. Aksine Augustus Cumhuriyet'i eski gücüne kavuşturduğunu iddia etti. Siyaset oyununun bütün eski kurallarına uyuyormuş gibi göründü.

Ama hiç kimse kanmadı. Bütün Roma Augustus'un yeni bir yönetim biçimi, özgürlük pahasına yasa ve düzen getiren bir yönetim kurduğunu anlamıştı. Ama yasa ve düzen savaştan daha iyiydi.

KARARIN ÖZÜ

Üç komutanımızdan hiçbiri savaşını iyi sonuçlandıramadı. Hiçbiri askeri zaferi devlet adamlığıyla birleştirmeyi becerebilemedi. Durum böyle olunca her biri farklı bir biçimde başarısız oldu.

Hannibal'in çarpışması felaketle sonuçlandı. Hannibal MÖ 218 yılında İtalya için yola çıktığında görece kısa bir savaş olacağını umuyor olabileceği bir savaş başlattı. Bunun uzun bir savaş olacağı açık hale geldiğinde Hannibal kazanmak için gereken kaynakları –insan gücü ve para– ele geçiremeyeceğini gösterdi. Hannibal değişen koşullara iyi uyum sağ-

layamadı. Ne iyi yargı gücüne ne de sağlam stratejiye sahip olduğunu kanıtladı.

Hannibal İtalya'yı işgal ettiğinde, gözü pekliğin kendisiydi. İtalya'dan ayrılmak söz konusu olduğunda çıkmazdaymış gibi görünmekteydi. Hasdrubal'in 207 yılında Metauros'daki ölümünden sonra Hannibal'in İtalya seferinin başarısızlığı açık bir hale gelmiş olmalı. Buna rağmen Hannibal dört yıldan daha uzun bir süre İtalya'da kaldı.

Kalma tercihi Hannibal'in idiyse, bu tercih onun inatçılığını ve yanılsamasını ortaya koyar. Kartaca siyasi yönetemi onu kalmaya zorladıysa, Hannibal onları aksine ikna edemeyerek liderlikten yoksun olduğunu gösterdi.

Hannibal nihayetinde 203 yılında Afrika'ya çağrıldığında muhtemelen bu koşullar altında herhangi bir generalin hareket edebileceği gibi hareket etti. Ama artık çok geçti. Savaşmaya devam etmeyi reddetmesi gerekip gerekmediği yanıtlanmamış bir sorudur.

İskender felaketten sakındıysa da, imparatorluğunu genişletebileceği kadar genişletti. Sogd'dan Hindistan'a kadar uzanan savaşın son yıllarının ya sınırlı bir stratejik değeri vardı ya da hiç yoktu. Spitamenes İskender'in seferlerini haklılaştıracak denli tehdit oluşturmadı. Hindistan büyük bir zenginlik sunuyorduysa da, onu elde tutmak olanaksıza yakındı.

Sezar savaşını en başarılı biçimde sonlandırdı. Büyük tehlikelerin söz konusu olduğu Kuzey Afrika ve İspanya seferleri Sezar'ın en düzenli seferi olarak tarihe geçmeyecek. Ama Sezar bunları uygun bir düzen içerisinde ele aldı ve Roma'ya döndüğünde siyasi işleri düzene sokmada kullandı. Sezar'ın stratejisi sağlamdı.

Her bir komutanın uzlaştırma becerisine baktığımızda olaylar farklı görünmektedir. İskender "Asya kralı" olma iddiasını gerçeğe dönüştürmek için gereken altyapıyı oluşturmaya ilgi göstermedi. Kendi hanedanlığıyla birlikte ortaya çıkan yeni yönetici sırufa yeterli önemi vermedi. Tahtta geçir-

diği on iki yıldan daha uzun bir süre sonra, otuz iki yaşında meşru varisine sahip olmak için uğraşıyordu. Farklı milletler arasındaki evlilikleri desteklemede liderliğini kanıtladıysa da, bu birleşmelerden olan çocukların imparatorluğu yönetip yönetemeyecekleri sorusunu yanıtsız bıraktı. İskender'in yeni bir ordusu vardı ama bu ordunun etkililiği sınanmamıştı.

Persler imparatorluklarını zorlukla bir arada tutmuşlardı ve İskender'in imparatorluğu çok daha büyüktü. Ayaklanmalar kaçınılmaz bir sonuçtuysa da, birleşme değildi. İskender "mızrakla kazandığı" topraklar üzerindeki pençesini çok az sıktı. Aksine hazırlıkları yapılan yeni seferlerin yanı sıra Arabistan'da yeni bir savaş başlattı. Savaşçının devlet adamı olmaya yeterince ilgisi yoktu.

Sezar, İskender'den en azından bir alanda daha iyiydi. General olmadan önce siyasete bulaşmış olan Sezar iç meseleleri İskender'den daha fazla ciddiye aldı. Ama Sezar reform sürecine sınırlı bir sabır gösterdi. Önünde engel oluşturan eski Roma aristokrasisinin üstesinden gelmeyi başaramadı ve bunu hayatıyla ödedi. Ama daha diplomatik olsaydı bile bu görev üzerinde daha fazla yoğunlaşamayacaktı. İskender gibi Sezar da zorlukla sona erdirdiği bir savaşın hemen ardından yeni bir tanesini başlattı.

Tarihin bir ironisi olarak İskender ve Sezar'ın her ikisi de yeni bir savaş başlatmanın eşiğindeyken öldüler. Kamp çağırdığında her ikisi de başkentte hayatta değildi.

İskender yeni bir imparatorluk ya da hanedanlık yaratmakta başarılı olamadıysa da, eski bir imparatorluğu –Pers İmparatorluğu– yıkmakta başarılı oldu. Yeni bir Yunanlı ya da Makedonyalı yönetici sınıfın egemenliği altındaki bir dizi ardıl devlet için zemin hazırladı. İskender bu anlamda başarılı bir devlet adamıydı.

Sezar diktatör olarak uzun bir yaşam sürme girişiminde başarısız oldu. Ama seçilmiş ardılı Augustus'un yönetimi altında Roma'yı Roma Cumhuriyeti'nden Roma İmparatorluğu'na

dönüştüren Roma'yı dönüştürme sürecini başlattı. Sezar'ın devlet adamlığı, kusurlu olsa da, İskender'inkinden daha büyük gibi görünmektedir.

Bu üç adamın her biri arkasında bir marka bıraktı. İskender'in ardıllarından Pyrrhos'a, Hannibal'e, Sezar'a ve ondan sonraki Trajan'a ve Kâfir Iulianus'a dek fatih olmak isteyen herkes İskender'i örnek aldı. Sezar'ın etkisi kendisinden sonraki bütün Roma imparatorlarının adını almasıyla sınırlı kalmadı, kayserleri ve çarları yalnızca "sezar"ın bir uyarlaması olan Almanya, Avusturya ve Rusya gibi uzak ülkelerin hükümdarlarını da etkiledi.

Ama bütün bu vakalar içinde en ironik olanı Hannibal'inkidir. Hannibal'in askeri hayalleri öldüğünde, siyasi becerileri canlandı. Hannibal Scipio'yla ilişki kurarak muhtemelen kendisini sürgünden ve idamdan kurtarabilecek en önemli şeyi yaptı. Sezar'ın Roma için yaptıklarını Kartaca için yaparak kendisini bir devlet adamı ve reformcu olarak yeniden yaratmaya girişti. Hannibal kendisinin vazgeçilmez olduğunu düşündü. Bu bencilce görünebilirse de muhtemelen doğruydu. Kartaca'yı kendisinden başka kim kurtarabilirdi? Başka hiç kimse büyülü adı onun gözü pekliğiyle, liderliğiyle ve zorluklarla bilenmiş iyi yargı gücüyle birleştirmedi.

Hüzünlü bir biçimde Hannibal'e başarısının tadını çıkarması için Kartaca'da kalmasına izin verilmedi. Daha da kötüsü Kartaca kindar bir Romalının ellerinde mahvını hayrına gördü. Ama büyük Kuzey Afrika metropolünün son nesilleri, Hannibal'in sayesinde onun en huzurlu ve en iyi yönetilen nesilleri arasındaydı.

Alplerin tepelerinden İtalya'ya gözlerinde ölümle bakmış bir adamdan bunu çok az kişi bekleyebilirdi.

SONUÇ

MÖ 322 yılının baharında Babil'den Suriye'ye giden eski yollar boyunca her yerde kalabalıklar toplanmıştı. Batı'ya doğru giderken seyrettikleri şey diğerlerine benzemeyen bir kafileydi. Yolu düzleştirmek için ilk önce mühendisler ve yol tamir ekipleri, ardından askeri korumalar, altmış dört katırlık bir takım ve –en son olarak– bu hayvanların çektiği cenaze arabası geldi. Araba o kadar büyük ve muhteşemdi ki inşası iki yılı almıştı. Araba heykeller ve resimlerle süslenmişti, güneşin altında parlamasına yetecek denli altınla ve mücevherle kaplanmıştı. Mumyalanmış ve baharatlarla sarılmış beden üzeri kaplanmış arabanın içerisinde, görünmeyen altın nakışlı mor kaftan ve dövme altından kapak altında yatmaktaydı. Bütün bunlar, son derece gösterişli bir şekilde olsa da, öleli yaklaşık iki sene olan Büyük İskender'in ölümlü oluşunu işaret ediyordu.

İskender'in generalleri ölümden itibaren onun yalnızca imparatorluğunu değil, cesedini de dalavereleri için kullandılar. Ceset prestij ve kâhinlere inanırsanız tanrıların lütfunu taşımaktaydı. Bazı generaller İskender'in cenazesini Makedon kralların Aegae'deki geleneksel mezarlığına gömülmek üzere Makedonya'ya götürmek istediler. Diğerleri onu Zeus'un oğlu olarak karşılandığı Libya'daki bir vahadaki Ammon Tapınağı'na götürmek istediler. Lagus'un oğlu Ptolemaios son sözü söyledi. Ptolemaios Suriye'de cenaze kafilesini eşliğindeki orduyla birlikte karşılayıp cenazeyi Mısır'a götürdü.

Ptolemaios'un cenazeyi çölden geçirmeye niyeti yoktu; bunun yerine başkenti İskenderiye'de ona onurlu bir yer ayırdı.

İskender'in buradaki mezarı, yağmalanana değin izleyen yedi yüz yıl boyunca kralları ve imparatorları ziyaret etmeleri için kendisine çekti.

İskender'in cenaze alayından yaklaşık üç yüz yıl sonra, Roma Forum'unda bir cenaze töreni düzenlendi. Tarih, Mart Ortası'ndan ve Batı dünyası tarihinin en ünlü suikastından üç gün sonrası, MÖ 18 Mart 44'tü. Suikastçılar –kendilerine Kurtarıcılar adını vermişlerdi– özgün planlarını izleyebilseydiler, bir cenaze töreni kesinlikle söz konusu olmayabilecekti. Niyetleri Sezar'ın cesedini Tiber Nehri'ne atmaktı. Ama panikleyip cesedi öldürdükleri yerde bırakmaları cesedin Sezar'ın evine taşınmasına olanak tanıdı. Suikastçılar özel bir cenaze töreninde ısrar etmeyip Forum'da eksiksiz bir devlet cenaze törenini kabul ettiler. Bu bir hataydı.

Böylece, sahne Shakespeare'in ünlü "Dostlar, Romalılar, yurttaşlar" söylevi için hazırlanmış oldu. Shakespeare'in uyarlaması kurgu olsa da, söylev gerçeğe dayanmaktadır. Sezar'ın cesedi devlet cenaze töreni için Forum'a getirildiğinde Marcus Antonius gerçekten bir cenaze konuşması yaptı. Kısa ve bu üç ünlü sözcüğün bulunmadığı bir söylev olsa da etkileyiciydi. Antonius kederini katillere kızgınlığıyla harmanlamıştı. Antonius söylevi bittiğinde Sezar'ın kana bulanmış kıyafetini gösterip yaralara işaret etti.

Kalabalık ayaklanarak tepki verdi. Roma'nın sıradan halkı hayattayken Sezar'ı desteklemişti. Onu özellikle her yurttaşa nakit para ve kente yeni bir park hediye edeceğini duydukla-rında kaybetmişlerdi. Antonius'un sözcükleri ve jestleri onların hiddetini alevlendirdi. Kalabalık yakındaki dükkânlara saldırdı, ağaç bankları alıp bunlardan bir yığın oluşturdular. Plan Sezar'ın bedenini kız kardeşinin kentin öbür ucundaki mezarına götürüp orada yakmak idiyse de, halk buna uymayacaktı. Halk Sezar'ı hemen orada yaktı. Kalabalık ellerinde

meşalelerle Forum'dan dışarıya sel gibi akıp Sezar'ı öldürenlerin evlerine saldırdı. Sezar'ın kendisi bile durumu daha etkileyici bir biçimde kendi lehine çeviremezdi.

Üçüncü cenaze töreni –aslında bir anma töreni–, iki bin yıl sonra, 1934 yılında gerçekleşti. Törenin yapıldığı yer İstanbul'a 48 km uzaklıktaki sanayi kenti Gebze'nin dışındaki bir tepeydi. Yer uzaktaki kıyının engebeli tepelerine doğru İzmit Körfezi'ne, antik Astacus Körfezi'ne yukardan bakar. Konuşmayı yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Mustafa Kemal Atatürk'ten başkası değildi. Tarihin en başarılı generallerinden ve devlet adamlarından biri olan Atatürk, burada bir açmaza giren bir başka generali onurlandırmak için gelmişti. Bu general, Atatürk'ün durduğu tepenin altındaki kıyıda yaklaşık 2115 yıl önce hayatına son verdi. Burası, MÖ 183 yılında Hannibal'in Romalılara canlı teslim olmak yerine kendisini zehirlediği antik Libyssa'ydı.

Atatürk Hannibal'i gerçekten takdir etmekteydiyse de, anma töreni için gizli bir nedeni vardı. İtalya'nın diktatörü Benito Mussolini Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu. Atatürk baskıya İtalya'nın o zamana kadar en büyük düşmanlarından birini onurlandırarak yanıt verdi. Atatürk Hannibal'in mezarının geleneksel ama doğrulanmamış yerine bir anıt dikilmesini emretti. Anıtın inşa edilmesi yaklaşık elli yıl, 1981 yılına kadar sürdü.

Atinalı general ve devlet adamı Perikles "bütün yeryüzü cesurların kabridir"[21] demişti. İskender'in İskenderiye'deki mezarı kaybolup gitti. Sezar'ın Roma Forumu'ndaki tapınağı yıkıntıların arasında. Romalılar karşısında yenilen ve intihar ederek kendisini öldüren Hannibal'in göçüp gidişi anısına modern bir anıta sahip olması hayli ironik.

***

En sonunda Sezar'ı –ve İskender ile Hannibal'i de– gömeceğiz. Varsa onlardan sonra iyi hayat nedir sorusu sormaya değer-

dir. Eski dünyanın en büyük üç generalinin hikâyelerinden çıkarılması gereken dersler nelerdir?

Üç generalin askeri ünü kuşku götürmez. Tarihin en büyük komutanları arasında yer almaktalar. Üç general küçük ordularla çoğu generalin daha büyük bir orduyla başarabileceğinden çok daha büyük işler çıkardılar. Yaratıcı liderlerdi. İnsan gücü ve para bakımından kendilerinden daha üstün olan düşmanlara karşı savaş alanında zafer kazandılar. Sadık ordularını, ortaklaşa İspanya'dan Hindistan'a kadar savaşarak çok uzaklara götürdüler. Gerektiğinde şiddete başvurmaktan çekinmeseler de kendilerini halkçı ve tanrıların gözdeleri olarak sunarak halkı kendilerinden tarafa çektiler.

Hırslı ve gözü pek generaller en büyük başarılardan daha azına rıza göstermediler. Hannibal askeri bir strateji uzmanı olarak başarısız olsa da, bir muharebe komutanı olarak başarılıydı. İskender ve Sezar her iki alanda da zafer kazandılar. Sendelemediler değil; sendelediler.

Bu üç vaka görünüşte çok benzer gözüktüklerinden, savaş araştırmacıları için burada kalıcı dersler vardır. Komutanlarımızın üçü de savaşa ilişkin belirli ortak noktaların altını çizmekteler:

Şaşırtma ve korkutma askeri seferin son değil, ilk adımıdır. En başarılı hücumlar bile engellerle karşılaşır. Savaş tarihi hatalar tarihidir ve iyi bir general olmanın işareti hatalardan nasıl kaçınacağını bilmekten daha çok hataları telafi edebilmeyi bilmektir. İyi bir general aynı zamanda en iyi konum için nasıl manevrada bulanacağını bilmelidir. Ordusu daha iyi olan taraf düşmanı meydan savaşına çekebilmek için her şeyi yapmalıdır çünkü seçenek karşı tarafın güçlerinin işine gelen bir yıpratma savaşıdır.

Şimdiye çok benzer olsalar da sıra bir sonraki adıma geldiğinde Hannibal İskender'den ve Sezar'dan ayrılır. Bir meydan muharebesini kazanmak büyük bir şey olsa da, savaşlar yalnızca muharebelerle kazanılmazlar. Zaferi nasıl kullanaca-

ğınızı bilmelisiniz. Büyük bir komutan kesin bir sonuca ulaşmaya çalışır ve bunu zamanında ve uygun maliyetle yapar. Bu aşama, yürütülen savaşın en uğraştırıcı ve zorlu kısmıdır ve bunları ünlü bir zaferin ihtişamının ortasında unutmak çok kolaydır. Sözgelimi Hannibal Cannae'deki müthiş gayrete rağmen yetersiz kaldı.

İskender ve Sezar ancak yüksek bir bedel karşılığında olsa da kesin bir sonuca ulaşmayı başardılar. Onların savaşları çok uzun sürdü ve can ve para bakımından öyle büyük zarar verdiler ki kalıcı bir barışa ulaşma olasılığının altını oydular. Savaşlar üstün komutanı yurdunda istikrarlı bir toplum oluşturmak yerine katledecek yeni ejderhalar bulmak üzere yollara düşmeyi tercih eden bir savaş bağımlısına dönüştürdü.

Sıra askeri zaferi siyasi sermayeye dönüştürmeye geldiğinde İskender ve Sezar sendelediler. Her ikisi de kalıcı başarı elde edemedi ve başkalarının başarılı olması için zemin hazırladılar.

Siyasetçi olarak büyük yıkıcılar ve dolaylı bir yoldan büyük kuruculardı. İskender Pers İmparatorluğu'nu, Hannibal kendi imparatorluğunu ve Sezar Roma Cumhuriyeti siyasi yönetimini yıktı. İskender Helenistik krallıkları olanaklı kıldı, Hannibal Roma'yı Akdeniz'in karşısına genişlemeye kışkırttı, Sezar, aslında ilk Roma imparatoruydu. Devasa bir kültürel gölge de oluşturdular. İskender sayesinde Yunan uygarlığı büyük çapta yayıldı. Hannibal sayesinde Roma bir imparatorluk gibi düşünmeye başladı. Romalılar, Sezar sayesinde kendilerini bir imparatorluğun yurttaşları gibi hissetmeye başladılar.

Üç komutanın siyasi başarılarını tek bir sözcükle özetlemek zorunda olsaydık bu sözcük şu olurdu: *bir*. İskender'den önce Yunanistan, Roma ve Kartaca küçük, bağımsız devletlerdi. Sezar'dan sonra bunlar birer imparatorluktular. İskender'in hayal ettiği şeyi –evrensel krallık– Sezar ve Augustus gerçekleştirdi. Hannibal süreci durdurmaya çalıştıysa da sonuçta yalnızca süreci hızlandırmakla kaldı.

Tek adam yönetimi –monarşi– verimli ve düzenliydi. Uzun bir savaş döneminden sonra monarşi dünyaya daha çok huzur getirdi. Ama aynı zamanda yavaş yavaş siyasi özgürlüğü boğdu. Dünya yurttaşlar ve büyük liderler için yeterince büyük değildi.

Bu kitabı yazarken bir meslektaşım ne üzerine çalıştığımı sordu. Ona İskender, Hannibal ve Sezar hakkında yazdığımı söyledim. O "demek tiranlar" dedi. Karşı çıkıp karmaşıklıklara işaret ettiysem de sonuçta onun haklı olduğunu kabul etmek zorunda kaldım. İskender ve Sezar tirandı. Hannibal ise bazı Kartacalıların korktuğu gibi, hiçbir zaman bir tiran olmadı.

İskender tek tük demokrasiyi desteklerken, Sezar rakiplerini bağışlasa da, bunlar taktiksel hamlelerdi. Her ikisi de iktidarı paylaşma niyetinde değildi. İskender kendi generallerini idam etti; Sezar kendi yurttaş Romalılarıyla savaştı. İskender mutlakıyetçiliğe eğilimli bir kraldı; Sezar monarşiye eğilimli yaşam boyu bir diktatördü.

Hannibal'in olası istisnasıyla, üç komutanımızdan hiçbiri ılımlı, sınırlı anayasal siyasi yönetimi desteklemedi. Üçü de başarılarının cazibesiyle devleti tahakküm altına almayı istedi. Kendilerini en üst düzeyde markalaştıran ve pazarlayan kendi kendilerinin tanıtımcılarıydılar. Liderlerinde karizma arayanlara çekici geldiler ve halende çekici gelmekteler. Ama hiçbiri ünü İskender kadar başarılı biçimde tanıtmadı.

Büyük İskender, Hannibal ve Julius Sezar model ve uyarıdırlar. Onları göz ardı etmek kendi sorumluluğumuzda olsa da, onları yalnızca ihtiyatla taklit etmeliyiz. Savaş daima yaşamın üzücü bir gerçeği olacaktır ve onlar savaşı onlardan öğrenmemiz için fazlasıyla iyiydiler. Ama iyi bir toplum savaşın kamu çıkarından başka herhangi bir şey tarafından yönetilmesine kesinlikle izin vermez. İskender'i, Hannibal'i ve Sezar'ı yöneten kendi kendileriydi.

İSKENDER

İskender hepimizi etkilemektedir. Olağandışı bir kişi, yirmi yaşında kral olmadan önce bile savaşlar kazanan bir süvari komutanı olarak dünyaya aniden hücum eden İskender, bu dünyadan göçüp gittiği güne değin sürekli üç kıtayla ilgilendi. Cazibe ona istediği şeylerin çoğunu kazandırdı, geri kalanlarını güçle elde etti. İskender'in astlarından birinin ölümünden yıllar sonra heykelini gördüğünde titrediği hikâyesi anlatılır.[22] Bence bu İskender'i memnun ederdi.

Meziyetleri kusurlarıyla böylesine boy ölçüşen bir lider tarihte ender görülmüştür. Veliaht prens olarak ayrıcalığın ve paranoyanın hâkim olduğu saray çevresinde büyüdü. En azından Asya kralı olmak istedi ama bunun ne anlama geldiğine hiçbir zaman karar vermedi. Doğal savaşma yeteneği ona bir imparatorluk kazandırdıysa da, bu imparatorluğun fiili yönetimi onu bunalttı. Liderlik kabiliyeti ona Makedonların sevgisini kazandırdıysa da, sefere çıktığında onları reddedilen bir aşkın öfkesiyle arkasında bıraktı. Engin vizyonu onun yeni Asya kralı rolüne doğru kolayca kaymasına neden olduysa da, Makedonya kralı olarak rolü dar ve sınırlı görüngüğünden bu rolü ihmal etti. Bedenindeki yedi yara pahasına olsa da kaderine duyduğu inanç onu askeri başarılar kazandığı savaşta büyük tehlikeleri göze almaya özendirdi. Otuz üç yaşında ölümüne neden olan virüse karşı onu zayıf düşüren muhtemelen bu yaralardı. Hannibal de, Sezar da savaşta tehlikeleri göze aldılar ama onlarınki İskender'inkiyle aynı ölçüde değildi. Daha nadir ve daha az ciddi yaralandılar.

Doğuştan cesur ve zeki bir kişi olan İskender, ideal bir eğitim aldı. Babası Makedonya Kralı Philippos'la çatıştıysa da, İskender yirmi yaşındayken suikasta uğrayan Philippos oğluna askeri bir miras bıraktı: Pers İmparatorluğu'nu fethetme planı ve bunu yapmanın araçları. İskender'in düşmanı Perslerin onun istilası başarıya ulaşmadan durdurabilecek büyük

bir generalleri vardı: Rodoslu Memnon. Ama Memnon arkasında İskender'e direnmesi mümkün olmayan ikinci sınıf komutanlar bırakarak aniden öldü.

İskender her devrin savaş komutanıydı. Onunki şaşırtıcı bir biçimde çok yönlü askeri bir yetenekti. Meydan savaşlarında ve kuşatmalarda aynı ustalığı sergiledi ve fillerin ve çöl akıncılarının karşısında düşman bir falanksın karşısında olduğu denli rahattı. Bir süvarinin hızına, hareketliliğine ve atikliğine sahip olan İskender, kalben bir süvariydi. Meydan savaşında piyade ile süvari arasındaki etkileşimi zarif olduğu denli ölümcül de olan bir beceriyle düzenledi. Düşmanı ya da savaş alanını değerlendirme, hızlı ve etkili tepki verme becerisi onu stratejik sezginin ta kendisi kıldı. Persli Darius yabana atılır bir general değildiyse de, İskender ona üstün geldi.

İskender gözü pektiyse de taktiksel düzeye stratejik düzeyden daha fazla şans tanıdı. Savaşta bedenini tehlikeye atmasına rağmen, düşmanla aşama aşama temelinde mücadeleye girişti. Örneğin Anadolu'daki işlerini halletmeden doğuya doğru daha fazla ilerlemedi. Savaşları kazanmak İskender için olayların başlangıcıydı: hazinesini doldurdu, yerel halk arasında siyasi destek kazandı ve Pers donanmasını etkisiz hale getirdi.

İskender Pers donanmasını etkisiz hale getirme konusunda tereddüt etti. Deniz gücünü Memnon'un deniz hücumuna gereken yanıtı verecek denli değerlendirmedi. Ama Memnon'un ölümü onun ekmeğine yağ sürdü.

İskender doğuya uzun yürüyüşü boyunca alt yapısını nadiren önemsemedi. Gaugamela'da savaş alanında kazandığı zaferi izleyen yıldırım bir seferle Perslerin hazineleri için hemen Sus'a ve Persepolis'e gidip mali sorunlarını temelli çözdü. Yurdundaki siyasi yönetimi yakından denetimi altında tutması ,onlardan istediğinde Makedonya'dan ilave asker almasını sağladı. Sıra yeni ve yabancı insan gücü kaynakları bulmaya geldiğinde de son derece yaratıcı ve yeni koşullara uyabilecek ölçüde esnek olduğunu gösterdi.

İskender iç siyasette mükemmel bir yargı gücü sergiledi. İskender özellikle Parmenion ve ailesi olmak üzere yaşlı komutanlar neslinden kurtulmak istemiş olabilirse de onlara gereksinimi olduğunu biliyordu. Bu komutanlar savaşı ondan daha iyi biliyorlardı ve ordu içinde güçlü bir desteğe sahiptiler. Ama İskender Darius'u yendikten sonra hesaplaşmaya karar verdi.

İskender birçok şeyin yanı sıra demokrasi ideallerini, kutsal müdahaleyi ve askeri onuru esinlendirdi. Yine de terörizm ve cinayet de karakterinin parçalarıydı. Büyük Yunan kenti Teb'i yıktı, sakinlerini katletti ve köle yaptı. Sogd ve Hindistan'da on binlerce sivili benzer bir kader bekledi. Makedonya sarayındaki rakiplerini ve hasımlarını, onlar onu öldürmeden önce öldürdü.

İskender'in saltanatının en etkileyici dönemi, İssos ve Gaugamela zaferleri sonrasıydı. Her iki savaşta da savaş stratejisi zekâsını sergiledi. İssos'dan sonra içeriye doğru ya da doğrudan Mısır'a doğru ilerleyebilirdi, ama bunun yerine Tir'de durdu. Pers donanması Tir gibi bir üssü elinde tuttuğu sürece Batı'da bir sonuca ulaşamayacağını fark etti. Gaugamela'dan sonra sonuca ulaşmak için Darius'un hazinesini –ve kendisini– ele geçirmek gerektiğini anladı. Savaş alanındaki zafer yeterli değildir. İskender bu kuralı kavrayarak doğru hareket etme yeteneğini sergiledi.

Ne yazık ki İskender doğuya doğru daha fazla ilerledikçe stratejisi daha az ölçülü bir hale geldi. İskender'in önceliği büyük ama yönetilebilir, Yunanlıların, Makedonların ve Asyalıların İskender'in ve oğullarının yönettiği yeni bir yönetim düzenlemesi içinde çalışabildikleri bir imparatorluk olmalıydı. Bu, savaşın uygun olan en kısa zamanda sona erdirilmesi anlamına gelecekti. İskender'in önceliği savaşı sona erdirmek yerine fetih, zafer ve Persli seleflerine üstünlük sağlamaktı.

Sonuç Sogd ve Hindistan'daki zorunlu olmayan savaşlar, adamlarının ayaklanmasına ve İskender'i geri dönmeye zorlamalarına mal olan savaşlardı. Ama İskender hiçbir zaman

Makedonya'ya geri dönmedi. Artık başkenti Babil'di ve burada Arabistan'ın denizden istila edilmesiyle başlayan Hazar Denizi'ne, Kartaca'ya ve İtalya'ya seferlerle devam eden devasa, yeni savaşlar planladı. İskender meslek yaşamının sonunda nihayet deniz gücünün değerini anlamıştı.

İskender'in son yıllarına ilişkin en çarpıcı olan şey, görüşünün genişliği ile yönetime ilgisinin darlığı arasındaki bağlantısızlıktı. İskender bir yönetici değil, hayalperestti. Pers kraliyet giysilerinin ve Pers saray protokolünün bir kısmını benimsemekte büyük bir esneklik gösterdi. Asya merkezli yeni bir ordunun temellerini attı. Bu ordu bir savaşta sınamadan geçmediyse de, Makedonlara dayanmayan bu ordunun gözü pekliği dikkate değerdi. Makedon ve Pers seçkinlerini evlilik yoluyla birleştirdi.

Evlilik yoluyla birleştirme kimi zaman İskender'e atfedilen evrensel kardeşlik düşüncesini ifade etmemekteydi. İskender'in tam olarak amaçladığı Yunanlıların ve Makedonların yeni imparatorluğunun tepesinde olmalarıydı. Yeni rejimin başarılı olma şansı ancak İskender Perslerin yönetimin ortakları kılınmaları gerektiğini kabul etseydi olacaktı. İskender bir bağnaz değildiyse de, çoğulculuğa inanan birinden daha çok bir pragmatisti.

Yine de İskender yeni imparatorluğunun temel sorunlarıyla çok az ilgilendi. Yeni imparatorluğun yönetiminde Yunanlılar ve Makedonlar hangi rolleri oynayacaklardı? Yunanlılar ve Makedonlar doğuya göçecekler miydi ve göçerlerse nerede yaşayacaklardı? Yeni rejimi hangi kurumlar destekleyecekti? Yeni rejim nasıl yönetilecekti?

İskender bu temel sorunlarla boğuşmak yerine yine savaşmayı tercih etti. Ama savaş genç bir insanın oyunudur ve İskender, tıpkı idolü ve sözde atası Akhilleos gibi gençliğin simgesiydi.

İskender'in diğer idolü, tahtında şimdi kendisinin oturduğu Pers İmparatorluğu'nu kuran kral Büyük Kyros'tu. Kyros da bir yönetici değildi; savaşçı bir kraldı.

Üç komutan da kutsal desteğe sahip olduklarını iddia ettiyseler de, içlerinden yalnızca İskender tanrının –Yunan tanrılarının kralı Zeus'un– oğlu olduğunda ısrar etti ve hayatı boyunca kendisine tapılmasını talep etti. Üç komutan da itaat bekledi-se de en azından Doğulu tebaalar olsalar da yalnızca İskender mevcudiyetine boyun eğen ve tapan tebaalara sahipti.

İskender gençliği destekleyerek eski anayasal yönetim anlayışlarını bir başka büyük yoldan kırdı. Eski cumhuriyetler ve demokrasiler iyi siyasi yönetimin yaklaşık otuzlu yaşlarda başlayan olgunluğu gerektirdiğini inanmaktaydılar. Otuzundan küçük herhangi bir kişi tecrübesiz ve duygusal görülmekteydi. Hannibal İtalya'yı istila ettiğinde yaklaşık otuzlarında, Sezar ellilerinde olmasına karşın İskender Pers İmparatorluğu'nu istila ettiğinde yalnızca yirmi iki yaşındaydı. Yine de İskender yaşını saklamak şöyle dursun onu heykelde ve madeni paralarda ilan etti. Bu eski özgürlük aşıklarını zorlukla rahatlattı. Genç birisinin hükümdarlığının özgürlüğün ve anayasal siyasi yönetimin düşmanı olduğunu düşünüyorlardı.

İskender'e ilişkin üzücü hakikat, kesinlikle söylediği iddia edilen son sözcüklerinde olduğundan daha aşikâr olamaz. İmparatorluğu kime bırakmak istediği sorulduğunda İskender "En güçlüye" yanıtını verdi. Bu yanıt kimi zaman kralın ölüm sarmalında olayları artık doğru düzgün düşünemediğinin bir işareti olarak alıntılanmaktadır. Bunun tam karşıtının doğru olduğunu düşünüyorum. İskender imparatorluğunu adalet, dindarlık ya da bilgelik aracılığıyla değil ama bir savaş beyi olarak gücüyle fethetmişti. Bir ardıl seçmek ne kadar daha iyiydi?

HANNİBAL

Hannibal hem çarpışmada hem de seferde, hem yönetici hem de taktisyen olarak seçkin bir savaş zamanı komutanıydı.

Polybios, Hannibal'in "savaş alanındaki liderliğine, cesaretine ve yeteneğine"[23] saygı ve hayranlık duydu. Hannibal'in ordusunu aralıksız on beş yıl süren savaş boyunca İtalya'da –yani düşman topraklarında– bir arada tutmada gösterdiği başarıya hayran kaldı. İspanya'daki savaşın iki yılı aşan süresini (MÖ 221-219) ve Kuzey Afrika'daki savaşın bir yılını (203-202) buna ekleyebiliriz. Polybios, farklı ırklardan, farklı milletlerden, farklı dillerden bir ordu olsa da Hannibal'in onları 'tek bir emri dinleyen ve tek bir iradeye itaat eden' bir ordu kıldığını söylüyor. Üç komutan büyük liderler olsalar da, birinciliği Hannibal alır. Onun askerleri, İskender'in ve Sezar'ın adamlarından farklı olarak hiçbir zaman ayaklanmadılar. Hannibal onları "iyi bir gemi kaptanı" gibi bir arada tuttu.

Hannibal'in savaşları yalnızca "tek bir irade" altında birleşmiş bir ordunun gerçekleştirebileceği birleşik-ordular çalışmasının başyapıtlarıydılar. Hannibal, İskender'in piyade ve süvari arasında eşgüdüm sağlama yeteneğiyle aşık attı ve onun gözde sarma taktiğini mükemmel bir hale getirdi. Hannibal İskender'in savaşlarında genellikle eksik olan kurnazlık ve şaşırtma boyutunu ekledi. Kartacalı askerlerin Trebia'daki gizlenişinden Zama'daki tecrübeli askerlerin üçüncü hattına kadar Hannibal askeri hilelerin ustasıydı.

Bu, Hannibal'in bir savaş komutanı olarak mükemmel olduğunu söylemek değildir. En sonuncusuna değin –Zama– bütün meydan savaşlarını kazandı. Hannibal bunların çok azını döneminin savaş sanatının önemli bir aracı olan kuşatma becerisiyle başardı. 217 yılında Alpleri cesurca geçişi için büyük bir bedel ödedi ve hatta bu bedel geçmek için daha ılımlı bir mevsimi seçebileceği aynı yılın kar altındaki Alplerini aşmak için ödeyeceğinden bile daha fazlaydı. Aslında Roma'ya karşı savaşta ilk seferi, İspanya'dan İtalya'ya uzun yürüyüşü, ona ordusunun yarısına mal olduğu için muhtemelen en kötü seferiydi.

Ama büyük bir lider, bir savaş komutanından daha fazlası olmalıdır ve Hannibal'in başarısızlığa uğradığı yer burasıdır. Sıra siyasete ve stratejiye geldiğinde, bu alanlar Hannibal'in bilgisinin ve kabiliyetinin dışındaydılar. Hannibal kesinlikle kendisini kurtarıcı, halk yanlısı, güçlü bir adam –yeni Herakles (Herkül)– diye markalaştırma konusunda iyi bir iş çıkardı. Ama Roma'ya karşı bir savaşı kazanmak için halkla ilişkiler yeteneği yeterli değildi.

Hannibal bir strateji uzmanı olarak başarılı değildi. Savaşın safhalarını tam anlamıyla anlamadığını gösterdi. Hannibal savaş alanındaki başarının düşman karşısında kesin bir sonuç elde etmeye nasıl dönüştürüleceği konusunda yeterince düşünmedi. Sezar'dan farklı olarak, ileriyi düşünmedi.

Hannibal'in planın özü –İtalya'yı istila etme– yeni değildi. Pyrrhos yolu açmıştı. Hannibal'in stratejisinde yeni olan İspanya'dan İtalya'ya karadan yürümekti. Gözü pek bir hamleydi, Romalıları hazırlıksız yakaladı ve onları Kuzey Afrika'yı istila etme planlarından vazgeçmeye mecbur etti. Ama bu Hannibal'e ordusunun yarısına mal oldu. Bu kayıp, ana teması *insan gücü* olan bir eser, Hannibal'in cenaze marşının ilk notalarını çaldı.

Hannibal çok az insan gücüne sahipken Romalılarda bol bol vardı. Bu durum onun daha derin stratejik başarısızlığına, yani düşmanı küçümsemeye yol açtı. Hannibal savaş alanında yenilen Roma'nın birliğinin parçalanacağını umdu ve parçalanmanın hemen ardından Roma'nın barış isteyeceğini düşündü. Ama Hannibal Roma'nın güçlü yanlarını anlamamıştı.

Roma'nın cumhuriyetçi yapısı, dayanışma ile yurtseverliği destekliyordu ve Roma yurttaşlığını yerel seçkinlerle paylaşmak gibi akıllıca bir siyaset bu desteği iyice artırıyordu. Hannibal İtalya'yı istila ettiği sırada İtalya'da yaklaşık bir milyon Roma yurttaşı vardı ve bu eski ölçütlere göre devasa bir rakamdı.

Roma'nın insan gücü kaynakları uzun bir savaşta ona büyük üstünlük sağladı. Fabius yıpratma siyasetini yürürlüğe koyduğunda –ve onu dövmek için bir sopa haline getirdiğinde– Roma Hannibal'in planlarını engelledi. Bu nedenle, Hannibal'in hızla bir zafer kazanmaya ihtiyacı vardı. Cannae'den sonra Hannibal için uygun zaman gelmişti. Maharbal'in öğüdünü dinlemeli ve süvarisini hızla Roma üzerine sürmeliydi. Hırpalanmış ve yıpranmış ordusu onun ardından yavaşça ilerleyebilirdi.

Hannibal kenti ele geçirecek bir konumda değildi, ama onu kuşatmayla alamasa da, ani saldırısı bir kapıyı açması için bir haini korkutabilirdi. Roma'nın Orta İtalya'daki fazla sadık olmayan müttefiklerinden bir ya da birkaçını sarsabilirdi. Kartaca siyasi yönetimini yeterince takviye güç göndereceek denli etkileyebilirdi. Hannibal'in ulaştığından daha iyi bir sonuca ulaşmasını sağlayacak birçok şey yapabilirdi.

En üst noktada gözü peklik gereken bir anda Hannibal geri çekildi. Bu Hannibal'in en büyük hatasıydı ve onun zafer şansını azalttı.

Cannae'yi izleyen yıllar içerisinde Kartaca Sicilya'da ikinci bir cephe açtı ve bir başkasını başarısızca Sardinya'da açmaya çalıştı. Kartaca, Roma'nın ikinci bir cephe açtığı İspanya'daki ordusuna takviyede bulundu. Dikkatlerin İtalya seferinden uzaklaşmasının yıkıcı etkisi oldu. Kartaca İkinci Pön Savaşı boyunca Sardinya'ya, Sicilya'ya ve İspanya'ya 80.000 asker gönderirken Hannibal'e yalnızca 4000 asker gönderdi. Hannibal bu ilave askerlerle savaşı pekâlâ kazanabilirdi.

Hannibal'in nihai başarısızlığının günahının büyük bir kısmı önceliği İtalya olmayan Kartaca siyasi yönetimindedir. Ama Hannibal'in kendisi de suçsuz değildi. Zafer için Hannibal'de İtalya'nın dışına bel bağladı. Hannibal, Kartaca siyasi yönetiminin MÖ 215 yılında istediği takviye birlikleri göndermeyi reddetmesi üzerine muhtemelen siyasi gerçeğe boyun eğmeye karar verdi. Kardeşlerinin İspanya'daki ko-

mutanlıkları ve Sicilya'daki önemli insanlarla ilişkileri aracılığıyla başka savaş sahnelerinin üzerinde büyük etkiye sahipti. Makedonya kralı V. Philippos'la bir ittifak görüşmesi yürüttü.

Ama görüşme bir işe yaramadı. Kartaca'nın ne amiralleri ne de generalleri göreve uygundu. Kartaca'nın başka Hanniballeri yoktu.

Ama Roma'nın Scipio Africanus'la ortaya çıkacak bir kapasitesi vardı. Scipio Africanus Hannibal'in en iyi niteliklerini taklit edip onlara siyasi ve askeri beceri ekledi. Sonuç, uzun bir mücadelenin sonunda Roma için tam bir zaferdi.

İkinci Pön Savaşı'nda kutsal inayetin Hannibal'den yana olduğu söylenemese de, kutsal inayet İskender'in ve Sezar'ın başarıda ulaşamadıkları bir şeye Hannibal'in başarısızlıkta ulaşmasına olanak tanıdı. Kutsal inayet Hannibal'i bir generalden daha büyük bir devlet adamı kıldı.

Sürgündeki Hannibal'e ilişkin çeşitli hikâyeler dolaştı. Bu hikâyeleri önemsemek tehlikelidir. Ama doğruysalar Hannibal'in giderek acımasızlaşırken bile zekasını ve cazibesini koruduğunu ileri sürmekteler.

Bir öykü Scipio'nun Antiokhos'a gönderilen bir heyetle Anadolu'da bir kent olan Ephesos'a geldiğinde Hannibal'le tanıştığını anlatmaktadır.[24] Scipio, Hannibal'e tüm zamanların en iyi generalinin kim olduğunu sordu. Hannibal çok küçük bir orduyla çok şey yaptığı ve çok uzaklara seyahat ettiği için İskender olduğunu söyledi. Doğru savaş alanını seçme ve adamlarını çok iyi konuşlandırma becerisi nedeniyle ve İtalyanların desteğini bir yabancı olan kendisi için kazanmada gösterdiği beceriden dolayı ikinci sırada Pyrrhos yer aldı. Hannibal kendisini üçüncü sıraya koydu.

Ardından Scipio, Hannibal'e beni yenmiş olsaydın ne yanıt verirdin diye sordu. Öyküye göre, Hannibal duraksamadan kendini bütün generallerin en büyüğü sayacağı yanıtını verdi.

Bu hoş bir övgüydü ve akıllıcaydı –Livius'un dediği gibi "Pön nüktedanlığı".[25] Hannibal kolay vazgeçmedi. Hannibal Scipio'yu kendisine düşman etmeyecek siyasi zekâya sahiptiyse de Roma'nın en büyük generaliyle karşı karşıya olmadığında daha az nazik olduğu görüldü.

Öykü Hannibal'i Ephesos'da konuk edenlerin onu ünlü felsefeci Phormio'nun bir konuşmasına davet etmeleriyle devam eder. Phormio önderlik üzerine konuştu ve Hannibal dışında herkesin beğenisini kazandı. Hannibal başta Yunancası iyi olmayan Fenikeli bir konuşmacı olarak Phormio'yu mazur gördüyse de ardından onu yerin dibine batırdı. Hannibal "birçok bunak yaşlı gördüyse de kesinlikle Phormio'dan daha bunak birisini görmediğini söyledi"[26]

Bu öykü, eğer doğruysa, Hannibal'in diplomasiyi yalnızca dinleyicileri açık sözlülükle dile getireceği düşüncelerine hazırlamak üzere kullanan espritüel bir insan olduğunu gösteriyor. Hannibal espritüel olduğu kadar sinirliydi de ve bu sırada iki kahramanı İskender'in ve Pyrrhos'un hiçbir zaman göremedikleri ellili yaşlarının ortasında olduğundan yaşı konusunda duyarlı olabilirdi.

SEZAR

Sezar, olgundu. Başarısının ana nedenlerinden biri olgunluğuydu. Yirmili yaşlarında üstün birer komutan olan İskender ya da Hannibal'den farklı olarak Sezar kırklı yaşlarının başlarına kadar üstün bir komutanlık sergilemedi. Üstün komutanlığını Galya'da gösterdi; Rubicon'u geçip içsavaşı başlattığında elli yaşındaydı.

İskender ve Hannibal'le karşılaştırıldığında Sezar'ın başka üstünlükleri vardı. Üçünün en sonuncusu olduğundan, öncellerinin hatalarından ders çıkarabilirdi. İçsavaşı başlattığında deneyimi, özgüveni ve tarihteki en başarılı askeri seferler-

den biri olan Galya'nın fethinde deneyim kazanmış askerleri vardı.

Galya, Sezar'ın aleyhine olabilecek bir şeyi telafi etti; az çok kendi başına bir yerlere gelmiş birisiydi. Sezar ne bir kralın ne de ünlü bir savaşçı babanın oğluydu. Önemli bağlantıları olan aristokrat bir aileden geldiği doğruyduysa da kendi yetenekleriyle yükselmek zorundaydı. Sezar'ın ona çokça siyasi sermaye kazandıran sıradan insanlarla dostane ilişkisini aile geleneği kadar bu da açıklamaktadır.

Ama Sezar'ı olgun bir yetişkin olarak diğer iki komutandan ayıran statüsüydü. Görmüş geçirmiş bir adam olduğu için pek az şey onu şaşırtabilirdi. Savaşta ispatlaması gereken bir şey yoktu; rüşvetle ve ödemelerle savaşı en kısa zamanda kazanacaktı. "Çok bilen bağışlayıcı olur" derler. Sezar elli yaşına varana dek çok şey öğrenmişti. Bu onun merhamet siyasetini açıklamaya yardımcı olabilir.

Muhtemelen Sezar'ın yaşı ünlü hızına da katkıda bulundu. Sezar acelesi olan bir yaşlıydı. Sezar dört yıldan daha az bir sürede Roma İmparatorluğu'nu fethetti ve içsavaşı kazandı. İskender'in Pers İmparatorluğu'nu fethetmesi dokuz yıl sürdü. Philippos'un ordusunun öncü güçleri İskender fethe başlamadan iki yıl önce Persleri yıpratmıştı. Hannibal'in Romalılarla savaşı on yedi yıl sürdü.

Sezar'ın uzun ömrü becerisinin olağanüstü çeşitliliğini sergilemesine de olanak tanıdı. Diğer iki komutandan farklı olarak Sezar bir general olmadan önce başarılı bir siyasetçiydi. İktidarın bütün düzeylerini nasıl kullanacağını biliyordu. Aynı zamanda önemli bir hatipti. İskender ve Hannibal eğitimli insanlar olsalar da, Sezar kitaplar –parlak kitaplar– yazdı. Sezar'ın kitapları iki bin yıl önce yazılmış olmalarına rağmen halen askerlik ve siyasi propaganda alanlarına ait klasik eserlerdir.

Bu beceriler Sezar'a çokça yardım etti, ama bedelleri de oldu. Sezar bir yandan rakiplerine üstün gelme ya da onları ça-

lımlayıp geçme sanatında ustalaşmıştı. İletişimi bir sanat biçimi haline getirmişti. Öte yandan kendisini içinden çıktığı sınıfla yakından özdeşleştirdi. Halkçı eğilimlerine rağmen tamamen Romalı bir aristokrattı. Sezar halen daha üzerinde yükseldiği asillerin beğenisini ve saygısını beklemekteydi. Sezar artık onlardan biri değildiyse de, bu gerçeği kabul edemezdi.

Yine de İskender ya da Hannibal'den farklı olarak, Sezar yaşamda savaş alanında kazanılan zaferlerden daha önemli şeyler olduğunu öğrenmişti. Sezar ülkesinin daha iyi olmasını sağlayacak yasaları çıkarmanın ne denli tatmin edici olduğunu gördü. Dolayısıyla içsavaşı kazandıktan sonra birçok yeni yasa çıkardı.

Sezar, içsavaşın başlıca nedeni olan Roma Cumhuriyeti'nin siyasi sorunlarını çözmekte başarısız oldu. Sezar yönetmeye İskender'den daha fazla ilgi göstermiş olsa bile siyasetten geri çekilmede onu izledi. Her ikisi de uzaklardaki yeni savaşları yurttaki pis ve hayal kırıklığına uğratan yönetim işine tercih etti. Yine de Sezar'ın reformlarından bazılarının yüzyıllarca –takvim reformu söz konusu olduğunda binlerce yıl– süren etkileri oldu. Askeri ve siyasi başarıyı birleştirmeye üç komutandan herhangi birinin yaklaştığı denli yaklaştı.

Hannibal gibi Sezar da savaşta ölçülü tehlikeleri göze aldı. Ama strateji düzeyinde çok fazla tedbirliydi. Sezar iki, üç, hatta beş ya da on hamle sonrasını düşünmeden büyük bir hamlede bulunmadı. Sözgelimi MÖ 49 yılında İtalya'nın denetimini ele geçirdikten sonra önce İspanya'yı fethetmeden batıya dönmedi. Aksine Sezar harekât düzeyinde gözü karaydı. MÖ 49 sonbaharının sonlarında Adriyatik'i geçişinden MÖ 48 yılında İskenderiye'de savaşa katılışına değin Sezar büyük tehlikeleri göze aldı. Başarısız olması için pek çok neden vardı ama yeni başarılar kazanmayı sürdürdü.

Sezar'ın savaş taktikleri İskender ya da Hannibal'inkiler kadar zarif değildi, ama zaten Romalılar zarif şekilde savaşmıyorlardı. Süvari hiçbir zaman Roma ordusunun güçlü bir

öğesi olmadı ve piyadeleri kuvvetli ve esnek olsalar da nadiren zariftiler. Sezar'ın şansına düşmanlarının çoğu Romalıydı. Sezar'ın onların karşısında kayda değer bir üstünlüğü vardı. Adamlarının büyük bir kısmı deneyimliydi ve Galya'daki başarılarından dolayı keyifleri yerindeydi.

İster Pompeius'un Pharsalos'taki süvarilerine karşı ister Thapsus'un başlangıcında ayaklanmak üzere olan kendi adamlarına karşı olsun, bir komutan olarak Sezar büyük bir doğaçlamacıydı. İster Ruspina'daki ölümcül Numidya süvarilerinin ya da ister Munda'daki beklenmedik yenilginin hayaleti karşısında olsun hiçbir zaman denetimini kaybetmedi.

Sezar büyük bir liderdi. Askerleri onu sevdiler. Çok az general Dyrrachium'un açlık sınırındaki koşullarında ya da buradaki yenilgiyi izleyen uzun yürüyüşte ordusunu bir arada tutabilirdi. Yalnızca siyasi içgüdüleri Sezar'ınki kadar keskin –ve onun kadar soğukkanlı– olan bir komutan bir kentin yağlanması iznini garanti ederek askerlerini ödüllendirirdi. Bir başka duruma bakarsak, bir isyanı tek bir sözcükle bitiren hitabet yeteneğine yalnızca Sezar sahipti.

Hem Dyrrachium'un hem de Kuzey Afrika seferinin gösterdiği gibi lojistik Sezar'ın güçlü yönü değildi. Altyapıya daha fazla dikkat etmeliydi. Ama özellikle Mısır ve Yakın Doğu'dakiler olmak üzere her yerdeki faaliyetlerinin gösterdiği gibi paranın önemini kesinlikle biliyordu. Pompeius büyük bir örgütleyici olsa da Sezar'ın öldürücü içgüdüsünden yoksundu. Pompeius, sözgelimi, Sezar'ı Dyrrachium'dan kaçarken yakalayıp işini bitirmeye çalışma riskini alamayacak kadar tedbirliydi. Sezar hiçbir zaman sakınmayacaktı.

Sezar içsavaşı gözü peklikle, kabiliyetle ve saf iradeyle kazandı. Hüsran ve kibir arasında barışı kaybetti. Roma Forumu'ndaki siyasi didişme, askeri bir kamptaki hoş selamlaşmalara göre büyük bir düşkınklığıydı. Sezar, MÖ Mart 44'te Doğu'da üç yıl sürmesi beklenen bir savaşı başlatmak üzere Roma'dan ayrılmaya hazır olduğundan, içi rahat olmalıydı.

Sezar'ın kibri sorun yaratıyordu. Sezar "merhametiyle" diğer Romalıları nasıl aşağıladığını anlamamakta ısrar etti ya da anladığında da ona dokunabilecek bir babayiğit bulunabileceğine inanmak istemedi. Böylece korumasına yol verdi ve Mart Ortası'nda öldü.

Bir lider yalnızca kalbini ve aklını dinlememeliydi; Sezar siyasi topluluğun nabzını da tutmalıydı. Sonuçta Sezar yalnızca kendisiyle ve onun tarafında olduklarını düşündüğü tanrılarla fikir alışverişi yaptı. İskender gibi Sezar da görkem ve her şeye kadirlik hezeyanlarına kapıldı.

EN ADİL OLAN KİM?

Üçü de büyük komutan olsa da, hangisi en büyük komutandı? Tutku ve gözü peklik söz konusu olduğunda seçimde zorlanıyoruz. Üçü de sivillere şiddet uyguladı. Yine de belirli farklılıklar dikkat çekmekte.

Hannibal hem çatışmada ve hem de sahada muhtemelen en büyük komutandı. Hannibal askeri tarihte çevirme harekâtıyla ulaşılan en zarif ve yıkıcı zafer örneklerinden birini (Cannae) gerçekleştirdi. Savaş alanında hareketlilik sanatını Philippos ya da İskender başlattıysa, Hannibal onu mükemmelliğe ulaştırdı. Dahası Hannibal ordusunu İtalya'da hiçbir ayaklanma olmaksızın on beş yıl bir arada tuttu. Bu, gerçek bir liderlikti.

Hannibal aynı zamanda üçü arasında en kötü stratejistti. Sezar olasılıkla içlerinde en iyi stratejistti. Yalnızca Roma İmparatorluğu'nu dört yıldan daha kısa bir süre içerisinde hızla fethettiği için değil, bunu çok yöntemli ve planlı yaptığı için de en iyi stratejistti. Sezar hiç yanılmayan bir lider değildi. İskender de büyük bir stratejistti ama Memnon ve Pers donanması karşısında büyük bir hata yaptı. Ama şansı yaver gitti. İskender savaşı ne zaman ya da nasıl bitireceğini de bilemedi. Savaşı gereğinden fazla sürdürdü.

Hem İskender hem de Sezar savaşın safhaları konusunda derin bir içgörü gösterdiler, ama bu konuda birincilik Sezar'ın hakkıdır. Sezar, İskender'in Sogd ve Hindistan'da yaptığı gibi kendini gereksiz ya da boş şeylere kaptırmadı. Hannibal savaşın safhalarını anlamadı.

İskender neredeyse Hannibal denli iyi bir komutan ve Sezar denli iyi bir stratejistti. Sıra askeri harekâtlara gelince en iyi uyum sağlayan ve atik olan İskender'di. İskender aynı zamanda içlerindeki en başarılı lojistik ve altyapı yöneticisiydi. İskender beş parasız başladığı seferini dünyanın en zengin insanı olarak bitirdi. Elinin altında daima bol miktarda insan gücü oldu.

İş markalaştırmaya geldiğinde İskender eşsizdi. Sezar'ın adı unutulmazdır ve başarısı kitaplarının her sayfasında onaylanır. Ama İskender gençliği ve etkileyiciliğini –düz, ilahi lütfun özgün anlamında etkileyicilik– satıyordu. Ne *Veni Vidi Vici*'nin nüktedanlığı ne de Herakles olarak Hannibal'in gücü bununla kıyaslanabilir.

Fatihlerden nadiren iyi uzlaştırıcılar çıkar ve hatta yönetici olarak daha bile kötüdürler. Hannibal bir yönetici olarak iyiydiyse de bir fatih olarak değildi. İskender yeni imparatorluğu için görkemli ve dikkate değer bir vizyon ortaya koyduysa da, pratik ayrıntılara çok az özen gösterdiğinden ölümüyle birlikte imparatorluğu çöktü. İskender Pers İmparatorluğu'na son vererek ve Helen krallıklarının temelini atarak dünyayı değiştirdiyse de Helen krallıkları onun yolunu izlemek yerine kendi yollarından gittiler.

Sezar, Roma Cumhuriyeti'nin ve onun sınırlı özgürlüğünün önünü kesti. Bu terimden kaçınsa da Roma'nın ilk cumhuriyet sonrası kralıydı. Geride başlattığı tasarıyı bitirecek bir varis, sonradan Augustus adını alan Octavianus'u bıraktı. Düşmanlarını idam etmek yerine onları affetmeye dayanan merhamet siyaseti sonuç olarak kusurlu ve kibirliydi. Bu siyaseti nedeniyle övgüyü hak etmektedir.

Sonuçta Sezar eski çağların en büyük komutanlarının en büyüğüydü. Hannibal ümitsiz davaların ve mükemmel çarpışmaların kahramanıdır. İskender benzersiz bir yıldız niteliğine sahiptir. Sezar bütün eksiklerine rağmen devlet adamı olmaya yaklaşmıştı.

TEŞEKKÜRLER

Michael Fronda ve Jacob Nabel taslağı başından sonuna kadar okuyup değerli yorumlarda bulundular. Adrienne Mayor, Josiah Ober, Jan Parker, Matthew Sears, David Teegarden ve Kevin Weddle tek tek bölümler için aynısını yaptılar. C. R. Zwolinski yazılış süreci boyunca eleştirel açılımlar sundu.

Andrew Amato, Hans Beck, David Blome, Max Boot, Flaminia Cervesi, Judith Dupre, Robert Faulkner, Michael Fontaine, Richard Fontaine, Charlie Goldberg, Victor Davis Hanson, Chris Harper, Bart Howard, Bettany Hughes, Isabel Hull, John Hyland, Ann E. Killebrew, Stephen Kling, Damien Lazar, Christopher Lynch, Sturt Manning, Luciana Mariotti, Kim McKnight, Katherine Milne, Ian Morris, Waller R. Newell, Brandon Olson, Marissa Valle Pittaluga, Richard Polenberg, Hunter Rawlings, Joseph Roisman, Jeffrey Rusten, Philip Sabin, Walter Scheidel, J. R. Son, Rob Tempio, Viviana Valenti ve Theodora Zemek'le sohbetlerimden ve onların yorumlarından fazlasıyla faydalandım.

Serhan Güngör İskender'in Türkiye'deki yolu boyunca bana arkadaşlık etti ve uzman bir rehberlik sundu. Atina'daki The American School of Classical Studies İskender'in Yunanistan'da uzun zaman önce bıraktığı ayak izlerini takip etmeme yardımcı oldu. Jim Zurer İtalya hakkında önemli seyahat tavsiyelerinde bulundu. Susan Dixon, Web sitemde büyük bir iş çıkardı. Suzanne Lang paha biçilmez bir sekreterlik ve lojistik yardım sağladı.

Cornell'deki fakülteye, öğrencilere, tarih ve klasikler bölümlerinin personeline ve ayrıca buradaki M. Olin Kütüphanesi'nin personeline teşekkür etmek benim için bir zevk.

Temsilcim Cathy Hemming ilk düşünceden taslağı bitirene kadar yolun her adımında bilgece öğüt verdi. Editörüm Bob Bender, asistanı Johanna Li'nin yardımıyla taslağa bilgece ve dikkatli dokunuşunu kattı.

Karım Marcia, tüm bilgisini benimle paylaştı ve beni elinden geldiğince destekledi; pek az kişi böyle bir destek görmüştür. Ama bunun karşılığında Cannae savaş alanını neredeyse kırk derece sıcakta benimle dolaşma özel ödülünü kazandı. Çocuklarımız, Sylvie ve Mike, akıllarını kullanıp evde kaldılar.

Son olarak, merhum Alvin Bernstein, Donald Kagan ve Walter LaFeber gibi üç komutanın etkisi olmasaydı bu kitap kesinlikle yazılamayacaktı. Bu kitabı şükranla onlara adıyorum.

KAYNAKLAR

Bu çalışmayı yazmak için kullandığım yabancı dildeki birkaç temel metinle birlikte İngilizcedeki temel çalışmalara bir okuma önerisi rehberi olarak yer veriyorum.

Klasikler ve eski çağ tarihi konusunda çalışanların *The Oxford Classical Dictionary*'leri (Oxford: Oxford University Press, 3. basım, 1999) olmalı. Richard J. A. Talbert (ed.), *The Barrington Atlas of the Ancient Greco-Roman World*'de (Princeton: Princeton University Press, 2000) mükemmel eski dünya haritaları var.

İSKENDER

Üç komutanımızdan hiçbiri bilimsel kitap ve makaleye İskender denli çok vesile olmadı. İzleyenler yalnızca tadımlıktır.

Philip Freeman'ın bilgi içeren ve okunası genel bir bakış sunan en yeni çalışması *Alexander the Great* (New York, Simon & Schuster, 2011) başlangıç için iyi bir noktadır. İskender'le tanışmak için en ayrıntılı ve bilimsel çalışma A. B. Bosworth'un *Conquest and Empire*'ı (Cambridge: Cambridge University Press, 1988) adlı kitabı olsa da, bu çalışmanın okunması kolay değildir. Robin Lane Fox'un *Alexander the Great*'i (Londra: Penguin Books, 1973) güçlü bir anlatıdır ve aynı zamanda bilimsel bir zeminde temellenmektedir. Peter Green'in *Alexander of Macedon: A Historical Biography, 356–323 BC* (Berkeley: University of California Press, 1991, ilk basım 1974) adlı yapıtı askeri konularda olduğu kadar iyi değildir. Green ve Bosworth İskender konusunda Freeman'den daha sertler ve Lane Fox J. R. Hamilton'un *Alexander the Great*'inin (Londra: Hutchinson University Library, 1973) içeriği çok doludur.

İskender'le tanışmak için diğer iyi ve yeni çalışmaları arasına Paul Cartledge, *Alexander the Great: The Hunt for a New Past* (Woodstock & New York: Overlook Press, 2004); Waldemar Heckel, *The Conquests of Alexander the Great* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008); Guy MacLean Rogers, *Alexander: The Ambiguity of Greatness* (New York: Random House, 2004) ve Joseph Roisman (ed.), *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden ve Boston: Brill, 2003) bulunmaktadır.

Makedonya tarihine ve II. Philippos'a giriş kitapları için bkz.: Eugene N. Borza, *In the Shadow of Olympus: The Emergence of Macedon* (Princeton: Princeton University Press, 1990); Joseph Roisman ve Ian Worthington (ed.), *A Companion to Ancient Macedonia* (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010) ve Ian Worthington, *Philip II of Macedonia* (New Haven: Yale University Press, 2008).

Bilimadamları dengeyi tutturmak için çok çaba sarf etmekteler. Yine de İskender bir şekilde aşırı uçları ortaya çıkarır ve en iyi İskender tarihçilerinin bazıları hayranları ve onu beğenmeyenler biçiminde ayrılma eğilimi göstermekteler. İskender hayranlarının en kıdemlisi, klasik ve etkili bir anlatımla İskender'in evrensel kardeşliği öneren kişi olarak ülküsel bir portresini sunan W. W. Tarn'dır (*Alexander the Great*, 2 cilt, Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1948). Bir yıl sonra, 1949 yılında Fritz Schachermeyr konuya hâkim bir çalışmada İskender'i korkunç ve tehlikeli biri olarak betimledi. Çalışma 1973 yılında gözden geçirilip *Alexander der Grosse: Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens* (Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften; Philosophisch-Historische Klasse; Sitzungsberichte, 1973) adıyla yayımlandı. İngilizcede yirminci yüzyıl sonlarının önde gelen kuşkucusu, bir dizi etkili makalede fırsatçı, yanılabilen, ama kesinlikle bir idealist olmayan bir İskender görüntüsü çizen Ernst Badian'dı. Badian'ın en iyi makaleleri arasında şunlar yer almaktadır: "Alexander the Great and the Unity of Mankind," *Historia* 7 (1958): 424-44; "Alexander the Great and the Loneliness of Power," *AUMLA* 17 (1962): 80-91; Badian, *Studies in Greek and Roman History* içinde yeniden basım (New York: Barnes & Noble, 1964), 192-205; "Alexander the Great and the Greeks of Asia," E. Badian (ed.), *Ancient Society and Institutions: Studies Presented to Victor Ehrenberg on his 75th Birthday* (Oxford, İngiltere: Blackwell, 1966), 37-69; "Agis III," *Hermes* 95.2 (1967): 170-92; "Alexander the Great, 1948-1961," *Classical World* 65 (1971) 37-56, 77-83; "Alexander in Iran," I. Gershovitch, (ed.), *The Cambridge History of Iran* içinde, II. cilt (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1985), 420–501; "Darius III," *Harvard Studies in Classical Philology*, 100 (2000): 241-68. Badian ayrıca *Encyclopedia Iranica*, http://www.iranica.com/ ve *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world* (Leiden, Brill: 2007) için İskender başlığına ilişkin kısa ve keskin ansiklopedi maddeleri yazdı.

Günümüzde İskender hakkında en şüpheci A. B. Bosworth yazıyor. Bosworth'un *Conquest and Empire* (yukarda) adlı çalışmasına ilaveten *Alexander and the East: The Tragedy of Triumph*'a (Oxford: Clarendon Press, 1996) bakınız. Stratejik hata olarak İskender'e ilişkin abartılı olsa da ufuk açıcı olan bir görüş için bkz.: J. D. Grainger, *Alexander the Great Failure* (Londra: Continuum Books, 2007).

Frank L. Holt İskender'in Baktria ve Sogd seferleri hakkında aralarında etkileyici *Alexander the Great and the Mystery of the Elephant Medallions* (Berkeley: University of California Press, 2003) ve kışkırtıcı *Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan*'ın (Berkeley: University of California Press, 2005) da bu-

lunduğu birçok kitap yazdı. Pierre Briant, Amélie Kuhrt'un çevirdiği *Alexander the Great and His Empire: A Short Introduction*'da (Princeton: Princeton University Press, 2010) İskender'in Perslere borcunun üzerine durur.

Eski kaynakların çoğuna erişilebilmektedir. Okuyucu Arrian, *The Campaigns of Alexander*'la (Harmondsworth, England, & Baltimore, MD: Penguin Books, 1976) başlamalı ve Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*'la (Harmondsworth, İngiltere: Penguin Books, 2004) devam etmelidir. Bunların ardından Plutarkhos'un lan Scott-Kilvert'in çevirip açımladığı Plutarkhos, *The Age of Alexander: Nine Greek Lives*'i (Harmondsworth, England, 1973) gelir. Önemli bir başka kaynak en iyi Loeb Classical Library baskısıyla yayımlanan Diodorus Siculus'tur: çeviren C. Bradford Welles; Diodorus Siculus, *Library of History*, VIII. cilt, Kitaplar 16.66-17 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963). Küçük bir eski kaynak olan Justin'in *Philippic History* ve Pompeius Trogus Özeti'nin çevirisi http://www.forumromanum.org/literature/justin/english/index.html.'de bulunabilir.

F. E. Adcock'un *The Greek and Macedonian Art of War*'ı (Berkeley: University of California Press, 1962) Makedon savaş tarzı üzerine halen güzel bir giriştir. J. R. Ashley, *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359–323 B.C.* (Jefferson, NC, & Londra: McFarland, 1998) daima doğru olmasa da içgörülüdür.

Bir komutan olarak İskender için John Keegan'ın *The Mask of Command*'taki (New York: Penguin Books, 1988) kavrayışlı taslağı iyi bir başlangıç noktasıdır. Büyük askeri kuramcı J. F. C. Fuller *The Generalship of Alexander the Great*'de (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1960) daha sonraki bilimsel çalışmalar daima desteklemese de açık ve kesin bir çözümleme sunuyor.

N. G. L. Hammond, *Alexander the Great: King, Commander, and Statesman* (Park Ridge, NJ: Noyes Press, 1980) bilimsel ve kavrayışlıdır; A. B. Lloyd, "Philip II and Alexander the Great: The Moulding of Macedon's Army," A. B. Lloyd (ed.), *Battle in Antiquity* içinde (Londra: Duck-worth, Classical Press of Wales işbirliğiyle, 1996), 169-198; Nick Sekunda, *The Army of Alexander the Great* (Oxford: Osprey Publishing, 1984); aynı yazar, *The Persian Army 560-330 BC* (Londra: Osprey Publishing, 1992).

İskender'in meydan savaşları için yukarıdaki kitaplara ilaveten izleyen çalışmalara bakınız: *Granikus*– E. Badian, "The Battle of the Granicus, A New Look," *Ancient Macedonia II* (Thessaloniki: 1977): 271-293; Clive Foss, "The Battle of the Granicus: A New Look," *a.g.e.*: 495-502; N. G. L. Hammond, "The Battle of the Granicus River," *Journal of Hellenic Studies* 100, Centenary Issue (1980): 73-88; Devine, A. M. "Demythologizing the Battle of the Granicus," *Phoenix* 40 (1986): 265-78; Nikos Th. Nikolitsis, *The Battle of the Granicus* (Stockholm: [Svenska Institutet i Athen], 1974); M. Thompson, *Granicus 334 BC: Alexander's first Persian victory* (Oxford: Osprey Publishing, 2007). *İssos*: A. M. Devine, "The Location of the Battlefield of Issus," *Liverpool Classical Monthly* 5.1 (1985): 3-10; "The Strategies of

Alexander the Great and Darius III in the Issus Campaign (333 B.C.)," *Ancient World* 12 (1985): 25-37; aynı yazar, "Grand Tactics at the Battle of Issus," *Ancient World* 12 (1985): 39-59. *Gaugamela:* E. W. Marsden, *The Campaign of Gaugamela* (Liverpool: Liverpool University Press, 1964); A. M. Devine, "Grand tactics at Gaugamela," *Phoenix* 29 (1975): 374-385; aynı yazar, "Gaugamela, a Tactical and Source-Critical Study," *Ancient World* (1986) 13: 87-16. Hydaspes-A. M. Devine, "The Battle of Hydaspes, a Tactical and Source-Critical Study," *Ancient World* (1987) 16: 91-113.

İzleyen çalışmalardan belirli konularda yararlandım: Ada Cohen, *The Alexander Mosaic: Stories of Victory and Defeat* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997); Due, B. (1993), "Alexander's Inspiration and Ideas," Jesper Carlsen (ed.), *Alexander the Great: Reality and Myth* içinde (Rome: L'Erma di Bretschneider, 2002) 53-60; R. Edwards, "Two Horns, Three Religions. How Alexander the Great ended up in the Quran," *American Philological Association, 133rd Annual Meeting Program (Philadelphia, 5 January 2002) 36, under Reception of Classical Literature, No.* 5.; D. W. Engels, *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army* (Berkeley: University of California Press, 1978); E. A. Fredricksmeyer (1982), "On the Final Aims of Philip II", W. Lindsay Adams ve Eugene N. Borza (ed.), *Philip II, Alexander the Great, and the Macedonian Heritage* içinde (Washington, DC: University Press of America, 1982): 85-98; E. A. Fredricksmeyer, "Alexander the Great and the Kingship of Asia," A. B. Bosworth (ed.), *Alexander the Great in Fact and Fiction* içinde (New York: Oxford University Press, 2000), 136-166; A. Pasinli, *The Book of Alexander Sarcophagus* (İstanbul: Turizm Yayınları, 1997); E. M. Anson, "The Persian Fleet in 334," *Classical Philology* 84 (1989): 44-89.

İskender'in rotası için bakınız: Freya Stark'ın klasik çalışmaları *Alexander's Path from Caria to Cilicia* (Londra: J. Murray, 1958) ve "Alexander's March from Miletus to Phrygia," *Journal of Hellenic Studies* 78 (1958): 102-120; Michael Wood'un çok çekici kitabı ve televizyon belgeseli *In the Footsteps of Alexander the Great: A Journey from Greece to Asia* (Berkeley: University of California Press, 1997) ve *In the Footsteps of Alexander the Great* (London: BBC Worldwide, 2010). Ayrıca bkz.: Doganer, S. (2007), "Alexander the Great: Warrior King as Geographer," [Türkçe] *Türk Coğrafya Dergisi*, 48: 19-58.

Stratejist olarak İskender hakkında sıra dışı ve okunmaya değer olan iki çalışma için bkz.: Partha Bose, *Alexander the Great's Art of Strategy* (New York: Penguin, 2003) ve David J. Lonsdale, *Alexander the Great, Lessons in Strategy* (Londra ve New York: Routledge, 2007).

Mary Renault'un İskender hakkındaki iki güzel romanı artık biraz eskimiş gibi görünüyorlar: *Fire from Heaven* (New York: Vintage, 2002, ilk baskı 1969) ve *The Persian Boy* (New York: Vintage, 1988, ilk baskı 1972). İskender'in savaşlarının içgörülü, yaratıcı ve heyecan verici yeniden canlandırmaları için Stephen Pressfield'in iki romanına bakınız: *The Virtues of War: A Novel of Alexander the Great* (New York: Bantam, 2005) ve *The Afghan Campaign: A Novel* (New York:

Broadway, 2007). Valerio Massimo Manfredi'nin İskender'e ilişkin bir üçlemesi var: *Alexander: Child of a Dream* (New York: Washington Square Press, 2001), *Alexander: The Sands of Ammon* (New York: Washington Square Press, 2002) ve *Alexander: To the Ends of the Earth* (New York: Washington Square Press, 2002). Etkileyici Rodoslu Memnon betimlemesi ve Anadolu'nun manzarasını çağrıştırması nedeniyle benim en çok beğendiğim *The Sands of Ammon*'dur.

HANNİBAL

Kaybedilen davaların özel bir çekiciliği vardır ve Hannibal de bunun bir istisnası değil. Okurların özellikle 1945 yılından önce yazılanlar olmak üzere eski kitapların, sıklıkla "Sami karakteri" konusunda belirli miktarda zırva içerdiklerinin farkında olmaları gerekse de Hannibal yazarlara çekici gelen bir konu oluşturuyor.

Pön Savaşları üzerinde çalışan seçkin bilimadamı Dexter Hoyos'un mükemmel, yeni ve kısa giriş kitabı *Hannibal: Rome's Greatest Enemy*'de (Exeter, UK: Bristol Phoenix, 2008) böyle bir sorun söz konusu değildir. Hoyos'un giriş makalesi de aydınlatıcıdır: "Hannibal: What Kind of Genius?" *Greece and Rome*, 2. dizi, 30.2 (1983): 171-180. Hannibal'e giriş için üç eski, kendine has ve genellikle çekici olan çalışma söz konusu: G. P. Baker, *Hannibal* (New York: Cooper Square Press, 1999, ilk baskı 1929); Leonard Cottrell, *Hannibal: Enemy of Rome* (New York: Da Capo Press, 1992, ilk baskı 1960); Ernle Bradford, *Hannibal* (New York: Dorset Press, 1981). İngilizce en iyi ve en güvenilir kitap Antonia Nevill'in çevirdiği Serge Lancel'in *Hannibal*'idir (Oxford: Blackwell, 1988). Jakob Seibert *Hannibal*'de (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1993) konuya hâkim bir biyografi yazdıysa da, kitap Almancadan İngilizceye çevrilmedi. Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean, 247–183 BC*'de (Londra & New York: Routledge, 2003) Hannibal'in ve ailesinin mükemmel bir çözümlemesini sunuyor.

Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars* (London: Cassell, 2000) Pön Savaşları'na en iyi giriş kitabıdır. Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars* (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011) içindeki makalelere bakın. İçgörülü bir çözümleme için bkz.: Brian Caven, *The Punic Wars* (New York, St. Martin's Press, 1992). Ayrıca bkz.: R. M. Errington, *The Dawn of Empire: Rome's Rise to World Power* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1972); N. Bagnall, *The Punic Wars: Rome, Carthage, and the Struggle for the Mediterranean* (Londra: Pimlico, 1999). T. A. Dorey ve D. R. Dudley, *Rome Against Carthage* (Garden City, NJ: Doubleday & Company, Inc., 1972) kısa ve güvenilirdir.

J. F. Lazenby, *Hannibal's War* (Norman: University of Oklahoma Press, 1978) İkinci Pön Savaşı'nın tek en iyi tarihidir. John Peddie, *Hannibal's War* (Thrupp, Stroud, Gloucestershire, İngiltere: Sutton Publishing, 1997) içgörülü ve yargılarında çoğunlukla alışılmadıktır. Tim Cornell, Boris Rankov ve Philip Sabin (ed.),

The Second Punic War: a Reappraisal'da (Londra: Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London, 1996) değerli makaleler var. Terence Wise ve M. Healy, *Hannibal's War with Rome* (Oxford: Osprey Publishing, 2002) iyi bir çizimler kaynağıdır.

Richard Miles *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*'da (Londra: Allen Lane, 2010) Hannibal'in iletişimi kullanışına ilişkin özel bir kavrayış ve çocuk kurban etme hakkında ciddi bir tartışma içeren mükemmel bir Kartaca'ya giriş kitabı sunuyor. *Hannibal ad Portas: Macht und Reichtum Karthagos*'da (Stuttgart: Theiss, 2004) Kartaca'dan ve Kartaca İmparatorluğu'ndan sanat nesnelerinin ve arkeolojik bulguların fotoğraflarının muhteşem bir koleksiyonu bulunabilir; bu müze kataloğunun metninin dili Almancadır.

İkinci Pön Savaşı dönemi Roma'sına giriş için bkz.: Michael H. Crawford, *The Roman Republic*, 2. baskı (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993). Ayrıca bkz.: H. H. Scullard, *A History of the Roman World from 753 to 146 B.C.* (Londra: Methuen & Co, 1970).

Roma ordusu için aşağıdaki "Sezar" başlığına bakınız.

Hannibal'i yenen adam için bakınız: B. H. Liddell Hart, *Scipio Africanus, Greater than Napoleon* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 2004, ilk baskı 1926) ve H. H. Scullard, *Scipio Africanus: Soldier and Politician* (Ithaca: Cornell University Press, 1970).

Donald Kagan, *On the Origins of War and the Preservation of Peace*'de (New York: Anchor Books, 1996) İkinci Pön Savaşı'nın kökenleri hakkında basiretli ve özlü bir çözümleme bölümü sunuyor. Ayrıntılı bir açıklama için bkz.: Dexter Hoyos, *Unplanned Wars: The Origins of the First and Second Punic Wars* (Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1998). Polybios ve Hannibal'in Roma'yla savaşa girme kararları hakkında bkz.: A. M. Eckstein, "Hannibal at New Carthage: Polybius 3.15 and the Power of Irrationality," *Classical Philology*, 84.1 (1989): 1-15.

İkinci Pön Savaşı konularına ilişkin başka çalışmalar arasında şunlar var: *On Hannibal and Rome's Italian allies*, bkz. Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010). *On Fabius's strategy*, P. Erdkamp, "Polybius, Livy, and the Fabian Strategy," *Ancient Society* 23 (1992): 127-47. *On Hannibal and religion*, bkz. T. W. Africa, "The One-Eyed Man against Rome," *Historia* 19.5 (1970): 528–38; B. Corinne, "Melqart," Lindsay Jones (baş editör), *The Encyclopedia of Religion* içinde (Detroit: Macmillan Reference USA, 2005), 9. cilt: 5, 846-849.

Cannae Savaşı için ilk bakılacak çalışmalar ya Robert O'Connell'in *The Ghosts of Cannae: Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*'i (New York: Random House, 2010) ya da Adrian Goldsworthy'nin *Cannae: Hannibal's Greatest Victory*'sidir (Londra: Cassell Military, 2001). Ayrıca bkz.: Mark Daly, *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War* (Londra & New York: Routledge, 2002); Martin Samuels, "The Reality of Cannae," *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 47 (1990): 7–29. *Savaş sonrası* için bkz.: J. F. Shean, "Hannibal's Mules: The Logis-

tical Limitations of Hannibal's Army and the Battle of Cannae, 216 B.C.," *Historia* 45.2 (1996): 159-187.

İki önemli eski kaynağın İngilizce çevirisi bulunmaktadır: Polybius, *The Rise of the Roman Empire*, çev.: Ian Scott-Kilvert, F. W. Walbank'in seçkisi ve girişiyle (Harmondsworth, New York: Penguin, 1979) ve Livy, *The war with Hannibal; books XXI–XXX of The History of Rome from its foundation*, çev.: Aubrey de Sélincourt, Betty Radice'in düzenlemesi ve girişiyle (Harmondsworth: Penguin, 1965). Plutarkhos'un –İkinci Pön Savaşı'nın iki önemli Romalı komutanı– Fabius Maximus'un ve Marcellus'un Yaşamları Ian Scott-Kilvert'in çevirip giriş yazdığı Plutarch, *Makers of Rome*'da bulunabilir. Appian'ın istikrarsız anlatısı çev.: Horace White, *Appian's Roman History*, cilt 1'de (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1930) mevcuttur. Cornelius Nepos'un kısa Hamilkar ve Hannibal biyografileri için bkz.: *Epitome of Roman History / Lucius Annaeus Florus* [Edward Seymour Forster'un İngilizce çevirisiyle]. Diodorus Siculus'un *Library of History*'sinin Hannibal üzerine olan Kitaplar 26 ve 29'undan parçaların (yani günümüze ulaşan pasajların) çevrisi için bkz.: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/26*.html ve http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/29*. html. Hamilkar üzerine olan Kitap 25 için bkz.: http://penelope.uchicago.edu/ Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/25*.html.

David Anthony Durham, *Pride of Carthage: a Novel of Hannibal* (New York: Anchor, 2006), İkinci Pön Savaşı'nın renkli ve okunabilir bir anlatısıdır. Ross Leckie, *Hannibal* (Washington, DC: Regnery, 1996), anı biçiminde yazılmış canlı ve güçlü bir romandır. Gustave Flaubert'in klasik tarihi romanı *Salammbo* Birinci Pön Savaşı sonrasında, paralı asker isyanı ya da Truceless Savaşı (ylk. MÖ 240) sırasında başlar. Tarihsel bir açıklama için bkz.: Dexter Hoyos, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival* (Leiden & Boston: Brill, 2007).

SEZAR

Sezar hakkında birçok iyi kitap var. Çerez türü çalışmalara alışkın olanların J. P. V. D. Balsdon'un mükemmel küçük kitabı *Julius Caesar*'la (New York: Atheneum, 1967) başa çıkması zor olacaktır. Adrian Goldsworthy, *Caesar: Life of a Colossus* (New Haven: Yale University Press, 2008) göze çarpan, yeni bir biyografidir. Philip Freeman, *Julius Caesar* (New York: Simon & Schuster, 2008) basiretli ve özlüdür. Peter Needham'ın çevirdiği Matthias Gelzer, *Caesar: Politician and Statesman*, (Oxford: Blackwell, 1969) iyi yargı gücünün ve iyi bilimselliğin bir klasiğidir. David McLintock'un çevirdiği Christian Meier, *Caesar*, (New York: Basic Books / Harper Collins, 1995) kimi zaman kendine has bir garipliği olsa da bilimsel, sürükleyici, büyük bir kitaptır. *İletişimci Sezar için* bkz.: Zvi Yavetz, *Julius Caesar and His Public Image* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983). *Sezar'ın fakirler ve*

yurttaş olmayanlara çekici gelmesi konusunda bkz.: Marian Hill ve Kevin Windle'ın çevirdiği Luciano Canfora, *Julius Caesar: The Life and Times of the People's Dictator* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 2007).

Roma Cumhuriyeti'nin çalkantılı dönemine giriş için bkz.: Tom Holland, *Rubicon* (New York: Doubleday, 2003) ya da Mary Beard ve Michael Crawford, *Rome in the Late Republic* (Londra: Duckworth, 2009). Ayrıntılı bir açıklama için bkz.: Erich Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, ikinci baskı (Berkeley: University of California Press, 1995).

Komutan olarak Sezar için bkz.: J. F. C. Fuller, *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant* (New Brunswick, NJ: Da Capo, 1965); Kimberly Kagan, *The Eye of Command* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006).

Yazar ve tarihi kaynak olarak Sezar için bkz.: F. E. Adcock, *Caesar as Man of Letters* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956); Kathryn Welch ve Anton Powell (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (London, Duckworth, Swansea: Classical Press of Wales, 1998) içindeki makaleler; J. E. Lendon, "The Rhetoric of Combat: Greek Military Theory and Roman Culture in Julius Caesar's Battle Descriptions," *Classical Antiquity* 18 (1999): 273-329; L. F. Raditsa, "Julius Caesar and His Writings," H. Temporini (ed.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt; Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung, Joseph Vogt zu seinem 75. Geburtstag gewidmet, I: Von den Anfängen Roms bis zum Ausgang der Republik* içinde, cilt. I.3 (Berlin, New York: De Gruyter, 1973): 417-456.

Pompeius için bkz.: Peter Greenhalgh, *Pompey, the Republican Prince* (Columbia: University of Missouri Press, 1982) ve Robin Seager, *Pompey the Great, A Political Biography*, second edition (Malden, MA: Blackwell, 2002); Patricia Southern, *Pompey* (Stroud: Tempus, 2002). Ayrıca bkz.: Kurt von Fritz, "Pompey's Policy Before and After the Outbreak of the Civil War of 49 B.C.," *Transactions of the American Philological Association* 74 (1942): 145–80; John Leach, *Pompey the Great* (Londra: Croom Helm, 1978).

Pharsalos Savaşı için bkz.: W. Gwatkin, "Some Reflections on the Battle of Pharsalus," *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 87 (1956): 109-24; C. B. R. Pelling, "Pharsalus," *Historia* 22 (1973): 249-229; Matthew Leigh, *Lucan: Spectacle and Engagement* (Oxford: Clarendon Press, 1973), 77-157; J. D. Morgan, "Palaepharsalus: the Battle and the Town," *American Journal of Archaeology* 87 (1983): 23-54; Graham Wylie, "The Road to Pharsalus," *Latomus* 51 (1992): 557-65.

Roma savaş tarzı için, F. E. Adcock'ın eski ama halen iyi olan *The Roman Art of War under the Republic*'ine (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940) bakınız. Çok daha yeni bir genel bakış için bkz.: Adrian Goldsworthy, *Roman Warfare* (New York: Smithsonian Books / Collins, 2005) ya da Jonathan P. Roth, *Roman Warfare* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009). Çok daha ayrıntılı bir giriş için Adrian Goldsworthy, *The Complete Roman Army*'ye (New York: Thames

& Hudson, 2003) bakınız; C. M. Gilliver, *The Roman Art of War* (Charleston, SC: Tempus, 1999) içi dolu bir çözümleme sunuyor. Ayrıca bkz.: Kate Gilliver, Adrian Goldsworthy ve Michael Whitby, *Rome at War* (Oxford: Osprey Publishing, 2005), Paul Erdkamp (ed.), *A Companion to the Roman Army* (Oxford: Blackwell, 2007) içindeki ilişkili makaleler. L. J. F. Keppie, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire* (Norman: University of Oklahoma Press, 1984), generallik konusunda iyidir. *Lojistik için* bkz.: Paul Erdkamp, *Hunger and the Sword: Warfare and Food Supply in Roman Republican Wars (264–30 B.C.)*, (Amsterdam: J. C. Gieben, 1998) ve Jonathan P. Roth, *The Logistics of the Roman Army at War (264 B.C.–A.D. 235)*, (Leiden ve Boston: Brill, 1999).

Matthew Dillon ve Lynda Garland (ed.), *Ancient Rome: From the Early Republic to the Assassination of Julius Caesar*'da (Londra ve New York: Routledge, 2005) yorum ve kaynakçayla birlikte değerli bir kaynaklar seçkisi bulunabilir. Julius Caesar, *The Civil War, with the anonymous Alexandrian, African, and Spanish Wars*, J. M. Carter'ın girişi ve notlarıyla birlikte (Oxford: Oxford University Press, 1997); Appian, *The Civil Wars*, J. M. Carter girişiyle birlikte (London; New York: Penguin Books, 1996). Dio Cassius'un *Roma Tarihi*, Kitap 41-44 için Loeb Classical Library baskısına başvurunuz; Earnest Cary ve Herbert Baldwin Foster'in çevirdiği Dio Cassius, *Roman History*, 4. cilt: Books 41–44'e (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916) başvurunuz. İngilizce çevirisine erişilebilir: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html. Plutarkhos'un Pompeius'un ve Sezar'ın Yaşamları için bkz.: Plutarch, *Fall of the Roman Republic*'de (Harmondsworth: Penguin, 2005); çevirilerin karşılaştırılmasını, Robin Seager'ın önsözünü, Christopher Pelling'in dizi önsözünü, Rex Warner'in girişini ve notlarını içeren gözden geçirilmiş baskı. Plutarkhos'un Brutus'un ve Marcus Antonius'un Yaşamları için bkz.: Ian Scott-Kilvert'in girişinin yer aldığı, Plutarch, *Makers of Rome* (Harmondsworth: Penguin, 1965). Suetonius'un Sezar'ın Yaşamı için bkz.: Robert Graves'in çevirdiği, Michael Grant'ın girişinin bulunduğu gözden geçirilmiş Gaius Suetonius Tranquillus, *The Twelve Caesars* (Londra, New York: Penguin, 2003).

Kleopatra için bkz.: Stacy Schiff, *Cleopatra: A Life* (New York: Little, Brown 2010); Duane Roller, *Cleopatra: A Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2010); Diana E. E. Kleiner, *Cleopatra and Rome* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2005).

Özel konular üzerine çalışmalar arasında şunlar bulunmaktadır: "The Ides of March," *Historia* 7 (1958): 80-94; Elmore, J., "Caesar on the Causes of Mutiny," *Classical Journal* 20 (1925): 430–32; Peter Green, "Caesar and Alexander: Aemulatio, Imitatio, Comparatio," *American Journal of Ancient History* (1979) 3: 1–26.

Colleen McCullough, *Caesar: A Novel* (New York: William Morrow, 1997) beğenilmektedir ve tarihi kaynaklara bağlıdır. Steven Saylor, *The Judgment of Caesar: A Novel of Ancient Rome* (New York: St. Martin's Minotaur Books, 2004) ve Steven Saylor, *The Triumph of Caesar: A Novel of Ancient Rome* (New York: St.

Martin's Minotaur Books, 2008) merak uyandıran dedektiflik hikâyeleridir. Conn Iggulden, *Emperor: The Gods of War* (New York: Delacorte Press, 2006) genel fırça darbeleriyle içsavaşın bir resmini çizer. Thornton Wilder'ın *The Ides of March*'ı (New York: Harper Perennial, 2003, ilk baskı 1948) hafiftir.

ESKİ SAVAŞLAR

Ders kitabı bulunmasa da ders kitabına yakın olan şunlara bkz.: John Gibson Warry, *Warfare in the Classical World: an illustrated encyclopedia of weapons, warriors and warfare in the ancient civilisations of Greece and Rome* (Norman: University of Oklahoma Press, 1995) ve Simon Anglim ve diğerleri, *Fighting techniques of the ancient world 3000 BC–500 AD: equipment, combat skills, and tactics* (New York: Thomas Dunne Books: St. Martin's Press, 2002). Harry Sidebottom *Ancient Warfare: A Very Short Introduction*'da (Oxford and New York: Oxford University Press, 2005) konunun özüne değinen bir yaklaşım sunar. Peter Connolly, *Greece and Rome at War*. (Londra: Greenhill Books, 2006) zengin açıklamalar ve doğru tarih sunar.

Eski savaşlarda strateji için bkz.: Victor Davis Hanson (ed.), *Makers of Ancient Strategy* (Princeton: Princeton University Press, 2010) içindeki makaleler. *Eski savaşlardaki psikoloji* için bkz.: J. E. Lendon, *Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity* (New Haven: Yale University Press, 2006).

Giovanni Brizi, İtalyanca *Il guerriero, l'oplita, il legionario. Gli eserciti nel mondo classico*'da (Bologna, Italy: Il Mulino, 2002) Hannibal'in taktiklerinin iyi bir çözümlemesiyle birlikte eski savaşların genel bir taslağını veriyor.

Philip Sabin, *Lost Battles: Reconstructing the Great Clashes of the Ancient World* (Londra: Hambledon Continuum, 2008) eski savaş alanlarını yeniden inşa etmek için savaş-oyunu ile bilimi birleştiriyor.

BÜYÜK KOMUTANLAR

Theodore Ayrault Dodge, *Great captains: a course of six lectures showing the influence on the art of war of the campaigns of Alexander, Hannibal, Caesar, Gustavus Adolphus, Frederick, and Napoleon* (Boston: Houghton, Mifflin, 1892, yayın hakkı 1889) başlamak için uygundur. Dodge aynı zamanda her biri altı komutandan biri hakkında olan ayrıntılı kitaplar yayımladı.

Mordechai Gihon'un ve David Jablonsky'inin önsözlerinin bulunduğu Richard A. Gabriel *Great Captains of Antiquity* (Westport, CT: Greenwood, 2001) basiretli bir çözümleme, Hannibal ve Scipio Africanus'u içeren bir durum çalışmaları serisi sunar.

Ortaçağ ile yirminci yüzyıl arasında kalan dönemdeki "Büyük liderler" diye adlandırılabilecek daha sonraki komutanlar üzerine içgörülü çalışmalar arasın-

da şunlar vardır: Sir Basil Henry Liddell Hart, *Great Captains Unveiled* (Freeport, NY: Books for Libraries Press, 1967); Martin Blumemson ve James L. Stokesbury, *Masters of the Art of Command* (Boston: Houghton Mifflin, 1975); Martin van Creveld, *Command in War* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987); Eliot Cohen, *Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime* (New York: Free Press, 2002); John Keegan, *The Mask of Command* (New York: Penguin Books, 1988).

Modern toplum bilime ve onun liderlik üzerine çalışmalarına giriş için bkz.: Bernard M. Bass ve Ruth Bass, *The Bass Handbook of Leadership*, dördüncü baskı (New York: Free Press, 2008), George R. Goethals, Georgia J. Sorenson, James MacGregor Burns (ed.), *Encylopedia of Leadership*'deki (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2004) çeşitli maddeler.

Eski savaşlarda filler için bkz.: H. H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1974).

Stratejik sezgi için bkz.: William R. Duggan, *Coup d'oeil: strategic intuition in Army planning* (Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College, 2005) ve aynı yazar *Strategic Intuition: The Creative Spark in Human Achievement* (New York: Columbia Business School Pub., 2007).

Siyaset felsefecilerinin büyük liderler üzerine iki yeni çalışmasını çok bilgi verici bulmaktayım: Robert Faulkner, *The Case for Greatness: Honorable Ambition and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 2007) ve Walter Randy Newell, *The Soul of a Leader: Character, Conviction, and Ten Lessons in Political Greatness* (New York: Harper Collins, 2009). Ayrıca Winston S. Churchill, *Great Contemporaries*'den (Chicago: University of Chicago Press, 1973, ilk baskı 1937) çokça yararlandım.

NOTLAR

1. BAŞARILI KOMUTANLARIN ON NİTELİĞİ

1. Hannibal'in zırhının ayrıntıları olası bir yeniden kurguya dayanmaktadır.

2. Livy, *History of Rome* 21.4

3. *Book of Daniel*: 8:1–8, 15–22, 11:2–4.

4. Abraham Lincoln, "Address to the Young Men's Lyceum of Springfield, Illinois, January 27, 1838" *Speeches and Writings 1832–1858* içinde. Library of America: New York, 1989, 34.

5. Gaius Matius'un Cicero'ya MÖ 44 tarihli mektubundaki kendi açımlaması: "*neque enim Caesarem in dissensione civili sum secutus sed amicum*," Cicero, *Letters to Friends* 11.28.2.

6. Livy, *History of Rome* 21.4.

7. Plutarch, *Caesar* 17.2.

8. Plutarch, *Life of Alexander* 22.6.

9. Plutarch, *Life of Caesar* 35.11.

10. Plutarch, *Life of Caesar* 15.5.

11. Livy, *History of Rome* 31.20.6.

12. Diodorus Siculus 17.17. 2.

13. Cengiz Han çok daha büyük bir imparatorluğu fethettiyse de, fethetmesi yirmi yıl aldı ve altmış beş yaşına kadar yaşadı.

2. HÜCUM

1. Polybius, *Histories* 3.6.12, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/ Texts/Polybius/3*.html.
2. Polybius, *Histories* 9.22.6.
3. Polybius, *Histories* 3.15.6, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/ Texts/Polybius/3*.html.
4. Plutarch, *Life of Caesar* 11.3–4.
5. Cicero, *Letters to Atticus* 10.7.1.
6. Caesar, *Civil War* 1.7.
7. Caesar, *Civil War* 1.9.
8. Caesar, *Civil War* 1.9.
9. Cicero, *Letters to Atticus* 7.11.1.
10. Plutarch, *Life of Caesar* 39.8.
11. Polybius, *Histories* 3.89.5–6, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.
12. Livy, *History of Rome* 22.58.3.
13. Polybius, *Histories* 3.15.9.
14. Martin Blumenson ve James Stokesbury, *Masters of the Art of Command* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 1990), s. 146.
15. Diodorus Siculus 17.18.2.
16. Diodorus Siculus 17.18.2.
17. Arrian, *Anabasis of Alexander* 1.15.4.
18. Polybius, *Histories* 3.60.3, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/ Roman/Texts/Polybius/3*.html.
19. Polybius, *Histories* 3.81.1, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/ Texts/Polybius/3*.html.

20. Polybius, *Histories* 3.81.3.

21. Polybius, *Histories* 3.77.3–7, çev. Penguin.

22. Plutarch, *Life of Caesar* 32.2.

23. Appian, *Civil Wars* 2.34 [136], çev. Matthew Dillon ve Lynda Garland, *Ancient Rome from the Early Republic to the Assassination of Julius Caesar* (New York: Routledge, 2005), s. 643.

24. Caesar, *Civil War* 1.23.

25. *Letters to Atticus* 9.7c'de [Cicero] Sezar (5 Mart 49).

26. Cicero, *Letters to Atticus*, 8.16.

27. Thucydides, 7.69.2.

3. DİRENİŞ

1. Polybius, *Histories* 11.2.4-6.

2. Alıntılandığı yer: Craig Mullaney, *The Unforgiving Minute: A Soldier's Education* (New York: Penguin, 2009), s. 365.

3. Aristotle, *Politics*, 4.1296a.

4. Richard M. Langworth, *The Definitive Wit of Winston Churchill* (New York: Public Affairs, 2009), s. 109.

5. Curtius 3.10.1–2; Diodorus Siculus 17.33.4.

6. Curtius 4.1.35.

7. Plutarch, *Life of Alexander* 29.8.

8. Livy, *History of Rome* 22.4.1.

9. Dexter Hoyos, "Maharbal's Bon Mot: Authenticity and Survival," *Classical Quarterly*,. 50.2 (2000): 610-614.

10. Polybius, *Histories* 3.86.10, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/ Roman/Texts/Polybius/3*.html.

11. Polybius, *Histories* 3.87.1, Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/ Roman/Texts/Polybius/3*.html.

12. Polybius, *Histories* 3.89.9. Loeb çevirisi, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/ Roman/Texts/Polybius/3*.html.

13. Plutarch, *Fabius* 2.5., Loeb çevirisi, (3. cilt, 1916), http://penelope.uchicago.edu/Thayer/ E/ Roman/Texts/Plutarch/Lives/Fabius_Maximus*.html.

14. Plutarch, *Fabius* 5.3, Loeb çevirisi, (3. cilt, 1916), http://penelope.uchicago.edu/Thayer/ E/ Roman/Texts/Plutarch/Lives/Fabius_Maximus*.html.

15. Tam olarak, "Hannibal'in *paedagogus*u", genç bir Roma soylusunun hizmetkârı olarak hizmet gören Yunanlı köle.

16. Florus, *Epitome* 1.22.13.

17. Plutarch, *Life of Pompey* 63.1.

18. Winston Churchill, Avam Kamarası Konuşması, 4 Haziran, 1940, http://www.churchill-society-london.org.uk/Dunkirk.html.

19. Suetonius, *Julius Caesar* 34.2.

20. Suetonius, *Julius Caesar* 69.

21. Suetonius, *Julius Caesar* 68.1.

22. Appian, *Civil Wars* 53.

23. Caesar, *Civil War* 3.19.

24. Appian, *Civil Wars* 2.57.

25. *Civil Wars* 2.61.

26. Cicero, *Letters to Friends* 9.9.2–3.

27. Caesar, *Civil War* 3.68.

28. Caesar, *Civil War* 3.71.

29. Plutarch, *Caesar* 39; cf. Appian, *Civil Wars* 2.62. çev.: Rex Warner: Plutarch, *Fall of the Roman Republic*, gözden geçirilmiş baskı, çev.: Rex Warner, gözden geçiren: Robin Seager, Christopher Pelling'in önsözü, Londra: Penguin Books, 2005, s. 294.

30. Appian, *Civil Wars* 2.64.

31. Caesar, *Civil War* 3.73.

32. Dio Cassius, *Roman History* 41.27.

33. Thucydides 3.82.2.

4. SAVAŞ

1. Arrian, Anabasis of Alexander 3.14.3.

2. Diodorus Siculus 17.60.4.

3. Arrian, *Anabasis of Alexander* 3.15.2.

4. Polybius, *Histories* 3.114.

5. Livy, *History of Rome* 22.49.3.

6. Livy, *History of Rome* 22.48.6.

7. En güvenilir ölü sayısı Livius, *History of Rome* 22.49.13–18'de olsa da, bunlar genellikle itimat edilir olan Polybius, *Histories* 3.113'deki Romalı askerlerin toplam sayısıyla uyuşmamaktadır.

8. Appian, *Civil Wars* 2.64.

9. Appian, *Civil Wars* 2.64, çev.: Loeb, http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc= Perseus%3Atext%3A1999.01.0232%3Abook%3D 2%3Achapter%3D10%3Asection%3D66.

10. Appian, *Civil Wars* 2.64, çev. Loeb, http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc= Perseus%3Atext%3A1999.01.0232%3Abook%3D2%3Achapter%3D10%3Asection%3D66.

11. Tacitus, *Histories* 2.38.

12. Caesar, *Civil War* 3.86; Appian, *Civil Wars* 2.10.67; Plutarch, *Life of Pompey* 67.4–5; Polyaenus, *Stratagems of War* 8.23.14.

13. Lucan, *Pharsalia*, 7.126–128.

14. Caesar, *Civil War* 3.85.

15. Thucydides 5.102.

16. Savaşın tam yeri kesin değildir. Burada izleyen çalışmalardaki savları izledim: C.B.R. Pelling, "Pharsalus," *Historia* 22 (1973), 249-59 ve John D. Morgan, "Palaepharsalus-the Battle and the Town," *American Journal of Archaeology* 87 (1983), 23-54.

17. Plutarch, *Life of Pompey* 68.4.

18. Caesar, *Civil War* 3.85.

19. Lucan, *Pharsalia* 7.242–43.

20. Lucan, *Pharsalia* 7.571–73.

21. Lucan, *Pharsalia* 7.506.

22. Cassius Dio 41.60.1–2.

23. Lucan, *Pharsalia* 7.511–13.

24. Frontinus, *Stratagems* 2.22.

25. Asinius Pollio'dan alıntı: Suetonius, *Julius Caesar* 30.4.

26. Caesar, *Civil War* 3.99; Pharsalos'da Sezar için savaşan bir şahidin günümüze ulaşmayan tarihinden alıntı, Appian, *Civil Wars* 2.82

5. SONUNU GETİRMEK

1. Justin 3.3.

2. Plutarch, *Life of Alexander* 47.1-3, İskender'in gerçekte neler söylediğini anlattığı Antipatros'a açımlamalı bir mektupta-ki iddialar.

3. Quintus Curtius 6.3.16.

4. Livy, *History of Rome,* 28.46.7, 14; 29.4-5; 30.18-20. Mago ün hayalleri kurduysa da, onun bugünkü ölümsüzlüğü bir yumurta sosundan geliyor olabilir. Minorka'daki Mahón kenti mayonezin bulunduğu yer olduğunu iddia etmektedir ve Mahon adının Mago'dan gelmesiyle övünmektedir. Ama kentin adının etimolojisi tartışmalıdır ve başka yerler de mayonezi kendilerinin bulduklarında ısrarlılar.

5. Livy, *History of Rome* 23.12.2.

6. Livy, *History of Rome* 27.51.12.

7. Polybius, *Histories* 3.118.5.

8. Livy, *History of Rome* 22.51.4.

9. Livy, *History of Rome* 22.51.4.

10. Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage: Southern Italy during the Second Punic War* (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 2010), s. 42, dipnot 106, alıntılandığı yer: Hans Beck ve U. Walter (ed.) *Die frühen römischen Historiker,* 1. cilt (Darmstadt, Germany: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001), 4 F13-14.

11. Livy, *History of Rome* 21.12.1.

12. Suetonius, *Julius Caesar* 77.

13. Terence, *Phormio* 203.

14. Cicero, *Letters to Atticus* 11.6.5.

15. Cassius Dio, *Roman History* 42.49–50.

16. Cassius Dio, *Roman History* 42.49.

17. Suetonius, *Julius Caesar* 70; Plutarch, *Life of Caesar* 51.2; Appian, *Civil Wars* 2.13.92–94; Cassius Dio, *Roman History* 52–54.

18. Cassius Dio, *Roman History* 42.55.2.

19. *The African War* 44.

20. *The African War* 45.

21. *The African War* 45.

22. Plutarch, *Cato the Younger* 72.2. Plutarkhos Cato'nun konuşmasını uydurmuş olabilir, ama doğru gibi görünmektedir.

23. Plutarch, *Cato the Younger* 72.2.

24. Plutarch, *Life of Caesar* 56.2.

6. NE ZAMAN DURACAĞINI BİLMEK

1. Arrian, *Anabasis* 7.11.8.9, P. A. Brunt'un düzeltilmiş çevirisi, *Arrian, Anabasis of Alexander, Books V–VII* (Cambridge, MA: Harvard University Press), 1983, s. 241.

2. Winston Churchill, *My Early Life: A Roving Commission* (New York: Charles Scribner's Sons, 1987), s. 331.

3. Arrian, *Anabasis of Alexander* 7.19.6 içinde, Aristoboulos'dan alıntı: Strabo, *Geography* 16.1.11, Arrian *Indica* 9.11.

4. Book of Daniel 8:8.

5. W. H. Auden, "September 1, 1939."

6. W. H. Auden, "September 1, 1939."

7. Arrian, *Anabasis* 7.26.3, Diodorus Siculus 17.117.4, cf. 18.1.4; Quintus Curtius 10.5.5, Justin 12.15.8.

8. Diodorus Siculus 17.117.4.

9. Polybius, *Histories* 15.2.3.

10. Polybius, *Histories* 15.5.2.

11. Polybius, *Histories* 15.5.8.

12. Livy, *History of Rome* 30.29.4.

13. Livy, *History of Rome* 30.29.5.

14. Polybius, *Histories* 15.15.3.

15. Plutarch, *Life of Caesar* 11.3–4

16. Caesar, *Civil War* 3.57.

17. Suetonius, *Julius Caesar* 77.1.

18. Suetonius, *Julius Caesar* 82.2.

19. Pliny the Elder, *Natural History* 7.91–92.

20. Plutarch, *Life of Cato the Younger* 66.2.

21. Thucydides, *The Peloponnesian War* 2.43.3.

22. Plutarch, *Life of Alexander* 74.6.

23. Polybius, *Histories* 11.19, bu paragraftaki bütün alıntıların kaynağıdır. Bu paragraftaki bütün çeviriler W. R. Paton, Loeb Classical Library çevirisinin (http: / / penelope. uchicago. edu / Thayer / E / Roman / Texts / Cassius_Dio / 42*.html) uyarlamasıdır.

24. Livy, *History of Rome* 35.14.5–11; Plutarch, *Life of Flaminius* 21.3.

25. Livy, *History of Rome* 35.14.11.

26. Cicero, *On the Orator* 2.75.

DİZİN

A

Abidos 81
Actium Savaşı 324
Adriyatik Denizi 14, 25, 26, 31, 52, 108, 116, 146, 153, 155, 184, 186, 286, 318
Aegae 329
Aeneas 63
Ahenobarbus, Lucius Domitius 20, 108, 151, 199, 203, 209, 321
Akhilleos 56, 57, 223, 235, 338
Alesia 251
Alpler 13, 33, 34, 37, 42, 52, 54, 55, 84, 85, 87, 88, 98, 99, 101, 103, 112, 136, 190, 211, 244, 314, 340
Anadolu 30, 57, 71, 81, 82, 84, 89, 91, 92, 112, 113, 115, 118, 119, 122, 123, 133, 134, 136, 145, 156, 164, 178, 238, 257, 260, 285, 287, 289, 295, 296, 312, 317, 336, 343, 357
Anticato 321
Antigonos 133, 145, 296
Antiokheia 260, 285
Antipatros 17, 223, 259, 288, 371
Antonius, Marcus 20, 156, 158, 159, 203, 323, 324, 330, 361
Apenin Dağları 136, 138, 141, 145, 186, 211
Apulia 25, 107, 142, 143, 185, 186, 190
Arbela 22, 182
Aristoteles 67, 118
Arkhimedes 241
Artabazus 92
Asur 173, 223
Atatürk, Mustafa Kemal 331
Atina 97, 121, 220, 221, 288, 351
Atina donanması 81
Augustus 34, 324, 325, 327, 333, 349
Aztek 66

B

Babil 169, 173, 182, 219, 276, 287, 291, 292, 293, 296, 329, 338
Baktria 12, 17, 172, 175, 178, 222, 223, 224, 229, 230, 235, 236, 238, 251, 286, 287, 288, 293, 296, 354
Barka 12, 18, 37, 58, 59, 60, 62, 72, 86, 87, 137
Bessos 172, 175, 179, 180, 182, 222, 225, 229, 230, 273, 275
Birinci Pön Savaşı 58, 60, 74, 251, 359
Bitinya 312, 313
Brundisium 14, 27, 116, 117, 146, 147, 149, 153, 155, 157, 158, 213
Brutus, Marcus 319, 320, 321, 323, 324, 361

C

Cannae Savaşı 168, 183, 184, 358
Canusium 25, 186, 194, 250
Capua 13, 25, 107, 239, 242, 243
Carrhae Savaşı 317
Cato, Marcus Porcius 20, 108, 255, 266, 267, 268, 273, 320, 321, 322, 372
Cenova 216, 217
Churchill, Winston 122, 149, 283, 363, 368, 372

Cicero, Marcus Tullius 20, 65, 111, 160, 199, 200, 258, 266, 321, 323, 365, 366, 367, 368, 371, 373
Cortés, Hernando 66
Crassus, Marcus Licinius 64, 65
Cremona 102
Croton 25, 279, 280
Curio 150, 153, 166, 255

D

Dardanelles 156
Dicle Nehri 174
Dignitas 65, 322
Dyrrachium 14, 27, 31, 41, 147, 148, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 166, 169, 195, 198, 199, 200, 207, 209, 211, 213, 271, 347

E

Ebro Nehri 24, 116, 144
Egnatia 156, 197
Ekbatana 23, 221, 225, 292
Ephesos 343, 344
Etruria 25, 136, 137
Etrüskler 140

F

Falanks 69, 96, 127, 128, 129, 130, 170, 176, 177, 179, 180, 232, 233, 234, 276, 336
Fenike 123, 132, 291, 296, 312
Fil 33, 40, 54, 59, 73, 74, 84, 86, 98, 99, 104, 105, 106, 172, 175, 217, 232, 233, 234, 235, 236, 244, 253, 263, 266, 275, 276, 281, 308, 309, 310, 336, 363
Fırat Nehri 134, 171, 173, 291
Flaminius, Gaius 18, 138, 139, 373
Florus 143, 359, 368
Fransa 31, 37, 55, 84, 99, 101, 103, 117, 146
Freud, Sigmund 51

G

Galya 21, 33, 37, 39, 43, 44, 50, 55, 63, 65, 77, 87, 88, 89, 90, 107, 108, 109, 149, 150, 151, 153, 155, 163, 168, 198, 200, 205, 251, 255, 281, 317, 318, 322, 344, 345, 347
Galya Savaşları 42, 45, 50, 87
Ganj 234, 235
Gaugamela Savaşı 11, 167, 169, 170
Gazze 22, 135
Gebze 312, 331
Gerilla 40, 49
Girit 133
Gordion 123, 125, 145
Granikus Savaşı 11, 355

H

Hadrumentum 25, 302, 310
Halikarnassos 22, 115, 121, 122, 123, 133, 164
Hannibal 12, 13, 14, 18, 19, 24, 25, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 112, 113, 114, 116, 117, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 205, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 263, 265, 266, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 280, 282, 283, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 325, 326, 328, 331, 332, 333, 334, 335, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 357, 358, 359, 362, 365, 368
Hanno 73, 144, 190, 191, 193
Harpalus 225, 288
Hasdrubal 12, 13, 19, 58, 61, 73, 86, 99, 116, 143, 144, 145, 166, 190, 193, 244, 245, 299, 326
Hayber Geçidi 232, 235, 236
Hazar Denizi 23, 291, 338
Helenistik Çağ 296

Hellespontos 34, 37, 54, 55, 81, 91, 93, 113, 124, 164, 257
Hephaestion 12, 17, 181, 228, 286, 292, 293
Hindistan 12, 17, 18, 50, 82, 216, 223, 229, 231, 234, 237, 275, 278, 283, 289, 290, 292, 293, 295, 296, 326, 332, 337, 349
Hindukuş 230, 296
Hint Okyanusu 236, 237, 286
Hitler, Adolf 66, 89
Hydaspes Nehri 23, 271, 309
Hydaspes Nehri Savaşı 12, 18, 232, 307
Hypaspists 69

I-İ

Irak Savaşı 49
İçsavaş 20, 21, 30, 31, 33, 50, 55, 64, 65, 79, 89, 107, 111, 153, 154, 168, 217, 257, 258, 268, 270, 272, 273, 281, 314, 316, 319, 323, 344, 345, 346, 347, 362
İçsavaş 50, 65
İkinci Pön Savaşı 12, 14, 19, 34, 55, 245, 307, 311, 313, 342, 343, 357, 358, 359
İlerda Savaşı (MÖ 49) 14
İlipa Savaşı 13
İndus Nehri 23, 232
İran 12, 33, 42, 45, 56, 63, 82, 135, 175, 182, 212, 219, 221, 234, 236, 237, 238, 250, 283, 286, 289, 290, 292, 296, 317
İskender 11, 12, 17, 18, 22, 23, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 145, 147, 150, 151, 156, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 250, 251, 252, 256, 271, 273, 275, 276, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 307, 309, 317, 322, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 371
İskit 172, 179
İspanya 12, 13, 14, 18, 19, 31, 33, 39, 42, 48, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 85, 86, 87, 88, 89, 98, 99, 101, 102, 112, 116, 117, 137, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 159, 164, 165, 166, 198, 203, 213, 217, 243, 244, 249, 250, 252, 253, 255, 268, 270, 271, 272, 280, 281, 297, 299, 300, 311, 317, 323, 326, 332, 340, 341, 342, 346
İspanyollar 72, 86, 184, 189, 190, 191, 193, 196, 268, 308
İsrail 296
İssos Savaşı 11, 118, 124, 125
İtalya 12, 14, 18, 19, 30, 31, 33, 39, 41, 44, 48, 49, 52, 54, 55, 62, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 124, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 158, 163, 164, 165, 167, 168, 183, 186, 193, 194, 198, 199, 203, 213, 217, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 260, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 282, 291, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 306, 308, 311, 313, 315, 316, 317, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 331, 338, 339, 340, 341, 342, 346, 348, 351
İzmit Körfezi 331

K

Kartaca 13, 14, 15, 18, 24, 25, 26, 30, 33, 37, 42, 45, 58, 59, 60, 61, 62, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 85, 86, 87, 98, 104, 106, 115, 116, 136, 139, 140, 144, 145, 146, 164, 165, 166,

167, 187, 189, 190, 191, 192, 216, 217, 240, 241, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 275, 276, 277, 280, 282, 291, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 326, 328, 333, 338, 342, 343, 358
Kartaca donanması 75, 139, 239, 241, 310
Kelt 45, 84, 85, 101, 102, 103, 104, 106, 137, 138, 139, 145, 167, 188, 190, 192, 244
Khaironeia Savaşı 11, 83, 95
Kilikya 125, 126, 196, 203
Kıbrıs 257, 296
Kleopatra 15, 20, 217, 259, 260, 316, 324, 361
Korkyra 255
Kos 122, 133
Krateros 17, 228
Ksenofon 56
Kserkses 11, 81, 82, 135, 220, 221
Kuzey Afrika 19, 20, 62, 72, 85, 86, 89, 101, 150, 153, 155, 166, 255, 256, 258, 261, 266, 267, 271, 274, 291, 308, 311, 317, 326, 328, 340, 341, 347
Kyros 56, 223, 237, 338
Kyros'un Eğitimi 56

L

Labienus, Titus 21, 200, 204, 205, 206, 207, 262, 263, 264, 266, 268, 270, 273
Larissa 197, 201, 208
Latmos Körfezi 119, 120
Leonidas 98
Lesbos 122, 133, 256
Libya 60, 191, 291, 296, 311, 329
Libyssa 312, 331
Liderlik 11, 20, 30, 35, 37, 39, 42, 48, 68, 84, 95, 100, 116, 138, 140, 152, 162, 163, 165, 194, 202, 206, 207, 214, 237, 239, 248, 272, 284, 299, 312, 326, 327, 328, 335, 340, 348, 363
Lidya 133
Livius 60, 138, 193, 250, 344, 369
Lojistik 37, 40, 91, 98, 265, 347, 349, 351, 361
Longinus, Lucius Cassius 198
Luceria 26, 107, 109, 110, 185
Lugus 137
Lysandros 48
Lysimakhos 296

M

Mago 14, 19, 58, 73, 216, 217, 239, 240, 241, 253, 301, 302, 303, 308, 371
Maharbal 19, 73, 139, 190, 246, 247, 248, 250, 342, 367
Makedon ordusu 69, 96, 130, 228
Marakanda 23, 227, 230
Marius 64
Marka 59, 137, 154, 178, 328
Masinissa 19, 298, 301, 303, 304, 305, 310
Massilia 14, 20, 25, 26, 151, 153
Mazaeus 170, 175, 180, 182
Melkart 45, 59, 85
Mentor 92
Metellus, Lucius 149
Meydan savaşı 46, 67, 93, 100, 113, 125, 141, 146, 159, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 187, 198, 199, 200, 201, 207, 214, 218, 232, 242, 243, 244, 251, 265, 269, 272, 275, 276, 307, 310, 320, 332, 336
Mezopotamya 82, 125, 175, 182, 212, 292
Miletos 22, 119, 120, 121, 122, 133, 237, 238
Minucius, Marcus 141, 143, 146
Mısır 15, 18, 20, 70, 71, 82, 92, 135, 169, 173, 178, 203, 221, 257, 258, 259, 260, 281, 287, 295, 296, 316, 329, 337, 347
Moltke, Helmuth von 117
Monarşi 33, 316, 325, 334
Munda Savaşı 15, 307
Muson 216, 229, 231, 234, 237
Mytilene 122, 133

N

Nanda hanedanı 234
Napoli 242

Napoli Körfezi 186
Nazi Almanya'sı 146
Nearkhos 237, 290

O

Octavianus 34, 324, 325, 349
Orta Asya 40, 70, 125, 171, 172, 182, 219
Oxus (Ceyhun) Nehri 230

P

Paralı asker 17, 41, 58, 69, 79, 84, 92, 93, 94, 96, 97, 119, 124, 127, 128, 129, 165, 172, 175, 182, 221, 224, 228, 231, 235, 287, 288, 289, 303, 308, 309, 359
Parmenion 11, 17, 93, 95, 120, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 145, 170, 176, 177, 179, 180, 181, 211, 221, 224, 225, 227, 287, 337
Parthlar 33, 63, 317, 318, 319, 324
Paullus, Lucius Aemilius 30, 184, 185, 186, 187, 189, 192, 194, 212, 214
Peloponnesos Savaşı 48
Pencap 223, 235
Perdikkas 18
Pergamon 285, 296
Perikles 331
Pers donanması 17, 71, 83, 84, 91, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 133, 151, 164, 275, 336, 337, 348
Persepolis 11, 23, 135, 212, 219, 220, 221, 224, 226, 238, 276, 287, 336
Pers İmparatorluğu 11, 17, 33, 34, 39, 43, 56, 71, 79, 80, 81, 82, 123, 134, 135, 177, 182, 221, 222, 223, 229, 273, 286, 287, 290, 295, 296, 327, 333, 335, 338, 339, 345, 349
Pers ordusu 80, 82, 92, 94, 118, 131, 133, 284
Petra 159
Petreius, Marcus 151, 152
Peucestas 287, 289
Pharnabazus 123, 133
Pharsalos Savaşı 15, 168, 196, 197, 207, 213, 217, 360
Philippi Savaşı 324
Philotas 11, 225, 227
Philotimia (tutku) 36
Pireneler 24, 52, 84, 98, 99
Pisae (Piza) 25, 139
Placentia (Piacenza) 25, 26, 102, 104, 153
Plutarkhos 39, 44, 141, 142, 149, 285, 355, 359, 361, 372
Polybios 19, 56, 58, 60, 61, 73, 76, 99, 105, 117, 189, 280, 303, 310, 340, 358
Polytimetus Nehri 23, 231
Pompeii 124
Pompeius (Gnaeus Pompeius Magnus) 14, 15, 20, 21, 31, 43, 48, 63, 64, 65, 67, 78, 79, 80, 88, 89, 90, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 169, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 218, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 266, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 281, 314, 318, 319, 320, 321, 324, 347, 355, 360, 361
Pompeius, Sextus 255, 256, 258, 268, 324
Po Nehri Vadisi 101, 102
Pontus 260, 281
Porus 18, 232, 233, 234, 235, 236, 273, 309
Proskynesis 225, 227

R

Ravenna 26, 87
Rodoslu Memnon 11, 17, 92, 115, 119, 141, 164, 294, 336, 357
Roksane 294
Roma 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 30, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 45, 46, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 136, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 154, 156, 157, 163, 164, 165, 167, 168, 184, 185, 186, 187, 188,

189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 201, 202, 203, 204, 209, 210, 212, 213, 217, 218, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 272, 273, 274, 275, 281, 282, 284, 291, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 333, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 349, 358, 360, 361, 368
Roma imparatoru 34, 328, 333
Roma ordusu 72, 75, 103, 106, 109, 114, 138, 139, 145, 149, 161, 185, 188, 191, 194, 217, 243, 244, 280, 297, 299, 305, 311, 317, 346, 358
Roma Senatosu 39, 55, 64, 88, 108, 144, 242, 254, 300, 312, 315
Rubicon 14, 26, 34, 37, 44, 45, 55, 63, 64, 65, 75, 77, 87, 88, 89, 106, 107, 112, 113, 149, 155, 314, 316, 322, 344, 360
Ruspina Savaşı 262

S

Saguntum Kuşatması 86, 250
Şam 131
Samos 120, 288
Sardinya 60, 76, 86, 140, 150, 153, 164, 217, 238, 241, 249, 253, 342
Satibarzanes 229
Savaş stratejisi 42, 43, 337
Schlieffen, Alfred Graf von 193
Scipio Africanus, Publius Cornelius 19, 103, 116, 144, 343, 358, 362
Selevkos Hanedanı 287, 296
Sezar, Gaius Julius 14, 15, 20, 21, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 55, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 77, 78, 79, 80, 87, 88, 89, 90, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 218, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 281, 282, 283, 307, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 358, 359, 360, 361, 367, 370
Shakespeare, William 50, 330
Sicilya 12, 33, 58, 60, 73, 74, 75, 76, 86, 140, 150, 153, 164, 213, 238, 239, 241, 243, 248, 249, 253, 261, 262, 297, 317, 324, 342, 343
Siyasi özgürlük 322, 334
Siyasi strateji 51, 80
Sogd 12, 17, 18, 229, 230, 231, 235, 251, 275, 287, 291, 293, 326, 337, 349, 354
Sparta 22, 48, 84, 98, 124, 223, 224, 288
Spartaküs 64
Spitamenes 18, 230, 231, 273, 275, 287, 326
Stalingrad 66
Stateira 286
Stockdale, James 117
Strateji 18, 32, 42, 43, 52, 66, 70, 71, 75, 80, 89, 94, 115, 120, 121, 122, 128, 132, 134, 142, 144, 147, 150, 151, 152, 154, 160, 163, 165, 168, 169, 171, 207, 212, 214, 218, 239, 242, 246, 248, 249, 251, 252, 258, 265, 272, 273, 274, 275, 286, 300, 308, 326, 332, 337, 341, 346, 362
Stratejik sezgi 36, 129, 181, 336, 363
Sulla, Publius 203
Sulla, Roma Diktatörü 14, 64, 88, 111, 255, 256, 320
Suriye 20, 82, 125, 126, 169, 173, 175, 196, 198, 203, 260, 285, 291, 318, 329
Sus 135, 212, 219, 287, 336
Süvari 11, 18, 19, 29, 40, 41, 42, 43, 57, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 81, 83, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 109, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 139, 141, 149, 152, 155, 159, 160, 167, 168, 170, 171,

172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 196, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 221, 222, 225, 229, 232, 233, 234, 236, 245, 246, 248, 250, 262, 263, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 289, 300, 301, 303, 304, 307, 308, 309, 310, 318, 335, 336, 340, 342, 346, 347
Syphax 298, 301
Syrakusa 13, 241, 248

T

Tacitus 199, 370
Tarentum 13, 25, 242, 243
Tarraco 24, 144
Tarsus 27, 260
Teb 22, 44, 83, 132, 337
Tenedos 133
Terör 35, 43, 45, 87, 106, 107, 183, 197, 219, 232, 236
Tesalya 162, 166, 170, 195, 197, 199, 200, 201
Tesalya süvarisi 95, 96
Thapsus Savaşı 15
Thermopylai Savaşı 98
Thukydides 113, 163, 200
Ticinum Nehri Savaşı 25, 102, 103, 113
Tir 59, 132, 133, 135, 173, 238, 312, 337
Tir Kuşatması 11, 118, 132
Tırpanlı savaş arabaları 172, 178, 179
Torino 25, 44, 101
Trakya 83, 96, 156, 228, 295
Trasimenus Gölü Savaşı 13
Trebia Irmağı Savaşı 13
Troya 22, 81, 91, 93, 199

U

Umbria 245
Utica 25, 26, 266, 267, 301
Uzitta 265

V

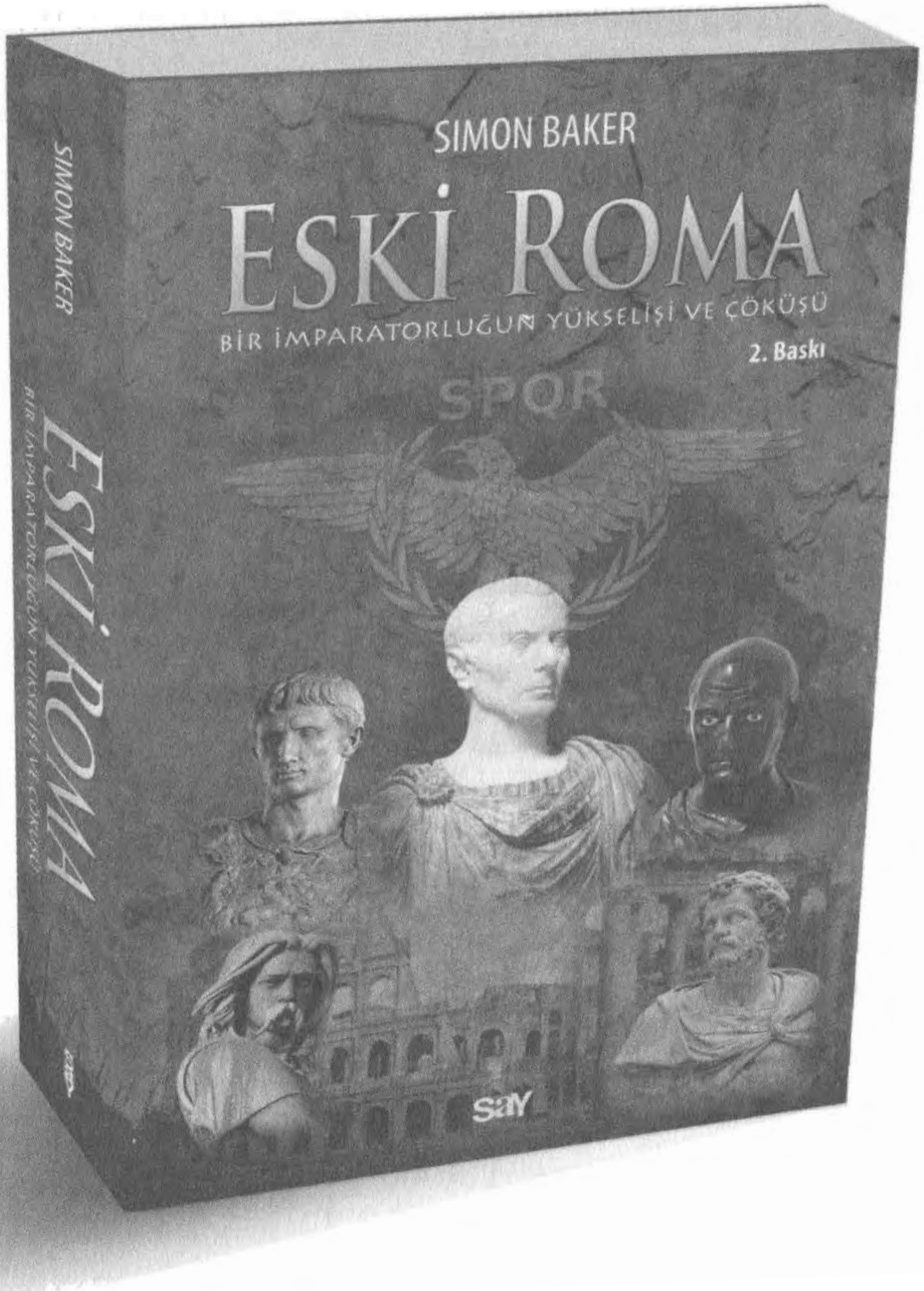
Varro, Gaius Terentius 18, 184, 185, 186, 187, 188, 212, 214

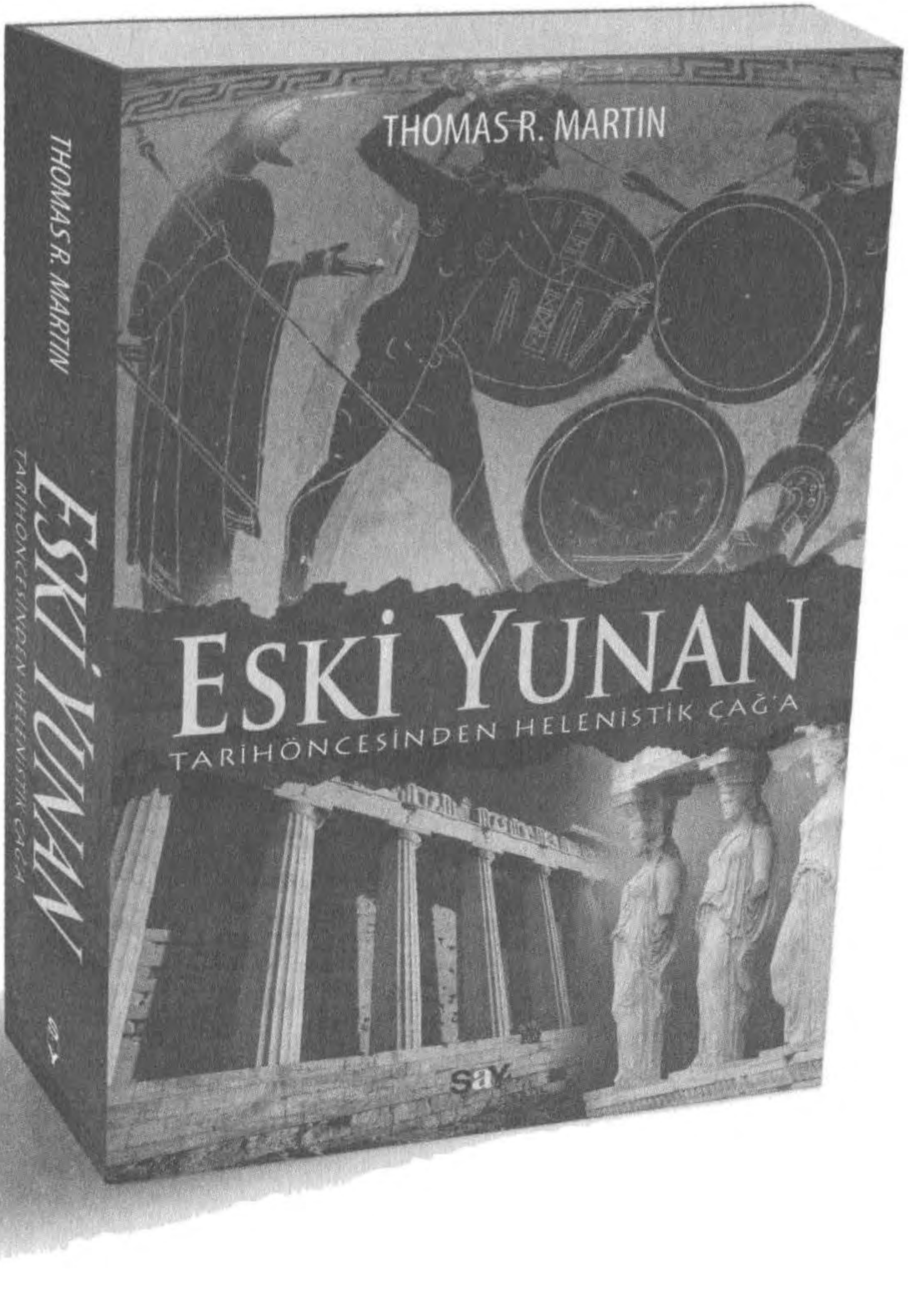
Y

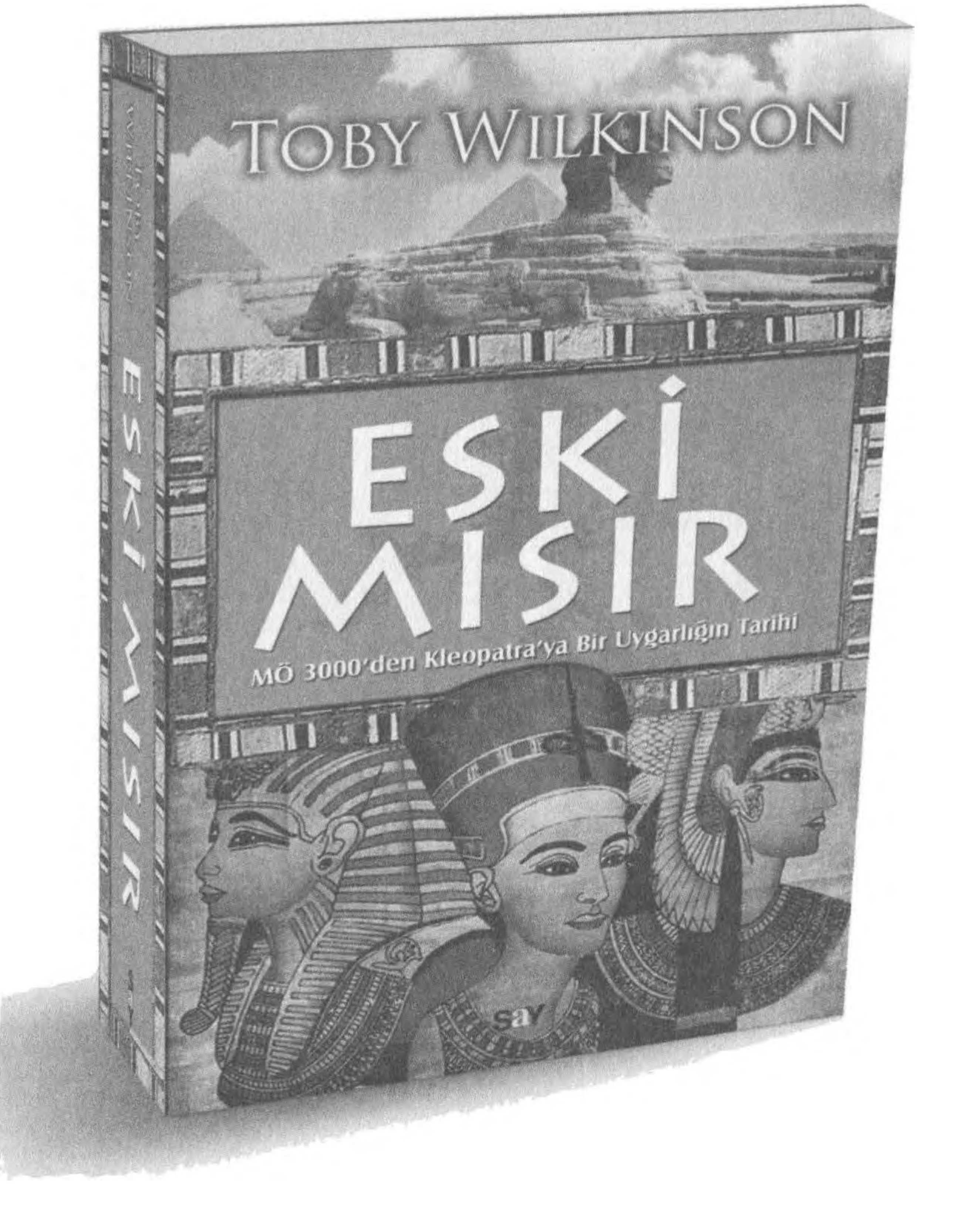
Yahudiler 50, 259, 260
Yahudiye 135, 259
Yeni Kartaca 13, 24, 61, 84, 243, 244, 246, 299
Yıpratma stratejisi 143

Z

Zagros Dağları 167, 169, 212, 219, 292
Zama Savaşı 14
Zela Savaşı 15
Zeleia 22, 92, 93, 94
Zeus 45, 178, 329, 339

SIMON BAKER
ESKİ ROMA
BİR İMPARATORLUĞUN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ
2. Baskı
SPQR
SAY

THOMAS R. MARTIN
THOMAS R. MARTIN
ESKİ YUNAN
TARİHÖNCESİNDEN HELENİSTİK ÇAĞ'A
ESKİ YUNAN
TARİHÖNCESİNDEN HELENİSTİK ÇAĞ'A
say

TOBY WILKINSON
ESKİ MISIR
MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi
say
ESKİ MISIR

SAY TARİH DİZİSİ

İskender, Hannibal ve Sezar antikçağın en büyük komutanlarıydı. Makendon Kralı İskender MÖ 4. yüzyılda Persleri yenerek Anadolu'dan Hindistan'a dek uzanan uçsuz bucaksız bir imparatorluk kurdu. Kartaca Generali Hannibal, MÖ 3. yüzyılda, Akdeniz'in en çevik gücü olan Romalıların yüreklerine dehşet salarak İtalya'yı istila etti. Roma Generali Sezar MÖ 1. yüzyılda Galyalıları dize getirdikten sonra Roma'da bir içsavaş başlattı, cumhuriyete son verip imparatorluk devrini açtı.

Her biri askeri birer dehaydı; İskender meydan savaşlarının, Hannibal pusuların, Sezar kuşatmaların üstadıydı. Her biri neredeyse hiç yenilgi tatmaksızın art arda sayısız savaş kazandı. Fakat İskender'in yaşamı 33 yaşında seks, şiddet ve işret âlemleriyle noktalandı. Hannibal'in Roma'ya son darbeyi indirmekte sürekli tereddüt etmesi, sonunda Kartaca'nın yıkımına ve kendi hayatına mal oldu. Sezar'ın diktatörlük hırsı ve hayatı bir grup senatörün bıçak darbeleriyle son buldu.

Zaferleri tarihe yön verdi, hırsları enginlere sığmadı. En büyük olmak uğruna, gözlerini kırpmadan yüzbinleri ölüme gönderdiler.

internet satış:
www.saykitap.com

20 TL

ISBN 978-605-02-0307-3

9 786050 203073

SAY YAYINLARI